

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGangotri

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)
काश्मीरायत्रवण्यापयोगा लोगाक्षिमुनि-

प्रकृतः

नोनख्यामपाठशालाध्यक्षेण
ज्योतिर्विदा

पण्डितकेशवभट्टकेन

संस्कृतः शोधितश्चायं प्रथमार्धतो

वेदकल्पद्रुमः

सुस्वरयां

निर्णयसागराख्ययंत्रालये अङ्कयित्वा

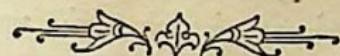
प्रकाशितः

सप्तमि सं० ४९९७, विक्रमीये १९७८.

परोपकाराय भूयात्

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

समिदन्नाज्यभागः १ ।

अथ क्रचकम् ।

आदौ स्वस्त्ययनम् ।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ कारो यस्य मूलं क्रमपदजठरं छन्दविस्तीर्णशाखा
क्रक्षपत्रं सामपुष्पं यजुरुचिरफलं स्यादऽथर्वा प्रतिष्ठा । यज्ञच्छायासुशीतो द्विजगण-
मधुपैर्गीर्यते यस्य नित्यं शक्तिः सन्ध्या त्रिकालं दुरितभयहरः पातु नो वेदवृक्षः
॥ १ ॥ सुच्छायः स्थिरधर्ममूलवलयः पुण्यालवालान्वितो धीविद्याकरुणाक्षमादिवि-
लसद्विस्तीर्णशाखाश्रितः । सन्तोषोज्ज्वलपल्लवः शुचियशः पुष्पः सदा सत्फलः
सर्वाशापरिपूरको विजयते श्रीवेद्विकृष्णम् ॥ Gangotri मूलाधाराद्वुतवहकलामिश्रितं

भूभुवः स्वर्बद्धस्यानात्परमगहनात्तसवितुर्वरेण्यम् । भर्गो देवः शशिकलमयी
 धीमहीत्येकरूपं धियो यो नः पिवतमसृतं चोदयान्नः परं तत् ॥ ३ ॥ मुक्ताविद्व-
 महेमनीलधवलच्छार्यमुखैस्त्रीक्षणैर्युक्तामिन्दुनिवद्धरतमुकुटां तत्त्वात्मवर्णात्मिकाम् ।
 गायत्रीं वरदाभयाङ्गुशकरां शूलं कपालं गुणं शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वह-
 न्तां भजे ॥ ४ ॥ आयातु वरदा देवी त्यक्षरा ब्रह्मवादिनी । गायत्रि ! छन्दसां
 मातर्ब्रह्मयोने ! नमोस्तु ते ॥ ३ ॥ (ॐओजोसीति गायत्रीमावाह्नि । देवानामार्पम् ॥)
 ओजोऽसि सहोसि बलमसि आजोऽसि देवानां धामनामासि विश्वमसि विश्वायुः
 सर्वमसि सर्वायुरभिभूः ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॐमहः ॐजनः ॐतपः ॐसत्यं ॐ-
 तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ (स्वस्त्यार्त्येयः
 पांक्तयन्तमग्नेः पञ्चोनाश्चतस्मो गायन्यः पञ्चुष्णिहस्तिस्मो जगत्योऽन्त्यानुष्टुभौ वृहती च ॥)
 स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिरनवेणः । स्वस्ति पूषा असुरो
 दधातु नः स्वस्ति वावापृथिवी सुचेतुना ॥ १ ॥ स्वस्तये वायुसुपत्रवामहै सोमं स्वस्ति
 भुवनस्य यस्पतिः । वृहस्पतिं सर्वगर्जं स्वस्तये स्वस्त्रियं आदित्यासो भवन्तु नः ॥ २ ॥

विश्वेदेवा नो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो ब्रह्मणिः स्वस्तये । देवा अवंत्वभवः
 स्वस्तये स्वस्तिनो रुद्रः पात्वंहसः ॥ ३ ॥ स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये ऐवति ।
 स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वति नो अदिते ! कृषि ॥ ४ ॥ स्वस्ति पन्थामनु चरेम
 सूर्याचन्द्रमसाविव । पुनर्ददता घ्रता जानता सङ्गमेमहि ॥ ५ ॥ स्वस्त्ययनं ताक्षर्य-
 मरिष्टनेभिं महद्भूतं वायसं देवतानाम् । असुरग्निन्द्रसखं समत्सु वृहद्यशो
 नावमिवारुहेम ॥ ६ ॥ अंहोमुचमाग्निरसं गयं च स्वस्त्यात्रेयं मनसा च ता-
 क्षर्यम् । प्रयतपाणिः शरणं प्रपद्ये स्वस्ति सम्बाधेष्वभयं नो अस्तु । कल्याणमस्तु
 ॥ ७ ॥ (इति कल्याणभद्रम् ॥) “(अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च वरुणः साम एव च । ब्रह्म
 राज्ञ रथश्चैवमद्यौ भद्राः प्रकीर्तिताः)” ॥ अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाग्निः
 पृथिव्या समनमदेवं मद्यं भद्राः सञ्चतयः संनमन्तु ॥ १ ॥ वायवे समनमद-
 न्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण समनमदेऽ ॥ २ ॥ सूर्याय समनमद्विके
 समनमद्यथा सूर्यो दिवा समनमदेऽ ॥ ३ ॥ वरुणाय समनमदञ्ज्यः समनमद्यथा
 वरुणोग्निः समनमदेऽ ॥ ४ ॥ साम्न समनमदच्च समनमद्यथा सामर्चा समनमदेऽ

॥५॥ ब्रह्मणे समनमत्क्षत्राय समनमद्यथा ब्रह्म क्षत्रेण समन० ॥६॥ राज्ञे समनमत्
 विशे समनमद्यथा राजा विशा समन० ॥७ ॥ रथाय समनमदश्वेभ्यः समनमद्यथा
 रथोऽश्वै० ॥ ८ ॥ (इति अग्निभद्रम् ॥) (कनिक्रदत्तृचं प्रदक्षिणिज्ञागतं मध्येऽ-
 तिशक्तर्यष्टिवैताभ्यामृपिरध्वरे वाशमानं शकुन्तं तुष्टव कुशिकस्त्वैषीरथिरन्द्रतुल्यं पुत्रभिच्छं-
 स्तपस्तेषे तस्येन्द्र इव गाधिपुत्रो जहे गाथिनो विश्वामित्रः स तृतीयं मण्डलमपश्यत् ॥)
 कनिक्रदज्जनुपं प्रब्रुवाण इयर्ति वाचमरितेव नावम् । सुमङ्गलश्च शकुने भवासि
 मात्वा काच्चिदभिभा विश्व्या विदत् ॥ ९ ॥ मा त्वा इयेन उद्धधीन्मा सुपर्णो मा
 त्वा विदिषुमान्वीरो अस्ता । पित्र्यामनु प्रदिशं कनिक्रदत्सुमङ्गलो भद्रवादी वदेह
 ॥ २ ॥ अव क्रन्दन्दक्षिणतो गृहाणां सुमङ्गलो भद्रवादी शकुन्ते । मा नः स्तेन
 ईशत माघशंसो वृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥३॥ ॐ प्रदक्षिणिदऽभि गृणन्ति कारवो
 वयो वदन्त कृतुथा शकुन्तयः । उभे वाचौ वदति सामगा इव गायत्रं च त्रैषुभं
 चानु राजति ॥ ४ ॥ उद्धातेव शकुने साम गायसि ब्रह्मपुत्र इव सवनेषु शंससि ।
 वृथेव वाजी शिशुमतीरपीत्या प्रसंघस्त्वेषाः लक्ष्मीकुरुते भद्रमा वद विश्वतो नः शकुने

शुण्यमा वद ॥ ५ ॥ भद्रं वद दक्षिणतो भद्रमुत्तरतो वद । भद्रं पुरस्तान्नो वद
 भद्रं पश्चात्कपिजल ॥ ६ ॥ भद्रं वद पुत्रैर्भद्रं वद गृहेषु च । भद्रमसाकं वद
 भद्रं नो अभयं वद ॥ ७ ॥ भद्रमधस्तान्नो वद भद्रमुपरिष्टान्नो वद । भद्रं भद्रन्न
 आवद भद्रन्नः सर्वतो वद ॥ ८ ॥ असपलं पुरस्तान्नः शिवं दक्षिणतस्कृष्टि । अभयं
 सततं पश्चात्भद्रमुत्तरतो गृहे ॥ ९ ॥ योऽवनानि महयसि जिग्युपामिव दुन्दुमिः ।
 शकुन्तक प्रदक्षिणं शतपत्राऽमि नो वद ॥ १० ॥ आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद
 तूष्णीमासीनः सुमतिं चिकिद्धि नः । यदुत्पतन्वदसि कर्करियथा बृहद्वदेम विद्यये
 सुवीराः ॥ ११ ॥ (इति कनिक्रदत्सूक्तं नाम, शकुनिभद्रम् ॥ ऐन्द्रवायव्ये द्यावापृथिव्या-
 वन्ल्यस्तृचो हविर्धाने वा तस्य तृतीयः पादो वायेयोऽम्बितममानुष्टुभं बृहती च ॥) इन्द्रश्च
 मृद्याति नो न नः पश्चादवं नशत् । भद्रम्भवाति नः पुरः ॥ १ ॥ इन्द्र आशा-
 भ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रूनिवचर्षणिः ॥ २ ॥ विश्वे देवास आगत
 शृणुता म इमं हवम् । एदं वर्हिर्निषीदत् ॥ ३ ॥ तीव्रो वो मधुमाँ अयं शुनहो-
 त्रेषु मत्सरः । एतं पिबत काम्यम् ॥ ४ ॥ इन्द्रज्यष्ठा मरुद्गणा देवासः पूषरातयः ।

विश्वे मम श्रुता हवम् ॥ ५ ॥ अस्मितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति । अप्रशस्ता
 इव सासि प्रशस्तिमम्ब ! नस्कृधि ॥ ६ ॥ त्वे विश्वा सरस्वति श्रितायूषि देव्याम् ।
 शुनहोत्रेषु मत्स्व ग्रजां देवि दिदिह्निः ॥ ७ ॥ इमा ब्रह्म सरस्वति जुपस्व वाजि-
 नीवति । या ते मन्म गृत्समदा ऋतावरि प्रियान्देवेषु जुहति ॥ ८ ॥ प्रेतां यज्ञस्य
 शास्त्रभुवां युवामिदा वृणीमहे । अग्निं च हव्यवाहनम् ॥ ९ ॥ द्यावा नः पृथिवी
 इमं सिध्रमद्य दिविस्पृशम् । यज्ञं देवेषु यच्छताम् ॥ १० ॥ आ वामुपस्थमद्वहा
 देवाः सीदन्तु यज्ञियाः । इहाद्य सोमपीतये ॥ ११ ॥ (इतीन्द्रभद्रम् ॥ आ नो दश
 वैश्वदेवन्तु द्वि त्रिष्टुवन्तं पष्ठी विराट्स्थाना) ॥ आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽद-
 धासो अपरीतास उम्निदः । देवा नो यथा सदमिहृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो
 दिवे दिवे ॥ १ ॥ देवानां भद्रा सुमतिर्क्षज्यतां देवानां रातिरभि नो नि वर्तताम् ।
 देवानां सख्यमुप सेदिमा वयं देवा न आयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ २ ॥ तान्पूर्वया
 निविदा हूमहे वयं भग्न मित्रमहितिं इक्षमस्त्रिधम् । अर्यमणं वरुणं सोममश्विना
 सरस्वती नः सुभगा मयस्करत् ॥ ३ ॥ तत्रो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता

पृथिवी तत्पिता वौः । तद्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदधिना शृणुतं विष्णवा
 युवम् ॥ ४ ॥ तमीशानं जगतस्तस्थुपस्पतिं धियज्ञिन्वमवसे हूमहे वयम् । पूषा
 नो यथा वेदसामसद्वधे रक्षिता पायुरदध्यः स्वस्तये ॥ ५ ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्ध-
 श्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्ताक्षर्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो वृह-
 स्पतिर्दधातु ॥ ६ ॥ पृष्ठदशा मरुतः पृश्चिमातरः शुभं यावानो विदथेषु जग्मयः ।
 अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसा गमन्निह ॥ ७ ॥ भद्रं कर्णेभिः
 शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । स्थिरैरज्ञैस्तुषुवांसस्तनूमिर्ब्यशेम देव-
 हितं यदायुः ॥ ८ ॥ शतमिन्नु शरदो अन्तिदेवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।
 पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मानो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥ ९ ॥ अदितिर्यै-
 रदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अ-
 द्वितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ १० ॥ (इत्यानो भद्रम् ॥) भद्रो नो अग्निः सुहवो
 विभावसुर्भद्र इन्द्रः पुरुहूतः पुरुष्टुतः । भद्रः सूर्य उरुचक्षा उरुव्यचा भद्रश्वन्द्रमाः
 समिथेषु जागृतिः ॥ १ ॥ भद्रः प्रजा अजनयन्नः प्रजापतिर्भद्रः सोमः पावमानो

वृपा हरिः । भद्रस्त्वष्टा विदधद्रूपाण्यङ्कुतो मिन्द्रो नो धाता वरिवस्यतु प्रजाः ॥२॥
 भद्रस्ताक्ष्यः सुप्रजस्त्वाय नो महानरिष्टनेभिः पृतना युधा जयन् । भद्रो वायुर्मात-
 रिश्वा नियुत्पतिर्वेनो गथस्फान उशन्सदा स्तु नः ॥३॥ भद्रो मित्रो वरुणो रुद्र
 इद्वृधा भद्रोऽहिर्बुध्न्यो भुवनस्य रक्षिता । भद्रो नो वास्तोष्पतिरस्त्वमीवहा भद्रः
 क्षेत्रस्य पतिर्विचर्षणिः ॥४॥ भद्रो विभुर्विश्वकर्मा वृहस्पतिर्भद्रो द्विपस्तपनो ब्रह्मण-
 स्पतिः । भद्रः सुपर्णो अरुणो मरुत्सखा भद्रो नो वातो अभिवातु भेषजीः ॥५॥
 (व० १) भद्रो दधिक्रा वृषभः कनिक्रदङ्गदः पर्जन्यो बहुधा विराजति । भद्रा
 सरस्वाँ उत नः सरस्वती भद्रो वशी भद्र इन्द्रः पुरुरवः ॥६॥ भद्रो नः पूषः
 सविता यमो भगो भद्रोऽग्रज एकपादर्थमा मनुः । भद्रो विष्णुरुरुगायो वृषा
 हरिर्भद्रो विवस्वाँ अभिवातु नस्मना ॥७॥ भद्रा गायत्री कुबुष्णिहा विराङ्ग-
 भद्रानुष्टुव् वृहती पक्षिरस्तु नः । भद्रा नस्त्रिष्टुवजगती पुरुग्रिया भद्रातिच्छन्दा
 बहुधा विभूवरी ॥८॥ भद्राल्लोऽद्वकाकुरुक्षिःकुहुः सुहम्द्रा सिनीवाल्यदिति-
 मही ध्रुवा । भद्रा नो द्यौरन्तरिक्षं मयस्करं भद्रोशो दक्षस्तनयाय नस्तुजे ॥९॥

भद्रो नः प्राणः सुमनाः सुवागसज्जद्रो अपानः सतनोः सहात्मना । भद्रं चक्षुर्भद्र-
 मिष्ठोत्रमस्तु नो भद्रं न आयुः शरदो असच्छताम् ॥ १० ॥ (व० २) भद्रे-
 न्द्रामी नो भवतामृतावृधा भद्रा नो मित्रा वरुणा धृतव्रता । भद्राश्विना नो भ-
 वतां नवेदसा भद्रा द्यावापृथिवी विश्वशम्भुवा ॥ ११ ॥ भद्रा न इन्द्रावरुणा
 रिशादसा भद्रा न इन्द्रा भवतां वृहस्पती । भद्रेन्द्राविष्णु सवनेष्वयावृधा भद्रेन्द्रा-
 सोमा युधि दस्युहन्तमा ॥ १२ ॥ भद्रामाविष्णु विदथस्य प्रसाधना भद्रा नोऽमी-
 न्द्रा वृषभा दिवस्पती । भद्रा नो अमीवरुणा प्रचेतसा भद्रामीषोमा भवता नवे-
 दसा ॥ १३ ॥ भद्रा सूर्याचन्द्रमसा कविकृत् भद्रा सोमा भवतां पूषणा नः ।
 भद्रेन्द्रवायू पृतनास्वसासही भद्रा सूर्यामी अजिता धनञ्जया ॥ १४ ॥ भद्रा नः
 सन्तु वसवो वसुप्रजा भद्रा रुद्रावृत्रहणा पुरन्धरा । भद्रा आदित्याः सुपसः सुनी-
 तयो भद्रा राजानो मरुतो विरपिशनः ॥ १५ ॥ (व० ३) भद्रा न ऊमा सुहवाः
 शतश्रियो विश्वेदेवा मनवश्रीर्षणीधृतः । भद्राः साध्या अभिभवः सूरचक्षसो भद्रा
 नः सन्त्वभवो रत्नधातमाः ॥ एवं विश्वेदेवा भद्रा उपर्युक्तं विश्वेदेवा जिनो वाजसातयो भद्रा ऋषयः

पितरो गभस्तयः । भद्रा भृगवोऽज्ञिरसः सुदानवो भद्रा गन्धर्वाप्सरसः सुदंससः
 ॥ १७ ॥ भद्रा आपः शुचयो विश्वभृत्तमा भद्राः शिवा यक्षमनुदो न ओषधीः ॥
 भद्रा गावः सुरभयो वयोवृधो भद्रा योषा उशतीर्देवपत्तयः ॥ १८ ॥ भद्राणि
 सामानि सदा भवन्तु नो भद्रा अथर्वाण ऋचो यज्ञौषि नः । भद्रा नक्षत्राणि
 शिवानि विश्वा भद्रा आशा अहुताः सन्तु नो हृदि ॥ १९ ॥ संवत्सरा न ऋतवो
 मयोभुवो यो वा आयुवाः सुसराण्युत क्षपाः । सुहूर्ताः काष्ठाः प्रदिशो दिशश्च
 सदा भद्राः सन्तु द्विपदे चतुष्पदे ॥ २० ॥ भद्रं पश्येम प्रचरेम भद्रं भद्रं वदेम
 शृणुयाम भद्रम् । तत्रो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत
 द्यौः (व० ४ ॥ इत्यशीतिभद्रं । स्वस्त्ययनं समाप्तम् ॥) अथ कलशस्थापनम् ॥
 (कलशे पुष्पम्) ॥ आगेय्यो द्वे देवीनामेकेन्द्राणी वरुणान्यग्नायीनां घावापृथिव्यौ पा-
 धिकी पडैष्णव्योऽतो देवा दैवी वा ॥) असि नो देवीरवसा महः शर्मणा नृपतीः ।
 अच्छिन्नपत्राः सचन्ताम् ॥ १ ॥ इहेन्द्राणीमूपहृये वरुणानीं स्वस्तये । अग्नायीं
 सोमपीतये ॥ २ ॥ मही द्यौः पृथिवी च न इम यज्ञ मिमिक्षताम् । पिपृतां नो

भरीमस्मिः ॥ ३ ॥ तयोरिद्वृतवत्पयो विप्रा रिहन्ति धीतिस्मिः । गन्धर्वस्य ध्रुवे पदे
 ॥ ४ ॥ स्योना पृथिवि भवानृक्षरा लिवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथः ॥ ५ ॥
 (व०१) अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विं चक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामस्मिः
 ॥ ६ ॥ इदं विष्णुर्विं चक्रमे त्रेधा लिदधे पदम् । समूढमस्य पांसुरे ॥ ७ ॥ त्रीणि
 पदा वि चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ ८ ॥ विष्णोः कर्माणि
 पश्यत यतो व्रतानि पस्पृशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ९ ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा
 पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ १० ॥ तद्विप्रासो विपन्न्यवो जागृत्वांसः
 समिन्धते । विष्णोर्यत्परमं पदम् ॥ ११ ॥ (व० २ इति विष्णुभद्रम्) ॐ गायत्रै
 नमः ॐ भुर्भुवः० ॥ ३ ॥ (क्षेत्रपालयोरक्षतम् ॥) अश्वेषे घोराणमार्षम्) द्रष्टे नम
 उपद्रष्टे नमोऽनुद्रष्टे नम ख्यात्रे नम उपख्यात्रे नमोऽनुक्षात्रे नमः शृणवते नम
 उपशृणवते नमः सते नमोऽसते नमो जाताय नमो जनिष्यमाणाय नमो भूताय
 नमो भविष्यते नमश्वक्षुषे नमः श्रोत्राय नमो मनसे नमो वाचे नमो ब्रह्मणे नमः
 आन्ताय नमस्तपसे नमः ॥ भूतं भवेत् भविष्यद्विष्णह स्वाहा नम ऋक्सामयजुर्वेष्ट

स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट् स्वाहा नमः पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वेषद्
 स्वाहा नमोऽच्चं कृषिर्वृष्टिर्वपद् स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो वषट् स्वाहा नमः
 प्राणो व्यानोऽपानो वषट् स्वाहा नमो भूर्भुवःस्वर्वपद् स्वाहा नमः ॥ (कलशे पु-
 ण्म्) यो विश्वचक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो हस्त उत विश्वतस्पात् । सम्बाहुभ्यां
 धमते संपतत्रैर्यावापृथिवी जनयन्देव एकः ॥ ॐ आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्ती
 जायतामस्मित्राष्टे राजन्य एषव्यः शूरो महारथो जायतां दोग्नी धेनुर्वेदानद्वा-
 नाशुः सप्तिर्जिष्णूरथेष्टाः पुरन्धिर्योषा समेयो युवास्य यजमानस्य वीरो जायतां
 निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलवत्यो न ओषधयः पञ्चन्तां योगक्षेमो नः
 कल्पताम् ॥ (इपे त्वोर्जे त्वेति ब्रह्मणः सर्ववेदो ब्रह्मणः यजुः) इषे त्वोर्जे त्वा वायवः
 स्थोपायवः स्थ देवो वः सविता प्राप्यतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे, आप्यायध्वमह्या
 देवभागं प्रजावतीरनमीवा अयक्षमा मा वः स्तेन ईशत माघशंसः, परि वो रुद्रस्य
 हेतिर्वृणक्तु ध्रुवा अस्मिन्नोपतौ स्यात् बह्वीर्यजमानस्य पश्चन्पाहि यजमानस्य पशुपह
 असि ॥, देवस्य त्वा सवितुः प्रसवऽश्विनावाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे, गोष-
Digitized by eGangotri

दसि प्रत्युषं रक्षः प्रत्युषारातिः प्रेयमगाद्विषणा, वर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया
 वितष्टा उर्वन्तरिक्षं वीहीन्द्रस्य, परिपूतमसि माधो मोपरि परुस्त कञ्जा स मा
 च्छेता ते मा रिष्ट, देववर्हिः शतवलशं विरोह सहस्रवलशा वि वयं रुहेम, आ-
 दित्या रास्नासीन्द्राण्याः सज्जहनं पूपा ते ग्रन्थिं ग्रन्थनातु, स ते मा स्थादिन्द्रस्य त्वा
 बाहुभ्यामुद्यच्छे बृहस्पतेस्त्वा मूर्धा हरामि, देवज्ञममसि तदाहरन्ति कवयः पुर-
 स्ताद्वेभ्यो जुष्टमिह वर्हिरासदे ॥ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि
 सहस्रधारमऽयक्षमा वः प्रजया संसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः, मधुमद्वृत-
 वत्पिन्वमाना जीवा जीवन्तीरूप वः सदेम, मातरिश्वानो घर्मोऽसि द्यौरसि पृथि-
 व्यसि विश्वधायाः परेण धान्ना हुतासि मा ह्वाः सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा
 विश्वधायाः, हुतस्तोको हुतो द्रष्टसोऽमये बृहते नाकाय स्वाहा, द्यावापृथिवीभ्यां
 सम्पृच्यध्वमृतावरी ऊर्मिणा मधुमत्तमा मान्द्रा धानस्य सातयः, इन्द्रस्य त्वा भागं
 सोमेनातनच्यदस्तमसि विष्णवे विष्णो हव्यं रक्षस्वापो जागृत ॥ महितृणामवो-
 ऽस्तु, द्युम्नं मित्रस्यार्यम्णः, दुराधर्षवरुणस्य, नहि तेषाममा चन, नाध्वसु वारणेषु,

रिपुरघशंसः, यस्मै पुत्रासो अद्वितेः, प्रजीवसे मर्त्याय, ज्योतिर्यच्छन्त्यजसम्,
 सोमानं स्वरणं, कृषुहि ब्रह्मणस्पतिः, कक्षीवन्तं य औशिजः, यो रैवान्यो अभीवहा
 वसुव्रित्पुष्टिवर्धनः, स नः सिषक्कु यस्तुरः, मा नः शंसो अररुपो धूतिः प्राणज्ञा-
 त्यस्य । रक्षा णो ब्रह्मणस्पते ॥ (प्रणीतपात्रे पुष्पत्रयम्) । सं व्वः सृजामि हृदयं सं
 सृष्टं मनो अस्तु वः । सं सृष्टास्तन्वः सन्तु वः संसृष्टः प्राणो अस्तु वः ॥ सं
 चयावः प्रियास्तन्वः संप्रिया हृदयानि वः । आत्मा वो अस्तु सं प्रियः सं प्रिया-
 स्तन्वो मम ॥ (तद्विष्टरेण कलशे जीवाधानम्) अम्भेरायुरसि तस्य ते मनुष्या आयु-
 रकृतस्तेनासा अमुष्मा आयुर्धेहि ॥ १ ॥ इन्द्रस्य प्राणः स ते प्राणं ददातु यस्य
 प्राणस्तस्मै ते स्वाहा ॥ २ ॥ पितृणां प्राणस्ते ते प्राणन्ददतु येषां प्राणस्तेभ्यो वः
 स्वाहा ॥ ३ ॥ महतां प्राणस्ते ते० ॥ ४ ॥ विश्वेषां देवानां प्राणस्ते ते० ॥ ५ ॥
 प्रजापतेः परमेष्ठिनः प्राणस्तौ ते प्राणन्दत्तां ययोः प्राणस्ताभ्यां वां स्वाहा ॥ ६ ॥
 यदुऽसर्पस्तस्तर्पिरभवो यन्नवैज्ञात्रीत्यस्त्रभवो यद्ग्रियथास्तद्वृत्तमभवः ॥ ७ ॥
 घृतस्य धारामसृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तं प्रयतं मरुम्भिः, तत्वा विष्णुरन्वपश्यत्तत्तेला

गव्यैरयत् ॥ ८ ॥ पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्र्या वर्तन्या पाँशोवीर्येणोद्धराम्य-
 सौ ॥ ९ ॥ बृहता त्वा रथन्तरेण त्रिष्टुभा वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येणोत्सूजाम्यसौ
 ॥ १० ॥ अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्या वर्तन्या देवस्त्वा सवितोन्नयतु जीवातवे जीव-
 नस्यायासौ ॥ ११ ॥ देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽयुष्मन्तस्तेषामयमायुषाऽयुष्मान-
 स्त्वसौ ॥ १२ ॥ ब्रह्मायुष्मत्तद्राह्मणैरायुष्मत्तस्यायमा० ॥ १३ ॥ अङ्गिरायुष्मान्स
 वनस्पतिभिरायुष्मांस्तस्यायमा० ॥ १४ ॥ यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मांस्त-
 स्याय० ॥ १५ ॥ सोम आयुष्मान्स ओपधीभिरायुष्मांस्तस्या० ॥ १६ ॥ ओपधय
 आयुष्मतीस्ता अङ्गिरायुष्मतीस्तासामय० ॥ १७ ॥ इममम्भे आयुषे वर्चसे कृषि
 तिरममोजो वरुण सं शिशाधि । मातेवास्ता अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टि-
 र्यथा सत् ॥ १८ ॥ अश्विनोः प्राणस्तौ ते प्राणं दत्तां तेन जीव, मित्रावरुणयोः
 प्राणस्तौ ते प्राणं दत्तां तेन जीव, बृहस्पतेः प्राणः स ते प्राणं ददातु तेन जीव
 ॥ १९ ॥ (मण्डपदिक्षु रक्षोन्नमंत्रैस्तिलार्घक्षेपणं । पूर्वे ॥) ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्रा
 रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु सम्यः स्वहि० ॥ १ ॥ (दक्षिणे) ये देवा दक्षि-

णात्सदो यमनेत्रा रक्षोह० ॥ २ ॥ (पश्चिमे) ये देवाः पश्चात्सदो मरुनेत्रा २०
 ॥ ३ ॥ (उत्तरे) ये देवा उत्तरात्सदो मित्रावरुणनेत्रा रक्षो० ॥ ४ ॥ (ऊर्ध्वे) ये
 देवा उपरिषदः सोमनेत्रा अवस्थदन्तो रक्षोह० ॥ ५ ॥ (आग्नेये) इदमहं रक्षोभिः
 समूहाभ्यम्भे सन्दह रक्षः सन्दर्घं रक्षोम्भये पुरःसदे रक्षोम्भे स्वाहा ॥ ६ ॥ (नैऋते)
 यमाय दक्षिणात्सदे रक्षोम्भे स्वाहा ॥ ७ ॥ (वायवे) मरुभ्यः पश्चात्सन्ध्यो रक्षोहभ्यः
 स्वाहा ॥ ८ ॥ (ईशाने) मित्रावरुणाभ्यामुत्तरात्सन्ध्यां रक्षोहभ्यां स्वाहा ॥ ९ ॥
 (अधः) सोमायोपरिषदे वस्वहते रक्षोम्भे स्वाहा० ॥ १० ॥ (द्रव्यशुद्धयर्थं प्रणीतपा-
 त्रजलालोडनम्) रथः पञ्चवाही दक्षिणा ॥ (तद्विष्टरेण जलेशुद्धिः) आपो हि छा मयो
 भुवस्ता न ऊर्जे दधातन, महे रणाय चक्षसे ॥ यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाज-
 यते ह नः । उशतीरिव मातरः ॥ तस्मा अरङ्गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ ।
 आपो जनयथा च नः ॥ (अर्धे) आप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् ।
 भवा वाजस्य सङ्गथे (पुष्टे) पुष्टवतीः प्रसुमतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव
 सजित्वरीर्वारुधः पारयिष्णावः (गन्धे) गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।

ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्ये श्रियम् (दर्भे) कर्मणे वां वानसपत्यमसि प्रत्युष्टं
रक्षः प्रत्युष्टारातिः उर्वन्तरिक्षं वीहि (धूपे) धूरसि धूर्व धूर्वन्तं योऽसान्धूर्वति तं
धूर्वय वयं धूर्वामस्तं च धूर्वं । देवानामसि वह्नितमं सस्तितमं प्रितमं जुष्टतमं देव
हूतमम् । विष्णोः क्रमोऽसि अहुतमसि हविर्धानं दंहस्त मा ह्वान्मित्रस्य त्वा चक्षुषा
प्रेक्षे उरु त्वा वाताय । वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्त्वत्, रुद्रास्त्वा धू-
पयन्तु वैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्त्वत्, आदित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्त्वत्,
विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्त्वत् । इन्द्रस्त्वा धूपयन्तु, व-
रुणस्त्वा धूपयन्तु, विष्णुस्त्वा धूपयन्तु (सूर्ये) उद्धयं तमसस्परि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम् ।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् (दीपे) तेजोऽसि शुक्रमसि ज्योतिरसि धा-
मासि प्रियं देवानामनाधृष्टं देवयजनं देवताभ्यस्त्वा देवताभ्यो गृह्णामि यज्ञेभ्यस्त्वा-
यज्ञेभ्योगृह्णामि (स्वल्लाटे तिलकं) अध्वर्योऽयं यज्ञो अस्तु देवा ओषधीभ्यः पशुभ्यो
मे धनाय । विश्वसै भूताय ध्रुवो अस्तु देवाः स पिन्वस्त्र धृतवदेव यज्ञ (अर्धपुष्पौ)
इहैवैधि मापच्योष्टाः पर्वता इवावचाचलित् । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुदारय

(स्वासने दर्भद्रयम्) इममिन्द्रो अदीधरद्धुवं धुवेण हविषा हविः । तस्मै सोमो
 अधि ब्रुवत्तस्मा उ ब्रह्मणस्पतिः (भूमौ आसनम्) धुवा चौधुवा पृथिवी धुवासः
 पर्वता इमे । धुवं विश्वमिदुं जगद्गुवो राजा विशामसि (गन्धार्वपुष्पाणि) मही
 चौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिभिक्षताम् । पिष्टतां नो भरीमभिः (आकाशे गन्धादि)
 बलित्था पर्वतानां क्षेत्रं विभिं पृथिवि । प्रया भूमिं प्रवत्वति महा जिनोपि महिनि
 (होमविषये अथ समिदन्नाज्यभागः १) तत्रादौ समिद्विचारः ॥ (संक्रान्तौ रविवारे
 च जन्माहे पितृयज्ञके । प्रायश्चित्ते विष्णुश्राद्धे मातृकेष्टे न कारयेत् ॥ १ ॥) अन्येषामेव होमानां
 समिदादौ विधीयते । समिद्विशीर्णा द्विदला वक्रा स्थूला कृशा द्विधा ॥ २ ॥ किमिदुष्टा च
 दीर्घा च निस्त्वकच परिवर्जयेत् । सक्षीरा नाधिकन्यूना समिदै सर्वकामदा ॥ ३ ॥ आर्द-
 त्वचा समिच्छेद्या तर्जन्यङ्गुलवर्तुला । ईदृशीं होमयेत्प्राज्ञः प्राप्नोति विपुलां श्रियम् ॥ ४ ॥
 शतपट्कंप्रमाणेन समिधश्चाहरेण्ड्रुधः । विना होमेन समिधां सर्वं भवति निषफलम् ॥ ५ ॥
 प्रथमं सर्वहोमानां समिद्वोमो विधीयते । स्वाहाकारं न कुर्वात कर्म चात्र विलुप्यते ॥ ६ ॥
 द्वादशाङ्गुलमानं तु समिधां प्रोदितं द्विजः । होमकाले धृताके तु दे दे च समिधौ हुनेत् ॥ ७ ॥

वैश्वानरं स्थितं ध्यायेत्समिद्धोमेषु देशिकः । शयानमाज्यहोमेषु निषष्टां शेषवर्तुम् ॥८॥) कल-
 शास्थापने । श्रीदेवशिल्पी स्कन्दश्च गणेशोप्यैशानतः क्रमात् । मध्ये वाणी च लक्ष्मीश्च पूज्या
 द्वादेवता बुधैः ॥ वायवे महागणपतये गन्धादि) निषुसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं
 कवीनाम् । न ऋते त्वक्तियते किञ्चनारे महामकं मघवञ्चित्रमर्चं (नैऋते कुमाराय)
 कुमारं माता युवतिः समुच्चं गुहा विभर्ति न ददाति पित्रे । अत्रीकमस्य न मिम-
 ज्जनासः पुरा पश्यन्ति निहितमरुतौ (ईशान्ये श्रिये) अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनादप्र-
 मोदिनीम् । श्रियं देवीमुपहृये श्रीर्मा देवी जुषताम् ! (मध्ये सरस्वते) इयं शुष्मे-
 सिर्विसखा इवारुजत्सानु गिरीणां तविषेसिरूर्मिभिः । पारावतमीमवसे सुवृक्तिभिः
 सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः (मध्ये लक्ष्मये च) कांस्यसितां हिरण्यप्राकारामाद्वा-
 ज्वलन्तीं तृसां तर्पयन्तीम् । पद्मे स्थितां पद्मवणीं तामिहोपहृये श्रियम् (आग्नेये
 विश्वकर्मणे) विश्वकर्मा विश्वदेवो विश्वजिद्विश्वदर्शितः । ते त्वा घृतस्य धारया श्रेष्ठाय
 समसूपत (अष्टदलस्थकुम्भे) ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो
 मृगाणाम् । इयेनो गृभ्राणां स्वदिस्तिर्वक्षान्मार्गं स्त्रीमोत्रं पवित्रमत्येति रेभन् ॥ १ ॥ प्र

तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणे-
 व्यवधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ २ ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो
 वनस्पतिषु । यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥ ३ ॥
 अग्निमीले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्, होतारं रत्नधातमम् ॥ १ ॥ इषे त्वोर्जे त्वा
 चायवः स्थो पायवः स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणे ॥ २ ॥ अग्न
 आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिंषि ॥ ३ ॥ शन्मो देवी-
 रभीष्टय आपो भवन्तु पीतये । शंयोरभि स्वन्तु नः ॥ ४ ॥ आहं पितॄन् सु विद्वाँ
 अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः । बर्हिंषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त
 पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥ ५ ॥ वषट् ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुपस्व शिपिविष्ट
 हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सुषुतयो गिरो ये यूर्यं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥ (स्वे-
 एदेवप्रथानानि ॥) तद्विष्णोः परमं० । वासुदेवाय नमः ॥ ७ ॥ यो रुद्रो अग्नौ०
 भवाय देवाय नमः ॥ ८ ॥ गणानां त्वा ग० । विनायकाय नमः ॥ ९ ॥ चित्रं
 देवानां० ह्रां ह्रीं सः सूर्याय नमः ॥ १० ॥ जातवेदसे० अमायै नमः ॥ ११ ॥ यत्

इन्द्र भयामहे० अभयङ्करीदेव्यै नमः। पूर्वादितो दिक्पालानां गन्धादि। ग्रहाणां स्थापनं
 कुर्यादिक्पालानां च वै क्रमात्। जातीफलैरक्षोट्वैर्वा पद्मवीजैस्तथापि वा। द्वौ द्वौ फलै
 ग्रहाणां वै हेकमेकं दिशासुजाम् ॥ इन्द्रापर्वता वृहता रथेन वामीरिष आवहतं सु-
 वीराः। वीतं हव्यान्यध्वरेषु देवा वर्धेथां गीर्भिरिक्लया मदन्ताम् ॥ १ ॥ अग्निः
 ससिं वाजम्भरं ददात्यग्निर्वांशु श्रुत्यं कर्मनिष्ठाम् । अग्नी रोदसी विचरत्समञ्जस्मि-
 नारीं वीरकुक्षिं पुरन्तिरम् ॥ २ ॥ यमो दाधार पृथिवीं यमो द्यामुत सूर्यम् । यमाय
 सर्वमित्तस्ये यत्प्राणद्वायुरक्षितम् ॥ ३ ॥ यं ते देवी निर्कृतिरावबन्ध पाशं ग्रीवा-
 स्वविचर्यम् । तन्ते विष्याम्यायुषो नु मध्येथा विषितः पित्तमऽद्विप्रमुक्तः ॥ ४ ॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मद्वाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अथा वयमादित्य व्रते तवा-
 नागसो अदितये स्याम ॥ ५ ॥ वायवायाहि दर्शतेमे सोमा अरंकृताः। तेषां
 पाहि श्रुधी हवम् ॥ ६ ॥ सोमो धेनुं सोमो अर्वन्तमाशुं सोमो वीरं कर्मण्यं द-
 दाति । साधन्यं विद्यथं सभेयं पितृश्रवणं यो ददाश तस्मै ॥ राजाधिराजाय प्रसङ्ग
 साहिने नमो वयं वैश्रवणाय कुमीहै । स मै क्लीमान्कामकामाय मह्यं कामेश्वरो

वैश्रवणो ददातु । कुवेराय वैश्रवणाय महाराजाय वै नमो नमः ॥ ७ ॥ ईशानं
 त्वा शुश्रुमा वयं धनानां धनपते गोमदग्ने अश्ववद्धरिपुष्टं हिरण्यवदन्नवद्धेहि मह्यम् ॥
 दुहान्ते द्यौः पृथिवी पयो जगरस्त्वा सोदको विसर्पतु । प्रजापतिनात्मानमाप्रीणे-
 इरिक्तो म आत्मा ॥ यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीपु यो वनस्पतिपु । यो
 रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥ ८ ॥ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं
 पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ॥ सदुक्ष्या उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिम-
 सतश्च विवः ॥ ९ ॥ वषट्कृते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुपस्व शिपिविष्ट हव्यम् ।
 वर्धन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥ (कलशे) नमो
 अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिव्यामधि । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः
 ॥ १ ॥ येषु वा यातुधाना ये वा वनस्पतीरनु । येऽवटेषु शेरते तेभ्यः ० २ ये वादो
 रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येऽप्सु सदांसि चक्रिरे तेभ्यः स ० ३ धन्वना
 गा धन्वनाजिं जयेम धन्वना लीकाः समादो जयेम । धनुः शत्रोरपकामं कृणोति ध-
 न्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम (मध्ये चक्रचित्रस्याक्षोटयोः) अग्निस्तु विश्रवस्तमं तुविव्रह्याण-

सुत्तमम् । अतूर्तं श्रावयत्पतिं पुत्रं ददाति दाशुषे १ आ कृष्णेन रजसा वर्तमानो
 निवेशयन्नमृतं मर्लं च । हिरण्ययेन सविता रथेन देवो याति भुवनानि पश्यन् । २ ।
 (अन्तरामेयां चक्रस्थाक्षोटयोः) एवा वन्द स्व वरुणं बृहन्तं नमस्या धीरममृतस्य
 गोमाम् । स नः शर्म त्रिवरुथं वियं सत्पातं नो द्यावापृथिवी उपस्थे । ३ । या ते धा-
 मानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोपधीष्वप्सु । तेभिन्नो विश्वैः सुमना अहेळ-
 त्राजन्सोम प्रति हव्या गृभाय २ (दक्षिणे चतुष्कोणस्थयोः) तँ युवां देवावश्विनौ कुमारं
 साहदेव्यम्, दीर्घायुषं कृणोत्तन । ४ । अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्, अपां
 रेतांसि जिन्वति २ (ईशाने त्रिकोणस्थयोः) वषद् ते विष्णवास आ कृणोमि तन्मे जुषस्व
 शिपिविष्ट हव्यम् । वर्धन्तु त्वा सुषुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ।
 वोधास्व मे मघवन्वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिम्, इमा ब्रह्म सधमादे
 जुषस्व ५ । उक्ते त्रिकोणस्थयोः । त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवे हवे सुहर्वं
 शूरमिन्द्रम् । हयामि शकं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः । ६ । बृहस्पते
 अति यदयो अर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु । यद्याद्यच्छवसर्तप्रजात तदसासु द्रविणं

देहि चित्रम् २ । पूर्वे चतुष्कोणस्थयोः । सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वती मध्वरे
 तायमाने । सरस्वतीं सुकृतो आहृयन्ते सरस्वतीं दाशुषे वार्यं धात् । १ । अन्नात्परि-
 स्तुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिवत्क्षत्रम् । कृतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धस इन्द्र-
 स्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु २ । पश्चिमे जालस्थयोः । प्रजापते न हि त्वदन्यं पुता
 विश्वा जातानि परिता वभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वर्यं स्याम पतयो र-
 यीणाम् । ३ । शब्दो देवीरभीष्टये आपो भवन्तु पीतये, शं यथोरभि स्वन्तु नः २ ।
 नैर्कृते यवाकारस्थयोः । गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
 ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः शृणवन्नूतिभिः सीद सादनम् । ४ । कया नश्चित्र
 आभुवदूती सदा वृधः सखा, कया शचिष्टया वृता २ । वायवे ध्वजस्थयोः । आ वो
 राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं देवयजं रोदस्योः । अग्निं पुरा तनयितुरचित्ताद्विरण्य-
 रूपमवसे कृणवन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे; समुपद्विरजायथाः
 ५ । उत्तरे पक्षिस्थयोः । को अग्निः सुहेऽग्निर्गंगां कृतस्य शिमीवतो भासिनो दुर्हणायून् ।
 आसन्निपून्हत्स्वसो मयो भून्य एषां भृत्यामृणवत्स जीवात् । ६ । ध्रुवा धौर्ध्रुवा पृथिवी०

२ । दक्षिणे कुम्भस्थयोः । आदित्यं गर्भं पयसा समजन्सहस्रस्य प्रतिमाँ विश्वरूपम् ।
 परिवृद्धधि हरसा माभिसंस्थाः शतायुषं कृणुहि चीयमानः । अगस्त्यः खनमान
 खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमिच्छुमानः । उभौ वर्णवृष्टिरुग्मः पुषोष सत्या देवेष्वाशिषो
 जगाम २ । कलशे । अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशत्, सखा सुशेव एषि
 नः । वास्तोष्पते प्रति जानीद्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवा नः । यत्वेमहि प्रति
 तन्मो जुषस्व शं नो भव द्विष्टदे शं चतुष्पदे २ वातोष्पते प्रतरणो न एषि गयस्का-
 नौ गोभिरथेभिरिन्दो । अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ३
 वास्तोष्पते शगमया शं सदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या । प्राहि क्षेम उत योगे
 वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः । क्षेत्रपालयोः । क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव
 जयामसि । गामश्वं पोषयित्वा स नो मृलाती दृशे । क्षेत्रत्य पते मधुमम्तमूर्मि
 धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्ष्व । मधुश्वुतं धृतमिव सु पूतमृतस्य नः पतयो मृलयन्तु
 २ मधुमतीरोषधीर्दीर्घाव आपो मधुमन्त्रो भवन्त्वन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य पतिर्मधुमानो
 अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम ३ भूतेषु चरति प्रविष्टः स भूतानामधिपतिर्व-

भूव । तस्य मृत्युश्चरति राजसूयं स राजा राज्यमनुमन्यतामिदम् ॥ ४ ॥ उर्वीरोधसी
 वरिवः कृणोतु क्षेत्रस्य पत्नीरधिवोचतं नः । तौ मे द्यावापृथिवी नाथितो जोहवीमि
 तेनो मुञ्चतमंहसः ॥ ५ ॥ यो ह वै देवान्साध्यान्वेद सिध्यत्यस्मादेमिभावलोकाः ।
 देवाः साध्याः सिद्धं ह्यस्यै सिद्धमसै सिद्धममुष्यै य एवं वेद सिद्धयत्यस्यै ॥ ६ ॥
 (कलशे सर्वदेवस्थापनम्) यो विश्वचक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो हस्त उत विश्वत-
 स्पात् । संवाहुभ्यां नमते संयजत्रैर्धावापृथिवी जनयन्देव एकः ॥ १ ॥ यस्य व्रत-
 मुप तिष्ठन्त आपो यस्य व्रते पश्वो यन्ति सर्वे । यस्य व्रते पुष्टिर्निविष्टसं
 सरस्वन्तमवसे जोहवीमि ॥ २ ॥ गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षल्येकपदी द्विपदी सा
 चतुष्पदी । अष्टापदी नवपदी बभूवुषी सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ॥ ३ ॥ दिव्यं
 सुपर्ण वायसं वृहन्तमपां गर्भं दर्शतमोषधीनाम् । अभीपतो वृष्टिभिस्तर्पयन्तं सर-
 स्वन्तमवसे जोहवीमि ॥ ४ ॥ सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे ताय-
 माने । सरस्वतीं सुकृतो आद्यरुद्रेसाद्यस्त्रमिल्लुमे वार्यं धात् ॥ ५ ॥ सरस्वत्यभि
 नो नेषि वस्योमा पस्फरी पयसः मा न आ धक् । जुषस्त नः सख्या वेश्या च मा

रवत्सेत्राण्यरणानि गन्म ॥ ६ ॥ पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनी
 वती, यज्ञं वषु धियावसुः ॥ ७ ॥ चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमती-
 नाम्, यज्ञं दधे सरस्वती ॥ ८ ॥ महो अर्णः सरस्वती प्रचेतयति केतुना, धियो
 विश्वा विराजति ॥ ९ ॥ जातवेदसे सुनवाम सोममराती यतो निदहाति वेदः ।
 स नः पर्पदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः ॥ १० ॥ ऋग्मवकं यजा-
 महे सुगन्धिं रयि पोषणम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ ११ ॥
 यत इन्द्र भयावहे ततो नो अभयं कृषि । मघवञ्छग्निध तव तज्ज ऊतिमिर्विद्विषो
 विमृधो जहि ॥ १२ ॥ ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ । अप्सुपदो
 महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञमिमं जुषध्वम् ॥ १३ ॥ स सष्टुभास ऋक्ता-
 गणेन बलं रुरोज वलिगं रवेण । वृहस्पतिरुक्तिया हव्यसूदः कनिकद्वावशतीरुदा
 जत् ॥ १४ ॥ एवा पित्रे विश्वेदेवाय वृष्णे यज्ञेर्विधेम नमसा हविर्भिः । वृहस्पते
 सुप्रजा वीरयन्तो वयं स्याम पतयो रथीणाम् ॥ १५ ॥ ये के च ज्मा महिनो अ-
 हिमा या दिवो जक्षिरे अपां संकुर्षेऽप्यसेऽग्नस्थमिषये विश्वमायुः क्षप उत्ता-

वरिवस्यन्तु देवाः ॥ १६ ॥ रक्षोहणं वाजिनमाजिघर्भि मित्रं प्रथिष्ठमुप यासि शर्म ।
 शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा सरिषः पातु नक्तम् ॥ १७ ॥ प्रत्यग्ने
 हरसा हरः शृणीहि विश्वतः प्रति । यातुधानस्य रक्षसो बलं वीरुज वीर्यम् ॥ १८ ॥
 अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शं च नस्कृधि । इषं तोकाय नो दधः प्राण आयूषि ता-
 रिषः ॥ १९ ॥ यत्ते नाम सुहवं सु प्रणीतेऽनुमतेऽनुमतं सदा तु । तेन त्वं सुम-
 तिर्देव्यसे इषं पिन्व विश्ववारां सुवीराम् ॥ २० ॥ राकामहं सुहवां सुषुती हुवे
 शृणोतु नः सुभगा बोधतु तमना । सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया दधातु वीरं
 शतदायमुक्थम् ॥ २१ ॥ यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुवे
 वसूनि । ताभिनौ अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥ २२ ॥ सिनी-
 वालि पृथुष्टके या देवानामसि स्वसा । जुपस्व हव्यमाहुतं प्रजान्देवि दिदित्तु नः
 ॥ २३ ॥ या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुपूमा बहुसूवरी । तस्यै विश्वपत्न्यै हविः सिनीवल्यै
 जुहोतन ॥ २४ ॥ या गुजूर्या सिनीवाली या राका या सरस्वती । इन्द्राणीमह्व ऊ-
 तये वरुणानीं स्वस्तये ॥ २५ ॥ इन्द्राणीमासु नारपु सुषलीमहमश्रवम् । नद्यस्या

अपरं च न जरसा मरते पतिर्विश्वसादिन्द्र उत्तरः ॥ २६ ॥ नाहमिन्द्राणी रास्य
 सख्युवृषाकपेर्कते । यस्येदमप्यं हविः प्रियं देवेषु गच्छति विश्वसादिन्द्र उत्तरः
 ॥ २७ ॥ कुहूमहं सुकृतं विज्ञनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि । या नो ददाति
 श्रवणं पितृणां तस्यै ते देवि हविषा विधेम ॥ २८ ॥ कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या
 नो अस्य हविषः शृणोतु । स्वसा देवानां महयन्त्यस्मे रायस्पोषं चिकितुये
 दधातु ॥ २९ ॥ धाता दधातु नो रथिमीशानो जगत्स्पतिः । स नः पूर्णेन वावनत् ॥ ३० ॥
 प्रजापतीरमयतु प्रजा इह धाता दधातु सुमनस्यमानः संवत्सर क्रतुभिश्चाङ्गमानो
 मयि पुष्टि पुष्टिपतिर्दधातु ॥ ३१ ॥ (उपहोमदेवाः) (देवासुराणाम्) तत्र श्रिये
 व्यजिहीत पर्वतो गवां गोत्रमुदसज्जो यदज्जिरः । इन्द्रेण युजः तमसा परिवृतं वृहस्पते
 निरपामौजो अर्णवम् ॥ १ ॥ वृहस्पते अति यदयोर्अर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।
 यद्वीदयश्छवसर्तप्रजात तदसासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥ २ ॥ वृहस्पतिः समजयद्व-
 सूनि महोवजान्गोमतो देव एषः । अपः सिषासन्स्वरप्रतीतो वृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमकैः
 ॥ ३ ॥ यमो दाधार पृथिवीं ज्ञातेष्वामुल्लग्नुर्क्षण् । यमाय सर्वमित्तस्थे यत्प्राण-

द्वायुरक्षितम् ॥ ४ ॥ यथा पञ्च यथा पञ्चयथा पञ्चदर्शपर्यः । यमं यो विद्यात्स ब्रूया
 द्यथैकर्पिर्विजानते ॥ ५ ॥ त्रिकद्गुकेभिः पतति पदुर्वीं रेकमिद्वृहत् । गायत्री त्रिष्टु-
 प्छन्दांसि सर्वास्ता यम आहिताः ॥ ६ ॥ मृक्ला नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वी-
 राय नमसा विधेमते । यच्छं च योश्च मनुरायेजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणी-
 तिषु ॥ ७ ॥ अश्याम ते सुमतिं देवयज्यया क्षयद्वीरस्य तव रुद्र मीछः । सुम्नाय-
 न्निद्विषो अस्माकमा चरारिष्टवीरा जुहवाम ते हविः ॥ ८ ॥ त्वेषं वयं रुद्रं यज्ञसा-
 धनमकं कविमवसे निह्यामहे । आरे अस्मद्वैव्यं हेलो अस्यतु सुमतिमिद्वयमस्या
 वृणीमहे ॥ ९ ॥ अव ते हेलो वरुण नमोभिरवयज्ञेभिरीमहे हविर्भिः । क्षयमस्स-
 भ्यमसुरप्रचेतो राजनेनांसि शिश्रथः कृतानि ॥ १० ॥ उदुत्तमं वरुण पाशमस्स-
 दुवाधमं वि मध्यमं श्रथाय । अथा वयमादित्यवते तवानागसो अदितये स्याम
 ॥ ११ इमं मे वरुण श्रुधी हवमन्त्या च मृक्लय त्वामवस्युराचके । तत्त्वायामि ब्र-
 ह्याणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेल मानो वरुणेह बोध्युरुशंस
 भा न आयुः प्रमोषीः ॥ १२ ॥ अभूलाकाय स्वाहा ॥ १३ ॥ अभुवोलोकाय०

॥ १४ ॥ अँस्वलौकाय स्वात् ॥ १५ ॥ अँभूर्भुवः स्वलोकाय स्वाहा ॥ १६ ॥ अग्नि-
 मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्, अपां रेतांसि जिन्वति ॥ १७ ॥ उभा
 वासिन्द्रामी आहुवध्या उभा राधसः सह मादयध्यै । उभा दाताराविषां रथी-
 णामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥ १८ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातुभिहौंता
 यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः । यममवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं चित्रं विशे
 ॥ १९ ॥ अयं ते योनिर्कृत्वियो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नम् आरोह ततो
 नो वर्धया रयिम् ॥ २० ॥ (स्तोमो देवानाम्) उपप्रयन्तो अध्वरं मत्रं वोचेमामये ।
 आरे अस्मे च शृणवते ॥ २१ ॥ अस्य प्रतामनु द्युतं शुक्रं दुदुहे अहयः, पयः सह-
 ससामृषिम् ॥ २२ ॥ (अरुणोः) कदाच नस्तरीरसि नेन्द्र सशसि दाशुषे । उपो-
 पेन्नु मधवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥ २३ ॥ परि ते दूळभो रथोऽस्माँ
 अश्नोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाशुषः ॥ २४ ॥ यौ ते श्वानौ यम रक्षितारौ
 चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसौ । ताम्यामेनं परि देहि राजन्स्वस्ति चासा अनमीवं
 च धेहि ॥ १ ॥ यत्र वेत्थ वनस्पतिदेवान्मुखागोलामानि, तत्र हव्यानि गन्तय

॥ २ ॥ मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कमज्ञातयक्षमादुत् राजयक्षमात् । ग्राहिर्ज-
 आह यदि वैतदेनं तस्या इन्द्राभ्यि प्र सुमुक्तमेनम् ॥ ३ ॥ अङ्गादङ्गालोम्बो लोम्बो
 ज्ञातं पर्वणि पर्वणि । यक्षमं सर्वसादात्मनस्तमिमं विवृधामि ते ॥ ४ ॥ ॐ भूर्भुवः
 स्वः ॥ ५ ॥ ॐ तद्विष्णोः परमं ॥ ऐन्द्राभ्यं वर्म बहुलं यदुग्रं विश्वे देवा नाति वि-
 ध्यन्ति शूराः । तत्त्वस्थायतां तन्वः सर्वतो महदायुष्मन्तो जरामुपगच्छेम जीवाः ॥
 (अथ नैवेद्यम्) अमृतेशमुद्याऽमृतीकृत्याऽमृतमस्तु अमृतायतां नैवेद्यम् ।
 सावित्राणि सावित्रस्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्या-
 माददे ॥ महागणपतये, कुमाराय, श्रियै, सरस्वत्यै, लक्ष्म्यै, विश्वकर्मणै द्वार्देव-
 ताभ्यः ॥ प्रजापतये, ब्रह्मणे, कलशदेवताभ्यः, ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताभ्यः, चतु-
 वेंदेश्वराय सानुचराय ऋतुपतये नारायणाय (मार्गशीर्षे) रुक्मिणीसहिताय कृष्णाय,
 श्रीसहिताय केशवाय । (पौपे) प्रियास०, अनन्ताय, वार्गीश्वरीस० नारायणाय
 (मावे) प्रीतिस० अच्युताय, कान्ता स० माधवाय (फाल्गुणे) शक्तिस० चक्रिणे,
 क्रियास० गोविन्दाय (चैत्रे Digi स्थितिस० eGangotri) वैकुण्ठाय, मतिस० विष्णवे । वैशाखे ।

शोभास० जनार्दनाय, विभूतिस० मधुसूदनाय । ज्येष्ठे । महिमास० उपेन्द्राय,
 इच्छास० त्रिविक्रमाय । आपाहे । लक्ष्मीस० यज्ञपुरुषाय, धृतिस० वामनाय
 । श्रावणे । कान्तिस० वासुदेवाय, रति स० श्रीधराय । भाद्रपदे । प्राप्तिस० हरये,
 मायास० हृषीकेशाय । अश्वयुजे । प्राकाम्यास० योगीश्वराय, धीस० पद्मनाभाय
 । कार्तिके । लघिमास० पुण्डरीकाक्षाय, गरिमास० दामोदराय । मलिम्लुचे । सत्य-
 भामास० नरकारये, निष्कलास० महामार्तण्डाय ॥ दुर्गायै ऋष्वकाय, वरुणय,
 यज्ञपुरुषाय, अग्निभ्वात्तादिभ्यः पितृगणयागदेवताभ्यः ॥ भगवते वासुदेवाय,
 सङ्कर्षणाय, प्रद्युम्नाय, अनिरुद्धाय, सत्याय, पुरुषाय, अच्युताय, माधवाय,
 गोविन्दाय, सहस्रनामे विष्णवे, लक्ष्मीसहिताय नारायणाय ॥ भवाय देवाय,
 शर्वाय दे०, रुद्राय दे०, पशुपतये दे०, उग्राय दे०, भीमाय दे०, महादेवाय दे०,
 ईशानाय दे०, ईश्वराय दे०, उमासहि०, शिवाय, पार्वतीस० परमेश्वराय ॥
 विनायकाय, एकदन्ताय, कृष्णपिङ्गलाय, गजाननाय, लम्बोदराय, भालचन्द्राय,
 हेरम्बाय, आखुरथाय, विघ्नेशाय Digvijayabhishchayavithi, ब्रह्मास० श्रीमहागणेशाय ॥

कुर्मकांकुमाराय, षण्मुखाय, मयूरवाहनाय, सेनाधिपतये कुमाराय ॥ हांहींसः
 सूर्याय सप्तश्वाय, अनश्वाय, एकाश्वाय, नीलाश्वाय, प्रत्यक्षदेवाय, परमार्थसाराय,
 तेजोरूपाय, प्रभासहिताय आदित्याय ॥ भगवत्यै अमायै, कामायै, चार्वज्ञयै, टङ्क-
 धारिण्यै, तारायै, पार्वत्यै, यक्षिण्यै, श्रीशारिकाभगवत्यै, श्रीशारदाभ०, श्रीमहा-
 राजीभ० श्रीज्वालाभ०, व्रीडाभ०, वैखरीभ०, वितस्ताभ०, गङ्गाभ०, यमुनाभ०,
 कालिकाभ०, सिद्धलक्ष्म्यै, महालक्ष्म्यै, महात्रिपुरसुन्दर्यै, सहस्रनाम्यै दैव्यै
 भवान्यै ॥ अभयङ्करीदेव्यै, क्षेमङ्करीभवान्यै, सर्वशत्रुघातिन्यै, इह राष्ट्राधिपतये,
 अमुकभैरवाय ॥ इन्द्राय वज्रहस्ताय (सुराधिपतये शचीसहिताय) । अम्बये शक्तिह०
 (तेजोधिप० स्वाहास०) । यमाय दण्डह० (प्रेताधि० यामीस०) । नैऋतये खङ्गह०
 (रक्षोधि० दितिस०) । वरुणाय पाशह० (जलाधि० वारुणीस०) । वायवे ध्वजह०
 (जीवाधि० प्राणशक्तिस०) । कुबेराय गदाह० (यक्षाधि० यक्षिणीस०) । ईशानाय
 त्रिशूलह० (सर्वाधि० उमास०) । ब्रह्मणे पद्मह० (वेदाधि० गायत्रीस०) । विष्णवे
 चक्रह० (त्रैलोक्याधि० लक्ष्मीस०) । अनन्तपद्मयः अष्टाभ्यः कुलनागदेवताभ्यः ॥

अद्यादिलाभ्यां, वरुणचन्द्रमोभ्यां, कुमारभौमाभ्यां, विष्णुबृधाभ्यां, इन्द्रावृहस्पतिभ्यां, सरस्वतीशुक्राभ्यां, प्रजापतिशनैश्चराभ्यां, गणपतिराहुभ्यां, रुद्रकेतुभ्यां, ब्रह्मध्रुवाभ्यां, अनन्तागस्त्याभ्यां ॥ ब्रह्मणे, कूर्माय, ध्रुवाय, अनन्ताय, हरये, लक्ष्म्यै, कमलायै, शिख्यादिभ्यः पञ्चचत्वारिंशद्वास्तोषपतियागदेवताभ्यः ॥ ब्राह्यादिभ्यो मातृभ्यः, गौर्यादिभ्यो मातृभ्यः, ललितादिभ्यो मातृभ्यः, दुर्गाक्षेत्रगणेश्वरदेवताभ्यः, राकादेवताभ्यः, त्रिकादे०, सिनीवालीदे०, यामीदे० कुहूदे०, रौद्रीदे० ऐन्द्रीदे० वारुणीदे० बार्हस्पत्यदे० ॐभूदे० ॐभुवदे०, ॐस्वदे०, ॐभूर्भुवःस्वदे०, अखण्डब्रह्माण्डदे० । धूर्भ्यः, उपधूर्भ्यः महागायत्र्यै, सावित्र्यै, सरस्वत्यै, हेरुकादिभ्यो वटुकादिभ्यः तण्डुलमात्रं दधिमधुपकं ॐनमो नैवेद्यं निवेदयामि नमः ॥ (कलशे पुष्पं ।) हिरण्यगर्भः० १ यः प्राणतो० २ य ओजोदा० ३ येन द्यौ० ४ य इमे द्यावा० ५ यस्येमे विश्वे० ६ आपो ह यन्० ७ आनः प्रजां० ८ (वृहत्पुरुषसूक्ते पृष्ठं ८) अर्चन्तस्त्वा हवामहेऽर्चन्तः समिधीमहि । अम्भे अर्चत ऊतये ॥ १ ॥ अर्चत प्रार्चत प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत्पुरं न धृष्णुमर्चत ३ ॥ (इति ऋचक समाप्तम्)

अथैकचक्रम् ॥

अग्निर्हिरण्यं, सोमो हिरण्यमितिचतुर्गृहीतेनोत्तरादक्षिणाधारावाज्यभागौ ॥ ॐ अग्नि-
र्हिरण्यममृतं हिरण्यमग्निरवरोचनं चित्रभानुः । अग्निर्गरुत्मानपतत्पतत्पत्यग्निः पत-
ज्ञमनुकृष्णवर्त्मा स्वाहा १ सोमो हिरण्यममृतं हि सोमः सोममपः सोममद्विर-
ञ्जङ्गः । सोमो गरुत्मानपतत्पतन्नी सोमः पतज्ञमनु शुक्रवर्त्मा स्वाहा २ एकचक्र-
मुदयादिलष्टादशभिः समिधामन्नस्याज्यस्य च जुहोति ॥ एकचक्रमुदयाद्वाजमानं देव-
स्तोमं दद्वशे सूर्यमेकम् । हरिद्रुकमं विश्वमेजत्सचन्तं तस्मै नो देवाः परिधत्त
सूर्याय स्वाहा १ एकविंशं पञ्चमिद्योतयन्तं पञ्चिः सूर्यं प्रवता चोद्धता च । त्रिधा
वर्धयन्तं भुवनस्य नाभिं यज्ञे सूर्यं शुक्रहुतं पुरस्तात्स्वाहा २ श्वेतः शुक्रो वृषभ-
श्चर्षणीनां मूर्धा उतन्तूत्वा सुमतिं करिष्ठः । स नो रथिं मे गृहेषु दधात्वानु वीरो
वर्धतां द्योतमानः स्वाहा ३ अपां गर्भो विदथस्य प्रसादनमूर्वो तिष्ठतिसन्धूनाम-
नीके । सशेवृधमधिधावत्वन्तरिक्षं शुक्रः शिशुदीर्घमायुर्निधत्तां स्वाहा ४ व्रह्माधिकः
प्रथमो जातवेदा वृहस्पतिभारती द्वितीनाम् । अस्मिन्यज्ञे वर्हिषि मोदमानो

हिरण्यवाशीरिपिरः स्वर्षः स्वाहा ५ शुचिदेवानामृपभः प्रजानामृभुर्वसूनाममृतस्य
 नामिः । अस्मिन्यज्ञे बहिंषि मोदमानो हिरण्यरेता अभयं कृणोतु स्वाहा ६ ब्रुधः
 सौम्यो अमृतत्वं बभूवामृतन्देवानामायुः प्रजासु । अस्मिन्यज्ञे सोमशिशुर्युवानः
 शज्ञो भव पयसाप्यायमानः स्वाहा ७ बोधास्त्र मे मघवन्वाच्चमे मां बोधास्त्र मे
 विश्वभृतो जनित्री । बोधास्त्र मे मातरिश्चा वचोभिर्बोधास्त्र मे ब्रह्मणा संशिशाधि
 स्वाहा ८ अभिर्मूर्धा० ९ चित्रो हन्ता रोहिदश्चः प्रजानामस्मिन्यज्ञे हविषा मान
 एतु । स नो वक्रीरभयं कृणोतु विश्वेत्स वामादधते त्वौतः स्वाहा १० शनैश्चरा-
 न्मावधीरश्चिम वीरान्मानो गृहान्पश्चन्मा न आयुः । मा नो यूनो भविता नो
 रथेन मा नः शिशून्नार्भमानः किञ्चन स्वाहा ११ शज्ञो भव ऋतुमिः शं समासैः
 शमर्धमासैः शमुषा अहोमिः । शशः काष्टा॒ः प्रदिशो दिशश्च शं चन्द्रसूर्या॑ ज्योतिषि॑
 शं च स्वाहा १२ मक्षूधाता॑ मातरिश्चा वचोभिश्चन्द्रो॑ अमृताद्वर्धते॑ जायमानः ।
 आयुः प्रजाममृतं हि सौभगत्वं प्रचन्द्रमास्थिरते॑ दीर्घमायुः॑ स्वाहा १३ भूयो॑
 जातो॑ हविषश्चन्द्रमसात्पूर्णः॑ पुरस्तस्तप्तयसो॑ हविभिः॑ पयो॑ गभर्ते॑ देवताः॑ पिन्वमा-॑

नश्चन्द्रो अमृतत्वमभयं कृणोतु स्वाहा १४ धनुनागा धनुनार्जिं० १५ उग्रं तमो
 विश्वरूपं महन्तं स्वर्भानुरजरं महस्त् । महद्यात्तमसो मृत्युपाशाद्विसुच्च राहुरभयं
 कृणोतु स्वाहा १६ केतुं कृष्णवज्रं केतवे० १७ यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमन्तिर्न-
 रस्त्रिपधस्थे समीधिरे । इन्द्रेण देवैः सरथं स वर्हिषि सीदन्निहोता यजथाय सुकरुः
 स्वाहा १८ इति समिदन्नाज्येन हुत्वा ॥ अथ स्वेणाज्येन चोपहोमान् । आदिल्य इति ।
 आदिल्यस्तेजस्वी तेजोऽस्मिन्यज्ञे यजमाने दधातु स्वाहा १ शुक्रो आजस्वी ओ-
 जोऽस्मिन्यज्ञे० २ वृहस्पतिर्वाक्षपतिर्वाच्योऽस्मि० ३ बुधो बुद्धिमान्बुद्धिमसि०
 ४ आरो यशस्वी यशोऽसि० ५ सौरः सुरभिमसि० ६ चन्द्रमा
 आयुष्मानायुरसि० ८ राहुरभयऽभयमसि० ८ केतुरनुपरोध्यऽनुपरोधमसि०
 ९ ध्रुवो धैर्यवान्धैर्यमसि० १० अगस्त्यो वीर्यवान्वीर्यमसि० ११ प्रद्वो अग्ने
 दीदिहि पुरो नो यन्त्र देवाः पूर्वे पुराणाः । यत्रासो वैश्वानरः स्तोकातिथिस्तत्रेमं
 यज्ञं यजमानं च देहि स्वाहा १२ इमो अग्ने वीततमानि हव्या प्रेदं हविः प्राष्टे-
 मानस्तोकान् । स्तोकातिथिः स्तोका ज्योतिः पूतन्त्यथा द्यग्ने अमृतत्वं च धेहि १३

ध्रुवं ते राजा वरुणो० १४ ध्रुवं ध्रुवेण हविषाभि सोमं मृशामसि । अथोत इन्द्र०
१५ अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं० । १६ । इत्येकचक्रम् ॥

अथ ग्रहेष्ट्राह्णम् ।

सुवेणाज्यहोमः यजुः ॥ आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्त्यसा आदित्यो यदादित्यमु-
पतो य इच्छते दंष्ट्रं क्रियमाणं नवीया नवग्रहणे नवीया न यजते, गृण्वन्तो नो
दिव्या वा आदित्यो यदादित्या वर्नीयमुपयान्त्यर्थं वानां पार्थिवान यजते, सुगो-
जायद्वजायता तर्हि यज्ञियाम इति, यज्ञिया वृद्धयंते, येन देवानां यज्ञिया
यज्ञियानां वा अनावा तद्वद्वर्चस्वी तवन्यष्टता क्रतञ्ज इत अमृता क्रद्धयंते,
तेने रासन्तमुरुगाय मद्य आदित्यो नवग्रहीतव्यन वो ग्रही स्या यजेत यूयं पात
स्स्तिभिः सदा न इति यजमानो वा आयव्यो वृद्धते यत क्रद्धते, यजमानाय
वृद्धते प्रजया क्रद्धते य एवं वेद । देवाश्च वा असुराश्च समावदेवा यज्ञं कुर्वत
यदेवादेवा अकुर्वत तदासुरा अकुर्वत ते देवा एतानि ग्रहहर्वाद्यपश्यस्तैरि-
न्द्रमयाजंस्तदसुरानन्ववायंस्ततो ध्रुवेष्ट्राह्णम् अभवन्यएवं विद्वानेतानि

ऋहष्ट्राहाणम् ।

ग्रहहर्वीषि यजति आतृव्यस्याऽनन्ववायाय भवति आत्मना परस्य आतृव्यो
 भवति, आदित्याय घृते चरुं निर्वपेत्तेजस्तेन परिक्रीणाति, शौक्रं चरुं ब्रह्म-
 वर्चसं तेन० बृहस्पतये नैवारं पयसे चरुं वाक्पत्यं तेन०, बुधाय नवकपालं-
 चरुं बुद्धिं तेन०, भौमायैककपालं यशस्तेन० सौराय पलिलमिश्रं घृते चरुं सुरमिं
 तेन०, चन्द्रमसे पञ्चदशकपालं चरुमायुस्तेन०, राहवे चरुमभयं तेन०, केतवे
 चरुमनुपरोधं तेन०, ध्रुवाय चरुं धैर्यं तेन०, अगस्त्याय चरुं वीर्यं तेन० इत्ये-
 तान्येव सर्वाणि भवन्ति य एवं विद्वानेतया यजेत आज्येनोपहोमाङ्गुहोति आशि-
 षामवरुद्ध्या एतया यजेत, यः कामयेत तेजस्वी आजस्वी वाक्पतिर्बुद्धिमान्य-
 शस्वी सुरमिरायुष्मानऽभय्यऽनुपरोधी धैर्यवान् वीर्यवान् स्यामित्येकचक्कमुदया-
 ऊजमानमित्यष्टादशयाज्यावाक्यो भवति, सरूपत्वायायिनिहिरण्यं सोमो हिरण्यमित्या-
 ज्यभागौ, प्रद्वो अग्ने, इमो अग्ने इति संयाज्ये उच्चैर्यजल्येषां वा वाच उत्तममायुरु-
 चैरुत्तमः समानानां भवति, आदित्यस्तेजस्वीत्युपहोमाङ्गुहोति, सर्वस्याप्त्यै
 सर्वस्यावरुद्ध्यै य एवं विद्वानेत्युपायज्ञेस्यस्तिर्युष्मान्त्रिसवित्तर्वप्रसवानां सवित्तादित्यौ

सद्यो देवासुरौ राजर्णाम् । स्वयमवयन्नाया अश्वत्थशाखाया पत्रं भवति इवेतां वेत्त-
 तवत्सां दुद्यन्ति तत्स्वयमर्कति स्वयं मध्यति स्वयं व्ययत्यथ मैत्रा वार्हस्पत्यं चर्हं
 श्रतं कुर्वन्ति, तत्स्वयं तण्डुलानिवभजति ये क्षोदीयां सप्तमायादाशृतो भवत्यथ
 तत्पत्रमाश्वत्थमपि धायापवित्रं वत्याजमानायति तत्स्थवीयस्य आवपति, समात्रं
 चर्हं स्वयं श्रतं भवत्यर्धे वेत्यः कुर्वन्त्यर्धं स्वयं कृतमर्धं वर्हिषो दन्त्यार्धं स्वयं दिनं-
 मर्धमिध्य कुर्वन्त्यर्धं स्वयं कृतं शितिपृष्ठो वार्हस्पत्यस्य दक्षिणाश्वो मित्रस्य मावै-
 वश्वेताश्वेतवाङ्गमये ग्रहपतय आशूनामष्टकपालः । सावित्रे प्रसवित्रे मतीनां नष्ट-
 कपालः, सोमाय वनस्पतये इयामाकचर्हं, वृहस्पतये वाचस्पतये नैवारश्चरुरिन्द्राय
 ज्येष्ठयाय हायनानामेकादशकपालो, मित्राय सत्यस्य पतये । अम्बानां चर्हं, चर्ह-
 णाय धर्मणस्पतये यनमस्योदशकपालो, रुद्राय पशुपतये गवीधुकश्च्रुः सविता-
 द्वा प्रसवेनां सवितामन्निगार्हस्पत्यानां सोमो वनस्पतीनां वृहस्पतीनां वाचमिन्द्रो
 ज्येष्ठानां मित्रा सत्यानां चर्हणो धर्मणां रुद्रः पश्चनां ते देवानामसपत्रमिमां
 स्ववध्वं, महते क्षेत्राय महते उमिष्ठुक्तं भहते रसाय महते जानराजाय मरुते

विश्वस्य भुवनस्याधिपतये (ते०) आगस्त्यस्यैतत्सूक्तं कथाशुभीयंतस्य सामिधि-
नीष्वद्यनुब्रूयात्तस्य याज्यानुवाक्या स्यातामगस्त्यो वै मरुन्धः शतसुक्षणः पृश्नीः
प्रौक्षत्तालिन्द्रायालभेत तं मारुतः कुच्छा वज्रमुद्धत्याभ्यपतत्स एतत्सूक्तमपश्यन्
तेनैनानशमयद्यदेतदनूच्यते शान्त्यै ॥ इति ग्रहेष्टव्राह्मणं ॥

अथ नक्षत्रयज्ञम् ॥

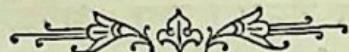
अग्नेदेवा इहावह जज्ञानो वृक्तु वर्हिषि, असि होता न ईङ्घः १ अग्नम
महो नमसा यविष्टं यो दीर्घाय, समिद्धः सुदुरोणे २ चित्रभानुं रोदसी
अन्तर्खर्वी स्वाहुतम्, विश्वतः प्रत्यहुतम् ३ मेधाकारं विद्यथस्य प्रसाधनमग्निं हो
तारं, परिभूतसम्मतिम् ४ त्वामर्भस्य हविषा समानमित्वा महो पृणते
नान्यं त्वत् ५ मनुष्यत्वा निधीमहि मनुष्यत्समिधीमहि । अग्ने मनुष्यदग्निरो
देवान्देवायते यज ६ अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वर्चर्पणिः । अग्नेराये
स्वाभुवं स प्रीतो वर्हिमिषं स्तोत्रभ्य आभर ८ (यजुः) अग्निर्देवता कृत्तिका-
नक्षत्रं, प्रजापतिर्देवता रोहिणीनक्षत्रं, मरुतो देवता इण्वकानक्षत्रं, रुद्रो देवता

बाहुर्नक्षत्रं, अदितिर्देवता पुनर्वसुर्नक्षत्रं, वृहस्पतिर्देवता तिष्योनक्षत्रं, सर्वे
 देवता आश्लेषानक्षत्रं, पितरो देवता मधानक्षत्रं, भगो देवता पूर्वफालगुणीनक्षत्रे,
 अर्यमा देवता उत्तरफालगुणीनक्षत्रं सविता देवता हस्तो नक्षत्रं त्वष्टा देवता
 चित्रानक्षत्रं, वायुर्देवता धनिष्ठानक्षत्रं, इन्द्राभीदेवता विशाखानक्षत्रं, मित्रो-
 देवताऽनूराधानक्षत्रं, इन्द्रोदेवता ज्येष्ठानक्षत्रं, मिर्क्तिर्देवता मूलं नक्षत्रं, आपो
 देवता पूर्वापादानक्षत्रं, विश्वेदेवा देवता उत्तरापादानक्षत्रं, ब्रह्मा देवता
 अभिजिनक्षत्रं, विष्णुर्देवता अश्वत्थोनक्षत्रं, वसवो देवता श्रविष्ठानक्षत्रं, वरुणो
 देवता शतभिषङ्गक्षत्रं, अजैकपादेवता प्रोष्ठपदानक्षत्रं, अहिर्बुद्ध्योदेवता उत्तर-
 प्रोष्ठपदानक्षत्रं, पूषादेवता रेवतीनक्षत्रं, अश्विनौदेवता अश्विनीनक्षत्रं, यमोदेवता
 अपभरणी नक्षत्रं (ते०) अग्नेरुचः स्य प्रजापतेः सोमस्य धातुर्भूयासं प्रजनिषी-
 य तेन । ब्रह्मणा तेन च्छन्दसा तया देवतायाऽङ्गिरस्वद्गुवा सीदत स्वाहा ॥ अथ
 नक्षत्रदेवानामृचः ॥ कृ । अग्निर्मूर्धा० । रो । हिरण्यगर्भः० । मृ । मरुतो यद्ग्वो दिवः
 सुम्नायन्तो हवामहे, अतून् उपर्गम्भेत्तम् । अग्निमो रुद्रो तज्ञो० । पुं । सुत्रा-

माणं पृथिवीं द्यामनीहसा सुशर्माणमदिति सुप्रणीतिम् । दैवीं नावं सुरित्रामना-
 गसमस्तवन्तीमारुहेमा स्वस्तये । ति । तव श्रियेव्यजिही० । अश्ले । नमो अस्तु
 सर्वेभ्यो० । म । अहं पितृन्० । पूका । सदा सुगः पित्तमां अस्तु पन्थामध्वा
 देवो ओषधीः संपिपृक्त । भगो मे अग्ने सख्येना मृज्ज्वा तद्वायो अस्यां सदनं
 पुरुक्षोः । उका । यन्ते अर्यमन्वहवो देवयानाः । ह । तत्सवितुर्वृणीमहे वयं देवस्य
 भोजनम् । श्रेष्ठांसन्नधातमं तुरं भगस्य धीमहि । चि । य इमे द्यावापृथिवी
 जनित्री रूपैरपिंशुच्छुवनानि विश्वा । तमद्यहोतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमुत
 यक्षिविश्वान् । स्वा । वायुरग्रेगा यज्ञप्रीस्माकं गर्मनसा यज्ञम् । शिवोनियुक्तिः
 शिवाभिः । वि । इन्द्राभ्नी रोचना दिवः परिवाजेषु भूषथः । तद्वाङ्गेति प्रवीर्यम् ।
 अनू । मित्रो जनन्यातयति प्रजानां मित्रो दधार पृथिवीमुत द्याम् । मित्रः कृष्टी
 रनिमिषाभिच्छेषे मित्राय हव्यं घृतवद्विधेम । ज्ये । इन्द्रः सुत्रामा सुवा अयोभिः
 समृद्धीको भवतु विश्ववेदाः । बाधतान्द्रेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ।
 मू । यन्ते देवे निर्कृतिं० । पूषिणिः क्षम्भो एवैवीकृति उषा । विश्वे देवा कृता वृधा

क्रतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्तां युज्यम्पयः । असि । ब्रह्म जज्ञानं० । श्र । वषद्वते विष्णा० ।
 ध । आ मे ग्रहा भवन्त्वा प्रजा म, आ मा यज्ञो विशतु वीर्यवान् । आपो देवी-
 र्यज्ञिया मा विशन्तु सहस्रस्य मा माभूमा माप्रहासीत् । शत । इमं मे वरुण श्रुधी०
 पूर्भा । उप प्रागाच्छमानं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः । अजः पुरो नीयते
 नाभिरस्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः । उभा । अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया
 हेतिम्परि वाधमानः । हस्तम्भो विश्वावयनानि विद्वान्पुंमान्पुमांसं परिपातु विश्वतः ।
 रे । पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षन्त्वर्वतः । पूषा वाजं सनेतु नः । अस्मि । प्र व-
 दास्यम्यश्विना अवोचमस्य पतिः स्यां सुगवः सुवीरः । उत पश्यन्तश्वन्दीर्घमायुरां
 स्तमिवेजनिमानज्ञगम्याम् । भ । यमो दाधार० ॥ इति नक्षत्रयज्ञः ॥ इति समिद-
 ज्ञाज्यभागः प्रथमः ॥ १ ॥

अथ यवतिलतण्डुलभागः २ ।

तत्रादौ गायत्रीब्राह्मणम् ॥ (विद्वान् प्रणवं युज्याद्वोममत्रेषु सर्वदा । आशीर्वादेऽभिषेके च जपेऽसुं पूर्वमुच्चरेत् १ वृतदधितिलाश्वैव यवशर्करमित्रिताः । एतत्पञ्चामृतं प्रोक्तं होमे सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ २ ॥ ॐ प्रजापतेर्भूलोकसानुष्टुप्, ककुभाष्टुष्वी ऋषिः, विराट्छन्दः ब्रह्मा देवता । प्रणवऋषिः । गायत्री छन्दः । परमामिर्वायुदेवता । व्याहृतीनां जमदग्निभारद्वाजभृगव ऋषयः, अग्निवायुसूर्या देवताः सूर्याद्यावाहनार्थे श्रीमहागायत्रीप्रीत्यर्थं होमे विनियोगः) ॐ कारो यस्य मूलं० (इत्यादि) ब्रह्मयोने नमोऽस्तु ते (इत्यन्तं ऋचकपृष्ठे १) ॐ अग्नये स्वाहा, ॐ भूः स्वाहा, ॐ भुवः स्वाहा, ॐ भूर्सुवः स्वः स्वाहा० ॥

ॐ भूः स्वा० ॐ भुवः स्वा० ॐ स्वः स्वा०, ॐ महः स्वा०, ॐ जनः० ॐ तपः०
 ॐ सत्यं स्वाहा ॥ ॥ ॐ अग्नये स्वाहेत्यग्निः सर्वा देवताः सौख्यं करोत्यसौ वा
 अग्निः प्रीणाति, ॐ भूः स्वाहेति भूमिं वै उर्वन्तरिक्षमुर्वादींस्तेन प्रीणाति, ॐ भुवः
 स्वाहेति भुवनानां पतय इत्यद्धुतं तेन प्रीणाति, ॐ स्वः स्वाहेति आप एष इसं
 लोकं जयतु तेन सोमपः प्रीणाति, ॐ भूभुवः स्वः स्वाहेति अग्निं सूर्यं ज्योतिष्मन्तं
 करोति यजमानो वृद्धयते, ॐ भूःस्वाहेति भूमिवै द्विपदाश्रैव चतुष्पदस्तेन वृद्धते
 ॐ भुवः स्वाहेति अन्तरिक्षं वै वायुर्देवतास्तेन वायवः प्रीणाति, ॐ स्वः स्वाहेति
 वाचो मे प्राणापानौ सम्राट्चक्षुषस्तेन प्रीणाति, ॐ महः स्वाहेति महामनसां महां-
 छोकाञ्जयति होतारं तेन प्रीणाति, ॐ जनः स्वाहेति जनानां जनयतिर्जन्तूनामिसं
 लोकं तेन प्रीणाति, ॐ तपः स्वाहेति तपो वा असावादित्यो द्वादश मासाः संवत्सर-
 स्तेन प्रीणाति, ॐ सत्यं स्वाहेति सत्यमिति वरुणश्चन्द्रमसौ नक्षत्राणि सप्तर्णवस्तेन
 प्रीणाति, अथोत्तरसौ सर्वा देवतास्तेन प्रीणाति तेन सख्यं करोति, यजमानो वृ-
 द्धयते, सन्तत्यै प्रजावत्या भवति। अग्निं चित्तं च गच्छेत् य एवं वेद ॥ (इति व्याहृति

ब्राह्मणं) तत्सवितुर्वरेण्यं ॥ ३ ॥ मध्याह्ने वृषवाहना त्रिनयना शुक्लाम्बरालेपना, खट्टाङ्गं त्रिशिखं कपालडमरू दोर्भिर्वहन्ती सदा । शुक्ला शुक्लविभूषणा नरशिरोमालामिरावेष्टिता, भूयाद्यौवनवत्यसौ त्रिजगतां सर्वार्तिविद्राविणी ॥ तत्सवितुरिति तदादित्यः सविता प्रसविता प्रजया पशुषु प्रतितिष्ठति, वरेण्यमित्यग्निवै वरिवः कृणोति, भर्गेति रङ्गमयः शतं सहस्रमयुतं च प्रतनोति, देवस्य द्योतन परमं कामस्य, धीमहीति धीमान्विश्वस्यामोति, धियो योन इति अह्ना रात्रिः सन्ध्यामुपयति, प्रचोदयादिति प्रजापतिर्वा प्रजामुपसृजति, पशुषु प्रतितिष्ठति, तस्माद्वायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा भवति, सर्वस्याह्यै सर्वस्यावरुद्धयै न ब्रह्मचारिणं शतं सहस्रमयुतं च प्रजावान्पशुमॉत्रयिमानायुष्मन्तं करोति, तस्माद्वायत्री आयुरिव परमं कामं गायत्र्यामिति ष्ठति, य एवं वेद ॥ (इति तत्सवितुर्ब्राह्मणं) चतुर्भुजामर्कसहस्रकोटिभां त्रिलोचनां हारकिरीटशोभिताम् । चतुर्मुखस्याङ्गतां महोज्ज्वलां वेदेश्वरीं पञ्चमुखीं नेमाम्यहम् ॥ ओजोऽसि सहोसि० ॥ देवाश्व वा असुराश्व संख्यत्ता आसँस्तान्गायत्र्यन्तरातिष्ठदोजो वै वीर्यमञ्चाद्यं Digvijaya by संक्षम्बुद्धिवा वैनान्सोऽन्तरातिष्ठच्चतुर्विंशति

गायत्र्या अक्षराणि चतुर्विंशति संवत्सरस्यार्धमासास्ते विदुर्यतरान्वा इयमुपवत्स्यति,
 त इदं भविष्यति तं व्यह्यन्तदाभीत्यसुरा आह्यन्विश्वकर्मन्त्रिति देवास्मान्यतरांश्च
 नोपवर्तत, ते देवा एतद्यजुरपङ्क्यनोजोसि सहोसि वलमसि आजोसि देवानान्याम ना-
 मासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति । स देवानुपावर्तत, ततो देवा
 अभवन्परासुरा अभवन्नाम्नेयमष्टाकपालं निर्वपेञ्चातृव्यवान्वा स्पर्धमानो वा तमा-
 साध्यैतै क्षज्जरभिमृशेदोजो वै वीर्यं संवत्सर ओज एव वीर्यं आत्रव्यस्यवृक्षे
 सनिर्वार्यः पराभवति सैषा गायत्री नामेष्टिरथो आहुः क्षेत्रस्य संवर्गं इति
 (इति ओजोसित्राह्मणं) ब्राह्मी हंसरथस्थिता मुखसरोज्योतिश्चतुर्वाङ्मयी मुद्रापुस्तकं
 कुडण्लाक्षवलयाधारा चतुर्भिर्भुजैः । रक्ता रक्तविभूषणा प्रहसिता रक्ताम्बरा-
 लङ्घकृता कौमारी मम जीवितावधि सदा भूयादधध्वंसिनी ॥ अश्वमेधे घोराणा-
 माष्म् । द्रष्टे नम० (क० प० ११-९) द्रष्टे नम उपद्रष्टे नमोऽनुद्रष्टे नम, इत्यमिवैं
 द्रष्टा ब्रह्मण उपद्रष्टा वायुरनुद्रष्टा तेभ्य एव नमस्करोति, ख्याते नम उपख्याते
 नमोऽनुख्याते नम इति, संवत्सरा वै ख्याताऽदित्या उपख्याता चन्द्रमाऽनु-

ख्याता तेभ्य एव नमस्करोति, शृण्वते नम उपशृण्वते नम इति, द्यावा-
पृथिवीभ्यामेव नमस्करोति, सते नमोऽसते नम इति, सदसद्यामेव नमस्क-
रोति, जाताय नमो जनिष्यमाणाय नम इति, यज्ञायैव दक्षिणायै च नमस्करोति,
भूताय नमो भविष्यते नम इति, ऋक्सामभ्यामेव नमस्करोति, चक्षुषे नमः श्रोत्राय
नम इति यथा यजुरेकविंशतिकृत्वो नमस्करोति, पञ्चर्तवो द्वादशमासख्य इमे
लोका असावादित्य एकविंश एष स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वा वा
एतद्यैतस्मिन्देवता आशंसन्ती सामभिर्याहरिष्यतीत्यग्निः सर्वा देवता असावादि-
त्योऽग्निर्यदेतैर्नमस्कारैरादित्यमुपतिष्ठते, सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्थयत्यश्च बङ्कारं
ये ते पन्थानः सविता पूर्व्यास इति वितता अन्तरिक्षे तेभिर्नौ अद्य पथिभिः सुगे-
भिरक्षा चनो अधि च ब्रूहि देव इति स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै नमोऽग्नये पृथिवी-
क्षित इत्यग्निनायतनेषु निदधातीमानेवैनांलोकान्गमयति ॥ (इति द्रष्ट्राह्मणम्) ॥
यस्या भूः पाददेशो वसति तदुपरि खं गुदे स्वर्गलोको नाभौ मध्ये महाख्यो जन
उरसि गतः कण्ठगामी तपश्च । सत्यं भूमीश्वरश्चल्या त्रिगुणविरहिता निष्कला सु-

स्वरूपा सा देवी विश्वरूपा वितरतु विभवं वेदमूला पराख्या ॥ यो विश्वचक्षु०
 (क० प० १२-४) यो विश्वचक्षुरुत इति, विश्वचक्षुर्वै देवानां भवति, विश्वतोमुख
 इति, विश्वमुखां दर्शयति, विश्वतोहस्त इति, विश्वहस्त उत्तमा भवति, उत विश्वतस्पा-
 दिति, विश्वतस्पादधार, संवाहुभ्यामिति सर्वबाहुर्वै नमते नमस्कुर्याः कुर्वन्ते,
 संयजत्रैरिति सर्वस्य जित्यै, वावापृथिवी इति, घावापृथिव्योर्धारयते, जनयन्देवं पक
 इति, जनमिति जनानां जनपतेर्जन्तूनामात्मा वै सर्वान्ध्यायन्ते देव एको भवति
 स देवः सर्वेभ्यो रक्षांसि भवति य एवं वेद (इति यो विश्वब्राह्मणम् ।) प्रातःकाले
 कुमारी कुमुदकलिकया जप्यमालां जपन्ती मध्याह्ने प्रौढरूपा विकसितवदना
 चारुनेत्रा विशाला । सन्ध्यायां वृद्धरूपा गलितकुचयुगा मुण्डमालां वहन्ती सा
 देवी दिव्यदेहा हरिहरनमिता पातु नो ह्यादिसुद्रा ॥ आ ब्रह्मन्त्राह्मणो० (क० प०
 १२-५) आ ब्रह्मन्त्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी जायतामित्याह, ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति,
 तसात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामऽसिन्नराष्ट्रे राजन्यः शूर इषव्योऽतिव्यते
 महारथो जायतामिति, राजन्य एव शाय भृहिमान् दधाति, तसात्पुरा राजन्यः

गायत्रीत्राक्षणम् ।

शूर इषव्योऽतिव्यते महारथो जज्ञे, दोग्ध्री धेनुरिति धेन्वामेव पयो दधाति,
 तस्मात्पुरा धेनुर्दोऽग्न्ध्री जज्ञे, वोढानुद्वानिति, अनुद्गुह्येव बलं दधाति, तस्मात्पुरानु-
 द्वान्वोढा जज्ञे, आशुः सप्तिरिति, अश्व एव बलं दधाति, तस्मात्पुराऽशुरश्वोऽजा-
 यत, पुरन्धियोधेति, योषित्येव ज्योतिरिव रूपं दधाति तस्माद्गूपिणी ज्योतिः
 प्रिया भावुका जिष्णू रथेष्टा इति, राजन्य एव जैत्रं महिमानं दधाति, तस्मात्पुरा
 राजन्यो जिष्णुर्जज्ञे, सभेयो युवेति, एष वै सभेयो युवा यः प्रथमवयसि तस्मात्प्रथम
 वयसि स्त्रीणां प्रियो युवा पुमान्भावुकः, अस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह
 वै तत्र यजमानस्यैव ग्रजायां वीर्यं दधाति, तस्मात्पुरा राजन्यस्य वीरो जज्ञे,
 निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षत्विति, निकामे निकामो वै तत्र पर्जन्यो वर्षति
 यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते, फलवतीर्न ओषधयः पच्यन्तामिति, फलवत्यो वै तत्रौपधयः
 पच्यते, यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते, योगक्षेमो नः कल्पतामिति, योगक्षेमो वै तत्र
 कल्प्यते, यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते, तस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते, कूसुप्रजानां योग-
 क्षेमो भवति य एवं वेद ॥ (अनन्त मत्रहामना० श्रीमहागायत्रीदेवीसन्तोषणार्थ
 Digitized by eGangotri

यवतिलतण्डुलहोमैः महागायत्री सवित्री सरस्वती प्रीयतां प्रीता भवन्तु ॥ इत्याब्रह्मान्ब्राह्मणम् ॥ इति गायत्रीब्राह्मणं सम्पूर्णम् ॥

अध्वर्योंयं यज्ञो० (क्र० पृ० १७-११) धनुनागा० इत्यन्तं ॥ तर्पणं ॥ अनेन०
 महागणपतिः । कुमारः, श्रीः, सरस्वती, लक्ष्मीः, विश्वकर्मा, द्वार्देवताः प्रजापतिः ब्रह्मा,
 कलशदेवताः, ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवताः, चातुर्वेदेश्वराः, सानुचराः, करुपतिर्नारायणः ।
 दुर्गा, व्यम्बकः, वरुणः यज्ञपुरुषः, अग्निष्वात्तादयः पितृगणयागदेवताः । प्रधान-
 देवताक्रमेण । भगवान्वासुदेवः ८ भवोदेवः ८ विनायकः ८ छींकां कुमारः ८ हांहीं सः
 सूर्यः ८ भगवती अमा ८ अभयंकरी देवी० इह राष्ट्राधिपतिरमुक्तैरवः । इन्द्रो वज्रहस्तः,
 अग्निः शक्तिहस्तः, यमो दण्डहस्तः, नैऋतिः खड्हहस्तः, वरुणः पाशहस्तः, वायुध्वंजहस्तः,
 कुवेरो गदाहस्तः, ईशानः त्रिशूलहस्तः, ब्रह्मा पद्महस्तः विष्णुश्वकहस्तः अनन्तादयोष्टौ
 कुलनागदेवताः प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥

अथ सूक्तानि ग्रहाणाम् ।

तत्रादौ अम्यादित्यसूक्तम् ॥ आग्निश्वुतिः एवाग्निश्वित्रि आ कृष्णेन० २ (क्र० पृ०

२२-१३) एकोऽनेकः सुसूक्ष्मः सकलजनहृदामन्तरस्यः परोक्षः स्थूलोऽसौ पञ्चवक्रो
 वरशुकवहनः शक्तिहस्तस्त्रिनेत्रः । सप्तार्चिः सप्तजिह्वस्त्रिभुवनजननस्थानसंहारकारी
 दीप्तिः प्रत्यक्षदेवः स भवतु हुतभुक्सर्वकामप्रदो नः ॥ (अग्निर्वमधुश्छन्दा वैश्वामित्रो,
 वायो वायव्यन्द्रवायव, मैत्रावरुणस्तृचा, अश्विना द्वादशा, अश्विनैन्द्रवैश्वदेवसारस्वताः सप्तताः
 प्रउगदेवताः सर्वप्रकृतिनो दश ॥ अग्निमीठे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्, होतारं
 रत्नधातमम् ॥ १ ॥ अग्निः पूर्वेभिर्त्रिपिभिरीड्यो नूतनैरुत, स देवाँ एह वक्षति २
 अग्निना रथिमश्वत्पोषमेव दिवेदिवे, यशसं वीरवत्तमम् ॥ २ ॥ अग्ने यं यज्ञमध्वरं
 विश्वतः परिभूरसि, स इद्वेवेषु गच्छति ॥ ४ ॥ अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्विनश्रवस्तमः,
 देवो देवेभिरागमत् ॥ ५ ॥ यदङ्ग दाशुषे त्वामग्ने भद्रं करिष्यसि, तवेत्तत्सत्य-
 मङ्गिरः ॥ ६ ॥ उप त्वाम्ने दिवे दिवे दोषावस्तर्धिया वयम्, नमो भरन्त एमसि
 ॥ ७ ॥ राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम्, वर्धमानं स्वे दसे ॥ ८ ॥ स
 नः पितेव सूनवेऽम्ने सूपायनो भव, सचस्वा नः स्वस्तये ॥ ९ ॥ (सूक्तं १) वायवा
 याहि दर्शते मे सोमो अरं कृताः, तपा पाहि श्रुती हवम् ॥ १० ॥ वाय उक्थे-

भिर्जरन्ते त्वामच्छा जरितारः, सुतसोमा अहर्विदः ॥ ११ ॥ वायो तव प्रपृच्छती
 धेना जिगाति दाशुषे, ऊरुची सोमपीतये ॥ १२ ॥ इन्द्रवायू इमे सुता उप-
 ग्रयोभिरागतम्, इन्द्रवो वामुशन्ति हि ॥ १३ ॥ वायविन्दश्च चेतथः सुतानां
 वाजिनीवसू, तावा यातमुप द्रवत् ॥ १४ ॥ वायविन्दश्च सुन्वत आयातमुप
 निष्कृतम्, मक्षिर्वित्था धिया नरा ॥ १५ ॥ मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम्,
 धियं वृताचीं साधन्ता ॥ १६ ॥ क्रतेन मित्रावरुणावृतावृधावृतस्पृशा । क्रतुं वृहन्तमा
 शाये ॥ १७ ॥ कवीनो मित्रावरुणा तुविजाता उरुक्षया, दक्षन्दधाते अपसम् ॥ १८ ॥
 (सू.२) अश्विना यज्वरीरिषो द्रवत्पाणी शुभस्पती, पुरुभुजा चनस्यतम् ॥ १९ ॥
 अश्विना पुरुदंससा नराशबीरया धिया, धिष्णयावनतज्जिरः ॥ २० ॥ दस्ता युवाकवा
 सुता नासत्या वृक्तवर्हिषा, आयातं रुद्रवर्तिनी ॥ २१ ॥ इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता
 इमे त्वायवः, अण्वीभिस्तना पूतासः ॥ २२ ॥ इन्द्रा याहि धियेषितो विग्रजूतः
 सुतावतः, उप ब्रह्माणि वाग्घतः ॥ २३ ॥ इन्द्रा याहि तृतुजान उप ब्रह्माणि
Digitized by eGangotri
 हरिवः, सुते दधिष्व नश्चनः ॥ २४ ॥ औमासश्चर्षणीधृतो विश्वे देवास आगत,

अद्यादित्यसूक्तम् ।

दाश्वांसो दाशुषः सुतम् ॥ २५ ॥ विश्वेदेवासो असुरः सुतमागन्त तृणयः । उत्था
इवासुसराणि ॥ २६ ॥ विश्वे देवासो अस्त्रिध एहि मायासो अद्रुहः, मेधं जुषन्त
वह्यः ॥ २७ ॥ पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती, यज्ञं वष्टुधियां वसुः ॥ २८ ॥
चोदयन्नी सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनां, यज्ञन्दधे सरस्वती ॥ २९ ॥ महो अर्णः सर-
स्वती प्रचेतयति केतुना, धियो विश्वा विराजति ॥ ३० ॥ (स० ३) (इत्यग्वेदेऽस्मि-
सू ० अथ यजुरग्निस०) ॥ यजुर्भागे सर्वत्रकृष्णादेः स्फुटतयानवगमादृचां विभागो नास्ति ।
अत एव क्रगाभासेष्यच्छन्नैवाहुतिर्विहिता) । अतो यजुषि आधुनिकै “अग्निर्मूर्धा” इत्या-
दिस्थले यदृग्वेदत क्रक्षूर्त्तिः कृता तत्तु साहसम् । अन्यथा “ज्वलादेवीसूक्तेययजुषि “अग्न
आयुं व्यग्ने पवस्वाग्नं पावक रोचिषा” इत्यादौ सर्वत्र “अग्नं आयुषि पवस्व” इति
“अग्ने पवस्व स्वपा” इत्थमेव क्रक्षूर्त्तौ अतिव्याप्तिः स्यात् तथा सति लौगाक्षिकृसेरप्रा-
माण्यं स्यात् । अतो मया प्राचीनक्रमेणैव लिख्यते ॥) (“ईळे अग्निमित्याङ्गिरसाधाया
आग्नेयं गायत्रम्” इळे अग्निं विपश्चितं गिरा यज्ञस्य साधनम्, श्रुष्टीवानं धिता-
वानम् । अग्ने शकेम ते वय यम देवस्य वाजिनः, अतिद्वेषांसि तरेम । पृथु-

पाजा अमर्त्यो वृतनिर्णिकस्वाहुतः, अभिर्यजस्य हव्यवाद् । तं सवाधो यतसुच इत्था
 विया यज्ञवन्तः, आ चकुरभिमूतये । नवं नूस्तोममग्रये दिवः इयेनाय जीजनत्, वस्तः
 कुविद्वनाति नः । स्पार्हा यस्य श्रियो दशो रयिर्वारवतो यथा, अग्ने यज्ञस्य चेततः ।
 उप त्वा रण्वसन्ददां प्रयस्वन्तः सहस्रृत, अग्ने ससृज्महे गिरः । उप छायामिव
 शृणेरगन्म शर्मते वयम्, अग्ने हिरण्यसन्ददाः । अग्ने मृल महाँ असि य ईमा देवयु-
 जनम्, इयेथ वर्हिरासदम् । स मानुषीषु दूलभो विक्षु प्रावीरमर्ल्यः, दूतो विश्वेषां
 भुवत् । और्वभृगवच्छुचिममवानवदा हुवे, अग्नि समुद्रवाससम् । आसवं सवितुर्यथा
 भगस्येव भुजिं हुवे, अग्निं । हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रन्द्यं सहः, अग्निं ।
 उप त्वा जामयो गिरो देदिशतीर्हविष्कृतः, वायोरनीके अस्थिरन् । यस्य त्रिधा-
 त्ववृतं वर्हिस्तस्थावसन्दिनम्, आपश्चिन्निदधा पदम् । अग्निर्मूर्धा । उदग्ने शुच-
 यस्तव शुक्रा ब्राजन्त ईरते, तव ज्योतीर्व्यर्चेयः । ईशिषे वार्यस्य हि दात्रस्याग्ने
 स्वर्पतिः, स्तोता स्यां तव शर्मणि । त्वामग्ने मनीषिणस्त्वां हिन्वन्ति चित्तिमिः,
 त्वां वर्धन्तु नो गिरः । अदृधस्य सुधावती दूतस्य रभतः सदा, अग्ने सख्यं वृणी-

महे । अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विग्रः शुचिश्छविः, शुचीरोचत आहुतः ॥ (इति यजुरग्निसू० ॥ अथ क्रग्वेदे सूर्यसू०) प्रत्यक्षदेवं विपदं सहस्रमरीचिभिः शोभित-भूमिदेशम् । सप्ताश्वगं सङ्घजहस्तमाद्यं देवं भजेऽहं मिहिरं हृदब्जे ॥ (उदुत्यं सप्तोना सौर्यं नवाद्या गायत्र्योऽन्त्यस्तृत्वो रोगम्बोऽन्त्योऽर्थचो द्विपद्वेष उपनिषद्) उदुत्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः, दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ १ ॥ अपत्ये तायवो यथा नंक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः, सूराय विश्वचक्षुसे ॥ २ ॥ अदृश्रज्ञस्य केतवो विरक्षमयो जनां अनु, आजन्तो अग्नयो यथा ॥ ३ ॥ तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्ठदसि सूर्यं, विश्व-माभासि रोचनम् ॥ ४ ॥ प्रत्यङ्ग देवानां विशः प्रत्यङ्गुदेषि मानुषान्, प्रत्यङ्गविश्वं स्वान्वशो ॥ ५ ॥ येनां पावकं चक्षसाभूरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥ ६ ॥ विद्यामेषि रजस्पृथवहा मिमानो अक्तुभिः, पश्यञ्जन्मानि सूर्य ॥ ७ ॥ सप्तत्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्यं, शोचिष्केशं विचक्षण ॥ ८ ॥ अयुक्तं सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नश्यः, ताभिर्याति सुयुक्तिभिः ॥ ९ ॥ उद्वयं तमसस्परि ज्योतिष्प-इयन्त उत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमग्नम् ज्योतिरुत्तमम् ॥ १० ॥ उद्यन्नद्य मित्रमह

आरोहन्तरां दिवम् । हद्रोगं मम सूर्यं हरिमाणं च नाशय ॥ ११ ॥ शुकेषु मे
 हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि । अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं निदध्मसि ॥ १२ ॥
 उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह । द्विषन्तं मह्यं रन्धयन्मो अहं द्विषते रधम्
 ॥ १३ ॥ समैक्षिषोधर्वमहसा आदिलेन महीयसा । अहं यशस्विनां यशो विश्वा
 रूपाण्यादधे ॥ १४ ॥ उद्यन्नद्यविनोभज पिता पुत्रेभ्यो यथा दीर्घायुत्वस्य हेषिषे
 तस्य नो धेहि सूर्य ॥ १५ ॥ उद्यन्तं त्वा मित्रमह आरोहन्तं विचक्षण । पश्येम
 शरदः शतं जीवेम शरदः शतम् । ॥ १६ ॥ (इत्यग्वेदे सूर्यसू०) । अथ यजुषि ।
 अरिष्ठनाहुतिदेया ॥ उदुत्यमिति, पठन्चमादित्यस्यायं नोम्भ्रेव्रह्मणः ॥ उदु त्यं जातवेदसं देवं
 वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
 वरुणस्याम्भेः । आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्यं आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥ द्यां
 गच्छ स्वर्गच्छ रूपो वो रूपेणाभ्यागां वयसा वयस्तुथो वो विश्ववेदा विभजतु
 वर्षिष्ठेऽधिनाके एतत्ते अम्भे राध एति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा
 प्रेत चन्द्रदक्षिणा ब्राह्मणमद्यधर्यासं धित्रमन्तं पत्रमलमृषिमार्घेयं सुधातुदक्षिणम् ॥

सूक्तानि ग्रहाणाम् ।

अय नो अभिर्विवस्कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्, अयं शत्रूञ्जयतु
जर्हषाणोऽयं वाजञ्जयतु वाजसातौ ॥ वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सुपयो
अद्यासु । हत्सु क्रतुं वरुणो विक्षवर्भि दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥ वि स्वः पश्य
व्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यैरस्मद्राता मधुमती देवत्रा गच्छ प्रदातारमाविशानवहा-
यास्मान्देवि दक्षिणे देवयानेन पथायती सुकृताल्लोके सीदतन्नौ संस्कृतम् ॥ कदा-
चन स्तरीरसि नेन्द्र सश्वसि दाशुषे । उपोपेयेन्नु मघवन्भूय इन्नु ते दानं देवस्य
पृच्यते, उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥ १ ॥ कदाचन प्रयुच्छस्युभे निपासि जन्मनी,
तुरीयादित्यसवनं त इन्द्रियमातस्थावमृतं दिवि, उपयामगृही० ॥ २ ॥ यज्ञो
देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृक्यन्तः । आवोऽर्वाची सुमतिर्वृत्त्या-
दँहोश्चिद्या वरिवो वित्तरासत्, उपयामगृ० ॥ ३ ॥ विवस्वान्नादित्यैष ते सोमपी-
थस्तसिन्मन्दस्व या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि । अदृधेभिः सवितः पायु-
भिष्ठ शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा
माकिनों अघशङ्स ईशत, उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे उपयामगृही-

तोसि सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो वृहदुक्षे नम एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ ॥
 अँ नम आदित्याय, शिवचर्याधराय, सहस्रकिरणाय, कमलबान्धवाय, ग्रहाधि-
 पतये, यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥ तर्पणं उदयंस्तु महाभानुस्तेजसा चाभयंकरः ।
 सहस्ररश्मिदीसश्च ह्यादित्यः प्रीयतां मम ॥ अनेन मंत्रहोमेन० अद्यादित्यौ सानु-
 चरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इत्यादित्यसूक्तं ॥

अथ वरुणचन्द्रमःसूक्तम् ।

एवा वन्दस्त्व० १ याते धामानि० २ (क० प० २३-३) इयामं सौम्यरुचिं महा-
 मुनिनुतं यादोगणैः संस्तुतं, पाशं दण्डवरं दधानममलं दोभ्या गजसं विभुम् । आशापाशश-
 तभ्यमवितदृशं मानोन्नतं यादसां राजानं प्रमदान्वितमभयदं देवं भजेहं सदा ॥ ॥ शङ्खप्र-
 भसेणप्रियं शशाङ्कमीशानमौलिस्थितमीड्यरूपम् । तमीपतिमम्बुजयुग्महस्तं ध्याये
 हृदव्जे शशिनं ग्रहेशम् ॥ स्वादो पञ्चोनाः प्रगाथः सौम्यं त्रैष्टुभं पञ्चमी जगती ॥ ॥
 स्वादोरभक्षि वयसः सुमेधाः स्वाध्यो वरिवोवित्तरस्य । विश्वेयं देवा उत मर्यासो
 मधुबुवन्तो अभि सञ्चरन्ति ॥ १३० ॥ अन्तेश्च प्राणी अदितिर्भवास्यवयाता हरसो

वरुणचन्द्रमःसूक्तम् ।

दैव्यस्य । इन्द्रविन्द्रस्य सख्यं जुषाणा श्रौषीव धुरमनु राय ऋध्याः २ अपाम-
 सोमममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् । किं नूनमस्मान्कृणवदरातिः किमु
 धूर्तिरमृतमर्ल्यस्य ३ शन्मोभवहृद आपीत इन्दो पितेव सोम सूनवे सुशेवः ।
 सख्येव सख्य उरुशँस धीरः प्राण आयुर्जीवसे सोम तारीः ॥ ४ ॥ इमे मा
 पीता यशसा उरुष्यवो रथं न गावः सुमनाह पर्वसु । ते मा रक्षन्तु विस्मास-
 श्रिरित्रादुत मा स्वामाद्यवयन्त्वन्दवः ॥ ५ ॥ अग्निर्नमा मथितं सन्दिदीपः
 प्रचक्षय कृणवहि वस्यसोनः । अथा हिते मद आ सोम मन्ये रेवाँ इव प्रचरा
 पुष्टिमच्छा ॥ ६ ॥ इविरेण ते मनसा सुतस्य भक्षीमहि पित्र्यस्येव रायः । सोम
 राजन्प्राण आयूषि तारीरहानीव सूर्यो वासराणि ॥ ७ ॥ सोम राजन्मृलया नः
 स्वस्ति तव स्मसि ब्रत्यास्तस्य विद्धि । अलर्ति दक्ष उत मन्युरिन्दो मा नो अर्यों
 अनुकामं परा दा: ॥ ८ ॥ त्वं हि नस्तन्वः सोम गोपा गात्रेगात्रे नृषु सत्था
 नृचक्षाः । यत्ते वर्यं प्रमिनाम ब्रतानि स नो मृल सुषखा देववस्यः ॥ ९ ॥ ऋदू-
 दरेण सख्या सचेय यो मा न रघ्वद्यश्वपतिः । अयं यः सोमो न्यधाह्यस्मे

तस्मा इन्द्रं प्रतिरमेभ्यायुः ॥ १० ॥ अपत्या अस्थुरनिरा अमीवा निरत्र-
सन्तमिषीचीरभैषुः । आ सोमो अस्माँ अरुहद्विहाया अगन्म यत्र प्रतिरन्त
आयुः ॥ ११ ॥ यो न इन्दुः पितरो हत्सु पीतोऽमर्त्यो मर्त्यो आविवेश । तस्मै
सोमाय हविषा विधेम भृक्तीके अस्य सुमतौ स्याम ॥ १२ ॥ त्वं सोम पितृभिः
संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आततन्थ । तस्मै त इन्द्रो हविषा विधेम वयं स्याम
पतयो रथीणाम् ॥ १३ ॥ तातारो देवा अधि वोचता नो मा नो निद्रा ईशत
मोत जलिपः । वयं सोमस्य विश्वाह प्रियासः सुवीरसो विद्धमा विदेम ॥ १४ ॥
त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं स्वर्विदा विशा नृचक्षाः । त्वं न इन्द ऊतिभिः
सजोषाः पाहि पश्चातादुतवा पुरस्तात् ॥ १५ ॥ इत्यृच्चि ॥ अथ यजुषि ॥ (प्रवेदसे
इति वेदसो वन्दारोवैष्णवस्य शेषस्तिस्तः पाप्मापहस्य) प्रवेदसे कवये वेद्याय वचो
वन्दारु वृषभाय वृष्णे । यतोभयमभयं तज्जो अस्त्वव देवानां यजेहेऽन्यानि ॥
समिधाभिं दुवस्यत धृतैर्बोधयतातिथिम् । आस्मिन्हव्या जुहोतन ॥ उदमे तव
तद्वृतादर्चीरोचत आहुतम्, निंसानं जुह्वो मुखे ॥ उप त्वा जुह्वो मम धृताचीर्यन्तु

हर्यत, अग्नेहव्या जुपस्त्र नः ॥ प्रजा अग्ने संवासयाशाश्च पशुभिः सह ।
 राष्ट्राण्यस्मा आधेहि यान्यासन्सवितुः सवे ॥ संब्रवः सृजाभि हृदयं संसृष्टं मनो
 अस्तु वः । संसृष्टास्तन्वः सन्तु वः सँसृष्टः प्राणो अस्तु वः । संचयः वः प्रिया-
 स्तन्वः सं प्रिया हृदयाणि वः । आत्मा वो अस्तु सं प्रियः सं प्रियास्तन्वो मम ॥ यो
 अश्वत्थः शमीर्गर्भ आरुरोह त्वर्यपि । तत्ते गृह्णाभि यज्ञियैः केतुभिः सह ॥ मयि
 गृह्णाम्यहमग्ने अग्निं रायस्पोषेण सह वर्चसेह देवाः । मयि प्रजां मयि पुष्टिं दधामि
 मदेमशतहिमाः सुवीराः ॥ योनो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तरा मर्त्यो मर्त्या आविवेश ।
 तमात्मनि परि गृहीमहे वयं मैषो अस्मानवहाय परागान्मा वयमेतमवहाय परा-
 गम ॥ मही विश्वली सदनी ऋतस्यार्वाची एतं धरुणी रथीणाम् । अन्तर्वैती जन्यं
 जातवेदुसमध्वराणां जनयन्तं पुरो गाम् ॥ उत्समुद्राँ मधुमाँ ऊर्मिरागात्साम्राज्याय
 प्रतरन्दधानः । अमी च ये मघवानो वयं चेषमूर्जं मधुमत्सम्भरेम ॥ इयत्यग्र
 आसीरदो देवि प्रथमाना पृथग्यत् । देवैरुत्ता व्यसर्पो महित्वा अदंहथाः शर्करा-
 भिस्त्रिविष्टपि ॥ अजयो लोकान्प्रादिशश्चतस्तः । उदद्यम्ने अधि मातुः पृथिव्या विश

आविश महतः सधस्थात् । आशुन्त्वा जौ दधिरे देवयन्त हव्यवाहं भुवनस्य
गोपाम् ॥ यदीदं दिवो यदि वा पृथिव्याः सम्बभूव सुकृत रराणयोः । तयोः पृष्ठे
सीदतु जातवेदाः प्रजामस्सभ्यं जनयत्रयिं च ॥ चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं हरिवृतं वैश्वा-
नरमप्सुषदं स्वर्विदम् । विगाहं तूर्णं तविषोभिरावृतं तूर्णं देवा स इह स्वश्रि-
यन्दधुः ॥ यत्पृथिव्या अनामृतं सम्बभूत्वे सचा । तदग्निरम्भये ददत्तस्मिन्नाधी-
यतामयम् ॥ यदन्तरिक्षस्य यदिवो अनामृतं सम्बभूत्वे सचा । तदग्निं ॥ ॐ
नमः सोमाय, उमाचर्याधराय, पोडशकलाधिपतये, नक्षत्राधिपतये, कुमुदबान्ध-
वाय, परमामृतधारिणे, यजमानवप्रदाय स्वाहा । (तर्पणं) द्विजराजो महापुण्य-
स्तारापतिर्विशेषतः । ओषधीनां च यो राजा स सोमः प्रीयतां मम ॥ अनेन मंत्र-
होमेन० वरुणचन्द्रमसौ सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इति वरुणचन्द्रमःसूक्तम् ॥

अथ कुमारभौमसूक्तम् ।

तं युवन्देवाऽ ॥ १ ॥ अग्निर्मूर्धाऽ ॥ २ ॥ (क० प० २३-६) पडुक्रं दीर्घवाङ्मु-
सुरवरनमितं पार्वतीनन्दनं तं दोभ्या॑ Digश्चक्षिं बुहुत्तं खलमपि च सदा दिव्यरूपं कुमा-
3 आज्य०

रम् । नृत्यन्मत्तमयूरवाहनगतं दैत्यान्तकं सिद्धिदं नानारलविभूषितं हरसुतं होमे भजेऽहं
 सदा ॥ १ ॥ प्रतसगाङ्गेयनिभं ग्रहेशं सिंहासनस्थं कमलासि हस्तम् । सुरासुरैः पूजि-
 त्पादपद्मं भौमं दयालुं हृदये स्मरामि ॥ अग्निर्होता दशगायत्रं क्रपिवौधद्यदाभ्या-
 सोमकं साहदेव्यमन्यवदत्पराभ्यामस्याश्चिनावाऽयुरयाचत ॥ अग्निर्होता नो अध्वरे
 वाजी सन्परि णीयते, देवो देवेषु यज्ञियः ॥ २ ॥ परि त्रिविष्ट्यध्वरं यात्यग्नी-
 रथीरिव, आ देवेषु प्रयो दधत् ॥ ३ ॥ अयं यः सृज्ये पुरो दैववाते समिध्यते, द्युमाँ अमि-
 त्रदंभनः ॥ ४ ॥ अस्य गा वीर ईवतोऽग्नेरी शीत मर्त्यः, तिग्मजम्भस्य मीलुषः
 ॥ ५ ॥ तमर्वन्तं न सानसिमरुपं न दिवः शिशुम्, मर्मज्यन्ते दिवे दिवे ॥ ६ ॥
 बोधयन्मा हरिभ्यां कुमारः साहदेव्यः, अच्छा न हूत उदरम् ॥ ७ ॥ उत त्या-
 यजता हरी कुमारात्साहदेव्यात्, प्रयता सद्य आदधे ॥ ८ ॥ एष वां देवावश्चिना-
 कुमाराः साहदेव्याः, दीर्घायुरस्तु सोमकः ॥ ९ ॥ तं युवं देवावश्चिना कुमारं
 साहदेव्यम्, दीर्घायुषं कृणोत्तन ॥ १० ॥ इति क्रग्वेदे ॥ अथ यजुषि (जुष्टो दमूना

इत्यनूच्यमानो ब्रह्मणः । जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।
 विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामा भरा भोजनानि ॥ अग्ने शर्ध महते
 सौभगाय तव द्युम्नान्युक्तमानि सन्तु । सं जास्पत्यं सुयममा कृणवषु शत्रूयतामभि
 तिष्ठा महाँसि ॥ सँसमिद्युवसे वृषन्नग्ने वीश्वान्यर्य आ । इळस्पदे समिध्यसे सनो
 वसून्या भर ॥ सखायः सं वः सम्यञ्चमिपँ स्तोमं चाग्नये । वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जों
 नसे सरस्ते ॥ अग्निस्तुविश्रवस्तमं तुवि ब्रह्माणमुक्तमम् । अतूर्तं श्रावयत्पतिं पुत्रं
 ददाति दाशुषे । अग्निर्ददाति सत्पतिं सासाह योयुधा नृभिः । अग्निरत्यं रघुञ्चदं
 जेतारमपराजितम् ॥ प्रद्वो अग्न इमो अग्ने ॥ उत नो ब्रह्मन्नविष उकथेषु देवहू-
 तमः । शं नः शोचा मरुदृधोऽग्ने सहस्रं सातमः ॥ नू नो रास्व सहस्रवत्तोकव-
 त्पुष्टिमद्वसु । द्युमदग्ने सुवीर्यम् ॥ वर्षिष्ठमनुपक्षितं त्वां चित्रः श्रवस्तमम् । त्वा-
 मग्ने हविष्मन्तो विपाजसा ॥ भवानो अग्ने वितोत गोपा भवावयस्कुदुत नो
 वयोधाः । रास्वा च नः सुमहो हव्यदातिं त्रास्वोचनस्तन्वो अप्रयच्छन् ॥ हव्यवा-
 हमभिमातिषाहँ रक्षोहनं पृतनासु जिष्णुम् । ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिमन्तिं

स्विष्टकृतमाहुवेम ॥ ॥ स्विष्टमऽग्ने अभितद्गृणीहि विश्वाश्च देव पृतना अभिष्याः ।
 सुगं नु पन्थां प्रदिशन्विभाहि ज्योतिष्मद्देह्यजरं न आयुः ॥ सोमस्य मा तवसंव-
 क्ष्यग्ने वह्निं चकर्थ विदथे यजद्धयै देवाँ अच्छा दीद्यद्युज्ञे अग्निं शमाये अग्ने तन्वं
 जुषस्व ॥ श्रीणामुदारः । यज्ञिद्वि ते पुरुषत्रा यविष्टाचित्तिभिश्चकृमा कश्चिदागः ।
 कृधीष्वस्माँ अदितेरनागन्वयेनांसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥ महश्चिदग्न एनसो अभीक
 ऊर्वादेवानामुत मर्त्यानाम् । मा ते सखायः सदमिद्रिपाम यच्छा तोकाय तनयाय
 शं योः ॥ ॥ यं त्वा देवापि: शुशुचानो अग्न आर्षिषेणो मनुष्यः समीधे । विश्वे-
 भिर्देवरनुमद्यमानः प्र पर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥ अग्ने वाधस्व वि मृधो वि दुर्ग-
 हापामीवामप रक्षांसि सेध । अम्मात्समुद्रादृहतो दिवो नोऽपां भूमानमुप नः
 सृजेह ॥ यथा ह त्यद्वस्वो गोर्यं चित्पदि षिताममुञ्चता यजत्राः । एवो ष्वस-
 नमुञ्चता व्यङ्गः प्रतार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥ त्रीण्यायूषि तव जातवेदस्ति स आजा-
 नीरूपसस्ते अग्ने । ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा भव यजमानाय शं योः ॥ पि-
 ग्रीहि देवाँ उशतो यविष्ट विद्वाँ क्रतू क्रतुपते यजेह । ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं

होतृणामस्या यजिष्ठः ॥ आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नुवामतदनु प्रबोद्धम् ।
 अभिर्विद्वान्स यजात्सेदु होता सो अध्वरान्त्स ऋतून्कल्पयाति ॥ वि ज्योतिषा
 बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि कृष्णते महित्वा । प्रादेवीर्मायाः सहते दुरेवाः शिशीते
 श्रङ्गे रक्षसे विनिक्षे ॥ स्वाध्वी मकर्देवहृतिनौ अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् ।
 स आयुरागात्सुरभिर्विसानो महीमकर्द्युम्भृतिनौ अद्य ॥ अभिर्होता न्यसीदद्यजी-
 यानुपस्थे मातुः सुरभा उ लोके । युवा कविः पुरुनिष्ठा ऋतावा धर्ता कृष्णनामुत
 मध्य इद्धः ॥ अभिर्दूतं पुरो दधे हव्यहावमुपब्रुवे । देवाँ आसादयादिह ॥ अभि-
 र्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः । स वेद यज्ञमानुषक् ॥ ॐ नमोऽङ्गारकाय,
 कुमारव्रतधारिणे, महोग्रतेजसे तीक्ष्णकिरणाय, धरासुताय, शत्रुक्षयङ्गराय, रुद्र-
 तनूजाय, यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥ (तर्पणं) येनार्जिता जगत्कीर्तिर्भूमिपुत्रेण
 शाश्वती । शत्रवश्च हता येन भौमेन महितात्मना । स प्रीयतां तु भौमोऽद्य तुष्टो
 भूयात्सदा मम ॥ अनेन मंत्रहोमेन० कुमारभौमौ सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥
 इति कुमारभौमसूक्तम् ॥

विष्णुबुधसूक्तम् ।

अथ विष्णुबुधसूक्तम् ।

वषदते विष्णोऽ ॥ १ ॥ बोधास्व मे० ॥ २ ॥ (क्र० पृ० २३-८) विष्णुं सर्व-
जनाश्रयं सुमुकुटं हारादिभूषान्वितं शान्तं श्यामवराननं सुरचिरं दोभिंश्चतुर्भिर्युतम् ।
शङ्खं चक्रमथारविन्दस्युगलं कौमोदकीं विभ्रतं देवं तं गरुडाश्रयं सुनयनं दिव्याङ्गभूपं भजे ॥
सोमात्मजं हंसगतं द्विबाहुं शङ्खेन्दुरूपमसिपाशहस्तम् । दयानिधिं भूषणभूषि-
ताङ्गं बुधं स्सरे मानसपङ्कजेऽहम् ॥ विष्णोः षड्वैष्णवं हि प्रवोजागतं त्वैन्दश्वाद्य-
स्तृचो भव पञ्चावोधि षडाश्विनं त्वन्ते त्रिष्टुभौ ॥ विष्णोर्नुं कं वीर्याणिप्रवोचं यः
पार्थिवानि विममे रजांसि । यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्तेषोरु-
गायः १ प्रतद्विष्णुः स्तवते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठः । यस्योरुषु त्रिषु
विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा २ प्र विष्णवे शूषमे तु मन्म गिरिक्षित
उरुगायाय वृष्णे । य इदं दीर्घं प्रयतं सधस्थमेको विममे त्रिभिरित्पदेभिः ३
यस्य त्री पूर्णा मधुना पदान्यक्षीयमाणा स्वधया मदन्ति । य उ त्रिधातु पृथिवीमुत
यामेको दाधार भुवनानि विश्वा ४ तदस्य प्रियमभि पाथो अस्यां नरो यत्र देव-

यत्रो मदन्ति । उरुकमस्य स हि बन्धुरेत्था विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः ५ ता
 चाँ वास्तून्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो भूरिश्चङ्गा अयासः । अत्राह तदुरुगायस्य
 वृष्णः परमं पदमव भाति भूरि ६ प्रवः पातुमन्धसो धियायते महे शूराय
 विष्णवे चार्चत । या सानूनि पर्वतानामदाभ्या महस्तस्थतुर्वर्तेव साध्वना ७
 त्वेषमित्था समरणं शिमीवतो रिन्द्राविष्णू सुतपा वासुरुप्यति । या मत्याय प्रति-
 धीयमानमित्कशानोरस्तु रशनामुरुप्यथः ८ ता ई वर्धन्ति मद्यस्य पौंस्यं नि मातरस
 नयति रेतसे भुजे । दधाति पुत्रोऽवरं परं पितुर्नाम तृतीयमधि रोचने दिवः ९
 तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसीनस्य त्रातुरवृकस्य मीदुषः । यः पार्थिवानि त्रिभिरिद्वि-
 गामभिरुरुक्मिष्टोरुहगायाय जीवसे १० द्वे इदस्य क्रमणे स्वर्दशोऽभिख्याय मत्यो
 मुरण्यति । तृतीयमस्य नकिरा दधर्षति वयश्चन पतयन्तः पतत्रिणः ११ चतुर्भिः
 साकं नवतिं च नवभिश्चकं न वृत्तं वृत्तीर्णवीविपत् । वृहच्छरीरो विमिमान ऋकभि-
 र्युवा कुमारः प्रत्येत्याहवम् ॥ १२ ॥ भवा मित्रो न शेष्यो घृतास्वभिर्विभूतद्युम्भ
 एवया उ सप्रथाः । अधाते विष्णो^{Digitized by eGangotri} विद्वद्युम्भस्तोमो यज्ञश्च राध्यो हवि-

विष्णुबुधसूक्तम् ।

७२

प्रमता ॥ १३ ॥ यः पूर्व्याय वेधसे नवीयसे सुमज्जानये विष्णवे ददाशति । यो
 जातमस्य महतो महि ब्रवत्सेदु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत् ॥ १४ ॥ तमस्तोतारः
 पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य गर्भं जनुषा पिपर्तन । आस्यजानन्तो नाम चिद्विवक्तन
 महस्ते विष्णो सुमर्तिं भजामहे ॥ १५ ॥ तमस्य राजा वरुणस्तमश्विना क्रतुं सचन्त
 मारुतस्य वेधसः । दाधार दक्षमुत्तममहर्विदं व्रजं च विष्णुः सखिवाँ अपोर्णुते ॥
 ॥ १६ ॥ आ यो विवाय सचथाय दैव्य इन्द्राय विष्णुः सुकृते सुकृत्तरः । वेधा
 अजिन्वस्त्रिष्ठधस्थ आर्यमृतस्य भागे यजमानमाभजत् ॥ १७ ॥ अबोध्यग्निर्जर्म
 उदेति सूर्यो व्यूषाश्रन्द्रा मह्यावो अर्चिषः । आयुक्षातामश्विना यातवे रथं प्रासादी-
 हेवः सविता जगत्पृथक् ॥ १८ ॥ यद्युज्ञाथे वृषणमश्विना रथं घृतेन नो मधुना
 क्षत्रमुक्षतम् । असमाकं ब्रह्म पृतनासु जिन्वतं वयं धना शूरसाता भजेमहि ॥ १९ ॥
 अर्वाङ्गित्रचक्रो मधुवाहनो रथो जीराश्वो अश्विनोर्यातुं सुषुतः । त्रिवन्धुरो मघव
 विश्वसौभगः शंन आवक्षद्विसुद्दे चतुर्ष्पदे ॥ २० ॥ आ न ऊर्जं वहतमश्विना युवं
 मधुमत्या नः कशया मिमिक्षतम् । प्रायुस्तारिष्टं नीरपांसि सृक्षतं सेधतं द्विषो

भवत सचाभुवा ॥ २१ ॥ युवं ह गर्भं जगतीषु धत्थो युवं विश्वेषु भुवनेष्वऽन्तः ।
 युवमग्निं च वृषणावपश्च वनस्पतीं रश्मिनावैरयेथाम् ॥ २२ ॥ युवं हस्थो भिषजा
 भेषजेभिरथो ह स्थो रथ्या रथेभिः । अथो ह क्षत्रमधि धत्थ उग्रा यो वां हविष्मा-
 न्मनसा ददाश ॥ २३ ॥ इति क्रवेदे ॥ अथ यजुर्वेदे (रथन्तरं रथेन वैष्णवं सर्वे वाज-
 पेयमन्त्राः देवानामार्षम्) रथन्तरं साम भवत्याशीय उज्जित्या इयं वै रथन्तरमस्या-
 मेवाध्यभिषिच्यते, वियोनिवै वाजपेयो निरुक्तः सम्प्राजापत्यो निरुक्तसामा तेन
 वियोनियं दनिरुक्ताः प्रातःसवास्तेन स योनिरनिरुक्ताः प्रातःसवा अनिरुक्तः प्रजा-
 पतिः प्रजापतिमेवामोति, वाजवतीभिर्मध्यनिद्वन्ते स्तुवन्त्यन्नं वै वाजोऽन्नाद्यस्यावरुद्ध्वै
 चित्रवतीभिरार्भवे पावमाने स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्या । आद्वद्वासुचमसुक्तानां भव-
 त्युत्तरे एव स्तोत्रे अभिसन्तनोति, वृहत्साम भवति यद्वा अतिरिच्यतेऽमुन्तंलोक-
 मध्यतिरिच्यते, वृहत्स्वा अमुँलोकमासुमर्हतीन्द्रियं वीर्यं वृहदिन्द्रियं एव वीर्यं
 प्रतितिष्ठति वैष्णवीषु शिपिविष्टवतीषु, स्तुवन्त्येषा वै प्रजापतेः पशुष्टास्तनूर्या
 शिपिविष्टवती, तस्माच्छिपिविष्टवतीषु स्तुवन्त्यातिरुक्तं वा एतदतिरिक्तं शिपिविष्टम-

इन्द्रावृहस्पतिसूक्तम् ।

तिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्नोति ॥ ॐ नमोबुधाय, विष्णुव्रतधारिणे, रूपाधिपतये,
महाबुद्धिशरीराय, सोमवंशजाय, यजमानवरप्रदाय स्वाहा । तर्पणम्) बुधो
बुद्धिप्रदाता च सोमपुत्रो महाद्युतिः । आदित्यस्य रथे तिष्ठन्स बुधः प्रीयतां मम
अनेन मंत्र होमेन० विष्णुबुधौ सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इति विष्णुबुधसूक्तम् ॥

अथ इन्द्रावृहस्पतिसूक्तम् ॥

तातारमिंद्र० ॥ १ ॥ वृहस्पते अतिऽ ॥ २ ॥ (क्र० पृ० १ २३-११) उद्यत्सूर्या
युतरुचिनिभं मौलिरलांशुदीसं देवं पद्माशनिकरमजं नेत्रसाहस्ररम्यम् । हारानर्घस्फुरदुरुमणि-
व्यासवक्षःस्थलं तं ध्याये देवैः प्रणमितपदं पूर्वदिक्पालमिन्द्रम् ॥ तेजोमयं शक्तित्रिशूलहस्तं
सुरेन्द्रजेष्टस्तुतपादपद्मम् । मेधानिधिं मत्स्यगतं द्विबाहुं गुरुं सरे मानसपङ्कजेऽहम् ॥
वृहस्पते वृहस्पतिर्जानं तुष्टाव नवमी जगती । वृहस्पते ग्रथमं वाचो अग्रं यत्प्रेरत नाम
धेयं दधानाः । यदेषां श्रेष्ठं यदरिप्रमासीत्प्रेणा तदेषां निहितं गुहाविः ॥ १ ॥
सक्तुमिव तितउना पुनन्तो धीरा सुनमा वाचमक्रत । अत्रा सखायः सख्यानि
जानते भद्रेषां लक्ष्मीनिहिताधि वाचि ॥ २ ॥ यज्ञेन वाचः पदवीयमायन्तामन्व-

विन्दन्तुषु प्रविष्टाम् । तामाभृत्या व्यदद्युः पुरंत्रा तां सप्त रेभा अमि सन्नवन्ते ॥३॥
 उत त्वः पश्यन्न ददर्श वाचमुत त्वः शृणवन्न शृणोत्येनाम् । उत त्वस्मै तन्वं
 विसंख्ये जायेव पत्ये उषती सुवासाः ॥ ४ ॥ उत त्वं सख्ये स्थिरपीतमाहुनैनं
 हिन्वन्त्यपि वाजिनेषु । अधेन्वां चरति माययैष वाचं सुश्रवामफलामपुष्पाम् ॥५॥
 यस्तित्याज सचिविदं सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति । यदीं शृणोत्यलीकं
 शृणोति नहि प्रवेद सुकृतस्य पन्थाम् ॥ ६ ॥ अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायो मनो-
 जवेषु समा बभूतुः । आदग्नास उपकक्षास उ त्वे हृदा इव स्नात्वा उ त्वे ददृशे
 ॥ ७ ॥ हृदा तष्टेषु मनसो जवेषु यद्राह्मणाः संयजन्ते सखायः । अत्राह त्वं विज-
 हुर्वेद्याभिरोहब्रह्माणो विचरन्त्यु त्वे ॥ ८ ॥ इमे ये नार्वाङ्ग परश्चरन्ति न ब्राह्मणासो
 न सुतेकिरासः । त एते वाचमभिपद्य पापया सिरीस्तन्नं तन्वते अप्रजन्तयः ॥ ९ ॥
 सर्वे नन्दन्ति यशसागतेन सभासाहेन सख्या सखायः । किलिवषस्पृतिपुष्टिण्ड्येषा-
 मरं हितो भवति वाजिनाय ॥ १० ॥ क्रचां त्वः पोषमास्ते पुषुष्वान्नायत्रं त्वो
 गायति शक्तीषु । ब्रह्मा त्वोवदति जातविद्यां यज्ञस्य मात्रां विमिमीत उ त्वः ॥ ११ ॥

इति कर्तवेदे ॥ अथ यजुषि (इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रस्य जगतो, दैवी वाचं प्रत्याज्यशीर्षमा-
नस्यासुरेभ्य, आयुर्यज्ञेन कल्पतामित्यनुवाकद्वयं यावत्पुरुषस्य नारायणस्यार्थम्) ॥ इन्द्राय
वाचं वदतेन्द्राय वाचं संवदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रं वाजं जय । आ मा वाजस्य प्रसवो
जगम्यादा मा द्यावापृथिवी विश्वरूपे । आ मा गन्तां पितरा मातरा चा मा सोमो
अमृतत्वेन गम्यात् ॥ एषा वः सा सत्या सं वागभूद्यामिन्द्रेण समदध्वम् । अजी-
जपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वम् ॥ वाजिनौ वाजिजितौ वाजं जित्वा वृह-
स्पतेर्भागमवजिग्रतां । वाजिनो वाजिजितो वाजं जिगीवांसो वृहस्पतेर्भागे निमृजतां
पक्षी ॥ स्वोरोहावीहि स्वोरोहावेहि स्वोरोहाव स्वोरोहाव स्वोरोहाव स्वोरोहौ ॥ आयु-
र्यज्ञेन कल्पतां, मनो यज्ञे०, प्राणो य०, चक्षुर्य०, श्रोत्रं य०, वाग्य०, आत्मा
य०, ब्रह्मा य०, पृष्ठं य०, यज्ञोयज्ञेन कल्पतां, स्वर्देवा अगन्म प्राजापतेः प्रजा अभू-
वन्नमृता अभूम ॥ वाजाय स्वाहा, प्रसवाय स्वाहा, पिजाय स्वाह, क्रतवे स्वाहा,
वाक्पतये स्वाहा, वसवे स्वाहा, स्वमौर्ध्वाय स्वाहा, मूर्खे वैयशनाय स्वाहा, व्यश्वन
आन्त्याय स्वाहा, अन्त्याय भौधनीय स्वाहा, भुवनस्य पतये स्वाहा, प्रजापतये

स्वाहा, अधिपतये स्वाहा, अन्नाय त्वा, वाजाय त्वा, वाजजित्यै त्वा ॥ ॐ नमो
वृहस्पतये, ब्रह्मचर्याधराय, प्रजापालपतये, देवराजपुरोहिताय, देवगुरवे, सुर-
मन्त्रिणे यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥ तर्पणम् ॥ मेरुमूर्त्ति समाक्रान्तो देवराजपुरोहितः ।
ज्ञाता यः सर्वशास्त्राणां स गुरुः प्रीयतां मम । अनेन मंत्रहोमेन० इन्द्रावृहस्पती सानु-
चरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इति इन्द्रावृहस्पतिसूक्तम् ॥

अथ सरस्वतीशुक्रसूक्तम् ।

सरस्वतीं देवयन्तो० ॥ १ ॥ अन्नात्परिस्तुतो० ॥ २ ॥ (क० प० २९-१) उद्यच-
न्द्रसहस्रकोटिसदृशीं पद्माननां हंसगां वारदेवीं सुमनोहरैर्भुजयुग्मैर्बीर्णां तथा पुस्तकम् । पद्मं
चामृतपूर्णरलचषकं दिव्याम्बरैर्भूषितां सन्ध्यार्य वरदां मनोहरतनुं वारदेवतां चिन्तये ॥ १ ॥
सन्तप्तकाञ्चननिभं द्विभुजं दयालुं पीताम्बरं धृतसरोरुहद्वन्द्वशूलम् । कौञ्चासनमसुर-
सेवितपादपद्मं शुक्रं स्मरे द्विनयनं हृदयाम्बुजेऽहम् ॥ २ ॥ इयं पद्मना सारस्वतं त्रिज-
गत्यादिजगती त्रिष्टुवन्तम् ॥ इयमदधाद्रभासमृणच्युतं दिवोदासं वध्यश्वाय दाशुषे । या
शश्वन्तमाचखादावसं पर्णि ताते दात्राणि तत्विषा सरस्वति ॥ १ ॥ इयं शुष्मे-

मिर्बिंसखा द्वाराहुजत्सानु गिरीणां तविषेभिरूर्मिभिः । पारावतभिर्मवसे सुवृक्तिभिः
 सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः ॥ २ ॥ सरस्वति देवनिदो निवर्हय प्रजां विश्वस्य
 वृसयस्य मायिनः । उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्त्रवो वाजिनीवति
 ॥ ३ ॥ प्रणो देवी सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवति, धीनामवित्यवतु ॥ ४ ॥ यस्त्वा
 देवि सरस्वत्युपब्रूते धने हिते, इन्द्रं न वृत्रतूर्ये ॥ ५ ॥ त्वं देवि सरस्वत्यवा वाजेषु
 वाजिनी, रदा पूषेव नः सनिम् ॥ ६ ॥ उत स्या नः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः, वृत्रम्भी
 वष्टि सुषुप्तिम् ॥ ७ ॥ यस्या अनन्तो अहुतस्त्वेषश्चरिणुरर्णवः, अमश्वरति रोरुवत्
 ॥ ८ ॥ सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसूरन्या ऋतावरी, अतञ्चहे व सूर्यः ॥ ९ ॥
 उत नः प्रियः प्रियासु सप्तस्वसा सुजुष्टा, सरस्वती स्तोम्याभूत् ॥ १० ॥ आपग्रुषी
 पार्थिवान्युरु रजो अन्तरिक्षम्, सरस्वती निदम्पातु ॥ ११ ॥ त्रिषदस्था सप्तधातुः
 पञ्च जाता वर्धयन्ती, वाजे वाजे हव्या भूत् ॥ १२ ॥ प्रया महिम्ना महिनासु-
 चिकिते द्युम्नेभिरन्या अपसामपस्तसा । रथ इव वृहती विभ्वने कृतोपस्तुत्या
 चिकितुषा सरस्वती ॥ १३ ॥ Dig सरस्वत्युभिः Gato लेषि वस्यो माप स्फरीः पयसा

मा न आधक् । जुपस्व नः सख्या वेश्या च मा त्वत्क्षेत्राण्यरणि गन्म ॥ १४ ॥
 इति कृचि ॥ अथ यजुषि ॥ सोमो राज इति द्वावनुवाकौ क्रौञ्चा आङ्गिरसस्य । सुरावन्त-
 मिति मूल्योः सांपारायणस्य ॥ सोमो राजामृतं सुत क्रजीवेणाजहानमृत्युम् । कृतेन
 सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्वस इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ १ ॥ सोम-
 मङ्ग्यो व्यपिबच्छन्दसा हंसाः शुचिष्ट । कृतेन० ॥ २ ॥ अन्नः क्षीरं व्यपिब-
 ल्कुइडाङ्गिरसो धिया । कृतेन० ॥ ३ ॥ अन्नात्परिस्तुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिबत्क्षत्रम् ।
 कृतेन० ॥ ४ ॥ रेतो मूर्त्रं विजहाति योनिं प्रविशदिन्द्रियम् । गर्भो जरायुणावृत
 उल्बं जहाति जन्मना । कृतेन० ॥ ५ ॥ वेदेन रूपे व्यपिबत्सुतासुतौ प्रजापतिः
 कृतेत ॥ ६ ॥ दृष्टा रूपे व्याकरोत्सत्यानृते प्रजापतिः । कृतेन० ॥ ७ ॥ दृष्टा
 परिस्तुतो रसं शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्, पयः सोमं प्रजापतिः । कृतेन० ॥ ८ ॥
 सुरावन्तं बाह्यपदं सुवीरं यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोमिः । दधानाः सोमं दिवि
 देवतासु मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः ॥ यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु सोमस्य
 शुष्मः सुरया सुतस्य । तेन जिन्व यजमानं मदम् सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥

प्रजापतिशनश्चरसूक्तम् ।

८०

यमश्चिना नमुचेरासुरादधि सरस्वत्यसुनोदिन्द्रियाय । इमं ते शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रं
 सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥ यदत्र रिसं रसिनः सुतस्य यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः ।
 अहं तदस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥ ॐः शुक्राय,
 इन्दुचर्याधराय, सप्तकिरणाय, मायाधिपतये, असुरगुरवे, यजमानवरप्रदाय स्वाहा
 तर्पणं । सोमतुल्या प्रभा यस्य योऽसुराणां गुरुस्तथा । जेता यः सर्वशत्रूणां स काव्यः
 प्रीयतां मम ॥ अनेन मन्त्रहोमेन सरस्वतीशुक्रौ सानुचरौप्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ।
 इति सरस्वतीशुक्रसूक्तम् ॥

अथ प्रजापतिशनश्चरसूक्तम् ।

प्रजापते न हि ॥ १ ॥ शङ्को देवी० ॥ २ ॥ (क्र० पृ० २९-४) ब्रह्माणं रक्तवर्णं
 सुरवरनमितं वाहुमिर्धारयन्तं रक्ताक्षमक्षमालाममृतपरिमितं रक्तपात्रं सुशोभम् । गायन्या
 सन्त्रियुक्तं समुनिश्रूतिगण्वेष्टितं वामभागे नानाभूपासुभूषं प्रहसितवदनं होमकाले भजेऽहम् ॥
 नीलाञ्जनाभं मिहिरेष्टपुत्रं ग्रहेश्वरं पाशभुजङ्घपाणिम् । सुरासुराणां भयदं द्विवाहुं
 शानिं स्वरे मानसपङ्कजेऽहम् ॥ शः वतोः पद्मान्तरानुष्टुभं पञ्चम्यादि वृहतीजगत्यौ शत्र-

पञ्चोना शान्तिः ॥ शंवतीः पारयन्त्येतेदं पृच्छस्व वचो यथा । अभ्यारन्तं समाकेतं य
 एवेदमिति ब्रवत् ॥ १ ॥ जायाकेतुं परिस्तुतं भारती ब्रह्मवादिनी । सज्जानानामही-
 जाता य एवेदमिति ब्रवत् ॥ २ ॥ इन्द्रस्तं किं विभुं प्रभुं भानुनायं जुजोषति । तेन
 सूर्यमरोचयद्येनेमे रोदसी उभे ॥ ३ ॥ जुषस्वाम्ने अङ्गिरः काण्वं मेध्यातिथिम् । मा-
 त्वा सोमस्य बृहृहत्सुतस्य मधुमत्तमः ॥ ४ ॥ त्वमग्ने अङ्गिरः शोचस्व देववीतमः ।
 आशन्तमशन्तमाभिरभिष्ठिभिः शान्तिं स्वस्तिमऽकुर्वत ॥ ५ ॥ शं नः कनिकदद्वेवः
 पर्जन्यो अभिवर्षत्वोषधयः संप्रवर्धन्ताम् । शं नो द्यावापृथिवी शं प्रजाभ्यः शंनो
 अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ६ ॥ शं न इन्द्राम्नी भवतामवोभिः शन्न इन्द्रा वरुणा
 रातहव्या । शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसातौ ॥ ७ ॥ शन्नो
 भगः शमु नः शंसो अस्तु शन्नः पुरन्धिः शमु सन्तु रायः । शन्नः सत्यस्य सुयमस्य
 शंसः शंनो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥ ८ ॥ शन्नो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शन्न
 ऊरुची भवतु स्वधाभिः । शं सोदसी ब्रह्मती शन्नो अद्रिः शन्नो देवानां सुहवानि
 सन्तु ॥ ९ ॥ शन्नो अग्निर्ज्योतिरनीको अस्तु शन्नो मित्रावरुणावश्चिना शम् । शन्नः

प्रजापतिशैश्वरसूक्तम् ।

८२

सुकृतां सुकृतानि सन्तु शन्न इविरो अभिवातु वातः ॥ १० ॥ शन्नो द्यावापृथिवी
 पूर्वहूतौ शमन्तरिक्षं दृष्टये नो अस्तु । शन्न ओषधीर्वनिनो भवन्तु शन्नो रजस-
 स्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ११ ॥ शन्न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः
 सुशंसः । शन्नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलाषः शन्नस्त्वष्टामाभिरिह शृणोतु ॥ १२ ॥ शन्नः
 सोमो भवतु ब्रह्म शन्नः शन्नो ग्रावाणः शमु सन्तु यज्ञाः । शन्नः स्वरूणां मितयो
 भवन्तु शन्नः प्रस्वः शम्वःस्तु वेदिः ॥ १३ ॥ शन्नः सूर्य उरुचक्षा उदेतु शन्न-
 श्रतस्तः प्रदिशो भवन्तु । शन्नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शन्नः सिन्धवः शमु सन्त्वापः
 ॥ १४ ॥ शन्नो अदितिर्भवतु व्रतेभिः शन्नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः । शन्नो विष्णुः
 शमु पूषाणो अस्तु शन्नो भवित्रं शम्वस्तु वायुः ॥ १५ ॥ शन्नो देवः सविता
 त्रायमाणः शन्नो भवन्तूषसो विभातीः । शन्नः पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शन्नः
 स्नेत्रस्य पतिरस्तु शम्भुः ॥ १६ ॥ शन्नो देवा विश्वेदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह
 धीभिरस्तु । शमभिषाचः शमु रातिषाचः शन्नो दिव्याः पार्थिवाः शन्नो अप्याः
 ॥ १७ ॥ शन्नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शन्नी अवन्तः शमु सन्तु गावः । शन्न

क्रभवः सुकृतः सुहस्ताः शन्नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १८ ॥ शन्नो अज एकपा-
 द्वेवो अस्तु शन्नोऽहिर्बुद्धयः शं समुद्रः । शन्नो अपां नपात्पेरस्तु शन्नः पृश्चिर्भवतु
 देवगोपाः ॥ १९ ॥ आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।
 शृणवन्तु नो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उतये यज्ञियासः ॥ २० ॥ ये देवानां
 यज्ञिया यज्ञियानां मनुर्यजत्रा अमृता कृतज्ञाः । ते नो रासन्तामुरुगायमद्य
 यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २१ ॥ इति क्रचि ॥ अथ यजुषि ॥ शन्नो देवीरिति
 ब्रह्मणः ॥ शन्नो देवीरभीष्ये आपो भवन्तु पीतये, शंयोरभिस्तवन्तु नः ॥
 एवे द्यूने युवतयो नमन्त यदीमुशन्नुशतीरेत्यच्छ । सं जानते मनसा संचि-
 कित्रेऽधर्वर्यवो धिषणापश्च देवीः ॥ ओषधीरिति मातरः, या ओषधीः पूर्वा
 जाता देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मनै नु ब्रूणामहं शतं धामानि सप्त च ॥ गावो भगो
 गाव इन्द्रो मे अच्छान्नावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः । इमा या गावः स जनास
 इन्द्र इच्छामीहृदा मनसा चिदिन्द्रम् ॥ न ता अर्वा रेणुककटो अक्षुते न संस्कृत-
 त्रमुप यन्ति ता अभि । उरुगायमन्तस्य ता असु गावो मर्तस्य विचरन्ति

यजुनः ॥ रात्री व्यख्यदायती पुरुत्रा देव्यक्षभिः, विश्वा अधिश्चियोऽधित ॥ उप ते
 गा इवाकरं वृणीष्व दुहितर्दिवः, रात्रिः स्तोमं न जिग्युषे ॥ उदुत्यच्छित्रन्देवानाम्,
 अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शश्वनस्कृधि । इषन्तोकायनोदधः प्राण आयूषि तारिषः ॥
 यत्ते नामसुहवं सु प्रणीतेऽनुमतेऽनुमतं सदा तु । तेन त्वं सुमतिं दिव्यस्मे इषं
 पिन्वं विश्वारं सुवीराम् ॥ राकामहं सुहवाँ सुषुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु
 त्मना । सीव्यत्वपः सूच्या च्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ यास्ते राके
 सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि । ताभिनौ अद्य सुमना उपागाहि सह-
 स्त्रपोषं सुभगे रराणा ॥ सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा, जुषस्व हव्यमा-
 हुतं प्रजां देवि दिदिङ्गि नः ॥ या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी । तस्यै विश्पत्न्यै
 हव्विः सिनीवल्यै जुहोतन ॥ कुहूमहं सुकृतं विद्यनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोह-
 वीमि । या नो ददाति द्रविणं पितृणां तस्यै ते देवि हविषा विधेम ॥ कुहूर्देवानाम-
 मृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु । स्वसा देवानां महयन्त्यस्मे रायस्पोषं
 चिकितुषे दधातु ॥ धाता दधातु नो रथिमीश्वानी जगतस्पतिः, स नः पूर्णे वाव-

नत् ॥ प्रजापतिरमयतु प्रजा इह धाता दधातु सुमनस्यमानः । संवत्सर ऋतुभिश्चा-
कृपानो मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु ॥ ॐनमः शनैश्चराय, यमचर्याधराय, काल-
राज्याधिपतये कृष्णशरीराय, छायासुताय, महामृत्युकिरणाय, यजमानवरप्रदाय
स्वाहा ॥ तर्पणम् ॥ कृष्णवर्णः कृशाङ्गश्च कृष्णजीमूतसन्निभः । शनैश्चरः सूर्यपुत्रः
स सौरः प्रीयतां मम ॥ अनेन मन्त्रपाठेन० प्रजापतिशनैश्चरौ सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे
भवेताम् ॥ इति प्रजापतिशनैश्चरसूक्तम् ॥

अथ गणपतिराहुसूक्तम् ।

गणानां त्वा ग० १ क्या नश्विन० २ (क्र पृ० २४-७) ध्याये देवं गणेशं
गिरितनयसुतं रक्तवर्णं त्रिनेत्रं मालां दन्तं वहन्तं सततमपि वरैर्दक्षिणैर्बाहुभिः स्वैः ।
वामैः शुभ्रं कुठारं सकलभयहरं मोदकानां च पात्रं सिंहस्कन्धेस्थितं तं प्रथितगुणनिर्धि
विघ्राजं महेशम् ॥ शीतांशुमित्रान्तकमीड्यरूपं धोरं च वैद्वर्धनिभमवाहम् ।
त्रैलोक्यरक्षापरमिष्टदं च राहुं महेन्द्रं हृदये भजेऽहम् । आ याहि नव त्युष्णि-
गाथन्तानुष्टुप्मध्ये च सा सौरी तदादीतिहासस्तुति कर्मत्वादत्रिदेव एव ॥ आहूया

गणपतिराहुसूक्तम् ।

८६

द्रिभिः सुतं सोमं सोमपते पिब । वृषज्ञिन्द्र वृषभिर्वृत्र हन्तम ॥ १ ॥ वृषा ग्रावा
 वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः । वृषज्ञिन्द्र० ॥ २ ॥ वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रि-
 ज्ञित्राभिरूतिभिः । वृषज्ञिन्द्र० ॥ ३ ॥ ऋजीषी वज्री वृषभस्तुराषाद छुष्मी राजा-
 वृत्रहा सोमपावा । युक्त्वा हरिभ्यामुप यासदर्वाङ्गाध्यनिदने सवने मत्सदिन्द्रः ॥ ४ ॥
 यत्त्वा सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः । अक्षेत्रविद्यथा मुग्धो भुवनान्यदीधयुः ५
 स्वर्भानोरध्यदिन्द्र माया अवो दिवो वर्तमान अवाहन् । गूढं सूर्यं तमसापत्रतेन
 तुरीयेण ब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥ ६ ॥ मा मामिमं तव सन्तमत्र इरस्या द्रुग्धो भिय-
 सानि गारीत । त्वं मित्रो असि सत्यराधास्तौ मेहावतं वरुणश्च राजा ॥ ७ ॥
 ग्राव्णो ब्रह्मा युयुजानः सपर्यन्कीरिणा देवान्नमसोपशिक्षन् । अत्रिः सूर्यस्य दिवि-
 चक्षुराधात्स्वभानोरप माया अधुक्षत् ॥ ८ ॥ यं वै सूर्यं स्वर्भानुस्तमसा विध्यदा-
 सुरः । अत्रयस्तमन्वविन्दन्नहन्ये अशक्तुवन् ॥ ९ ॥ इति ऋचि ॥ अथ यजुषि ॥ प्रयो-
 ज्ञेति रजनस्य कौणेयस्य ॥ प्रयोज्ञजे विद्वाँ अस्य बन्धुं विश्वादेवानां जनिमा विवक्ति ।
 जड्वेति रजनस्य कौणेयस्य ॥ प्रयोज्ञजे विद्वाँ अस्य बन्धुं विश्वादेवानां जनिमा विवक्ति ।
 ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचादुच्चा स्वधायाभि प्रतस्थौ ॥ महान्मही अस्कभाय-

द्विजातौद्याँ द्विता पार्थिवांशं रजः । स ब्रुभादाष्टं जनुषाभ्यग्रं वृहस्पतिर्देवता तस्य
 सम्राद् ॥ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कर्विं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं
 ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥ स सुषुभा स ऋक्ता
 गणेन बलं रुरोज फलिगं रवेण । वृहस्पतिरुस्त्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदा-
 जत् ॥ अग्निरुक्ते पुरोहितो ग्रावाणो बाह्मरध्वरे । ऋचायामि मरुतो ब्रह्मणस्पतिर्देवाँ
 अवोवरेण्यम् ॥ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवायन्तस्त्वेमहे । उप प्रयन्तु मारुतः सुदानव-
 इन्द्रं प्राशूर्भवा सचा ॥ अर्यमायातु वृषभस्तुविष्मान्यन्ता वसूनि विधत्ते तनूपाः ।
 सहस्राक्षो गोत्रभिद्वज्ञबाहुरसासु देवो द्रविणं दधातु ॥ ये ते अर्यमन्वहवो देव-
 यानाः पन्थानो राजन्दिव आचरन्ति । तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभीरक्षा च
 नो अधि च ब्रूहि देव ॥ असे इन्द्राबृहस्पती रथिं दत्ते शतग्निनम्, अश्वावन्तं
 सहस्रिणम् ॥ वृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादधायोः । इन्द्रः पुर-
 स्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभिः तरितः कृष्णोह ॥ हिरण्यगर्भो यः प्राणतः,
 उदुत्यञ्चित्रन्देवानाम्, तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदस्य सूर्य, विश्वमाभासि रोच-

नम् ॥ दिवो रूपम् उरुचक्षा उदेति दूरे अर्थस्तरणिर्भाजमानः । नूनं जनाः सूर्येण
प्रसूता अयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि । अँनमो राहवे, कालचर्याधराय, अष्टसहस्र-
किरणाय, गन्धर्वाधिपतये, सिंहिकागर्भसम्भूताय, यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥
(तर्पणम्) रक्ताक्षो धूम्रवर्णाभो विजितारिर्महाबलः । अबाहुश्चान्तरिक्षस्थः स राहुः
प्रीयतां मम अनेन मन्त्रहोमेन० गणपतिराहू सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् । इति
गणपतिराहुसूक्तम् ॥

अथ रुद्रकेतुसूक्तम् ।

आ वो राजान० ॥ १ ॥ केतुं कृष्णवन्न० ॥ २ ॥ (क्र० पृ० २४-९) शान्तं पद्मवरासनं
शशिधरं केयूरहारान्वितं गौरीभूषितवामभागममलं सिद्धैः सदा सेवितम् । नागेन्द्रेण विरा-
जितं जपवटीं शूलं कपालं वरं विभ्रन्तं त्रिजगत्पतिं सुरवरं रुद्रं भजेऽहं सदा ॥ लाङ्गूलयुक्तं
भयदं जनानां कृष्णाम्बुभृत्सन्निभमेकवीरम् । कृष्णाम्बरं शक्तित्रिशूलहस्तं केतुं भजे
मानसपङ्कजेऽहम् ॥ कदुद्राय नव रौद्रं तृतीया मैत्रावरुणी चान्त्यस्तृचः सौम्योन्त्यानुष्टुप् ॥
Digitized by eGangotri
कदुद्राय प्रचेतसे मीलुष्टमाय तव्यस, वाचम शन्तमं हृदे ॥ १ ॥ यथा नो

अदितिः करत्पश्चे नृभ्यो यथा गवे, यथा तोकाय रुद्रियम् ॥ २ ॥ यथा नो मित्रो
 वरुणो यथा रुद्रश्चिकेतति, यथा विश्वे सजोषसः ॥ ३ ॥ गाथपतिं मेधपतिं रुद्रं
 जलाषभेषजम्, तच्छं योः सुन्नमीमहे ॥ ४ ॥ यः शुक इव सूर्यो हिरण्यमिव
 रोचते, श्रेष्ठो देवानां वसुः ॥ ५ ॥ शन्मः करत्यर्वते सुगं मेषाय मेष्ये, नृभ्यो
 नारिभ्यो गवे ॥ ६ ॥ अस्मे सोम श्रियमधि निधेहि शतस्य नृणाम्, महि श्रव-
 स्तुविनृम्णम् ॥ ७ ॥ मा नः सोम परिबाधो मारातयो ज्ञहूरन्त, आ न इन्दो
 वाजे भज ॥ ८ ॥ यास्ते प्रजा अमृतस्य परस्मिन्धामं नृतस्य । मूर्धा नाभा सोम
 येन आभूषन्तीः सोम वेदः ॥ ९ ॥ इत्यृचि । अथ यजुषि । रुद्राखुन्तेति सुभेषजस्य परा-
 यणस्य रुद्रैष अवाम्बपतिभेषजं पुरस्ताद्वृहती व्यम्बकं मृत्युनाशनी अनुष्टुप्भागो भगस्य
 चापूपा एष भयनाशनं सर्वो रुद्रः ॥ रुद्राखुं ते पश्चुं करोमि तेन त्वा पशुभ्यो निर-
 वदय । एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राम्बिकया तं जुषस्व स्वाहा ॥ अवाम्ब रुद्र-
 मऽदिमहाव देवं व्यम्बकम् । यथा नो नस्तुस्तुकायथा नः श्रेयसस्करद्यथा नो
 व्यवसाययात् ॥ भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय सुगं मेषाय मेष्यै । अथो असम्यं

भेषजं सुभेषजं यथाऽसति ॥ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुक-
मिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् । भगस्थ भगस्य वो लप्सी यैष ते रुद्र-
भागस्तेनावसेन परो मूजवतोऽतीहि कृत्तिवासाः पिनाकहस्तोऽवततधन्वा । एधो-
ऽस्येधिषीमहि सम्मिदसि समेधिषीमहि तेजोसि तेजो मयि धेहि ॥ ओं नमः केतवे,
अग्निचर्याधराय, सन्ध्यागर्भसम्भूताय, पुच्छवते, धूम्रवर्णाय, महोग्रतेजसे, यज-
मानवरप्रदाय स्वाहा तर्पणम् । अग्निपुत्रो महातेजाः केतुः सर्वग्रहान्तकः । क्षोभ-
येद्यः प्रजाः सर्वाः स केतुः प्रीयतां मम ॥ अनेन मब्रहोमेन० रुद्रकेतू सानुचरौ-
प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इति रुद्रकेतुसूक्तम् ॥

अथ ब्रह्मभुवस्तुतम् ॥

को अद्य युक्ते० ॥१॥ भ्रुवा द्यौ०॥२॥ (क्र० पृ० २४-१२) ब्रह्माणं रक्तवस्त्रममरमु-
निगणैः सेवितं हंसवाहं दिव्यां रुद्राक्षमालां शुभकनकयुतां धारयन्तं सुरेशम् । आस्यैर्वेदान्वद-
न्तममृतद्रवमुचं गायत्रीप्राणनाथं नन्दे शान्तं सुरूपं सकलभयहरं सर्वलोकैर्नमस्यम् ॥ क्रषि-
ग्रवीरं धृतपक्षिरूपमधोदशं त्र्यम्बकमित्रदिक्ष्यम् । महौजसं चाज्ञनवर्णप्रख्यं भ्रुवं

भजे मानसपङ्कजेऽहम् ॥ आ त्वा षड्प्रुवो राज्ञः स्तुतिस्त्वानुष्टुप् ॥ आ त्वाहर्षमन्त-
 रेधि ध्रुवस्तिष्ठाऽविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाब्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि अशत्
 ॥ १ ॥ इहैवैधि माप च्योष्टाः पर्वत इवाविचाचलिः । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह
 राष्ट्रमु धारय ॥ २ ॥ इममिन्द्रो अदीधरङ्गुवं ध्रुवेण हविषा हविः । तस्मै सोमो
 अधिव्रवत्तसा उ ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥ ध्रुवा द्यौध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे ।
 ध्रुवं विश्वमिदं जगङ्गुवो राजा विशामयम् ॥ ४ ॥ ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो
 वृहस्पतिः । ध्रुवं त इन्द्रश्वामिश्र राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥ ५ ॥ ध्रुवं ध्रुवेण हवि-
 षामिसोमं मृशामसि । अथोत इन्द्रः केवलीर्विंशो बलिहृतस्करत् ॥ ६ ॥ इत्यृचि ।
 अथ यजुषि ॥ हिरण्यवर्णानां शकुनीनां समवृत्रं प्रतिलिं ज्योतिष्मतीं हंस इति प्रजापतेः,
 इन्द्रस्येति प्रजापतेर्वासिष्ठस्य ब्रह्मणो ध्रुवस्य ॥ इन्द्रस्य वज्रोसि वाजसास्त्वयायं वाजं
 सेन्निमत्रावरुणयोस्त्वां प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्जिम विष्णोः क्रमोऽसि महतां प्रसवे
 जयासं मनः समिन्द्रयेणैष वज्रो वाजसात्पञ्चेत्ततौ पुत्रो वाजं सेदियदस्यायु-
 रस्यायुर्मे धेद्यूर्जस्यूर्जम्मे धेहि युद्धङ्गसि वर्चोसि वर्चो मे धेहि मित्रोसि वरुणोसि

संविश्वेद्वैर्नमो मात्रे पृथिव्यै प्रतिलिं नाम राज्यमधायि स्वान्तन्वं वरुणो मुषोद्,
 शुचोर्मित्रस्य वत्या अभूम मन्महि महद्वतस्य नाम सर्वे व्रता वरुणस्याभूवन्नेमित्र-
 युररतीनतारीत्, अशूशुभन्त यज्ञिया क्रतेन नित्रितो नौ जरिमाणमानद्,
 स्योनासि सुषदासि स्योनामासीद् सुषदामासीद् ॥ निषसाद् धृतवतो वरुणः
 पास्त्यास्वा, साम्राज्याय सुक्रतुः, अग्नये गृहपतये स्वाहा, सोमाय वनस्पतये
 स्वाहा, इन्द्रस्य बलाय स्वाहा, महतामोजसे स्वाहा ॥ हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षस-
 द्वोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृषद्वरसद्वतसद्बोमसदब्जा गोजा क्रतजा अद्रिजा
 क्रतम् ॥ ब्रह्मस्त्वं ब्रह्मासि सवितासि सत्यसवो, ब्रह्मस्त्वं ब्रह्मासि मित्रोऽसि सुशेवो,
 ब्रह्मस्त्वं ब्रह्मासीन्द्रोसि सत्यौजा, ब्रह्मस्त्वं ब्रह्मासि वरुणोसि विश्वौजा, एष वज्र-
 स्तेन मे रध्य दिशो अभ्यभूदयन् ॥ प्रजापते न हि त्वदन्य एता विश्वा जातानि
 परि ता बभूव, यत्कामास्ते जुहुमस्तज्ञो अस्तु, असौ अमुष्य पुत्रोऽमुष्यासौ पुत्रः
 वयं स्याम पतयो रथीणाम् ॥ अपां नप्त्रे स्वाहा, ऊर्जो नप्त्रे स्वाहा, अग्नये गृहपतये
 स्वाहा ॥ उँनमो ध्रुवाय, नरकारिचयोधराय, क्रष्णप्रवराय, पक्षिरूपाय, भूर्भुवः

स्वर्धान्त्रे, उत्तराशाधिपतये, यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥ तर्पणम् ॥ ध्रुवराजो महापुण्य ऋषीणां प्रवरो दिशि । उत्तरस्यां स्थितो नित्यं स ध्रुवः प्रीयतां मम । अनेन मत्रहोमेन ब्रह्मध्रुवौ सानुचरौ प्रीयेतां प्रीतौ मे भवेताम् ॥ इति ब्रह्मध्रुवसूक्तम् ॥

अथानन्तागस्त्यसूक्तम् ।

आदित्यं गर्भं० ॥ १ ॥ अगस्त्यः खनमानः० ॥ २ ॥ (ऋ० पृ० २५-१) पातालसंस्थं भुजगैः स्तुतं च सहस्रशीर्षं मुदितं द्विनेत्रम् । पीताम्बरं रत्नविभूषितं च भजाम्यनन्तं हृदि देवदेवम् ॥ दिवाकरापत्यककुञ्जिवासं वातापिशत्रुं विनिगीर्णवारिधिम् । शिवाकृतिं विन्ध्यरिपुं त्वगस्त्यं ध्याये हृदब्जे घटजं ग्रहेशम् ॥ पूर्वीः षड्जायापत्योलोपामुद्राया अगस्त्यस्य च वृत्तचाभ्यां रत्नर्थं संवादं श्रुत्वा अन्तेवासी ब्रह्म चार्यन्तं वृहत्यादभपश्यत् ॥ पूर्वीरहं शरदः शश्रमाणा दोषा वस्तोरुषसो जरयन्तीः । मिनाति श्रियं जरिमा तनूनामप्यु तु पद्मीर्वृषणो जगम्युः ॥ १ ॥ ये चिद्धि पूर्वे ऋतसाप आसन् साकं देवेभिरवदचृतानि । ते चिदवासुर्नद्यन्तमापुः
Digitized by eGangotri सम् तु पद्मीर्वृषभिर्जगम्युः ॥ २ ॥ न मृषा श्रान्तं यदवन्ति देवा विश्वा इत्स्पृधो अभ्यश्ववाव । जयावेदत्र शतनीथमाजिं यत्सम्यज्ञा

मिथुनावभ्यजाव ॥ ३ ॥ नदस्य मा रुद्यतः काम आगन्नित आजातो अमुतः कुत-
 श्चित् । लोपामुद्रा वृषणं नीरिणाति धीरमधीरा धयति श्वसन्तम् ॥ ४ ॥ इमं नु
 सोममन्तितो हत्सु पीतमुपब्रुवे । यत्सीमागश्चक्रमा तत्सु मृलतु पुलुकामो हि
 मर्त्यः ॥ ५ ॥ अगस्त्यः खनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमिच्छमानः । उभौ वर्णा-
 वृषिरुग्रः पुपोष सत्या देवेष्वाशिषो जगाम ॥ ६ ॥ इत्यृचि । अथ यजुषि ॥
 प्रियमिति देवर्णाणां ब्राह्मणानाम् ॥ प्रियवत्यानुवाक्या श्रीवतीयाज्या यत्प्रियवती प्रिय-
 मेवैनं सजातानां करोति यच्छ्रीवती श्रियमेवैनं गमयति द्विपदानुवाक्या चतुष्प-
 दायाज्या द्विपदश्चैव चतुष्पदश्च पशूनऽवरुन्ध ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुतं
 ग्रैर्यज्ञवं चरुं तं पश्चाच्छृतं कुर्युर्यसात्क्षत्रियाद्विक्षम्यर्धश्चरेत्क्षत्रं वा इन्द्रो विष्मा-
 रुतः क्षत्रायैव विशमनुनियुनक्ति तमनूच्यमाने पश्चात्प्राङ्मुदाहरन्ति विशमेवासै
 पश्चादुपदधात्यसंसर्गाय मारुतं सप्तकपालं निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालम् । यः काम-
 येत् विशे च क्षत्राय च समदं कुर्यामिति क्षत्रं वा इन्द्रो विष्मारुतो भागधेय
 एवैभ्यः समदं करोति मारुतस्य मारुतीमनूच्यन्द्रयायजेदैन्द्रस्यैन्द्रीमनूच्य मारुत्या

यजेत्क्षत्रमेव विशः परिहायादते विद् क्षत्रस्य ते अन्यान्याज्ञिर्णयत उभयतः पुरो-
 लाशस्यावद्येद्यतरान्कामयेत पराजयेरज्ञित्युभयत एव विशमुपदीपयति ताजक्प-
 राजयन्त एतामेव निर्वपेत । यदा कामयेत कल्पेरज्ञिति तस्याः प्रसृतिं यजेद्भ-
 गधेयेनैवैनान्कल्पयति, मारुतं सप्तकपालं निर्वपेद्यः क्षत्रियो विशो ज्यान्या विभी-
 याङ्गाह्यणो वा विष्वै मारुतो भागधेयेनैवैनान्ब्रह्मयत्यऽगस्त्यस्यैतत्सूक्तं कथाशुभीयं
 तस्य सामिधेनीष्वनुब्रूयात्तस्य याज्यानुवाक्ये स्यातामगस्त्यो वै मरुद्धयः शतमुक्षणः
 पृश्चीन्प्रौक्षत्तानिन्द्रायालभत तं मारुतः कुञ्चा वज्रमुद्धत्याभ्यपतत्स एतत्सूक्तमऽ-
 पद्यत्तेनैनानशमयद्येतदनूच्यते शान्त्यै ॥ ॐ नमो अगस्त्याय, कुम्भयोनये, वाता-
 पिशत्रवे, दक्षिणाशापतये, पीतजलनिधये, विन्ध्यारये यजमानवरप्रदाय स्वाहा ॥
 तर्पणम् । अगस्त्यः कलशोद्भूतो दक्षिणस्यां दिशि स्थितः । समुद्रं जीर्णवान्योऽसौ
 विन्ध्यारिः प्रीयतां मम । अनेन० अनन्तागस्त्यौ सानुचरौ प्रीयेतां० ॥ इत्यनन्ताग-
 स्त्यसूक्तम् ॥

अथ वास्तोषपतिसूक्तम् ।

अभीवहा वास्तो० (ऋचः ४ ऋ० पृ० २५-४) श्वेताम्बरः सकलदेवसमाश्रिताङ्गः काकालिमेचकतनुद्दिभुजो गदाभृत् । सद्रुतपात्रवरभूषितबाहुदण्डो दिश्यात्स वास्तु-पुरुषो हृदयेषिसं नः ॥ वास्तोष्यत्यमभीवाहाष्टौ वास्तोष्यत्यमाद्या गायत्री शिष्ठाः प्रस्वापिन्य उपनिषदुपाद्यास्तिस उपरिषद्धृहत्यः ज्ञेपमानुष्टुभम् ॥ वास्तोष्पते प्रति जारीह्यसानस्वा-वेशो अनभीवो भवा नः । यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुपस्व शं नो भव द्विपदे शं चतु-ष्पते ॥ १ ॥ वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो । अजरा-सस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुपस्व ॥ २ ॥ वास्तोष्पते शगमया शंसदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या । पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥ अभीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशत्, सखा सुशेव एधि नः ॥ ४ ॥ यदर्जुन सारमेतदतः पिशङ्ग यच्छसे । वीविभ्राजन्त ऋष्टय उप स्वकेषु बप्सतो निषुस्तप ॥ ५ ॥ स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुरः सर । स्तोत्रनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे निषुस्तप मिष्टगो ॥ त्वं सूकरस्य दर्ढहि तव दर्ढर्तु

क्षेत्रपालसूक्तम् ।

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

१७

सूकरः । स्तोत्रनिन्द्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे निषुस्प ॥ ७ ॥ सस्तु माता
सस्तु पिता सस्तु श्वा सस्तु विश्पतिः । सस्तु सर्वे ज्ञातयः सस्त्वयमभितो जनः
॥ ८ ॥ य आस्ते यश्च चरति यश्च पश्यति नो जनः । तेषां संहन्मो अक्षाणि यथेदं
हस्यं तथा ॥ ९ ॥ सहस्रशूद्रो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् । तेना सहस्रेना वर्यं
निजनान्स्वापयामसि ॥ १० ॥ प्रोष्टेशया वह्येशया नारीर्यास्तल्पशीवरीः । ख्रियो
याः पुण्यगन्धास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ अँनमो ब्रह्मणे, कूर्माय, ध्रुवाय, अन-
न्ताय, हरये, लक्ष्म्यै, कमलायै, शिख्यादिभ्यः पञ्चत्वारिंशद्रास्तोष्पतिदेवताभ्यः
स्वाहा ॥ तर्पणम् । अधोमुखस्थितो देवः पृथिवीं यश्च व्यापकः । शम्भोश्च वल्लभो
निलं स वास्तुः प्रीयतां मम । अनेन शिख्यादयः पञ्चत्वारिंशद्रास्तोष्पतिदेवताः प्री-
यन्तां प्रीता मे भवन्तु ॥ इत्यृचि वास्तोष्पतिसूक्तम् ॥

अथ क्षेत्रपालसूक्तम् ।

क्षेत्रस्य पतिना वर्यं० (ऋचः ३ ऋ०प० २५-९) आजच्चन्द्रजटाधरं त्रिनयनं नीला-
मित्रुल्यप्रभं दोर्दण्डात्तगदाकपालमिष्ठण्डं स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒स्त्र॒
४ आज्य०

मिलज्ञाङ्कारभीमं विभुं वन्दे संहितसप्तकुण्डलधरं श्रीक्षेत्रपालं सदा ॥ क्षेत्रस्यायौ
तिस्तः क्षेत्रपत्नः शुनायैका परा पुरउष्णिकसान्त्या च शुनासीराभ्यामुपान्त्ये सीतायैते
अनुष्टुप् भावाद्या चतुर्थीं च ॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि । गामश्वं पोष-
यित्वा स नो मृलातीद्दशे ॥ १ ॥ क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिन्धेनुरिव पयो अस्मासु
धुक्षव । मधुश्वतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृलयन्तु ॥ २ ॥ मधुमतीरो प-
धीर्द्याव आपो मधुमान्नो भवत्वन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यन्तो
अन्वेनं चरेम ॥ ३ ॥ शुनं वाहा शुनं नरः शुनं कृष्णु लाङ्गुलम् । शुनं वरत्रा
बध्यन्तां शुनमष्टा मुदिङ्ग्न्य ॥ ४ ॥ शुनासीराविमां वाचं जुषेथां यद्विवि चकुथुः
पयः, तेनेमामुपसिङ्गतम् ॥ ५ ॥ अर्वाची सुभगे भव सीते वन्दामहे त्वा । यथा
नः सुभगाससि यथा नः सुफलाससि ॥ ६ ॥ इन्द्रः सीतां निगृह्णातु तां पूषा तु
यच्छतु । सा नः पयस्ती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् । शुनं नः फाला विकृष्णन्तु
भूर्मिं शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहैः । शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरः
शुनमस्मासु धत्तम् ॥ पूर्वे देवकाय अग्नये निपुरान्तकाय, दक्षिणे वेतालाय, नैऋते

अग्निजिह्वाय, पश्चिमे करालाय, वायवे करालिने, उत्तरे एकपादाय, ईशाने भीम-
रूपिणे, ऊर्ध्वे तारकाख्याय, पाताले हाटकेश्वराय, मध्ये राजराजेश्वराय हेरकादिभ्यो
बटुकादिभ्यः इह राष्ट्राधिपतिभैरवाय समस्तक्षेत्रपालयागदेवताभ्यः स्वाहा ॥
तर्पणम् । हेरकादीनि चान्यानि बटुकाश्वरिकादयः । भूपातालखदिग्व्यापी क्षेत्रेशः
प्रीयतां मम ॥ अनेन० हेरकादयः क्षेत्रेशाः प्रीयन्तां प्रीता मे भवन्तु ॥ इति
ऋग्वेदे क्षेत्रपालसूक्तम् ॥

अथ सर्वदैवतसूक्तम् ।

भूतो भूतेषु चरति०—मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु (इत्यन्तं, क्रचः ३४ क्र० पृ० २५
—२३) नानावक्तव्यरा महाकृतिधरा: स्वक्षेत्रनालङ्घता नानाशक्तिधरा: सिताऽसितह-
रिद्रक्तास्वरधारिणः । नानाविष्टरसेविनश्च द्विचतुर्बाहून्दधानाः शुभाः सर्वे देवराणाः
फलमभिमतं सन्तु श्रियं दायकाः ॥ हयोष्टौ प्रतिक्षेत्रेऽन्त्ये देवपत्यो द्वितीया त्रिष्टुवन्त्या
च ॥ हयो न विद्वाँ अयुजि स्वयं धुरि तां वहासि प्रतरणीमवस्युवम् । नास्या वच्चिम
विमुचं नावृतं पुनर्विद्वान्पथः पुर एत ऋजु नैवति ॥ १ ॥ अग्न इन्द्र वरुण मित्र

देवाः शर्धः प्रयन्त मारुतोत विष्णो । उभा नासत्या रुद्रो अधग्नः पूषा भगा
 सरस्वती जुषन्त ॥ २ ॥ इन्द्राद्गी मित्रावरुणादितिं स्खः पृथिवीं द्यां मरुतः पर्वताँ
 अपः । हुवे विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शंसं सवितारमूतये ॥ ३ ॥ उत
 नो विष्णुरुत वातो अस्तिधो द्रविणोदा उत सोमो मयस्करत् । उत क्रभव उत
 राये नो अश्विनोत त्वष्टोत विद्वाँ नु मंसते ॥ ४ ॥ उत त्यज्ञो मारुतं शर्ध आग-
 मद्विक्षयं यजतं वर्हिरासदे । बृहस्पतिः शर्म पूषोत नो यमद्वरुद्धयं वरुणो मित्रो
 अर्यमा ॥ ५ ॥ उत त्वेनः पर्वतासः सुशस्तयः सुदीतयो नद्यस्त्रामणे भुवन् । भगो
 विभक्ता शवसावसा गमदुरुव्यचा अदितिः श्रोतु मे हवम् ॥ ६ ॥ देवानां पती-
 रुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु न स्तुजये वाजसातये । याः पार्थिवासो या अपामपि
 त्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत ॥ ७ ॥ उत ग्रा व्यन्तु देवपतीरिन्द्रा-
 ग्याम्नाय्यश्विनीराह । आरोदसी वरुणानी शृणोतु व्यन्तु देवीर्य क्रतुर्जनीनाम् ॥ ८ ॥
 ब्रह्मादिभ्यो मातृभ्यः (प० ३५-४) अखण्डब्रह्माण्डयागदेवताभ्यः स्वाहा इत्यन्तं ।
 तर्पणं । पृथिवीं द्यां चान्तरिक्षं समस्तभुवनानि च । अमरा येऽवतिष्ठन्ति प्रीयन्ताँ
 ते सदा सम ॥ अनेन० सर्वदैवतसूक्तम् ॥

अथ रात्रिसूक्तम् ।

शूलाजपाशाङ्कशहस्तपद्मां चतुर्भुजां धूम्रनिभां त्रिनेत्राम् । सिंहासनस्थां धृत-
 पीतवस्थां ध्याये महेशीं हृदि कालरात्रीम् ॥ रात्री कुशिकः सौभरो रात्रिवा भारद्वाजी
 रात्रिस्तवो गायत्रम् ॥ रात्री व्यख्यदायती पुरुत्रा देव्यक्षिभिः, विश्वा अधि श्रियो-
 धित ॥ १ ॥ ओर्वप्रा अमर्त्या निवतो देव्युद्धतः, ज्योतिषा बाधते तमः ॥ २ ॥
 निरु स्वसारमस्तुतोपसं देव्यायती, अपेदु हासते तमः ॥ ३ ॥ सा नो अद्य यस्या
 वयं नि ते यामन्नविक्षमहि, वृक्षे न वसतिं वयः ॥ ४ ॥ नि ग्रामासो अविक्षत
 निपद्मन्तो नि पक्षिणः, निश्येनासश्चिदर्थिनः ॥ ५ ॥ यावया वृक्यंवृकं यवयस्तेन-
 मूर्म्ये, अथा नः सुतरा भव ॥ ६ ॥ उप मा पेपिशत्तमः कृष्णं व्यक्तमस्थितः, उष
 ऋणेव यातय ॥ ७ ॥ उप ते गा इवाकरं वृणीष्व दुहितर्दिवः, रात्रिस्तोमं न
 जिग्युषे ॥ ८ ॥ आ रात्रि पार्थिवं रजः पितुरप्रायि धामभिः । दिवः सदांसि ब्रह्मती
 वितिष्ठस आ त्वेषं वर्तते तमः ॥ ९ ॥ ये ते रात्रीनृचक्षसो युक्तासो नवतिर्नव ।
 अशीतिः संत्वष्टा उतोते सप्तसप्ततीः ॥ १० ॥ पृष्ठा १४ विश्वामित्रपद्मे जननीं सर्वभूतनिवे-

शनीम् । भद्रां भगवतीं कृष्णां विश्वस्य जगतो निशाम् ॥ ११ ॥ संवेशिनीं संय-
मनीं ग्रहनक्षत्रमालिनीम् । प्रपञ्चोहं शिवां रात्रीं भद्रे पारमशीमहि ॥ कालरात्र्यै,
तालरात्र्यै, शिवरात्र्यै, राण्यरात्र्यै, महारात्र्यै, रौद्ररात्र्यै, सौख्यरात्र्यै, धूर्भ्यः उप-
धूर्भ्यः, महागायत्र्यै, सावित्र्यै, सरस्वत्यै ॥ शैलपुत्र्यै १ ब्रह्मचारिण्यै २ कृष्णाण्ड्यै
३ चण्डघण्टायै ४ स्कन्दमात्रे ५ सिद्धिदायै ६ महागौर्यै ७ कालरात्र्यै ८ महालक्ष्म्यै
९ नवदुर्गाभगवत्यै तर्पणम् । भद्रा भगवती कृष्णा तारा काली च पार्वती । मङ्गला
शिवरात्री च नवदुर्गा प्रकीर्तिः ॥ अनेन० रात्रिदेव्यः प्रीयन्तां० ॥ इत्यृचि रात्रि-
सूक्तम् ॥

अथ घडतुसूक्तम् ।

चूतप्रवालरसनिर्भरमञ्जुकण्ठाः कूजन्ति कोकिलगणा गहनेषु यत्र । वैतालिका
इव मनोभवबोधनाय सोऽयं वसन्तसमयः सुखदोऽस्तु मद्यम् ॥ १ ॥ वसन्त-
तापापगमौ सुपुष्पौ तापान्वितौ तोयभवेशयुक्तौ । हेमन्तमित्रावरुणाधिपौ ये
तांश्चिन्तयामि स्वगुणातिरस्थाप्तम् ॥ २ ॥ वैतालिका श्रमत स प्राद्रवत्सिन्नजुहोत्तस्या

आहुत्याः पुरुषोऽजायत्, स नारमत् स प्राद्रवत्तस्मिन्नजुहोत्तस्या आहुत्या अश्वो-
 ऽजायत्, तस्मात्पुरुषश्चाश्वश्च नक्तं प्रत्यच्छौ न सु विज्ञायेते, इव स नारमत् स प्राद्र-
 वत्तस्मिन्नजुहोत्तस्या आहुत्या गौरजायताऽविरजायताऽजाऽजायत् यवोऽजायत् व्रीहि-
 रजायतैताभ्यो वै सप्तभ्य आहुतिभ्यः सप्तमे ग्राम्याः पश्चवोऽसृजन्त, स नारमत्
 स प्राद्रवत्तस्मिन्नजुहोत्तस्या आहुत्या वसन्तोऽजायत् ग्रीष्मोऽजायत् वर्षा अजायन्त
 शरदजायत् हेमन्तोऽजायत्, स त्रयोदश्यामाहुत्यामुद्यतायामविभेत्तं प्रत्यङ्गुणाप-
 द्यत तं पाणितः प्राविशत्तस्मात्पाण्योर्लोम नास्त्यग्निधानं हेतत्तस्माद्दस्ताभ्यामग्नि-
 मर्द्ध्यमानो जायते ॥ तस्माद्दन्यमानो हस्तौ प्रति प्रगृह्णात्यग्ना इव तत्राणमिश्छ-
 तेऽग्निं वै पश्चवोनूपतिष्ठन्ति पश्चनग्निः प्रैनं पश्चवो विशन्ति प्र पश्चन्विशति य एवं
 वेद तामाहुतिमप्सु प्रसिद्धत्ततः शिशिरमजायत्, तस्मात्कूरतमं नहि तद्वुतान्ना-
 हुतादजायत्, साहुतिरपो दग्धुमुपाकामत्, तत आपोग्नये वज्रोभवस्तस्मात्प्रोक्ष-
 नग्निर्न प्रापयेद्यत्प्रापयेद्यतेन यजते तामाहुतिमोषधीषु न्यदधात्तस्मादोषधयोऽन-
 ध्यक्ता रेभन्त ओषधिभ्योऽविपश्चवः पश्चुम्याधि प्रजास्तदेतच्छिर आजयं इयाय-

त्यग्नये तस्माच्छिरे कक्ष उपादुत्याः प्रियमेव धामाग्नये प्रादात्सोऽस्मा अन्नार्थं
 प्रयच्छत्यन्नादो भवति य एवं वेद ॥ १ ॥ अँवसन्तेनर्तुना देवा वसवस्त्रिवृताः
 स्तुताः, रथन्तरेण भेषजा हविरिन्द्रो वयो दधुः ॥ २ ॥ ग्रीष्मेण ऋतुना देवा रुद्राः
 पञ्चदशे स्तुताः, वृहता यशसा बलं हविरिं ॥ ३ ॥ वर्षाभिर्ऋतुनादित्याः स्तोमे
 सप्तदशे स्तुताः, वैरूपेण विशौजसा हविं ॥ ४ ॥ शारदेनर्तुना देवा एकविंश
 ऋभवः स्तुताः, वैराजेन श्रिया श्रियं हविं ॥ ५ ॥ हेमन्तेनर्तुना देवास्त्रिणवे
 मारुतः स्तुताः, बलेन शकरीः सहो हविं ॥ ६ ॥ शैशिरेणर्तुना देवास्त्रिणशि-
 दमृता स्तुताः, सत्येन रेवतीः क्षत्रं हविं ॥ ७ ॥ २ ॥ अग्नये नमो गायत्र्यै नम-
 खिवृते नमो रथन्तराय नमो वसन्ताय नमः प्राच्यै दिशे नमः प्राणाय नमो
 वसुभ्यो नमः ॥ १ ॥ इन्द्राय नमस्त्रिष्टुभे नमः पञ्चदशाय नमो वृहते नमो
 ग्रीष्माय नमो दक्षिणायै दिशे नमो व्यानाय नमो रुद्रेभ्यो नमः ॥ २ ॥ मरुच्यो
 नमो जगत्यै नमः सप्तदशाय नमो वैरूपाय नमो वर्षाभ्यो नमः प्रतीच्यै दिशे
 नमोऽपानाय नम आदिलेघ्नीयै नमः ॥ ३ ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमोऽनुष्टुभे नम

युकविंशाय नमो वैराजाय नमः शरदे नम उदीचयै दिशे नमः समानाय नमश्चन्द्र-
 मसे नमः ॥ ४ ॥ मित्रावरुणाभ्यां नमः पाङ्गौष्ठिणहाभ्यां नमस्त्रिणवत्रयस्त्रिशभ्यां
 नमः शाकररैवताभ्यां नमो हेमन्तशिशिराभ्यां नम ऊर्ध्वायै दिशे नम उदानाय
 नमो विष्णवे नमः ॥ ५ ॥ पृथिव्यै नमोऽग्नये नमो भूताय नमश्चक्षुषे नमोऽन्त-
 रिक्षाय नमो वायवे नमो भव्याय नमः श्रोत्राय नमो दिवे नमः सूर्याय नमो
 भविष्यते नमो मनसे नमः ॥ अँवसन्ताय, ग्रीष्माय, वर्षाभ्यो, शरदे, हेमन्ताय,
 शिशिराय, षट्ठुभ्यः स्वाहा । तर्पणम् । वसन्तश्च तथा ग्रीष्मो वर्षाश्चैव शरत्था ।
 • हेमन्तः शिशिरश्चैव प्रीयन्तामृतवो मम ॥ अनेन० पट्टतवः प्रीयन्तां० ॥ इति यजुषि
 पट्टृष्ठुसूक्तम् ॥ अथोपहोमः ॥ (देवासुराणाम्) तत्र शिये व्यजिहीत० (ऋ० पृ० २९-८)
 ऐन्द्राभ्यं तावद्गुत्वा । तर्पणमेकत्र चेत्तदा । अनेन० महागणपतिः कुमारः इत्यादि
 (पृ० ५३-३) अनन्तादयोर्ष्टौ कुलनागदेवताः ॥ उदयस्तु महाभानुः (पृ० ६१-३)
 द्विजराजो महापुण्यः (पृ० ६५-८) येनार्जिता जगत्कीर्तिः (पृ० ६९-१०)
 तुधो बुद्धिप्रदाता च (पृ० ७४-२) मेरुमूर्खः समा (पृ० ७७-३) सोमतुल्या

१०६

प्रभा (पृ० ८०-५) कृष्णवर्णः कृ (पृ० ८५-४) रक्ताक्षो धूम्रवर्णाभो (पृ० ८८-४)
 अग्निपुत्रो महातेजाः (पृ० ९०-६) ध्रुवराजो महापुण्यः (पृ० ९३-१) अगस्त्यः
 कलशो (पृ० ९५-१०) अधोमुखस्थितो (पृ० ९७-८) हेरुकादीनि (पृ० ९९-४
 पृथिवीं द्यां (पृ० १००-३१) भद्रा भगवती (पृ० १०२-६) वसन्तश्च तथा (पृ०
 १०५-७) अद्यादित्यौ “इत्यादि, (पृ० ३२—) हेरुकादयो बटुकादयः चत्वारो
 वेदाः साङ्गाः सायुधाः सपरिवारा यवतिलतण्डुलहोमैः प्रीयन्तां प्रीताः से सन्तु ॥
 इति यवतिलतण्डुलभागे द्वितीयः ॥ २ ॥

आभिषेकमंत्रः ॥

एवं शान्त्यवसाने तु यजमानस्य याजकः । हदि विन्यस्य दर्भाग्रान्स्थितान्स्वे
 द्रुक्षिणे करे ॥ १ ॥ कुर्यात्प्रतिसरबद्धं तन्मे निगदतः शृणु । बद्धा प्रतिसरमादौ
 सर्वे नश्यन्तु शत्रवः ॥ २ ॥ ध्रुवस्त्वामूर्धर्वतः पातु केतुः पातु तथा त्वधः । पूर्व-
 द्रुक्षिणतः शुक्रो द्रुक्षिणपश्चिमाञ्चल्प by Leiden
 एशिमोत्तरतश्चन्द्रो जीवः प्रागुत्तरेण तु ।
 उक्तसन्धिषु सर्वाणि नक्षत्राणि तवानघ ॥ ४ ॥ स्वां स्वां दिशमधिष्ठाय तव नित्यं

दिगीश्वराः । रक्षन्तु सर्वदुष्टेभ्यः शक्रवह्निपुरोगमाः ॥ ५ ॥ शान्त्रवानां तु घोराणां
 व्याधीनां पातकस्य च । अमङ्गलानां घोराणां दुरिष्ठानां तथैव च ॥ ६ ॥ दुःखमानां
 च घोराणां चिन्तितानां तथा मृषा । वज्रेण नाशनं शक्रः करोतु बलसूदनः
 ॥ ८ ॥ दण्डेन नाशनं नित्यं विदधातु यमोन्तकः । पाशेन वरुणो देवो गदया च
 धनेश्वरः ॥ ८ ॥ ग्रहाः सञ्चाहसञ्चदा ग्रहपञ्चरमध्यगाः । अदृश्याः सर्वभूतानां
 सर्वदुःखविवर्जिताः ॥ ९ ॥ सर्वव्याधिविहीनाश्र कालकर्णीविवर्जिताः । तथा त्वं
 भव दीर्घायुर्ग्रहेन्द्राणां प्रसादतः ॥ १० ॥ रक्षन्तु ते देवगणाः समग्रं धर्मं मर्तिं
 चापि सदा दिशन्तु । नाशं तथा शत्रुगणस्य चोग्रं भोगान्मनोज्ञान्विपुलां च
 लक्ष्मीम् ॥ इति । अन्यच्च ॥ पुष्करो नैमिपारण्यं गङ्गाद्याः सरितस्तथा । अस्म-
 दयानुरोधेन कुम्भे कुर्वन्तु सन्निधिम् ॥ १ ॥ गङ्गा गोदावरी चैव गण्डकी गौतमी
 तपी । यमुना चन्द्रभागा च पयोष्णी च शतहदा ॥ २ ॥ आयान्तु कृपया कुम्भे
 सर्वतीर्थसमन्विताः । भो गङ्गे अम्बुजे चैत्र अम्बुजरि सरस्ति ॥ ३ ॥ नर्मदे
 सिन्धु कावेरि कुम्भेस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥ ४ ॥ साविर्हि देव प्रथमाय पित्रे वर्षमा-

जगस्यै वरिवाणमस्यै । अथासम्भयं सवितुर्वार्याणि दिवे दिव आसुवाभूरि पश्य ॥
 भूते भूतेषु चरति प्रविष्टः स भूतानामधिपतिर्बभूव । तस्य मृत्युश्वरति राजसूयं
 स राजा राज्यमनुमन्यतामिदम् ॥ येभिः शिलैः पप्रथानामऽहयेभिर्यामभ्यपिंश-
 स्प्रजापतिः । येभिर्वाचं विश्वरूपेभिरव्ययं स्तेनेममम्भ इह वर्चसा समंगिध ॥
 येभिरादित्यस्तपते प्रकेतुभिर्येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः । येभिर्वाचं पुष्कलेभिर-
 व्ययं स्तेनेमामम्भ इह वर्चसासमंगिध ॥ आयम्भानु शिव सा पञ्चकृष्टीरिन्द्र इव
 ज्येष्ठो भवतु प्राजानाम् ॥ अस्मिन्नस्तु पुष्कलं चित्रभान्वायं पृणातु रजसो विमा-
 नम् ॥ यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावदिन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानुः । यस्मिन्सूर्या
 अर्पिताः सप्त साकं तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम् ॥ व्याघ्रो वैव्याघ्रे अधि विक्रमस्य
 दिशो महीः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तवापो दिव्याः पयस्तीः । या आपो दिव्याः
 पयसा सम्बभूव या अन्तरिक्ष्या उत पार्थिवासः ॥ तासां त्वा सर्वासां रुचाऽभि-
 षिङ्गामि वर्चसा । अभित्वा त्वां सिच्चं यज्जेन पयसा सह ॥ यथासो मित्रव-
 र्धनस्तथा त्वा सविता करत् । इन्द्रं विश्वा अवीवृधत्समुद्रव्यचसं गिरः । रथीतमं

रथीनां वाजानां सत्पति पतिम् ॥ आपो हि छा० ॥ ३ ॥ हिरण्यवर्णः शुचयः०
 ॥ ४ ॥ सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुशिवादयः । वासुदेवो जगन्नाथस्तथा संक-
 षणो विभुः ॥ १ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते । आखण्डलोग्निर्भगवा-
 न्यमो वै निर्क्षितस्तथा ॥ २ ॥ वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः । ब्रह्मणा सहितो
 विष्णुदिव्यपालाः पान्तु त्वां सदा ॥ ३ ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्घतिर्मधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया
 मतिः । बुद्धिर्लज्जा कृपा शान्तिस्तुष्टिः कान्तिश्च तर्पिताः ॥ ४ ॥ एतास्त्वामभि-
 षिञ्चन्तु देवपल्यः समागताः । आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधो जीवः सितोऽर्कजः
 ॥ ५ ॥ ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः । देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षस-
 पञ्चगाः ॥ ६ ॥ ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च । देवपल्यो द्रुमा नागा
 वैत्याक्षाप्सरसां गणाः ॥ ७ ॥ अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ।
 औषधानि च रक्तानि कालस्यावयवाश्च ये ॥ ८ ॥ सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि
 जलदा नदाः । एते त्वामभिषिञ्चन्तु र्मेष्टकामर्थसिद्धेष्ट ॥ ९ ॥ कृत्तिका रोहिणी
 देवी इत्यकार्द्रा तथैव च । पुनर्वसुश्च तिष्यश्च तथाश्लेषा च सर्वदा ॥ १० ॥ मघा

११०

च फालगुणीपूर्वा तथैवोत्तरफालगुणी । हस्तश्रित्रा तथा स्त्रातिर्विशाखा च नराधिप
 ॥ ११ ॥ अनूराधा तथा ज्येष्ठा मूलं च यजमानकम् । पूर्वाषाढा चोत्तरा वै अषाढा
 त्वभिजिच्छुतिः ॥ १२ ॥ धनिष्ठा शततारा च पूर्वभाद्रपदा तथा । उत्तरभद्रा
 रेष्वती च अश्विनी भरणी तथा ॥ १३ ॥ एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु चन्द्रपल्यः समा-
 गताः । अनन्तश्च महानागः शेषवासुकितक्षकाः ॥ १४ ॥ सुपर्णीरश्वकुम्भश्च
 वामनश्चाज्ञनस्तथा । ऐलापत्रश्च शङ्खश्च कार्कोटकधनञ्जयौ ॥ १५ ॥ महाकर्ण-
 महानीलौ धृतराष्ट्रमहाहकौ । ऐलवतो महानागः कम्बलाश्वतरावुभौ ॥ १६ ॥
 कुमारः पुष्पदन्तश्च सुमुखो दुर्मुखस्तथा । सुशरीरो दधिमुखः कालियश्चालिपिण्डकः
 ॥ १७ ॥ विल्वपादः पुण्डरीको नागश्चापूरणस्तथा । कपिलश्चाम्बरीषश्च कुमारश्चापि
 कच्छपः ॥ १८ ॥ प्रह्लादः पुष्पदन्तश्च गन्धर्वश्च मत्तस्त्रिकः । बहुपः खररोमश्च
 शङ्खपालश्च नागराद् ॥ १९ ॥ पद्मश्च कुलिकश्चैव कालिकादय एव च । नागा-
 स्त्वामभिषिञ्चन्तु धर्मकामार्थसिद्धये ॥ २० ॥ वेदव्यासश्च वाल्मीकिर्वसिष्ठोथ
 पराशरः । देवलः पर्वतश्चैव दुर्वासो भार्गवः शुचिः ॥ २१ ॥ याज्ञवल्क्यश्च जावा-

लिंगमदभिः शुचिश्रवाः । विश्वामित्रस्थूलशिरा मरीच्यज्ञिरास्तथा ॥ २२ ॥
 पुलस्त्यः पुलहश्चैव त्रितो गौतमगालवौ । शाणिडलयश्च भरद्वाजो मौहुल्यो वेद-
 वाहनः ॥ २३ ॥ वृहदश्चः क्रतुश्चैव जूटाधारी घटोदरः । यवक्रीतः शौनकश्च
 मार्काण्डेयश्च जैमिनिः ॥ २४ ॥ काल्यायनिः शार्ङ्गरवः काणवोऽगस्त्योथ कश्यपः ।
 एते त्वामभिषिञ्चन्तु ऋषयो ब्रह्मयोनयः ॥ २५ ॥ पृथुर्दिलीपो भरतो रघुर्दशरथो
 निमिः । मनुः ककुतस्थः शत्रुजिच्छन्निश्चैव जयद्रथः ॥ २६ ॥ मान्धाता सुचुकुन्दश्च
 हरिश्चन्द्रः पुरुरवाः । अजश्च नहुषश्चैव ययातिरपराजितः ॥ २७ ॥ इक्षवाकुश्च यदु-
 श्चैव रामो भूरिश्चन्नस्तथा । अम्बरीषश्चैव कुशो वृहदश्चो महाहनुः ॥ २८ ॥ प्रद्युम्न-
 श्चाथ सुद्युम्नो भूरिद्युम्नश्च संशयः । एते त्वामभिषिञ्चन्तु राजानो धनवृद्धये ॥ २९ ॥
 ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदस्त्वर्थर्वणः । कृतस्तेता द्वापरश्च कलिस्त्वामभिषि-
 ञ्चन्तु ॥ ३० ॥ इतिहासो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चायुसंज्ञितः । पुराणमुपवेदाश्च विजयाय
 भवन्तु ते ॥ ३१ ॥ गायत्री पापशमनी द्वर्गाण्डेवी महाशिवा । गान्धारी च तथा
 विद्या विजयं प्रदिशन्तु ते ॥ ३२ ॥ पुष्करश्च प्रयागश्च प्रभासो नैमिषस्तथा । गया

ब्रह्मसरः पुण्यं गयशीर्षं च मानसम् ॥ ३३ ॥ कालो देवो नन्दिकुण्डस्तथैवोत्तर-
मानसः । गंगानदी महापुण्या ह्लादिन्यैलावती तथा ॥ ३४ ॥ तपनी च तथा
सीता बृह्मः सिन्धुश्च नर्मदा । सुप्रभा करतोया च विशाला गण्डकी नदी ॥ ३५ ॥
सरस्वती च यमुना सुवेणुर्विमलोदका । सिप्रा शोणः शतद्रुश्च सरयूश्चन्द्रभागिका
॥ ३६ ॥ चत्वारः सागराश्चैव स्वेन तोयेन शान्तये । सर्वास्त्वामभिषिङ्गन्तु विजयं
प्रदिशन्तु ते ॥ ३७ ॥ अच्छोदश्च विपाशा च चन्द्रभागामरावती । वितस्ता
देविका रम्भा कावेरी च शतहदा ॥ ३८ ॥ एताश्चान्याश्च सरितः सर्वलोकस्य
मातरः । स्वतोयपूर्णैः कलशैरभिषिङ्गन्तु त्वां मुदा ॥ ३९ ॥ मंत्रैर्यथोक्तैर्नृपराजराज्ये
दत्त्वाभिषेकं पृथिवीं समग्राम् । ससागरां भुञ्ज्य चिरं च जीव धर्मे च ते बुद्धिरतीव
चास्तु ॥ ४० ॥ इति यज्ञान्तस्तानम् ॥ ॥ अथ कलशग्रहयोः स्यापनादि ॥

श्रीदेव्युवाच । स्वामिन् ग्रहाः कस्य पुत्राः का सङ्घया ग्रहमण्डले । कस्मिन्देशे
कश्च जातः किंवर्णश्च पृथग्ब्रह्म ॥११६॥ अधिनित्यका कीदशी तेषां मण्डलं पुष्पधूपकम् ।
कानि पात्राणि भोज्यानि कः केन परितुष्यति ॥ २ ॥ श्रीईश्वरः ॥ शृणु देवि सुतो

भानुः कश्यपस्यात्रिजः शशी । भौमो रुद्रस्य तनयो बुधश्चन्द्रमसः सुतः ॥ ३ ॥
 जीवश्च व्रहणः पुत्रः शुक्रो भृगुमुनेः सुतः । रवेः पुत्रः शनिश्चैव राहुः पुत्रः
 प्रजापतेः ॥ ४ ॥ केतुरम्भः सुतश्चेत्यं नव सङ्घयान्वितान् शृणु । सूर्यश्चन्द्रश्च
 भौमश्च बुधो जीवस्थथा कविः ॥ ५ ॥ शनी राहुश्च केतुश्चेत्येकैकं बहुनायकः ।
 अवतारं प्रवक्ष्यामि देशानां नामपूर्वकम् ॥ ६ ॥ जन्म भोगोऽन्नमेतेषां जन्मस्थान-
 सुखानि च । योऽज्ञात्वा कुरुते शान्तिं ग्रहास्तेनावमानिताः ॥ ७ ॥ अकों जातः
 कलिङ्गेषु यमुनायां च चन्द्रमाः । उज्जिन्यां भूमिपुत्रो मगधेषु बुधस्थथा ॥ ८ ॥
 सिन्धुदेशो गुरुर्जातिः शुक्रो भोजकटे तथा । सौराष्ट्रे च शनिर्जातो राहुवैराणित-
 युरे ॥ ९ ॥ केतुस्थथा मध्यदेशो जन्मक्षाणि शृणु ग्रहे । विशाखायां रविर्जातो
 रोहिण्यामपि चन्द्रमाः ॥ १० ॥ कृत्तिकायां भूमिपुत्रः श्रवणे तु बुधस्थथा ।
 पूर्वाषाढे गुरुर्जातो हस्ते जातस्तु भार्गवः ॥ ११ ॥ भरण्यां तु शनिर्जातश्चाद्र्दयां
 सिंहिकासुतः । केतुर्जातो मघासुं त्रयाणां स्त्रामिनः शृणु ॥ १२ ॥ रवावग्नि-
 र्धिंथौ पाशी भौमे स्कन्दो बुधे हरिः । इन्द्रो बृहस्पतौ शुक्रे वाणी व्रह्मा शनैश्चरे

॥ १३ ॥ राहौ गणेशः केतौ च रुद्रश्वेति मताः सुराः । ब्रह्मवर्णो शुक्रजीवौ
 सूर्यभौमौ तु क्षत्रियौ ॥ १४ ॥ वैश्यौ चन्द्रबुधौ शुद्धौ राहुकेतू शन्यन्त्यजः ।
 भास्कराङ्गारकौ रक्तौ श्वेतौ शुक्रनिशाकरौ ॥ १५ ॥ पीतौ जीवबुधौ कृष्णं शनिं
 राहुं हरित्प्रभम् । धूम्रं केतुं शाद्वलाभो ध्रुवोऽगस्त्यः सुवर्णभः ॥ १६ ॥ अथोग्रते-
 जसां वक्ष्ये ग्रहाणां स्थापनं शिवे । मण्डलं सूपलिस्ते तु चतुरसं सुकारयेत् ॥ १७ ॥
 एकं वा द्विश्चतुरष्टहस्तं वोर्ध्वमतो नहि । तिर्यक्चोर्ध्वं वेदरेखा देया मध्यस्थयोर्वहिः ॥
 ॥ १८ ॥ आर्धकोष्ठमथैकैका कोणं नैऋतिशर्वयोः । पूर्णमूर्धमधश्चाथ पूर्वोष्ठदल-
 मालिखेत् ॥ १९ ॥ त्रिकोणद्वयसंयोगात्पश्चाद्वारेशसंस्थितिः । सौम्ये ध्रुवास्पदः
 पक्षी याम्येऽगस्त्यस्य कुम्भकः ॥ २० ॥ मध्ये भास्करमालिख्य वह्नौ चन्द्रं तु
 दक्षिणे । भौमं चैशानतः सौम्यं लिखेत्सौम्ये बृहस्पतिम् ॥ २१ ॥ पूर्वे शुक्रं शनिं
 पश्चाद्राहुं नैऋतिकोणतः । वायवे शिखिनं चैवं ग्रहाणां स्थापनं भवेत् ॥ २२ ॥
 चक्राकारौ सोमसूर्यौ सौम्यजीवौ त्रिकोणकौ । चतुष्कोणौ भौमशुक्रावालोकाभः
 शनैश्चरः ॥ २३ ॥ यवमध्यं पताकाभं राहुं केतुं ततो वहिः । दिक्पालास्त्राणि स-

र्वाणि लिखेत्पूर्वेण वज्रकम् ॥ २४ ॥ वह्नौ शक्ति सुदण्डं च दक्षिणे नैऋते त्वसिम् ।
पश्चात्पाशं ध्वजं वायौ गदां सौम्ये त्रिशूलकम् ॥ २५ ॥ ऐशान्यामथ पञ्चास्त्रमूर्धवं
चक्रमधो लिखेत् । एतान्यस्त्राणि वोराणि सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ २६ ॥ वाढवो
राक्षसेन्द्रश्च मरीचिर्दूषणः खरः । कटको देवकण्वश्च विकटो दुन्दुभिस्तथा ॥ २७ ॥
यज्ञस्य विघ्नकर्तार आगच्छन्ति दिशोदश । अघेणादिष्टमात्रेण सर्वे नश्यन्ति दूरतः ॥
॥ २८ ॥ न मण्डलं विना सिद्धिः साधकस्य भवेत्प्रिये । पीताविन्द्रश्च वायुश्च
रक्तोभिः कालभो यमः ॥ २९ ॥ धूम्रो रक्षःपतिः श्वेतः पाशी पीतस्तु यक्षराद् ।
श्वेतः शम्भुश्च रक्तोऽजः कृष्णो विष्णुश्च वर्णतः ॥ ३० ॥ रव्यङ्गुलं लिखेत्सूर्यं सोमं तद्विगुणं
लिखेत् । शुक्रं नवाङ्गुलं चैव पडङ्गुलमितं गुरुम् ॥ ३१ ॥ बुधं भूमिसुतं सौरं
चतुस्थिद्वयङ्गुलं लिखेत् । सोमादर्धाङ्गुलं राहुं केतुमध्यर्धमङ्गुलम् ॥ ३२ ॥ शुक्राकौं
प्राङ्गुखौ ज्येयौ गुरुसौम्यावुदङ्गुखौ । शनिसोमौ प्रतीच्यां च शेषा दक्षिणतोमुखाः ॥
३३ ॥ अथवाऽदित्याभिमुखानेवेतरग्रहादीन् स्थापयेत् । समाप्ते मण्डले प्राज्ञो
द्वारेशान्पूजयेत्पुरा । वार्यस्तपेशकाणपु गणेशस्कन्दश्रीह्रयान् ॥ ३४ ॥ वाणीं

लक्ष्मीं मध्यकोणे त्वष्टारमग्निकोणके । अर्घधूपादिदानेन बलिकर्म समाचरेत् ॥ ३५ ॥
 भास्करे करवीराणि सुमनः शशिने तथा । अशोकं मङ्गले दद्यात्किर्किराट बुधस्य
 हि ॥ ३६ ॥ केसराणि सुराचार्ये कुमुदं भार्गवस्य तु । नीलोत्पलं शनैर्दद्याद्राहोः
 पाटलपुष्पकम् ॥ ३७ ॥ अविमुक्तानि पुष्पाणि केतवे तु प्रदापयेत् । दशक्षगमना-
 भावाद्विशेषार्चां न विद्यते ॥ ३८ ॥ श्रुवस्य कुम्भयोनेश्च पूजामात्रं प्रचक्षते । धूपं
 सूर्ये गुरुं चन्द्रे नमेरुं भूमिनन्दने ॥ ३९ ॥ गुग्गुलं सोमजे सर्जरसं जीवे घृताक्ष-
 तम् । शुक्रे श्रीवासकं सौरौ माहिषाक्षं समाचरेत् ॥ ४० ॥ राहोश्च पशुरोमाणि
 बिल्वगन्धं तु केतवे ॥ धूपं नानाविधं कृत्वा वर्णतश्चानुलेपनम् । यद्रूपं कथितं तेषां
 तथा तान्मनसार्चयेत् ॥ ४१ ॥ ग्रहाणां यादशो वर्णस्ताद्वपुष्पादिनार्चयेत् ।
 बलि पात्रं प्रवक्ष्यामि ग्रहाणां च पृथक्पृथक् ॥ ४२ ॥ सौवर्णं भास्करे चन्द्रे रजतं
 भूमिजेऽग्निजम् । त्रुधे तात्रं गुरौ रूप्यं शुक्रे मुक्तीयशुक्तिजम् ॥ ४३ ॥ शनौ लोहं
 कांस्यपात्रं राहौ केतौ तु श्रावकम् । अलाभे सर्वपात्राणां पञ्चपत्रेषु दापयेत् ॥ ४४ ॥
 तदभावे पलाशेषु तदभावे तु श्रावके । अथवा सर्वपात्रेषु सर्वेषां च विशेषतः ॥ ४५ ॥

गुडौदनं रवेद्यात्सघृतं पायसं विधौ । यावकं मङ्गले भक्तं दधियुक्तं बुधे शिवे
॥४६॥ क्षीरभक्तं गुरौ शुक्रे घृतभक्तं प्रदापयेत् । तिलमुद्धयुतं माषमिश्रं मांसं घृतं
जानेः ॥ ४७ ॥ मांसौदनं सैंहिकेये प्रशस्तं बलिकर्मणि । लङ्कापूषिकान्भक्ष्यान्व-
टकादीश्च केतवे ॥ ४८ ॥ ॐ नमो आदिलाय इत्यादिमत्रैः । कृत्वा बलिविधानं तु
स्तुत्वा शान्तिं समारभेत् । चतुरस्त्रां लिखेद्वेदिं वर्हिं तत्रार्चयेहुधः ॥ ४९ ॥ एवं
कृत्वा विधानं तु समिधोत्रं प्रकल्पयेत् । अर्कः पलाशः खदिरोप्यपामार्गोथ
पिप्पलः ॥ ५० ॥ उदुम्बरः शमी दूर्वा कुशः सूर्यादिषु क्रमात् । आर्कीं गदम्भी
पालाशी कामदा खादिर्यर्थदा ॥ ५१ ॥ आपामार्गो हन्ति शत्रूनाश्वत्थी पुत्रदा
मता । सुखदोदुम्बरी पापं हन्ति शमी चिरायुषे ॥ ५२ ॥ दूर्वा चैवं हि समिधः
ग्रमाणा द्वादशाङ्गुलाः । एकैकस्य सहस्रं वा साष्टाविंशतिकं शतम् ॥ ५३ ॥ होतव्ये
मधुसर्पिभ्यां दधिक्षीरयुते तु द्वे । धेनुः शङ्खस्तथानङ्गान्काङ्गनं पीतवस्त्रकम् ॥ ५४ ॥
हयः कृष्णा च गौः खङ्गश्छागश्चेत्येषु दक्षिणा । अलाभे सर्वद्व्याणां निःस्वः शत्त्या
प्रदापयेत् ॥ ५५ ॥ पूर्णाहृतिं ततो दत्त्वा ग्रहास्त्रं क्षमापयेत् । तुष्टास्तेन ग्रहाः

सर्वे शान्तिं कुर्वन्ति शाश्वतीम् ॥ ५६ ॥ इति । अथातः कलशोत्पत्तिं शृणु पूर्वं
 सुरासुरैः । कूर्मपृष्ठे तु मन्थानं मन्दारं वासुकिं गुणम् ॥ १ ॥ विधाय मध्यमाने तु
 क्षीरोधावुद्धतो विषुः । लक्ष्म्यादि रत्नजातं च कलशं चामृतास्पदम् ॥ २ ॥ कलां
 कलां गृहीत्वा स देवानां प्रोत्थितो यतः । विष्णोः प्रभावाद्वेशि कलशस्तेन क-
 थ्यते ॥ ३ ॥ कलशस्य मुखे ब्रह्मा ग्रीवायां रुद्रं उच्यते । विष्णुमूले मातृकास्तु
 मध्ये कुक्षौ तु सागराः ॥ ४ ॥ सप्त द्वीपा धरा द्यौश्रं गंगाद्या सरितस्था । वेदा-
 स्तीर्थानि सर्वाणि देवाः कलशमाश्रिताः ॥ ५ ॥ मातरश्च समुद्राश्र्व लोकपाला ग्रहा-
 स्तथा । एते सर्वे समागत्य दुरितक्षयकारकाः ॥ ६ ॥ कुम्भं हैममयं कृत्वा रजतं
 ताम्रमेव वा । निर्दोषं मृणमयं वापि पूर्येन्निर्मलाम्भसा ॥ ७ ॥ ऐशान्यां पञ्चरङ्गेन
 लिखेत्पद्मं वस्वस्त्रकम् । सर्वसाधारणं तत्र संस्थाप्य स्वार्चयेहुधः ॥ ८ ॥ एतेनामृतग-
 भेण ब्रह्मणा वन्दितेन च । कलशेन समत्रेण यः कुर्यादभिषेचनम् ॥ ९ ॥ आयु-
 रारोग्यमैश्वर्यं लभेत्कामान्सुशोभनान् ॥ इति । अथ ग्रहशान्तिगृहप्रतिष्ठादौ ग्रहवलिवि-
 धानम् ॥ समत्स्यमांसकृष्णमांसानपूर्पान्निवेदयेत् । यथा । सावित्राणि० महागणपतये० ।

भवाय देवाय० । ब्रह्मणे० । विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः० ।—अष्टाभ्यः कुलना-
 गदेवताभ्यः ॐ नमो आदित्याय ऋषिकश्यपपुत्राय अदितिगर्भसंस्थिताय रक्तवर्ण-
 सद्वशाय रक्ताम्बरचीरवाससे तपसोयरूपधराय भक्तिभावनाय आरुह्य मेरुं प्रदक्षिणं
 कृत्वा ग्रहमण्डलं प्रविश्य इत्यक्षतगन्धपुष्पधूपदीपसुवर्णरचितं वलिं निवेदयामि
 स्वगणैः परिवृतः प्रीतमानसो भव ऋतं ते नमः ॥ एवं प्रतिग्रहं स्वस्वभागं पृथक् २
 निवेदयेत् । ॐ नमः सोमाय अत्रिपुत्राय अमृतकलशसम्भूताय शुक्रवर्णसद्वशाय
 शुक्राम्बरचीरवाससे तपसोय० ॥ २ ॥ भौ० । ॐ नमोऽङ्गारकाय रुद्रपुत्राय रुद्राणीगर्भ-
 संभूताय रक्तवर्णसद्वशाय रक्ताम्बरचीरवाससे तपसो० ॥ ३ ॥ ॐ नमो बुधाय चन्द्र-
 पुत्राय रोहिणीगर्भसंभूताय पीतवर्णसद्वशाय पीताम्बरचीरवाससे तपसो० ॥ ४ ॥
 ॐ नमो वृहस्पतये ब्रह्मपुत्राय मानसीगर्भसंभूताय पीतवर्णस ॥ ५ ॥ ॐ नमो भा-
 र्गवाय भृगुपुत्राय ओषधीगर्भसंभूताय शुक्रवर्णस ॥ ६ ॥ ॐ नमः शनैश्चराय
 रविपुत्राय छायागर्भसंभूताय कृष्णवर्णस ॥ ७ ॥ ॐ नमः सैंहिकेयाय प्रजापति-
 सुताय सिंहिकागर्भसंभूताय हरिद्रिणस ॥ ८ ॥ ॐ नमः केतवे अग्निपुत्राय सन्ध्या-

गर्भसंभूताय धूम्रवर्णस० ॥ ९ ॥ अँनमो ध्रुवाय उत्तानपात्सुताय नीतिगर्भसंभू-
 ताय रक्तवर्णस० ॥ १० ॥ अँनमोऽगस्त्याय कलशसंभवाय शुक्रवर्णस० ॥ ११ ॥
 आचिताश्र ग्रहाः सर्वे कलिपताश्र विशेषतः । निवेदयेच्चरुमाज्यमेकैकस्य पृथक्पृथक् ॥
 ॥ १ ॥ ग्रहशान्तिदेवताभ्यो नमो नैवेद्यं निवेदयामि नमः इति ॥ अथ ग्र-
 हादीनां क्षमापुष्पाणि ॥ अहिंसकस्य शान्तस्य न्यायार्जितधनस्य च । नित्यं च नियम-
 स्थस्य सदा सानुग्रहा ग्रहाः । स० । सिन्दूरारुणवक्राङ्गः कर्णान्तायतलोचनः । गभ-
 स्तिमाली तिग्मांशुर्ग्रहपीडां व्यपोहतु । च० । जगदाप्यायनकरस्त्वमृताधारशीतलः ।
 सोऽ-
 झारकः शिवे भक्तो ग्र० । भौ० । पद्मरागनिभो यस्य देहः पिङ्गललोचनः । सोऽ-
 बुधः श्रीमान्ग्रा० । वृ० । धौतचामीकरच्छायः सर्वज्ञानालयो गुरुः । ईशानार्चारतो
 नित्यं ग्र० । शु० । शुक्राम्बरधरो धीरः शुक्रमालयानुलेपनः । दैत्येन्द्रैः पूजितः शुक्रो
 ग्र० । श० । कृष्णः कृष्णाम्बरधरो वलीपलितविग्रहः । शनैश्चरः शिवे भक्तो ग्र० । रा० ।
 नीलाङ्गननिभः श्रीमान्सैहिकयो महाबलः । शिवपूजापरो राहुर्घ० । के० । श्वेतपी-

तारुणःकृष्णः कचञ्चामीकरप्रभः । शिवार्चनरतः केतुर्यै० । छ । रक्ताम्बरधरो रक्तो
 श्रुव औत्तानपादिकः । उत्तराशापतिरीशो ग्र० । आ० । मायारूपी वार्धिपायी वि-
 न्ध्यादिं छलयन्विभुः । घटोद्भूतस्त्वगस्त्योसौ ग्रह० ॥ एते ग्रहा महात्मानो महे-
 द्वार्चनतत्पराः । शान्तिं कुर्वन्तु मे हृष्टाः सर्वकालहितैषिणः ॥ ब्रह्मणैषां वरो दक्षः
 पूजिताः पूजयिष्यथ । अपस्मारग्रहाः स्वर्गे भूपाताले ज्वरग्रहाः ॥ गर्भवालग्रहा दिक्षु
 नानारोगग्रहाश्च ये । तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥ ग्रहाधीना नरे-
 न्द्राणामुच्छ्रायाः पतनादि च । भावोऽभावश्च जगतस्सात्पूज्या नवग्रहाः ॥ १ ॥
 ब्रह्मस्त्वं ब्रह्मदैवत्यं ब्राह्मणस्य पितामहः । चतुर्वेदोद्भवे भूमिर्ब्रह्मनगच्छ स्वकं गृहम् ॥
 ॥ २ ॥ शङ्खचक्रगदापाणिन्नसुराणां क्षयंकर । संसारतारणोद्युक्त विष्णो० ॥ ३ ॥
 कैलासो निलयो यस्य पूजितो यः सुरासुरैः । त्रिपुरो ज्वलितो येन शिव ग ॥ ४ ॥
 गणेश्वर त्रिनेत्रस्त्वं विन्नभक्षोऽमिकासुतः । गजाननश्चाखुवाहः स्वामिना० ॥ ५ ॥
 ऐरावणसमारूढः पूर्वस्यां दिशि पूजितः । वज्रहस्तः शचीयुक्तो जिष्णो ग० ॥ ६ ॥ शु-
 कारूढः शक्तिहस्तश्चामेश्यां दिशि पूजितः । स्वाहाशामितवामाङ्गो वहे ग० ॥ ७ ॥

महिषासनमारुदो दण्डपाणिः प्रपूजितः । याम्यां यामीयुताधर्दङ्गो धर्मे ग० ॥ ८ ॥
 सिंहारुदः खड्पाणिनैर्कृतिदिशि पूजितः । रक्षःपतिर्धृतियुतो यातो ग० ॥ ९ ॥
 मकरासनमारुदः पाशपाणिः प्रपूजितः । पश्चातु वारुणीयुक्तः स्वामिना० ॥ १० ॥ मृगा-
 सनो ध्वजास्त्रधृवायवे पूजितो जनैः । अञ्जनीप्राणनाथस्त्वं वायो ग० ॥ ११ ॥ नरासनो
 गदापाणिः पूजितश्चोत्तरे विभुः । यक्षिणीशः सखा शम्भोः स्वामिना० ॥ १२ ॥ वृषा-
 सनः शूलपाणिरैशान्यां पूजितः प्रभुः । पार्वतीप्राणनाथस्त्वं शम्भो ग० ॥ १३ ॥
 हंसारुदः पद्महस्तश्चोद्धर्वायां दिशि पूजितः । गायत्रीशो जगत्सष्टा ब्रह्मना०
 ॥ १४ ॥ ताक्षर्यासनश्चक्रपाणिरधस्तादिशि पूजितः । श्रीयुतः कौस्तुभाभाच्छो
 विष्णो ग० ॥ १५ ॥ सप्ताश्वरथसंरुदः खड्पाणिर्ग्रहेश्वरः । शश्वत्रैलोक्यदीपको
 रवे ग० ॥ १६ ॥ क्षीरसागरसम्भूतशशम्भोमूर्तौ व्यवस्थितः । अमृतांशु रोहिणीशो
 विष्णो ग० ॥ १७ ॥ रक्ताम्बरधरः स्त्री रक्तमाल्यानुलेपनः । भूमिसूनुर्वालमूर्तिभौम
 ग० ॥ १८ ॥ पीतवणो महाबुद्धिः सोमपुत्रो गुणाकरः । सुप्रसन्नो महावीरः सौम्य
 ग० ॥ १९ ॥ विद्याः सर्वा मुख्यात्मा तिष्ठन्ति च सुरार्चितः । सन्तुष्टिकृत्सुरेन्द्राणां

जीव ग० ॥ २० ॥ असुरेशगुरुः शुद्धस्फुटिकप्रतिमप्रभः । श्वेतच्छत्रो रथो यस्य
 शुक्र ग० ॥ २१ ॥ श्रुकुटीकुटिलाकारः कृष्णलोहसमप्रभः । शनैर्गच्छन्प्रहेषु त्वं शने
 ग० ॥ २२ ॥ शत्रुः पुष्पवतोर्निलं सिंहिकाप्राणवल्लभः । विष्णुः सदाचर्चको यस्य
 राहो ग० ॥ २३ ॥ ब्रह्मपुत्रो भवेद्यश्च वह्निपुत्रश्च वीरहा । त्रैलोक्यभयदो मूर्त्या
 केतो ग० ॥ २४ ॥ आदित्याद्या ग्रहा यस्य प्रकुर्वन्ति प्रदक्षिणम् । ध्रुवं स्थितो ब्रह्म-
 लोके ध्रुव ग० ॥ २५ ॥ विन्ध्याद्रिश्छलितो येन घटोत्पन्नो महाशनः । इत्वला-
 सुरभक्ष्यश्चागस्त्य ग० ॥ २६ ॥ यथा बाणप्रहाराणां कवचं वारणं भवेत् । एवं दैवो-
 पघातानां शान्तिर्भवति वारणी ॥ २७ ॥ यथा समुत्थितं यंत्रं यत्रेण प्रतिहन्यते ।
 तथा समुत्थितं घोरं सर्वं शान्त्या प्रशम्यते ॥ २८ ॥ ग्रहा गात्रो नरेन्द्राश्च ब्राह्म-
 णश्च विशेषतः । पूजिताः पूजयन्ते च निर्दहन्त्येवमानिताः ॥ २९ ॥ यश्च यस्य
 ग्रहो दुःखः सर्वं यत्नेन पूजयेत् । इदं ग्रहाणामातिथ्यं कुर्यात्संवत्सरादपि ॥ ३० ॥
 आरोग्यबलसम्पन्नो जीवेद्र्वर्षशतं नरः ॥ ३१ ॥ आरोग्यं तरणिः शशी विमलतां
 भौमः प्रतापोदयं बुद्धिं शीतकरात्मजः सुरमुखज्ञनिं सुखं भार्गवः । धैर्यं सूर्यसुतश्च

राहुरभयं केतुः प्रसादं ध्रुवः शौर्यं कुर्म्भसमुद्गवोप्यथजयं दिश्यन्तु सर्वे ग्रहाः ॥३२॥
 सूर्यः शौर्यमथेन्दुरिन्द्रपदवीं सम्भज्जलं मज्जलः सहुद्धिं च बुधो गुरुश्च गुरुतां शुक्रः
 शुभं शं शनिः । राहुर्वाहुबलं करोतु सततं केतुः कुलस्योन्नतिं नित्यं प्रीतिकरा
 भवन्तु शुभदाः सर्वेऽनुकूला ग्रहाः ॥ ३३ ॥ तेजो रविः शशी कान्ति भौमोर्थ
 शशिजः सुखम् । गुरुर्ज्ञानं सितः कीर्तिं शनिरायुर्ददातु नः ॥ आखण्डलोमिर्भगवा-
 न्यमो वै राक्षसाधिपः । वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥ ब्रह्माप्यनन्त
 इत्येते दिक्पालाः पांतु त्वां सदा ॥ आयुश्च विद्यां च धनं सुखं च धर्मार्थकामं बहु-
 पुत्रलाभम् । शत्रुक्षयं राजसु पूज्यतां च तुष्टा ग्रहामे प्रदिशन्तु कामान् ॥ भूतानि
 यान्येव वसन्ति भूतले बलिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तम् । सन्तोषमासाद्य व्रजन्तु
 सर्वे क्षमन्तु तान्यत्र नमोस्तु तेभ्यः ॥ क्षमध्वं मम क्षेत्रेशा दधध्वं सुखसम्पदः ।
 स्खभूपातालदिक्संस्थास्तुष्टा यांतु स्वकं पदम् । आहानं० । नमो ब्रह्मणे इति तर्पणम् ।
 उद्कलशं । मत्रार्थाः सफलाः सन्तु ॥ इति ग्रहादीनां क्षमापुष्पाणि ।

अथ ग्रहशान्तिः ।

तत्रादावश्मचूर्णेन ग्रहमण्डलमुलिख्य एकादश क्षेत्रपालांश्च संस्थाप्य । प्रधानं । यो रुद्रो अग्नौ० । भवाय देवाय० । स्वेष्टग्रहक्तव्य । अमीवहा० ब्रह्मणे कृ० तद्विष्णो० विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः । क्षेत्रस्य पतिना० । पूर्वे हेरुकाय आग्नेये त्रिपुरान्तकाय दक्षिणे वेताय नैकते अग्निजिह्वाय पश्चिमे करालाय वायवे कालाक्षाय उत्तरे एकपादाय ईशाने भीमरूपिणे ऊर्ध्वे तारकाक्षाय पाताले हाटकेश्वराय । मध्ये राजराजेश्वराय । अर्चन्तस्त्वा० । यजमानमानीय । तीर्थे स्त्रेयं । अद्यतावद्० । महागणपतये० । मवायदेवाय० । स्वेष्टग्रहाय० । ब्रह्मणे कृ० । विष्णुपञ्चायतन देवताभ्यः० । इन्द्रादिभ्यः० । पूर्वे हेरुकाय० । धूप दीपः ॥ दक्षिणान्तं । अथाग्नि- कर्म । पात्रं तिला० अमुककर्मनिभित्तं जुष्टं निर्वप्राप्ति एवं प्रोक्षाप्ति । आज्यभा- गान्तं कृत्वा । समिद्धोमः । आदावेकचक्रे (पृ० ३६-१) तेजोसि । अग्निर्हि- ण्यं-सोमो हिरण्यमिति च द्वे हुत्वा । एकचक्रमुदयादित्यष्टादश हुत्वा । ध्यानं । निषुसीद गणपतेः । एवमन्त्रहमेगित्यस्मै by श्रीकृष्णादि हुत्वा ॥ पश्चूपद्वारो यथा ।

पूर्वभिमुखं पशुं पश्चिमाभिमुखं यजमानं संस्थाप्य । पवित्रं विना शौचादि
 विधाय । येषां मेषः पर्वपतिः पश्चनां चतुष्पदा उत ये द्विपदाः । विक्रीतास्ते
 याज्ञिकं भागं सन्तु रायस्पोषं यजमानं संविशन्तु इति मांसशोधनमत्रः ॥ पशुपाशाय
 विद्धहे । महापाशाय धीमहि । तन्नः पशुः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ रुद्राय (वा अजाय)
 पशवे पाशादि । पवित्रं धृत्वा । दक्षिणान्तं । बन्धार्थं बन्धनस्थोसि मोक्षार्थं
 मोचितो मया । देवप्रीत्यै समुत्पन्नः स्वर्गं गच्छ पशो स्वयमिति पठित्वा । दक्षिण-
 बाहोर्धृतेन स्पर्शनम् । ऋतस्य त्वा देवहविः पाशेन प्रतिमुच्चामि अमुष्मै देवाय जुष्टं
 निर्वपामि । ततः पशुपृष्ठे तर्पणम् । अद्य तावत् महागणपतये० ज्ञाह्यणे० पूर्वे हेरु-
 काय० अमुककर्मनिमित्तमिमं पशुमपर्यामि नमः ॥ अथ दक्षिणकर्णे मत्रः ॥ न वै त्वं
 स्त्रियसे न मरिष्यसि आं इदेषि स्वर्गं लोकं पथिभिः सुगेभिः । रुद्राखुं ते पशुं करो-
 मीति (पृ० ८९-९०) सूक्तं पठेत् । यावच्च कम्पयद्वेहं तावन्नैवोपबातयेत् । नवश्रावके
 क्षेत्रेशार्थं रक्तं । लवणहारिद्रामिः पञ्चित्वाऽत्राणि च ग्राह्याणि ॥ विप्राय दक्षिणपादयुतं शिरः
 किञ्चिद्दाहयुतं सावित्राणीति स्त्रीवक्त्रम् (पृ० ९१-९२) प्रहेभ्यः सपुरोलाशेन कृष्णमांसेन वलिः ।

योगिनीभ्यः वैश्वदेवावसरे हृत्कमलं वलिः ॥ इति शिक्षा । तत एवमाज्यहोमः एन्द्रामं
 विना । आदौ आदित्यस्तेजस्वीति (पृ०) ग्रहवलिः । तत एकचक्रे आदित्यस्तेजस्वी तेजोऽस्मि-
 न्नित्युपहोमान् आज्ये मुखं वीक्ष्यन्स्तुवेण जुहोति । आदित्या रुद्राऽ (पृ० ३९-४) इति
 ग्रहेष्ट्राक्षणं । अम्बेदेवाँ इहावह (पृ० ४२-६) इति नक्षत्रयज्ञं च हुत्वा । ते० ।
 एन्द्रामं । तर्पणं । अनेन ग्रहशान्तिनिमित्तं महागणपतिः० समिदन्नाज्याहुतिस्मिः
 प्रीयन्तां प्रीता सन्तु ॥ अँकारो यस्य मूलं (पृ० १-१) पृथक् २ तर्पणयु-
 क्तानि वहसूक्तानि पञ्चकत्रयं रक्षोऽप्तमत्राणि च हुत्वा ॥ वैश्वदेवे आकाशमातृणां वलिः ।
 ब्रह्माणी कमलेन्दुपूर्णवदना माहेश्वरी लीलया कौमारी रिपुदर्पनाशनकरी
 चक्रायुधा वैष्णवी । वाराही घनघोरघुर्घुरमुखी ऐन्द्री च वज्रायुधा चामुण्डा
 गणनाथसिद्धसहिता रक्षन्तु त्वां मातरः ॥ गोग्रासादि । अत्र ग्रहाणां क्षमापु-
 ष्पाणि । अहिंसकस्येति (पृ० १२०-५) उदकलशं (पृ०) अथ अभियेकः । एवं
 शान्त्यवसाने तु (पृ० १०६-९) भृत्राश्रीः० इति ग्रहशान्तिविधानम् ॥

अथ गण्डान्तादिशान्तः ।

सर्वेषां मूलजातानां परित्यागो विधीयते । ताते—नार्दर्शयेच्चापि यावत्पण्मास-
पूरणम् ॥ अस्य गण्डान्तादिदोषनिवारणार्थं पयःस्नानादि । उक्तं च । शतौषधीमूलमृ-
दम्बुरत्नसद्वीजगभैः कलशैः समत्रैः । कुर्याज्जनित्रीपितृबालकानां स्नानं शुभार्थं सह
होममत्रैः ॥ कुंकुमं चन्दनं कुष्ठं गोरोचनसमन्वितम् । घृतेन मिश्रितं कृत्वा च-
तुर्भिः कलशैस्ततः ॥ २ ॥ सहस्रशीर्षामत्रेण बालकं स्नापयेहुधः । पितृयुक्तं दिवा-
जातं मातृयुक्तं च रात्रिजम् ॥ ३ ॥ सन्ध्ययोरुभयोः सत्यं वदत्येवं वृहस्पतिः ।
कांस्यपात्रं घृतैः पूर्णं देयाद्वप्नोपशान्तये ॥ ४ ॥ आश्लेषायां च मूले च शान्तिरेवं
विधीयते । कृष्णां धेनुं सुवर्णं च ग्रहजाप्यं च कारयेत् ॥ ५ ॥ शकृन्मूत्रं च सङ्कृद्धा-
श्वेतस्य वृषभस्य च । श्वेतगोः पयसा साधं स्नातव्यं तीर्थवारिणा ॥ ६ ॥ मूलन-
क्षत्रपीडायां तस्मादोषाद्विमुच्यते । मुरा (छर) मांसी वचा कुष्ठं शैलेयं (वटफटो)
रजनीद्वयम् ॥ ७ ॥ शुण्ठी चम्पक (सुङ्गोल) मुखा च सर्वोषधिगणाः स्मृताः ॥
अन्यच्च । सहदेवी (पटमिट । वा । ग्रन्त । प्रतिनिधिः (कामयमूल) विष्णुक्रान्ता

(वाश । वा । हभील) पुनर्नवा (साण्ठ) शरपुङ्घः (भोडरकोन वा थोर । काकजङ्घ ।) कावखुर) सुलक्षणा (दुदूज्य) अश्वगन्धः (हसेमद) पुनाग नागकेसर । सङ्घर्ग (जाफूर) मधूक (शंघूर) । श्रीपर्ण (विलपत्र) शमीपत्र) वेतसीपत्र । पृक्षपत्र (वनमुस्त) औडम्बर (डलमसाल) अश्वत्थ (पीपल) शतपत्र (पम्पुष) जाफल । पलाशपत्र । अतसी । भङ्गा । विजया । जयन्ती । श्रीपर्णी । कुन्दपुष्पं । सुनपुष्पं । आमोलं । शतावरी । कुशा, तुलसी, काशमूलं, भूतजटा, इक्षुमूलं, सर्षपमूलं, यवामूलं, सर्वोषधी ॥ मृत्तिका, राजद्वारात्, वल्मीकात्, महानद्याः तटयोः, गोगृहात्, अश्वस्थानात्, गजस्थानात् । चतुष्पथात्, वृक्षमूलात्, तीर्थात् ॥ पञ्चरत्नं, कर्पूरं, पञ्चगव्यं । एते पञ्चकलशेषु निक्षिपेत् पञ्चगव्येन मण्डपशुद्धि विधाय आदावश्मचूर्णेन गृहमण्डलं तदक्षे सिन्दूरयुत-पिष्टेन पञ्चचतुष्कं तेषां मध्ये चतुर्विंशतिदलं पञ्चं संलिख्य, तदक्षे गोदानार्थं वेदचतु-ष्यपञ्चानि संस्थाप्य ॥ इमं मेवरुणेति कुम्भेषु जलं । याः फलिनीति फलानि, या ओषधय इति औषधयः, काण्डात्काण्डेति Digitized by eGangotri शरारापः । योगं योगेति रक्तकर्पटं (सोल) वन्नी-

यात् । राक्षसानां तिलकार्थं रक्तचन्दनं सुरार्थं सैन्धवयुतं क्षीरं, मांसार्थं लवणयुतं पायसं कल्पयेत् ॥ प्रधानं । कलशे तद्विष्णोः । वासुदेवाय ८ । तदनु । पूर्वकुम्भे । अप्रतिरथं मम तस्य तमोपहनं व्यावृतस्य पातमना । सर्वाणि तस्मिंश्चोर्तींषि याजि त्रीणि प्रजापतौ १ ऐन्द्राञ्च २ निरहावङ्गृणोतु न संवरतं ददातन, सिञ्चामहा अवतं मुद्रिणं वयं, सुषेकमनुपक्षितं । वष्टुताहवमवत संवरत्रं सुषेचनं उद्रिणं सञ्चिरक्षितम् ३ इन्द्राय, यातवे, रक्षसे, अस्त्रपाय, वरदाय । दक्षिणे । रथवाहनं हविरस्य नाम, यत्रायुधं नियुतस्य वातम् । तत्रारथमुपशमं मदेम, विश्वावयं सुमनस्यमानः १ मुञ्चामि त्वा. २ । रात्रिचराय, आशराय, कौणपाय, धर्मराजाय । पश्चिमे । प्रतिरथं मिथूकृतमिन्द्रो वातजिष्णुना । अस्मिन्नाजौ पुरुहृत श्रावये धनं भक्षेधनो व १ रक्षोहणं २ कर्बुराय, निकषात्मजाय, रात्रिच्छ्रेभ्यः । उत्तरे । उत्सवातो वहति वासो अस्या अधिरथं यद्जयत्सहस्रम् । रथीरभून्मुद्गल-नीगविष्टो गभरेकृतं व्यदेशर्म सेना १ ईशानान्त्वा २ यक्षेभ्यः, राक्षसेभ्यः, समस्तरात्रिच्छ्रेभ्यः मध्ये । भूलयाः । यन्ते दृवी । अक्षेषायां । नमो अस्तु सर्वेभ्यो ।

ॐ गायत्र्यै नमः ३ जातवेदसे ३ ऋयम्बकं ४ सीरा युज्ञन्ति कवयो युगा वितन्वते
पृथक्, धीरा देवेषु सुम्नया ५ निरहावङ्कृणोतु न संवरलं ददातन । सिंचामहा
अवतं मुद्रिणं सुपेकमनुपक्षितम् । यङ्कृता हवमवत संवरलं सुपेचनं उद्रिणं सि-
ञ्चरक्षितम् ६ अग्निस्तु ७ तामग्निवर्णं ८ अमीवहा ९ कृणुष्व पञ्चोना रक्षो० १५
(पृ) क्षेत्रस्य पतिना । गणानान्त्वा । अग्निर्दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसं, अस्य
यज्ञस्य सुकृत्वम् । पुरुषसूक्तं १६ (पृ ०१-१) लक्ष्मीसूक्तं (पृ० १-२) ततो मध्य-
कुम्भस्य । दक्षिणे । ज्येष्ठदैवतं, इन्द्राय । मध्ये । मूलदैवतं, नैऋतये । उत्तरे । पूर्वाषा-
ढदैवतं, अच्यः । ततः पूर्वादिकमेणोत्तराषाढादिदैवतानि ईशानान्तं नक्षत्रयज्ञोक्तैर्मन्त्रैः
(पृ० ४२-१२) पूजयेत् । तथाहि । विश्वेभ्यो देवेभ्यः उत्तराषाढाभ्यः, विष्णवे अश्वत्थाय,
वसुभ्यः; वरुणाय, अजैकपादेभ्यः, अहिर्बुद्ध्याय, पूष्णे, अश्विन्यां यमाय, अग्नये,
प्रजापतये, सोमाय, रुद्राय, अदितये, बृहस्पतये, सर्पेभ्यः पितृभ्यः भगाय,
अर्यमणे, सवित्रे, त्वद्वे, वायवे, इन्द्रामीभ्यां, मित्राय, नैऋतये “मूलनक्षत्राय”
वा “आश्लेषानक्षत्राय” सर्वेभ्यो राक्षसेभ्यो नमः ॥ ततः पञ्चायतनदेवताभ्यः ॥

अथ यजमानमानीय ॥ महागणपतये वासुदेवाय ८ नैर्कृतये रक्षोधिपतये मूल-
नक्षत्रदेवतायै, सर्पेभ्यो राक्षसेभ्यो यातवे रक्षसे अत्पाय, वरदाय इन्द्रकुम्भ-
देवताभ्यः । रात्रिच्छराय, आशराय कौणपाय, धर्मराजाय, धर्मराजकुम्भदेव-
ताभ्यः । कर्बुराय, निकषात्मजाय, रात्रिच्छरेभ्यः वरुणकुम्भदेवताभ्यः । यक्षेभ्यः-
राक्षसेभ्यः, यातुधानेभ्यः, धनदाय, धनदकुम्भदेवताभ्यः । मध्ये । गायत्र्यै ३
अमायै ८ भवाय देवाय ८ वास्तोष्पतये, वरुणाय, ज्येष्ठायै, पूर्वाषाढायै, उत्त-
राषाढायै, श्रवणाय, धनिष्ठायै, शतभिषजे, पूर्वभाद्रपदायै, उत्तरभाद्रपदायै,
रेवत्यै, अश्विन्यै, भरण्यै, कृत्तिकायै, रोहिण्यै, मृगशिरसे आर्द्धायै, पुनर्वसवे,
तिष्याय अश्लेषायै मघायै पूर्वफालगुन्यै उत्तरफालगुन्यै, हस्ताय चित्रायै स्वाल्यै,
विशाखायै अनूराधायै मूलनक्षत्राय । पञ्चायतनदेऽ दीपधूपः ॥ ॐ गायत्र्यै नमः
३ विष्णुगायत्रीः सर्वाः । अद्य तावत् । आत्मनः सकुटुम्बस्य सबालकस्य मूला-
दिजातदोषनिवारणार्थं मूलप्रतिमापू० कलशपू० दिकुम्भयुतौषधिकुम्भपू० चतु-
र्वेदेश्वरपू० क्षेत्रेश्वरपूजनमचामह केरित्ये । आवाहनं प्रतिमायाः । आगच्छागच्छ

दिक्खस्वामि नैक्रूते खड्गपाणिक । सर्वलोकेश सर्वज्ञ शरणागतवत्सल १ रक्षोधिप
 महाप्राज्ञ सर्वलोकनमस्कृत । मूलनक्षत्रजन्मोत्थं यद्योषं दिकपते मम २ पद्या
 वापि सुतस्यापि तत्सर्वं नाशय प्रभो । अद्य त्वमावयोर्देव रक्षां कुरु सपुत्रयोः
 ३ त्वदन्यं नैव पश्यामि कृपालुं हितकारकम् । अतस्त्वां शरणं यामि पत्नीपुत्र-
 समन्वितः ४ तथा कुरु यथा देव न बाध्यन्ते ग्रहा मम । देवमावाहयिष्यामि
 मूलभं दारुणं महत् ५ खड्गपाणिं महौजस्कं सर्वसौख्यकरं परम् । नीलवर्णो० ६
 आवाहयामि नैक्रूतिं शशिखण्डमौलिं पूजापरं च सृष्टिखड्गकरं च दक्षे । वासे
 च खेटकसुपाशसमन्वितं तं वृषासनस्थितमहं मखरक्षणार्थम् । यन्ते देवी० । र-
 क्षोधिपतये मूलनक्षत्रदेवतायै नैक्रूतये नम इति प्रतिमाशिरसि पुष्पं दद्यात् ।
 भगवन्पु० । सुरास्थाने प्रदातव्यं क्षीरं सैन्धवमिश्रितम् । पायसं लवणोपेतं मर्त-
 सस्थाने तु रक्षसाम् १ तथैव निवेद । दक्षिणान्तं ॥ अस्तिकर्म ॥ चरुद्वयं पायसं
 अन्नं च । आदौ समिद्वोमे । यन्ते देवी १०८ ततः पायसे । त्वं नः सोमेन विश्वतो
 रक्षराज तु गाहिता, न रिक्षीतावता सखा १०८ या ते रुद्र शिवा तन् १०८
 इति च हुत्वा ततोन्ने यन्ते देवी Digitized by eGangotriMaa दि पूर्णा तावत् गोप्रदानं ।

ब्राह्मणपूजा । कुम्भानां प्रतिमायाश्च विसर्जनम् । इन्द्रकु०, धर्मकु०, वरुणकु०,
 धनदकुम्भदेवताप० सनक्षत्रदेवतामूलनक्षत्रदेवप्रतिमापूजनमच्छिद्रं ॥ आप-
 ज्ञोस्मि । अद्य मे रक्षसां नाथ सर्वलोकनमस्कृत । खड्गपाणे महौजस्क प्रीयतां
 मम नैर्कृते । आह्वानं । ततो भद्रपीठोपरि पलीपुत्रसमन्वितं कुम्भानां मत्रितं जलं मध्य-
 कुम्भे निक्षिप्य तेनैव शतधारोदकेन (क्रंजयलेस मंज) प्रधानमत्रैः (पृ १३०-१) सावीर्हिदेव
 (पृ १०७-१३) पावमान्यब्राह्मणं (पृ) योसौ वज्रधरो देवो महेन्द्रो गजवाहनः ।
 शक्रो मम शिशोदीर्घं (मूल । गण्ड) सर्पजोत्थं व्यपोहतु १ योसौ शक्तिधरो देवो
 वृषभुगमेषवाहनः । अग्निर्मम २ योसौ दण्डधरो देवो धर्मो महिषवाहनः । यमो
 मम ३ योसौ खड्गधरो देवो नैर्कृती राक्षसाधिपः । क्रव्यान्मम ४ योसौ
 पाशधरो देवो नक्रवाहो जलेश्वरः । पाशी मम ५ योसौ ध्वजधरो देवो जग-
 त्प्राणो मृगासनः । वायुर्म ६ योसौ गदाधरो देवो निधीशो नरवाहनः । कु-
 बेरो मे० ७ योसौ शूलधरो देवः पिनाकी वृषवाहनः । ईशानो मे० ८ योसौ
 पद्मधरो देवो विधाता हंसवाहनः । ब्रह्मा मम ९ योसौ चक्रधरो देवो व्याप-
 कस्ताक्षर्यवाहनः । विष्णुर्म १० योसौ मुख देवतानां सप्तार्चिरमितद्युतिः । वह्नि-

र्मम० ११ योसौ कर्माकर्मसाक्षी लोकानां महिषासनः । धर्मम० १२ विद्वेशाः
 क्षेत्रपालाश्च लोकपाला नवग्रहाः । सर्वे म० १३ इति वस्त्रान्तरितकुम्भाभ्यां पश्चात्तु
 स्नापयेहुधः । ततः शुक्राम्बरधरो यजमानोर्चयेहुजान् इति ॥ कांस्यपात्रस्थिते धृते
 आज्यदर्शनं । यथा । आज्यं तेजः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं परम् । आज्यं सुराणा-
 माहारमाज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः । तत्सङ्ग्य० पत्नीसुतकुदुम्बलक्ष्मीसहितस्य ग-
 ण्डान्तादिदोषनिवारणार्थमाज्यं परिकल्पयामि नमः इति छायापात्रं ॥ तदनु धृत-
 पात्रसहितं कुम्भपञ्चकं मूलप्रतिमां च प्रतिपादयेत् । सावित्राणि० सकुदुम्बस्य गण्डा-
 न्तादिदोषनिवारणार्थं मध्यकुम्भोपरि इमां निर्क्षितप्रतिमूलप्रतिमां सहिरण्यां स-
 वाससं सान्नां धृतपात्रसहितां ददानि ३ प्रतिगृह्णामि ३ क इदं० । एता देवता० ।
 व्राह्मणपृच्छां विसर्ज्य । पूर्णा॑ दत्वा वैश्वदेवादि ॥ इति गण्डान्तादिशान्तिः ॥

अथ वेशमप्रतिष्ठाविधानम् ।

ईशाने भूमिमधो द्व्यज्ञुलं खादित्वा गोमयेन पञ्चगव्येन संशोध्य । तत्र । गृहवास्तुनि
 सम्पूज्या पदैकाशीतिसंख्यया । Digitized by eGangotri तियगूर्ध्वं विशरखाभूता त्रिपदपद्पदा । हस्तद्व-

यग्रमाणेन विस्तरायामतः समाः ॥ आदावैश्मचूर्णैकाशीतिपदं वास्तुयागमुल्लिख्य
 तत्कोणेषु काण्डात्काण्डादिति शरान्पञ्चरङ्गसूत्ररक्तवस्त्राभ्यामुपरि संस्कृतान् संकीर्य ।
 शराणां निकटे कलशान् ईशानतोवहिः । क्षेत्रपालाष्टकं वास्तोर्दक्षिणतो मातृकार्थं देवतवा-
 रिकादि तदक्षिणतो ग्रहमण्डलं तदक्षे एकादश क्षेत्रपालान् संस्थाप्य ॥ प्रधानं । ब्रह्म-
 कलशे । अमीवहा० ब्रह्मणे नमः० । ८। अक्षोटसप्तकेषु । ब्रह्मादेवादां० । ब्राह्मै, माहे-
 श्वर्यै, कौमार्यै वैष्णव्यै वाराह्यै नारसिंहै ऐन्न्यै ॥ ७ ॥ घृतधारासप्तसु ॥ गौरीर्मि-
 र्माय० ॥ गौर्यै पद्मायै शच्यै मेधायै सावित्र्यै विजयायै जयायै ॥ ७ ॥ नैरेंगि
 कादेवतासप्तसु । टिकूपूच । देवसेनायै सुधायै स्वाहायै मातृभ्यः लोकमातृभ्यः घृत्यै
 तुष्ट्यै ८ स्वात्मने । जातवेदसे० ॥ पुष्ट्यै आत्मदेवतायै २ । देवतमूनशाखासप्तसु ।
 ये के च ज्ञा० ॥ ललितायै उमायै गौर्यै अम्बिकायै सलिलाश्रयायै भगायै
 भगाक्ष्यै ७ भक्तगोलिकासप्तसु । राकामहं० ॥ अनुमत्यै राकायै सिनीवाल्यै कुहै
 धात्र्यै सर्वेश्वर्यै अन्नेश्वर्यै ७ । देवतवारि । यो विश्वचक्षु० ॥ एकान्तवासिन्यै । गणानां
 त्वा० । क्षेत्रस्य पतिना वयं० ॥ दुर्गाक्षीव्रगणश्वरदेवताभ्यः मातृमण्डलयागदेव-

ताभ्यः ॥ तद्विष्णोः० पञ्चायतनदे० यत इन्द्र० । क्षेत्रस्य पतिना वयं० पूर्वे हेरकाय
 अग्नेये त्रिपुरान्तकाय । दक्षिणे वेतालाय । नैऋते अग्निजिह्वाय । पश्चिमे करालाय ।
 वायवे करालिने । उत्तरे एकपादाय । ईशाने भीमरूपिणे । ऊर्ध्वे तारकाख्याय ।
 पाताले हाटकेश्वराय । मध्ये राजराजेश्वराय । ततो देवतवारिकायां । पुनर्ब्रह्मादे०
 वानामित्यादि । वास्तोरीशानादारभ्य ॥ आवो राजानं० । ईशानाय नमः ॥ १ ॥
 पर्जन्याय प्रगायत दिवस्पुत्राय मीडुषे, स नो यवसमृच्छतु । पर्जन्याय ॥ २ ॥
 जयतामिव तन्यंतो मारुतामिति धृष्णया, यच्छुभं याथनानरः । जयन्ताय ॥ ३ ॥
 ३-२ द्विपदेयाः त्रातारमिन्द्रं० । इन्द्राय ४-२ सूर्यो नो दिवस्पातु वातो
 अन्तरिक्षात्, अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः । सूर्याय ५-२ सत्येनोत्तमिता भूमिः
 सूर्येणोत्तमिता द्यौः । ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधिश्रितः । सत्याय
 ६-२ नासत्याभ्यां वर्हिरिव प्रवृज्जं स्तोमामियन्त्यत्रियेव वातः । यावर्भगाय
 विमदाय जायांसेनाजुवान्युहथूरयेन । भृशाय ७-२ हंसः शुचिष० आका-
 शाय ८ इत्यष्टौ पूर्वे ॥ अग्निमाळ० अग्नय॑ ९ पूषा राजानमाधृणिरपगूडं गुहा-

हितम्, अविन्दच्चित्रबर्हिषम् । पूष्णे १० मानो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्रा
 ऋभुक्षा मरुतो जुषन्त । मनोभिर्वाये ददाथे सुवृक्षे सोमं रुद्राय मीडुषे सजोषाः॥
 वितथाय ११-२ गृहङ्गृहमहनायात्यच्छा दिवे दिवे अधि नामादधाना । सिषासन्ती
 द्योतना शश्वदागादग्रदग्रमिञ्जजते वसूनाम् । गृहक्षताय १२-२ त्रिकद्गुकेभिः०
 यमाय १३-२ सोमो ददद्वन्धर्वाय गन्धर्वोदददग्नये । रयिङ्गपुत्रांश्चादादग्निर्म-
 ह्यमथो इमाम् । गन्धर्वाय १४-२ एकस्य वास्तुरावत ब्रणाय वसमश्विनासनायि
 सहस्रा । निरहतं दुच्छुना इन्द्रवन्तः पृथुश्रवसो वृषणवरातीः । भृङ्गराजाय १५-२
 मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्टाः परावत आजगन्था परास्याः । सूकं संशाय
 पविमिन्द्रतिग्मं विशत्रून्ताडि विमृधो नुदस्व । मृगाय १६ इत्यष्टौ दक्षिणे । मनोन्वाह-
 वामहे नाराशंसेन स्तोमेन, पितृणां च मन्मभिः । पितृगणाय १७ वनस्पते शत-
 वलशं विरोह सहस्रवलशा विवर्यं रुहेम । यन्त्वायं सुधितिस्तेतिजानः प्रणिनाय महते
 सौभगाय । दौवारिकाय १८ आमे गृहा भवन्त्वा प्रजाम आमा यज्ञो विशतु
 वीर्यवान् । आमो दिवे यज्ञिया मा विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा प्रहासीत् ।

सुग्रीवाय २९-२ ब्रह्म जज्ञानं० पुष्पदन्ताय २०-२ इमं मे वरुण० वरुणाय २१-२
 अयं दंश्रो अर्चिषा यातुधानानुपस्पृशे जातवेदाः समिद्धः । आजिह्वया मूरदेवात्र-
 भस्त्र क्रव्यादो वृत्तवडपिदधत्स्वान् । असुराय २२-२ आयावो भूष शुचिषा तपनः
 सहस्रन्ते नियतो विश्ववारा । उपे ते अन्धो मध्यमयामियतो देव दधिषे पूर्वपे-
 यम् । शोपाय २३-२ ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधितामितः । अर्मीवायुस्ते
 गर्भं दुर्नामा योनिमाशये । रोगाय २४ इत्यष्टौ पश्चिमे ॥ वायवायाहि० वायवे २५
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो० वासुकये २६ वषट्कृते विष्णा० । मुख्याय २७-२ प्रतद्विष्णु० वलाटाय
 २८-२ आप्यायस्त्र० सोमाय २९-२ येषु वा यातुधानाऽ सूर्याय ३०-२ अदि-
 तिष्ठौ० अदितये ३१-२ वसोः पवित्र० दितये ३२ इत्यष्टाबुत्तरे ॥ अर्यमायातु वृ०
 अर्यमणे ३३ । त्रिपदं । सविता पश्चात्तात्सविता पुरस्तात्सवितोत्तरात्तसविताधरा-
 त्तात् । सविता नः सुवत सर्वतातिं सविता नो रासतां दीर्घमायुः । सवित्र्यै ३४ ।
 देवस्य त्वा० सावित्राय ३५ मा त्तो हेति विवस्तुत इन्द्रः कोशमधुद्यवीम्, खेदय
 त्रिवृता दिवः । विवस्ते ३६ । ३ इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि देहि चित्तर्दक्षस्य

सुभगत्वमसे । पोषां रथीणामरिष्टन्तनूनां स्वात्मानं वाचः सुदिनत्वमहात् ।
 विबुधाधिपतये ३७ जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यदीर्म याति समिधामुपस्थे । अनावि
 त्वया तन्वा जया त्वं सत्त्ववर्मणो महिमा पिपर्तु । जयाय ३८ प्रसमित्र मर्त्तो
 अस्तु प्रयस्वन्यस्त आदित्य शिक्षितव्रतेन । न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमंहो
 अश्वोत्यन्तिनो दूरात् । मित्राय ३९ । ३ रुद्राखुं ते पशुं० रुद्राय ४० मुञ्चामि त्वा०
 राजयक्षमणे ४१ इहैवैधिमाप० पृथ्वीधराय ४२ । ३ आपो अस्मान्मातरः० आपाय
 ४३ आपः पृणीत भे० आपवत्साय ४४ ब्रह्मा देवानां०ब्रह्मणे४५॥मध्यपदेषु नवसु ९ ।
 एकवारं पाठः । ततश्चरक्याद्यष्टक्षेत्रेशानाम् । आदावीशानतः कोणेषु । अयं पन्था
 अनुवित्तः पुराणो यतो देवा उत जायन्त विश्वे । अतश्चिदा जनुश्रेष्ठप्रवृद्धो
 ममातरमुपयः पातुवेकः चरक्यै १ अयं पन्था० विदायै २ अयं पन्था० पूतनायै ३
 अयं पन्था० पापराक्षस्यै ४ । पूर्वतो दिक्षु । वोधद्यन्मा हरिभ्यां कुमारः साहदेव्यः,
 अच्छान हूतउत्तरम् । स्कन्धाय ५ यते अर्यमन्वहवो० अर्यम्णे ६ शङ्गो भवन्तु
 वाजिनो० जम्भकाय ७ रक्षा णं अम्भे त्वं रक्षणोमिरारक्षाणः सोमखप्रीणानः ।

प्रतिस्फुर वीरुज वीदुंजहि रक्षोमहिचिद्वा विधानम् । पिलिपिन्छाय ॥ ८ ॥ यौते
 श्वानौ यमरक्षतारौ० सर्वराक्षसादिभ्यः । तत ईशानतशरेषु । काण्डात्काण्डा०
 दुर्मदाय १ काण्डा० द्रुपदाय २ काण्डा० दुर्दशाय ३ काण्डा० द्रुमनाय ४ पञ्चरञ्ज-
 देवताभ्यः । तत ईशानतः कलशेषु । अग्निमीठे १ इषेत्वा २ अग्नभा याहि ३
 शन्नो० ४ ॥ इन्द्रः पर्वता० ॥ यजमानमानीय । यत्रास्ति माता० । महागणपतये ।
 ब्रह्मणे, कू० । ब्राह्मै माहेश्वर्यै कौमायै वैष्णव्यै वाराह्यै नारसिंह्यै पेन्द्र्यै । गौयै
 पद्मायै शच्यै मेधायै सावित्र्यै विजयायै जयायै देवसेनायै सुधायै स्वाहायै मातृभ्यः
 लोकमातृभ्यः धृत्यै तुष्ट्यै पुष्ट्यै आत्मदेवतायै । ललितायै उमायै गौयै अग्निकायै
 सलिलाश्रयायै भगाह्यै भगाक्ष्यै । अनुमत्यै राकायै सिनीवाल्यै कुहै धात्र्यै
 सर्वेश्वर्यै अन्नेश्वर्यै । एकान्तवासिन्यै दुर्गाक्षेत्रगणेश्वरदेवताभ्यः मातृमण्डलया-
 गदेवताभ्यः । विष्णुपञ्चाय० । ईशानाय, पर्जन्याय, जयन्ताय, इन्द्राय, सूर्याय,
 सत्याय, भृशाय, आकाशाय, अग्नये, पूष्णे, वितथाय, गृहक्षताय, यमाय,
 गन्धर्वाय, भृङ्गिराजाय, मृगाय, शिरस्थान्ये, द्वैषणसिंकाय, सुग्रीवाय, पुष्पदन्ताय,

वरुणाय, असुराय, शोषाय, रोगाय, वायवे, वासुकये, मुख्याय, बलाटाय,
सोमाय, सूर्याय, अदितये, दितये, अर्यमणे, सवित्रे, सावित्राय, विवस्तते,
इन्द्राय, जयाय, मित्राय, रुद्राय, राजयक्षमणे, पृथ्वीधराय, आपाय, आपवत्साय,
ब्रह्मणे । चरक्यै, विदायै, पूतनायै, पापराक्षस्यै, स्कन्दाय, अर्यमणे, जम्बकाय
पिलिपिच्छाय, सर्वराक्षसादिभ्यः । दुर्मदाय, द्रुपदाय, दुर्दशाय, द्रुमनाय, पञ्चर-
ङ्गदेवताभ्यः । इन्द्राय वज्रं० पूर्वे हेरुकाय० वेश्मप्रतिष्ठानि० दीपधूपः ॥ गायत्र्यै
नमः ३ वास्तुपुरुषाय विद्धहे । वास्तुराजाय धीमहि । तत्रो वास्तुः प्रचोदयात् ३
अद्यतावत् महागणपतेः० वास्तुप्रतिष्ठानिमित्तमावाहयिष्यामि ॥ कलशावाहन
(पृ० ७-३) मनु । वास्तोरावाहनम् । एष्येहि नारायण विश्वरूप सर्वामररचित-
पादपीठ । चराचराणां जगतामधीश लक्ष्मीयुतो मेऽपचितिं गृहाण १ नमः कौस्तु-
भनाथाय हिरण्यकवचाय च । क्षीरोदार्णवसुसाय जगद्वात्रे नमो नमः २ नमो
हिरण्यगर्भाय विश्वरूपाय विष्णवे । भूलोकप्रमुखा लोकास्तव देहे व्यवस्थिताः ।
३ नन्दनित यावत्कलपाच्छुँस्त्वयस्त्विष्टुब्रह्म० शृँहे । त्वत्प्रसादेन देवेश पुत्रपौत्रयुतो

द्विजः ४ पञ्चयज्ञक्रियायुक्तो वसेदाचन्द्रतारकम् । श्वेताम्बरः० भगवन्पु० । दक्षिणान्तं । ये के च ज्मेति वास्तोः पुष्पं । चर्वणापूपैनैवेद्यं ग्रहाणां । ओं नमो आदित्यायेत्थादि मत्रैः । पृ० ११८-१२ ततोभिकर्म । अन्नहोमं विधाय । मातृकापूजनं । पश्चूपहारः पृ० १२५।१३ ऋतुतिथिः । नैवेद्यं तावत् ॥ ततो लभवेलां परीक्ष्य । वृहद्वारसमीपे सर्वसंभारं संस्थाप्य पूर्णपात्रं पूर्णकुम्भं खड्हं गां दम्पती वेदवन्तं ब्राह्मणं दीपां चुल्हां खण्डनीं पेपणीं कौश्रीं तीक्ष्णां काञ्चिकं मार्जनीं च संगृह्य यत्र २ प्रवेशः खात्तत्र २ तैः सह ॥ आदौ पूर्वतोरणपूजा । दारुनिर्मिततोरणचतुष्टयं चतुर्दिन्क्षु पूजयेत् । पूर्वमेव प्रतितोरणं शाखयोरधः कुम्भौ (सनिवारि) सजलौ भूमौ निश्चिप्य, तदुपरि कुश्रावकौ (पर्व) सशालियवाजाफलौ, तन्निकटे सजलाक्षतौ दीपौ क्षेत्रेशार्थं च संस्थाप्य ॥ पूर्वतोरणे त्रिपताकं, अन्येषु द्विपताकं सर्वे द्विमालायुतं च कृत्वा ॥ अथ सर्वतोरणेषु सामान्यपूजा । शुक्राम्बरधरं० । महागणपतये प्रशान्ताय शिशिरघटाय शान्तितोरणदेवताभ्यः दीपधूपः । तोरणपृष्ठे । मृद्घस्सगोमयैः स्नाप्य कषायफलवारिभिः । आक्रम्य० । प्रसद्य भूष्यते । इह गावः४॥ याः फलिनी० उदुक्तमं० ।

वैश्मन्त्रिष्ठापिधानम् । गायत्रैनमः
 ततः शंकुस्तानं २१ । अम्बुना । प्रथमं स्तानं गायत्र्या चासि मंत्रितम् । गायत्रैनमः
 १ भसना । निर्दग्धं रक्षोः० २ । मृदद्धिः । उदुत्तमं ३ गोमयेन । इह गावः ४
 सर्पयेण । रक्षोहणं ५ व्रेतामिभस । वृहत्साम क्षत्रभृद्वृद्वृष्ट्यं त्रिष्टुभौजः शुभित-
 मुग्रवीरः । इन्द्रस्तोमेन पञ्चदशेनौज इदं वातेन सगरेण रक्ष ६ वृषशृङ्गेण ।
 चत्वारि शृङ्गास्त्रयो अस्य पादाद्वे शीर्षे सप्तहस्तासो असि । त्रिधा बद्धो वृषभो
 रोहवीति महो देवो मर्यानाविवेश ७ क्षीरोदकं । मनसा काममाकूतिं० ८ हिर-
 ण्यतोयैः । हिरण्यवर्णं हरिणीं० ९ दर्भपिञ्जलैः । तरत्समन्धि धावति धारासुतो-
 स्यान्धसः, तरत्समन्धी धावति १० तीर्थतोयैः । इमं मे वरुणं० ११ नद्युदकं । इतो
 निवन्द्रं स्तवामहेऽहं शुद्धः शुद्धेन साम्ना । शुद्धैरुक्तैर्वावृद्धांसं शुद्ध आशीर्वान्ममतु
 १२ पर्वताद्वदमध्यादा । इन्द्रः पर्वता० १३ शङ्खतोयैः । वात आवातु भेशं शम्भुमयो
 शुक्रि हृदि, प्राण आयूर्यि तारिष्यत् १४ क्षेत्रमृत् । अश्वक्रान्ते० १५ वाल्मीकमृत् ।
 अग्निर्क्षिः प १६ रत्नवारि । क्रतं च सत्यं १७ माक्षिकोदकं । मधुवाता क्र० १८
 दधि । दुधि क्रावणो १९ सर्वोपर्धी । या ओपधयः २० पञ्चगव्यं । समुद्रादूर्मिर्म २१

देवपिंतर्पणं । संब्रः सृजाभि । अद्यतावत् महागणपतेः० । प्रशान्तस्य शिशिरघटस्य
 शान्तितोरणदेवतानां वेशमप्र० शान्तितोरणपूजनमर्चामहं करिष्ये । आसनादि ।
 पुष्प पूजा । तोरणोर्ध्वमध्ये । महागणपतये । तद्वामदक्षिणयोः । श्रियै, सरखलै ।
 पुनः । धार्यै, पर्जन्याय । मध्ये । वरुणाय । मध्यपताकायां । श्वेताय ।
 वामे । वज्राय । दक्षिणे । शक्तयै । पुनः । अग्निमीठे । क्रतवेदाय । कृतयुगाय ।
 मालयोः । शच्यै । लक्ष्मयै । स्तम्भयोः । इन्द्राय । अग्नये । शाखयोः । आदित्याय ।
 भौमाय । कुम्भयोः । गङ्गायै । यमुनायै । कलशयोः । प्रशान्ताय । शिशिर-
 घटाय । क्षेत्रेशयोः । हेरुकाय । त्रिपुरान्तकाय । शान्तितोरणदेवताभ्यः
 नैवेद्यान्तं । पुरोळाशयोः योस्मिन्निति क्षेत्रेशबलिः पृच्छां विसर्जयेत् । एवं सर्वेषु ।
 विशेषो यथा । अथ दक्षिणतोरणपूजा ॥ पर्जन्याय, अशोकाय, भूतितोरणदेव-
 ताभ्यः दीपधूपः ॥ पुष्पपूजा तोरणोपरि । महागण० श्रियै, सर०, पुनः । इन्द्राय,
 भर्गाय । मध्ये । अंशुपतये । पताकयोः । चण्डायै । सीतायै । पुनः । इषेत्वो । यजुर्वे-
 दाय । त्रेता० । मालयोः । धूम्रायै । मयियै । स्तम्भश्रीः । यमाय । नैऋतये । पुनः ।

शनैश्चराय । राहवे । शाखयोः । प्रत्युषाय । प्रदोषाय । कुम्भयोः । भृङ्गिराजाय ।
 विद्वेशाय । कलशयोः । पर्जन्याय । अशोकाय । क्षेत्रेशयोः । वेतालाय । अग्नि-
 जिह्वाय । भूतितोरणदेवताभ्यः ॥ अथ पश्चिमे । सज्जीवनाय, अमृताख्याय । बला-
 ख्यतोरणदेऽ । पुष्पपूजा । तोरणोपरि । महाग० श्रियै, सरस्वत्यै । पुनः । विवस्वते
 अर्थम्णे । मध्ये । मित्राय । पता० । पाशाय । आपाय पुनः । अग्न आया० । सामवे ।
 द्वापर्यु । मालयोः । गौयै, सरस्वत्यै । स्तम्भ । विष्णुचक्राय । हाटकेश्वराय । पुनः
 पाशाय । वायवे । शाखयोः । चंद्राय । शुक्राय पुनः आपाय । वरुणाय । पुनः
 वृषस्कन्दाय कुमाराय । कुम्भयोः । सिन्धवे । सरयवै । कल० । सज्जीवनाय ।
 अमृताख्याय । क्षेत्रेशयोः । कालाक्षाय । करालाय । बलाख्यतोरणदेऽ ॥ अथोत्तरे ।
 अर्थदाय । बुद्धिदाय । आरोग्यतोरणदेवताभ्यः । पुष्पपूजा । ऊर्ध्वे महाग० श्रिय०
 सर० पुनः विष्णवे । पूष्णे । मध्ये । भगाय । पता० । गोदावर्यै । त्रिशूलाय पुनः ।
 शन्नोदे । अर्थव॒, कलियु । मालयोः । बुद्धये, भद्रकाल्यै । स्तम्भ । कुबेराय ।
 ईशानाय, पुनः । बुधाय । वृहस्पतये । शा । सोमाय । ईश्वराय । पुनः । उमायै,
 चण्डायै । कुम्भ । कावेयै, सरस्वत्यै । गृहस्त्रै, अर्थदाय, बुद्धिदाय । क्षेत्रेशयोः ।

एकपादाय । भीमेश्वराय । आरोग्यतोर० ॥ सर्वेषां तोरणानां प्रदक्षिणं कृत्वा पश्चिमतोरणेन प्रविश्य वृहद्वारोपरि गत्वा । तत्र पूजा । महाग० धर्माय, अधर्माय, देहल्यै, खिद्धिन्यै मेरुप्राकारदेवताभ्यः वास्तुप्र० दीपधूपमनु क्षीराज्यमधुयवादिभिर्वृहद्वारोपरि देवर्पिणिपितृतर्पणम् । ॐभूस्तृप्यतां, ॐभुवः, ॐस्वः, ॐभूर्भुवः स्वः । ब्रह्मा, विष्णुः, रुद्रः, ईश्वरः, सदाशिवः । पृथिवी, आपः, तेजः, वायुः, आकाशः, । वहितर्पयाभि, सूर्यं, सोमं, वरुणं, वायुं, यमं, कुवेरं, इन्द्रं, पृथ्वीं, अपः, तेजांसि, अग्निं, आदित्यं, वरुणं, चन्द्रं, कुमारं, भौमं, विष्णुं, बुधं, इन्द्रं, वृहस्पतिं, सरस्वतीं, शुक्रं, प्रजापतिं, शनैश्चरं, गणपतिं, राहुं, रुद्रं, केतुं, ब्रह्माणं, ध्रुवं, अनन्तं, अगस्त्यं, कालं, विश्वकर्माणं, वसून् मरुद्वाणान्, एकादशरुद्वान्, द्वादशादित्यान्, सिद्धान्, साध्यान्, विद्याधरान्, देवर्षीन्, नागर्षीन्, राजर्षीन्, श्रुतर्षीन्, तपर्षीन्, साध्यर्षीन्, ऋषीन्, परमर्षीन्, किञ्चरान्, नागान्, गन्धर्वान्, वैनतेयान्, अप्सरसः, समुद्रान्, पर्वतान्, नक्षत्राणि, नक्षत्रदेवताः, देवमातृः, देवपत्नीः, देवकन्याः, देवपुत्रान्, वेदान्, वेदाङ्गानि, यज्ञान्, धर्म, अर्थ, कामं, मोक्षं, धर्मशास्त्राणि, शास्त्रप्रणीतम्, सूक्ष्मान्, दिशः, विदिशः, दिक्पतिं,

तीर्थानि, नदीः, सप्तलोकान्, सप्तपातालानि श्रियं सरस्वतीं दिवश्चरान् नक्तश्चरान्
 कण्ठोपवीती । सनकस्त्रुप्यतामिल्यादि ॥ संब्वः सृजामि । आवाहयाम्यहं देवं गणेशं
 पृ० ७९—३ कुमारं २ । एवं ६ । अथपुष्पपूजा द्वारे । द्वारवासिन्यै वामान्यै द्वारलक्ष्म्यै
 विश्वकर्मणे खिङ्गिन्यै । द्वारमूले । गङ्गायै यमुनायै धर्माय अधर्माय वैश्रवणाय अस्त्राय
 नारदशस्याय धाव्यै गौर्यै श्रियै लक्ष्म्यै शुष्कायै सिद्धये जयायै विजयायै रक्त-
 चामुण्डायै लम्बोष्टयै वाराह्यै मङ्गलादेव्यै वास्तोष्पतये कीर्तये मायायै समृद्धयै
 वृद्धयै सिद्धयै विभूत्यै लावण्यै सुभगायै सुमनस्यै सौभाग्यै दूत्यै वहुरूपायै
 मनोहरायै सुभगायै कीर्तिन्यै जयन्त्यै विजयायै अपराजितायै प्रतापिन्यै भद्रक्षयै
 महोत्सुकायै मोहिन्यै ध्वंसिन्यै लाङ्गिल्यै सिंहिन्यै मृत्युवर्धिन्यै लङ्गिन्यै कृपा-
 करिण्यै क्षयकारिण्यै मायादेव्यै मेषाय कूर्माय हृदाय त्रिभुवनेश्वराय नरसिंहायै
 गजासनाय दण्डहस्ताय मकराय कौवेयै नन्दिन्यादिभ्यः पूर्वादितः नन्दिन्यै
 सुभगायै सुमङ्गलायै भद्रक्षयै अणिमायै लघिमायै महिमायै गरिमायै ईशितायै
 वशितायै प्राण्यै प्राकाम्यायै ईशिन्यै वशिन्यै सर्वसिद्धयै शेषभट्टारकाय अष्टा-
 चत्वारिंशद्वास्तोष्पतिदेऽप्य॒शुभ्र॒ज्ञाह॑० ल० क० अर्द्धो नमः पुष्पं नमः

नैवेद्यान्तं । ततो लाजाक्षतौ विकीर्यन् । वासे भार्या समाधाय श्रोत्रियं दक्षिणे
द्विजम् । जलकुम्भं वामहस्ते खड्गं दक्षिणपाणिना १ पूर्वे धेनुं प्रविश्यादौ वायै-
र्मङ्गलभूषितैः । वायं नानाविधं चैवं पुष्पैद्र्वारं प्रपूजयेत् २ लक्ष्मीसूक्तं १ कनि-
क्रदिति ४० ४-३ पठन् प्रविशेत् । पुनश्चेदं । धारानिपातात्सलिलप्रकम्पाद्घानिपातात्प-
वनप्रकोपात् । वह्नेश्च दाहान्मुषिताच्च चौरै रक्षत्विदं सद्ग शिवं च मेस्तु २ खड्गहस्तो
महातेजा दुरिष्टानां निवारकः । निर्गच्छ निर्गच्छ वदेत्प्रविशामि शुभं गृहम् २
नन्दे नन्दय वासिष्टे वसुभिः प्रजया सह । जये जयावहे देवि प्रजानां जयमावह
३ पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व माम् । भद्रे कश्यपदायादे कुरु भद्रां मर्तिं
मम ४ सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधावृते । रुचिरे नन्दिने नन्दे वासिष्टे
रम्यतामिह ५ प्रजापतिसुते देवि चतुरग्रे महीयते । सुभगे सुव्रते भद्रे गृहं
काइयपि रम्यताम् ६ पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमाल्यैरलङ्कृते । भवभूतिकरे देवि
गृहे भार्गवि रम्यताम् ८ अव्यङ्गस्वाकृते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते । इष्टिकेत्वं
प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कामयाम्यम् ८ देवस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे । मनुष्य-
धनहस्त्यश्वपशुवृद्धिकरी भव ९ आस्मन्वास्तुनि वर्धस्व धनधान्येन मेदिनि ।

उत्तमं वीर्यमास्थाय नमस्तेस्तु शिवा भव १० इति पठन्दारकोणान्ददत्खज्जं च कोष्ठ-
कान् । हर्म्यपृष्टे तदारुह्य जालाक्षतकपर्दिकान् ११ विकिरन्नवरुह्यास्मान्द्वजा-
न्पादाग्रतो ब्रजेत् । अक्वाटमविच्छिन्नमदत्तबलिभोजनम् । गृहं न प्रविशेद्धी-
मानापदामालयं गतः । आदौ घटिका (उगमुर) पूजनं । तत्रादौ कपोतमोक्षणं
कृत्वा । तोरणपूजावत् विशेषो । यथा महा० ऊर्ध्वदेवताभ्यः वा घटिकायागदेव-
ताभ्यः दीपधूपः ॥ तत्पुरुषा० महादेवा ३ वासुदेवाय विद्धि हे ३ महागणपते:०
पृथिव्याः आपां तेजसः वायोः आकाशस्य । मध्ये । ब्रह्मविष्णुमहेश्वरदेवतानां ।
ऊर्ध्वे शिवस्य ईशानस्य ईश्वरस्य एकादशरुद्राणां रुद्रस्य शङ्खारकस्य, सर्पस्य
वरुणस्य सदसस्पते: बुधस्य धूमकेतोः विख्यातस्य ज्वरस्य अजस्य भुवनेश्वरस्य
मृत्योः कापालिकस्य । द्वादशादित्यानां आदित्यस्य रवेः गभस्ते: भानोः सवितुः
दिवाकरस्य धर्मस्य तपनस्य भास्करस्य सूर्यस्य त्वाष्टुः स्वर्पते: शोपस्य अङ्गार-
कस्य सोमस्य वायोः वामदेवस्य शिवस्य शक्त्याः नन्दिन्याः दूरवासिन्याः
चित्तिन्याः यमघण्टायाः कालरात्र्याः याम्यदेव्याः दिव्याः अस्त्रिकायाः डाकिन्याः
लटाट्रहासिन्याः धारित्र्याः जयन्त्याः ऐरुण्ड्याः औधीत्र्याः क्रोधिन्याः अशन-

जिह्वायाः उल्कापातिन्याः गर्जिन्याः हारिण्याः धुर्यचन्द्रिकायाः नक्षत्र्याः ग्राह्याः
 ओडिन्याः भीषण्याः पर्जन्यायाः सिंहकान्तायाः अपराजितायाः वानर्याः मूषकयाः
 सौरन्याः सौकर्याः पौष्याः चमन्तर्याः रोहिन्याः हरिकेशिन्याः घोरायाः सर्व-
 मुख्यायाः भीमायाः भैरव्याः जर्झिन्याः धरायाः पिचवक्रायाः परायाः भद्र्याः
 भद्रकाल्याः हरिद्रायाः चोरिन्याः वाचिन्याः चक्र्याः वृषन्याः धूसराननायाः
 इन्द्रस्य वरुणस्य अग्नेः वायोः व्योम्नः नवग्रहाणां घटिकादेवतानां वास्तुप्रतिष्ठा-
 निमित्तं घटिकादेवपूजनमर्चां० । नैवेद्यान्तं क्षेत्रेशबलिः । ततः स्थूनसमीपं गच्छेत् ॥
 आदौ भूतादिनिवारणार्थं रलवाटिकां स्तम्भमूले रक्षोहणमिति मत्रेण भूमौ क्षिपेत् ॥
 स्थूनस्य पञ्चगव्यादिना संस्कृत्येशाने सत्रिधानकरणमत्रः ॥ ध्रुवांस्य नोस्य मृतस्य
 पतीं क्षेमे तिष्ठ धृतमुक्षमाणान्त्वा । स्थूणे सर्ववीराः सुवीरा अरिष्टवीरा इह
 संविवेश १ इह वै स्थूणे अमृतेन रोहाऽध्यमती गोमवत्यमृतवती सूनृतावत्य-
 जंस्वती च । पयस्वत्यसान्स्थूणे पयसाभ्यववृत्सु २ आत्वा कुमारस्तरुण आवत्सो
 जगता सह आत्वा परिस्तुतः । कुम्भ आदधुः कलश ऐरयदिति प्राञ्चं वंशमा-
 रोपयति ३ ऋतेन स्थूनामधिरोह वशीग्रे विराजन्नपसीद शत्रून्, अथा रथिं

सर्ववीरा वयन्ते ४ मृत्युत्तलिकासमाधानं । यो रुद्रो इति । तानस्याधः क्षेत्रेशद्वयं
 (सन्यवारि) तयोः समाधानं ॥ यो विश्वचक्षु १ ये देवा दिव्येकादश २ ॥ पूजा
 तोरणवत् महाग० ब्र० कू० ध्र० शिख्यादिभ्यः पञ्चत्वारिंशदेवताभ्यः वेश्मप्रतिष्ठा
 निमित्तं धूपदीपः । पुष्पपूजा । स्तम्भमूले वामतः कूर्माय शेषभट्टारकाय वलि-
 दानवाय वैश्रवणाय शेषाय कृतयुगाय त्रेता द्वापर कलि, ऋग्वे, यजुर्वे, साम,
 अथर्वे, ऊर्ध्वे भ्रुवाय हरये विष्णवे । तदूर्ध्वे ब्रह्मणे इन्द्राय नवग्रहदेवताभ्यः
 महावैष्णवै अनन्ताय मध्ये कुमाराय गणपतये वास्तोष्पतये द्विभुजाय गदाभृते
 ईशानाय तदधः बहुरूपाय कामाय पुनरुर्ध्वे मेरवे मन्दराय हिमाचलाय ब्रह्म-
 शाय हेमकूटाय पृथ्वीधराय तदधः वाग्देवै अनन्ताय ब्राह्मै माहेश्वर्यै वाराह्यै
 नारसिंहै ऊर्ध्वे छत्रधारिणे केशवाय सुतलाय पूर्वादितः जयायै दण्डहस्ताय
 मकरासनाय कौबीर्यै वेश्मवासिन्यै सपरिवारायै ईशानतः नन्दिन्यै सुभगायै
 सुमङ्गलायै भद्रङ्गयै ऊर्ध्वे सुमङ्गलयै अणिमायै लघिमायै महिमायै गरिमायै
 ईशितायै वशितायै प्राकाम्यायै प्राप्तयै सर्वसिद्धयै शिख्यादिभ्यः पञ्चत्वा०
 अर्धपुष्पौ । नैवेद्यान्तं स्थूने मालां बन्धयत् ॥ अथ सिद्धस्थाने पुनर्नैवेद्यं पुरोलाशे

यथा ॥ गृहपीठयागदेवताभिर्बह्वभिः सहितायै सिद्धस्थाने (ठाकुरकुठ) वाराह्यै
 १ श्रीस्थाने (भानकुट) महालक्ष्म्यै २ द्वारे तेजोवत्यै ३ स्थूने वज्रवत्यै ४ तमोहरे
 (तार) नारसिंहै ५ भक्तभाण्डे सोमवत्यै ६ धटे जलोदयै ७ पेषण्यां चर्मसुण्डायै
 ८ मार्जन्यां कृशोदयै ९ शूपे विन्ध्यवासिन्यै १० कुण्डे दक्षकर्णीय ११ प्रस्तार्या
 (ब्रान्दकन्य) त्वष्टुवक्रायै १२ शकटे (मञ्जुल) ग्रेतवक्राय १३ उपले (काज्यवठ)
 गोमुख्यै १४ उलूखले वेभ्रवत्यै १५ दव्या पुत्रवत्यै १६ काञ्चिके चक्रेश्वर्यै १७ उच्छि-
 ष्टवार्भाण्डे वासिन्यै १८ भारधान्यां (गरवंज) विघ्नेश्यै १९ गोस्थाने मङ्गलायै
 २० भाण्डमण्डले चन्द्रिकायै २१ इष्टौ (अग्निमनन) ज्वालामुख्यै २२ मुसुले
 भद्रकण्यै २३ कुट्टिन्यां लम्ब्रोष्टयै २४ कर्तव्या कालराज्यै २५ करयष्ट्यां (गदा)
 महाकाल्यै २६ चुल्यां अग्निवासिन्यै २७ वेळवदें (ठठज दगुन) महामायायै
 २८ पावे (कण्ड्यलिज) अश्वमुख्यै २९ कलच्छे (क्रच) छुनिदन्यै ३० चालन्यां
 शंकुकण्यै ३१ दीपे प्रभासिकायै ३२ चरुके (भतटठल) गजकण्यै भोजनपात्रे
 अमृताक्ष्यै ३४ देहल्यां (भान्द अन्दरकुन) द्वारवासिन्यै ३५ ऊर्ध्वद्वारे (हङ्ग)
 खिड्धिन्यै ३६ मध्ये शेषाय ३७ Digambar by वृक्षभगवन्दन्यै ३८ नैऋते सूकराय

३९ वायवे नागाय चत्वारिंशत्स्थानयोगिनीभ्यः गृहमध्ये सर्वयोगिनीसहिताय
 भैरवाय नैवेद्यं ॥ यागस्थाने नैवेद्यं ॥ इळामग्ने इत्यादि पर्वतंत्रं ॥ अग्नि पृच्छां च विसर्ज्य
 धनं गुणं देहि पुनीहि मह्यं लुनीहि पापेन्धनसञ्चयं च । अकारणाद्वैरपरान्द्यनार्याङ्ग-
 त्रून्सम स्ताञ्जहि जातवेदाः १ राज्ञां शिवं० २ कलशपृच्छां विसर्ज्य । आपन्नोस्मि ।
 ईशानविष्णु । अथवास्तोः पुष्पाणि । श्वेताम्बरः । क्षमस्व देवदेवेश देवाधि-
 ष्ठितविग्रह । पुत्रपौत्रादिकं सौख्यं देहि मे वास्तुपूरुष १ राज्यं देहि धनं देहि लक्ष्मीं
 देहि च पुष्कलाम् । आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि० २ सर्वलक्षणसम्पूर्णः सर्व-
 देवनमस्कृतः । ग्रसन्नो वरदो देव भवाद्य वा० ३ अस्मिञ्जन्मनि मे नाथ कृतं
 पापं यदेव वा । तन्मे नाशय देवेश शीघ्रं त्वं वास्तु० ४ सप्तजन्मकृतं पापं
 वाञ्छनःकायकर्मजम् । तत्सर्वं विलयं यातु प्रसादात्त्व सर्वदा ५ कल्पकोटिसह-
 खाणि महापद्मशतानि च । अयुतं नियुतं चैव देवलोके वसेत्सुखी ६ मानुष्यं
 पुनरावृत्य चक्रवर्तीं मृतो भवेत् । शूरश्च बहुपुत्रश्च बहुसौख्यश्च जायते ७ धन-
 धान्यसमृद्धश्च नित्यनृसो भवेत् सः । यथावल्लोकपालश्च खेचरैर्भूचरैः सह ८ बहु-
 वर्षशतायुश्च स्वर्गलोके महोयते । अस्सरोग्नसङ्कीर्णे विमानेष्यवतिष्ठति ९ भूलौ-

कप्रसुखा लोकास्त्व देहे व्यवस्थिताः । नन्दनित यावत्कल्पान्तं तथास्मिन्भवने
गृहे १० त्वत्प्रसादेन देवेश पुत्रपौत्रयुतो द्विजः । पञ्चयज्ञक्रियायुक्तो वसेदा-
चन्द्रतारकम् ११ धारानिपातात्सलिलप्रकम्पाद्धृष्टानिपातात्पवनप्रकोपात् । वह्नेश्र
दाहान्मुषितांश्च चैरै रक्षत्विदं सद्ग शिवस्त्वमेव १२ गणेशस्य सर्गारम्भेऽ विभ्र-
हक्षिऽ शब्दब्रह्मये० । देवि प्रपन्ना० । यन्मया क्रियते कर्म जागृत्स्वमसुपुसिषु ।
तत्सर्वं तावकी पूजा भूयाहूत्यै नमः शिवे १ अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहनिंशं
मया । दासोयमिति मां मत्वा क्षमस्व परमेश्वरि २ जानताऽजानता वापि
यन्मया क्रियते शिवे । मम कृत्यमिदं सर्वमितिमत्वा क्षमस्व मे ३ कर्मणा
मनसा वाचा त्वया नान्या गतिर्मम । अनुचारेण भूतानां रक्ष त्वं परमेश्वरि
४ यदक्षरपदभ्रष्टं मात्राहीनं च यद्रूतम् । क्षन्तुमर्हसि देवेशि कस्य न स्खलितं
मनः ५ क्षमस्व देवदेवेशि त्रिपुरे परमेश्वरि । तत्र पादाम्बुजे नित्यं निश्चला
भक्तिरस्तु मे ६ यहेषु । अहिंसकस्य० (पृ० १२०-४ इति क्षमापुष्टाणि नमो ब्रह्मणे
इति तर्पणम् ॥ इतिवेशमप्रतिष्ठा ॥ अथ रत्नवाटिका । सुवर्णं रजतं ताम्रं कांस्यं लोहं
त्रपु तथा । रीतिं भृजारकं सीसं विजुम्मेशफाण्डिकात्तथाणा सुन १ रूप २ त्राम ३ लुय

४ शस्त्र ५ सर्तल ६ ज्यस्त ७ भाङ्गे ८ कलाय ९ लदूर १० सुट्टफले ११ ॥ राजवर्त
 च (अलमास) गोमीदं (जर्द) १३ शङ्खं च १४ मणिमौक्तिकम् १५ गारुत्मतं
 (याको) १६ पञ्चरागं (जम्बोद) १७ वज्रं (यासुन) १८ वैदूर्यकं मणिम् ॥ ३ ॥
 रसं (पारुद) मनःशिला मुस्था वचः कुष्ठं नखं तथा । मुरा (छर) शैलेय (वदा
 फटो) कर्पूरं मृगनाभी म कुहुमम् ॥ चन्दनद्रयमारीचं पिष्ठीली च शितावरी
 (कूचू) हरितालं मधुयष्टी (मज्जे) सुद्रपर्णी (शङ्गूर) कुमारिका ॥ पुनर्नवा
 त्रिष्णुकान्ता शतपुष्पा (सुयुपुष) सुवर्चला । (सुचल) सहदेवी च व्याघ्री च
 इयामा ब्राह्मी महौषधिः (शुण्ठ) । हरिद्राद्रय दूर्वा च अश्वगन्धा कच्चोरका ॥
 च्येना च (दालचीन) भूतकेशी च (भूतजय) तथा वीतसिपत्रकम् । अर्कपर्णी
 ग्रामार्गं यवा धान्यं सरोवरम् । त्रिफला चैव (हलिल वलिल आमूल) दैत्यैन्द्रं
 ग्रामार्गं पञ्चचारि (पम्भचालन) लवङ्गकम् । जातिफलं च सूफारी पहाण्डिका
 च सर्षपम् ॥ इति ॥ अथ सामग्री ॥ अभिहोत्रसमिधः घृतं श्रीफलं अक्षोट ११
 वास्तोरथे । यवाक्षततिला लाजा बधिरः श्रावकानि (टाकिह) दीपानि २० चर-
 क्याद्यर्थे ८ तोरणचतुष्टयाथ ८ रत्नदत्तपर्यंगुण्ड्यागस्य चतुर्दिक्षु कुम्भार्थं शनिवरि-

दयतवारु १ । हर्म्यपृष्ठे मोक्षणार्थं कपोतं । हन्द वरि । गृहस्य चतुर्दिक्षु क्रोल
मण्डनं कलशार्थं छिट सोल कान ४ शंशिर भरण्य (तोरण) ४ वास्तुपुरुष (तान) ॥
मधु सर्षपा कर्पूरं पुष्पमाल तोरणार्थं ९ द्वारार्थं १ ताने १ बृहद्वारे (उग) १ ।
प्रवेशो कामधेनुः कञ्जपावो, दजबुन अकचोर, दांफुत जडार्थं पञ्चरङ्गदेवता (नारे-
वन) वास्तोःकोणेषु शरान्संकील्योपरि साल सहितात् पञ्चरङ्गेन वंधयेत् पताका
तोरणेषु ५ बृहद्वारे २ हर्म्ये (उग) २ पञ्चुः विग्रतत्रतारकयोः वस्तं । वनवोन ।
तुम्बकनारि वगैरे । पृथकपाकेन पुरोळाशान् तोरणादि क्षेत्रेशार्थं २० पश्चात्सिद्ध-
स्थाने । सिद्धस्थाने वाराहै इत्यादि नैवेद्यार्थं पुरोळाशं ॥ भक्तपाचनभाण्डे अक्षो-
टसप्तकं क्षिपेत् । रत्नवाटिकार्थं वारु १ इति ॥

॥ अथ पञ्चगव्यविधिः ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम् । निर्दिष्टं पञ्चगव्यं च पवित्रं
कायशोधनम् १ गायत्र्यादाय गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम् । आप्यायस्वेति च
क्षीरं दधिक्रावणेति वै दधि २ तेजोसीति वृतं प्रोक्तं देवस्य त्वा कुशोदकम् ।
गोमूत्रं गोमये क्षेत्र्यं ते संक्षिप्तैः^{gitiscript by लक्ष्मी कृष्णानि} दधि प्रक्षिप्यानि तत्सर्वं

पञ्चरात्रपूष्पविधि / satisar.org/ ।
 दयसोन्तरे । एकीकृत्य तु तत्सर्वं कुशोदकविमध्यगम् ४ आपो हिष्ठेति चालोङ्ग
 प्रणवेन तु तत्पिबेत् । औदुम्बरे पञ्चपत्रे रौप्यपात्रे हिरण्यमये ५ मंत्रपूतं पिबेत्तत्तु
 त्रीन्वारानपञ्चगव्यकम् । शुद्धवतीति मंत्रेण प्रक्षिपेदिक्षु सर्वतः ६ पलमात्रं
 दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते । धृतं च पलमात्रं स्याद्गोमूत्रं तोलकद्वयम् ७ दधि
 प्रसृतमात्रं स्यात्पञ्चगव्यं त्विदं स्मृतम् । अथवा पञ्चगव्यानां समानो भाग इष्यते
 ८ मूलमंत्रेण संमन्त्र्य कुशाग्रेणैव शोधयेत् । तेन सर्वविशुद्धिः स्यात्सर्वपापनिकृ-
 न्तनम् ९ गोमूत्रं ताम्रवर्णायाः शुद्धवत्यास्तु गोमयम् । पयः काञ्चनवर्णाया-
 नीलायाश्च तथा दधि १० धृतं च कृष्णवर्णायाः सर्वं कापिलमेव वा । गोमूत्रं
 माषकास्त्वष्टौ गोमयस्य तु पोडश ११ पयसो द्वादश ग्रोक्ता दध्नः पञ्चदश
 स्मृताः । धृतस्याष्टादश ग्रोक्ताः प्रसाणं पञ्चगव्यके १२ एकोनविंशमापास्तु कुशो-
 दकस्य च स्मृताः । गोमूत्रमुत्तरे स्थाप्य गोमयं वारुणं दधि १३ प्राच्यां याम्यां
 धृतं क्षीरं मध्ये चैश्यां कुशोदकम् । वरुणो देवता मूत्रे गोमये हव्यवाहनः १४
 विष्णुः क्षोरे दग्धि सोमो धृतस्य पितॄमांस्तथा । कुशोदके भवेद्विद्वा पञ्चगव्यस्य
 देवताः १५ मातृम्भ्रूणहन्तारं गुरुतल्पगमेव वा । पञ्चगव्यं सकृत्पीतं पापेभ्यो

विनिवर्तयेत् १६ इति ॥ अथदिकूक्षेपणमंत्राः ॥ एतोन्विन्द्रं स्तवामहे हं शुद्धः
शुद्धेन साम्ना । शुक्तेरुक्तैर्वावृष्ट्यासंशुद्धं आशीर्वान्मम १ तुतान्धुवाम् यज्ञिर
इन्द्रमुक्ता न वावृधः । पुरुण्यस्य पांस्यामिषासन्तो हवामहे २ इन्द्रं शुद्धो हतो
नहि शुद्धाशुद्धभिरुतिमिः । शुद्धो रथ्यं निधारय शुद्धः समद्वि सौम्यः ३ इन्द्रः
शुद्धो हि नो रथ्यं शुद्धो रत्नानि दाशुपे । शुद्धो वृत्राणि जिम्बसे शुद्धो वाजो
सिपामहि ४ पञ्चव्युष्टीरनु पञ्चदुहागां० ५ इति पञ्चगव्यविधिः ॥

॥ अथ शंकुप्रतिष्ठा ॥

ये देवा दिव्येकादशस्थेलनेन वास्तोः पुष्पं क्षिपेत् । ततो रत्नमूलिकाद्रव्याणि (पृ० १५५-७) घटिका (वारि) चतुर्षु संगृहा । घटिकाश्चतुष्कोणेषु निक्षिप्य तदुपरि
चतुरश्मानं संस्थाप्य तदुपरि अश्मचूर्णेन ईशाने गवः । आग्नेयां वाजिनः । नैऋते
मनुष्यस्य । वायव्यां गजस्य । मध्ये सर्पस्य मूर्ति विधाय । ब्रह्मकलशे । प्रधानं अमी-
वहा० ४ ब्रह्मणे नम इत्यादि । क्षेत्रस्य पतिना० ॥ तीर्थे स्त्रेयं० । धूपदीपः ॥ गायत्र्यै
नमः ३ अद्य तावत् महागणपते० ब्रह्मणः कूर्मस्य० शंकुप्रतिष्ठानिमित्तं कलशपू-
जनमर्चामहं करिष्ये ॐ कुरुष्व । दक्षिणान्तं ॥ तदनु ईशाने वृषभनन्दिन्याः पूजा ॥

तत्रादौ शंकुस्तानविधिः । लग्नसमये रत्नवाटिकायुतां समां भूमिं कृत्वा ध्रुवहरि-
लक्ष्मीकूर्मानन्ताश्च देवताः पञ्च तोरणपूजावत् शंकुस्थाने पूज्याः । तथा हि धव-
वृक्षस्य (भून्यवृक्षस्य) चतुर्विंशाङ्कुलं शंकुं भूमौ निश्चिप्य ॥ तीर्थे स्नेयं० शंकुप्रति-
ष्ठानिमित्तं धूपदीपः ॥ ततो मृद्गस्मगोमयैः स्तानं । एकविंशतिस्तानं । देवर्षितर्पणं ।
जीवादानं च इत्यादि तोरणपूजावत् (पृ० १४२-१०) कृत्वा । गायत्र्ये नमः ३ अद्य-
तावत् ध्रुवस्य हरेः लक्ष्म्याः कूर्मस्य अनन्तस्य ईशाने वृषभनन्दिन्याः आत्मनो०
यथोक्तफलप्राप्त्यर्थं शंकुप्रतिष्ठानिमित्तं शिलाप्रतिष्ठानिमित्तं शंकुपूजनं शिलापूजन-
मर्चामहं करिष्ये । यवान्विकीर्य । दक्षिणान्तं । अपूपाः नैवेद्यार्थं ध्रुवाय० ईशाने
वृषभनन्दिन्यै नमो नैवेद्यं । पृच्छां विसर्ज्य २ एवं आशेष्यां । अश्वस्य (पृ० १४२-१०)
सुभगायाः । नैवेद्यान्तं । पृच्छां विसर्ज्य २ । एवं (पृ० १४२-१०) नैर्कले ।
नरस्य सुमङ्गल्याः नैवेद्यान्तं पृच्छां विसर्ज्य ३ । एवं (पृ० १४२-१०) वायव्यां ।
नागस्य भद्रंकर्याः । नैवेद्यान्तं पृच्छां विसर्ज्य ४ । एवं (पृ० १४२-१०) मध्ये ।
शेषनागस्य ॥ ततो वैश्वदेवं । गोग्रासादि । क्षेत्रेशबलिः । कलशपृच्छां विसर्ज्य ॥
आहानंनैव० । नमो ब्रह्मप्रोत्तदकल्पयं० इति शंकुप्रतिष्ठाविधानम् ॥

आज्य भागः ३ ।

अथ विष्णुपञ्चकम् ।

पुरुषसूक्तम् १ ।

ॐ नमो नारायणाय ॥ ध्येयः सदा सविनृमण्डलमध्यवर्तीं नारायणः सरसिजा-
सनसन्निविष्टः । केयूरवान् कनककुण्डलवान्निकरीटी हारी हिरण्मयवपुर्दृतशङ्खचक्रः
॥ १ ॥ शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं, विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं
शुभाङ्गम् । लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्य, वन्दे विष्णुं भवभयहरं
सर्वलोकैकनाथम् ॥ २ ॥ आनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबन्तस्य देवता । विश्वात्मा

पुरुषः साक्षाद्विनारायणः स्मृतः ॥ १ ॥ “पुरुषमेधः पुरुषस्य नारायणस्याऽर्पम्” ॥
 अँसहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो वृत्वाऽत्यऽतिष्ठदशा-
 हुलम् ॥ २ ॥ पुरुष एवेदं सर्वं यज्ञतं यच्च भव्यम् । उत्ताऽसृतत्वस्येशानो यदऽन्ने-
 नाऽतिरोहति ॥ ३ ॥ एतावानऽस्य महिमाऽतोज्यायांश्च पुरुषः । पादोऽस्य विश्वा भू-
 तानि त्रिपादऽस्याऽसृतं दिवि ॥ ४ ॥ त्रिपादूर्ध्वं उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाऽभवत्पुनः ।
 ततो विष्वद्वयक्रामत्साशनानशने अभि ॥ ५ ॥ तस्माद्विराङ्गजायत विराजो अधि-
 पुरुषः । स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमऽथो पुरः ॥ ६ ॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा
 यज्ञमऽतन्वत । वसन्तो अस्याऽसीदाज्यं ग्रीष्म इधमः शरद्विः ॥ ७ ॥ तं यज्ञं
 वर्हिषि ग्रौक्षन्पुरुषं जातमऽग्रतः । तेन देवा अयजन्त साध्या क्रषयश्च ये ॥ ८ ॥
 तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतं पृष्ठदाज्यम् । पश्चांस्ताँश्चके वायव्यानाऽरण्यान्ग्राम्यांश्च
 ये ॥ ९ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत क्रचः सामानि जज्ञिरे । छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यज्ञ-
 स्तस्मादजायत ॥ १० ॥ तस्माऽश्वा अजायन्त ये के के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे
 तस्मात्स्माजाता अजाऽवशः ॥ ११ ॥ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यक्लपयन् । मुखं

किमऽस्य कौ बाहू का ऊरु पादा उच्येते ॥ ११ ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमाऽसीद्वाहू
 राजन्यः कृतः । ऊरु तदस्य यद्वैश्यः पञ्चां शूद्रो अजायत ॥ १२ ॥ चन्द्रमा
 मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत । मुखादिन्द्रश्चाभिश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥ १३ ॥
 नाभ्या आसीदऽन्तरिक्षं शिर्णो द्यौः समवर्तत । पञ्चां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा
 लोकान्नकल्पयत् ॥ १४ ॥ सप्ताऽस्याऽसन्परिधयम्भिः सप्त समिधः कृताः । देवा
 यद्यज्ञं तन्वाना अवभन्पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥ “ते०” यज्ञेन यज्ञमऽयजन्त देवास्तानि
 धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति
 देवाः ॥ १६ ॥

अथ वृहत्पुरुषसूक्तम् २ ।

सहस्रशीर्षं दिव्यं तु विश्वाद्यं विश्वसम्भवम् । विश्वं नारायणं देवमऽक्षरं परमं
 पदम् ॥ १ ॥ “पुरुषमेधः पुरुषस्य नारायणस्य” ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः
 सहस्रपात् । स भूमि सर्वतः स्पृत्वाऽत्यऽतिष्ठहशाङ्गुलम् ॥ १ ॥ पुरुष एवेदं सर्वं
 यज्ञूतं यच्च भव्यम् । उताऽमृतत्वस्य शानो यद्वन्ननाऽतरोहति ॥ २ ॥ एतावानऽस्य

महिमाऽतो ज्यायांश्च पूरुषः । पादोऽस्य सर्वा भूतानि त्रिपादोऽस्याऽमृतं दिवि ॥३॥
 त्रिपादूर्ध्वं उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाऽभवत्पुनः । ततो भूमि व्यक्तामत्साशनाऽनशने
 अभि ॥४॥ ततो विराङ्गजायत विराजो अधिपुरुषः । स जातो अतिरिच्यत पश्चाद्भूमि-
 मऽथो पुरः ॥ ५ ॥ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तो अस्याऽसीदा-
 उयं ग्रीष्म इधमः शरद्विः ॥ ६ ॥ तं यज्ञं वर्हिषि प्रौक्षन्पुरुषं जातमऽग्रतः । तेन
 देवा अयजन्त साध्या ऋषयश्च ये ॥ ७ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृष्ठदाज्यम् ।
 पश्चस्ताँश्चक्रिरे वायव्यानाऽरण्यान्ग्रास्यांश्च ये ॥ ८ ॥ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सा-
 मानि जज्ञिरे । छन्दांसि जज्ञिरे तस्माद्यज्ञुस्तस्माद्जायत ॥ ९ ॥ तस्माद्क्षा अजा-
 यन्त ये च के चोभयादतः । गावो ह जज्ञिरे तस्मात्स्माजाता अजावयः ॥ १० ॥
 यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधैनमऽकल्पयत् । मुखं किमऽस्य कौ बाहू का ऊरु पादा
 उच्येते ॥ ११ ॥ ब्राह्मणोऽस्य मुखमाऽसीद्वाहू राजन्यः कृतः । ऊरु तदऽस्य यद्वै-
 द्यः पञ्चां शूद्रो अजायत ॥ १२ ॥ चन्द्रमा मनसो जातशक्षोः सूर्योऽधिसूर्यः ।
 नसो वायुश्च प्राणश्च मुखश्चैव शुद्रश्चैव रुद्रश्चैव रुद्रश्चैव ॥ १३ ॥ नाभ्या आसीदऽन्तरिक्षं शीणों

द्यौः समवर्तत । पञ्चां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन् ॥ १४ ॥ सप्ताऽस्या-
 ऽसन्परिधयस्थिः सप्त समिधः कृताः । देवा यद्यज्ञं तन्वाना अवभन् पुरुषं पशुम्
 ॥ १५ ॥ वेदाऽहमेतं पुरुषं महान्तमाऽदित्यवर्णं तमसः परस्तात् । सर्वाणि रूपाणि
 विभज्य धीरो नामानि कृत्वाऽमिवदन्यदाऽस्ते ॥ १६ ॥ धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार
 शकः प्रविद्वान्प्रदिशाश्रतस्तः । तमेव विदित्वाऽमृतत्वमेति नाऽन्यः पन्था अयनाय
 विद्यते ॥ १७ ॥ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । तेह नाकं
 महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १८ ॥ “ते०” अन्यः समृतः
 पृथिव्या रसाद्विश्वकर्मणः समवर्तताऽधि । तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति तन्मर्त्यस्य देव-
 माऽजानमऽग्रे ॥ १९ ॥ “इति पूर्वनारायणम् । अथोत्तरनारायणम्” उँप्रजापति-
 श्ररति गर्भे अन्तरजायमानो बहुधा विजायते । तस्य योनिं परिपश्यन्ति धीरास्त-
 स्मिस्तिष्ठन्ति भुवनानि विश्वाः ॥ १ ॥ वेदाऽहमेतं पुरुषं महान्तमाऽदित्यवर्णं तम-
 सस्तु पारे । तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नाऽन्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ २ ॥ यो
 देवेभ्य आतपति यो देवानां पुरोहितः । पूर्वा या देवेभ्यो जातो नमो रुचाय

ब्राह्मये ॥ ३ ॥ रुचं ब्राह्यं जनयन्तो देवा अग्रे यदऽव्रवन् । यस्त्वेवं ब्राह्मणो विद्या-
त्तस्य देवा आसन्वशे ॥ ४ ॥ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पदया अहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि
रूपमऽश्विनौ व्यात्तम् । इष्टम् इषाणाऽमुं म इषाण सर्वलोकं म इषाण ॥ ५ ॥
तदेवाऽभिस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः । तदेव शुक्रं तद्रक्ष्य तदापस्तत्प्रजापतिः
॥ ६ ॥ सर्वे निमेषा जग्निरे विद्युतः पुरुषादऽधि । कलाः काष्ठा मुहूर्ताश्वाऽहोरा-
त्राणि सर्वशः ॥ ७ ॥ अर्धमासा मासा ऋतवः परिवत्सराः । स आपः स दुधे उभे
इमे अन्तरिक्षमऽथो स्वः ॥ ८ ॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यग्नं न मध्ये परिजग्रभ । न तस्येशे
कश्चन यस्य नाम महद्यशः ॥ ९ ॥ न सन्दर्शो तिष्ठति रूपमऽस्य, न चक्षुषा पश्यति
कश्चनैननम् । हृदा मनीषा मनसाऽभिगुसो य एतद्विदुरऽमृतास्ते भवन्ति ॥ १० ॥
ऋतं च सत्यं चाभीद्वात्तपसोऽध्यजायत । ततो रात्रिरऽजायत ततः समुद्रो अर्णवः
॥ ११ ॥ समुद्रादऽर्णवादऽधि संवत्सरो अजायत । अहोरात्राणि विदध्विश्वस
मिषतो वशी ॥ १२ ॥ सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमऽकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं
चाऽन्तरिक्षमऽथो स्वः ॥ १३ ॥ Digitized by Gangotri अत्यः सम्भृतः० ॥ १४ ॥ “सरिताङ्का-

इयपीनां सरितो यज्ञकीर्तिंभिच्छमानानाम्” ॐहिरण्यगर्भः समवर्तेताग्रे भूतस्य जातः
 पतिरेक आसीद् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कसै देवाय हविषा विधेम
 ॥ १ ॥ यः प्राणतो निमिपितश्च राजा पतिर्विश्वस्य जगतो बभूव । ईशेयो अस्य
 द्विपदश्चतुष्पदः कसै० ॥ २ ॥ य ओजोदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिष्यं यस्य
 देवाः । यस्य च्छायामृतं यस्य मृत्युः कसै० ॥ ३ ॥ येन द्यौरुग्रा पृथिवी दृढा येन
 सुस्तम्भितं येन नाकम् । यो अन्तरिक्षं विमसे वरीयः कसै० ॥ ४ ॥ य इमे द्या-
 वापृथिवी तस्तभाने आधारयद्रोधसी रेजमाने । यस्मिन्नधि विततः सूर एति कसै०
 ॥ ५ ॥ यस्येमे विश्वे गिरयो महित्वा समुद्रं यस्य रसया सहाऽहुः । दिशो यस्य
 प्रदिशः पञ्चदेवी कसै० ॥ ६ ॥ आपो ह यन्महतीर्विश्वमायुर्गर्भं दधाना जनयन्ती-
 रऽग्निम् । ततो देवानां निरवर्तेताऽसुरेकः कसै० ॥ ७ ॥ “ते०” आ नः प्रजाञ्जन-
 यतु प्रजापतिर्धाता दधातु सुमनस्यमानः । संवत्सर ऋतुभिश्वाहृपानो मयि पुष्टिं
 पुष्टिपतिर्दधातु ॥ ८ ॥ “आगस्त्यस्यच” वेनस्तपश्यद्गुवनस्य विद्वान्यत्र विश्वं भव-
 त्येकनीडम् । यस्मिन्निदं सञ्च विचैत्ति॒ सर्वे॑ से॑ औतिश्रीतश्च विभुः प्रजासु ॥ ९ ॥

ग्रतद्वोचेदऽमृतन्नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितङ्गुहासत् । त्रीणि पदानि निहिता
 गुहासु यस्तानि वेद स पितुष्पिताऽसत् ॥२॥ सतो बन्धुर्जनिता संविधाता नामानि
 वेद भुवनानि विश्वा । यत्र देवा अमृतमाऽनशानास्तृतीये धामन्नऽभ्यैरयन्त ॥३॥
 परीत्य भूतानि परीत्य लोकान्परीत्य सर्वान्प्रदिशो दिशश्च । प्रजापतिः प्रथमजा-
 क्रतस्यात्मनात्मानमुप संविवेश ॥४॥ परिद्यावापृथिवी वितते सद्य इत्वा परिलो-
 कान्परिदिशः परिस्थः । क्रतस्य तन्तुं विततं विघ्टत्य तदपश्यत्तदभवत्तदासीत् ॥५॥
 सदस्सपतिमऽङ्गुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनिमेधामयासिषम् ॥६॥ “ते०”
 यस्मादऽन्यो न परोऽस्ति जातो य आविवेश भुवनानि विश्वा । प्रजापतिः प्रजया
 संविदानस्त्रीणि ज्योतींषि सचते स पोडशी ॥७॥

अथ लक्ष्मीसूक्तम् ३ ।

ॐ पद्मद्वयवराभीष्टयुक्तपाणिचतुष्टयाम् । पद्मवर्णा भजे पद्मशारिनीं पद्मवासि-
 नीम् ॥ १ ॥ पुस्तकाक्षाभयाद्वाद्वां सितवर्णा त्रिलोचनाम् । महापद्मनिषणां तां
 लक्ष्मीं गजगतां नमः ॥ २ ॥ करयुगलगृहीतं पूर्णकुम्भं दधानां कच्चिदऽमलगजस्थां

शङ्खचक्राभपाणिम् । क्वचिदऽपि दयिताङ्गे चामरव्यग्रहस्तां क्वचिदपि सृणिपाशौ
 विभ्रतीं नौमि लक्ष्मीम् ॥ १ ॥ “हिरण्यवर्णमेकोनाश्रीर्भार्गव्या श्रीरङ्गलक्ष्मीम्ब्रं त्रैयमा-
 नुष्टुभं वैशक्यर्यन्तं हि सामेयी चतुर्थी प्रस्तारपंक्तिखिष्टुभौ पञ्चदश्युपरिष्ठाद्वहती श्रीपुत्राः
 परिषट्” ॥ ॐ हिरण्यवर्णं हरिणीं सुवर्णरजतस्त्रजम् । चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं
 जातवेदो ममाऽवह ॥ २ ॥ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामि-
 नीम् । यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामऽश्चं पुरुषानऽहम् ॥ ३ ॥ अश्वपूर्वां रथमध्यां
 हस्तिनादप्रमोदिनीम् । श्रियं देवीमुपहृये श्रीर्मां देवी जुषताम् ॥ ४ ॥ कांस्यस्मितां
 हिरण्यप्राकारामाऽद्र्द्वा ज्वलन्तीं तृसां तर्पयन्तीम् । पञ्चस्थितां पञ्चवर्णां तामिहोपहृये
 श्रियम् ॥ ५ ॥ चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् ।
 तां पञ्चनेमिं शरणं ग्रपद्ये अलक्ष्मीर्में नश्यतां त्वां वृणोमि ॥ ६ ॥ आदित्यवर्णे
 तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ विलवः । तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मर्य-
 अन्तरायांश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ ७ ॥ उपैतु गां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।
 प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन्कीर्तिं वृद्धिं दधातु मे ॥ ८ ॥ क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठाम-

५ लक्ष्मीं नाशयाम्यऽहम् । अभूतिमऽसमृद्धिं च सर्वा निर्णुद मे गृहात् ॥ ८ ॥
 गन्धारां दुराधर्णां नित्यपुष्टाङ्करीविणीम् । ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्ये श्रियम् ॥ ९ ॥ मनसा काममाकृतिं वाचः सत्यमऽशीमहि । पश्चनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः
 श्रयतां यशः ॥ १० ॥ कर्दमेन प्रजा भूत्वा मयि सम्भव कर्दम । श्रियं वासय मे
 कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥ आपः स्वन्तु स्तिर्घानि चिह्नीत वस मे
 गृहे । निच देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥ १२ ॥ आद्रां पुष्करिणीं पुष्टां
 चिङ्गलां पद्ममालिनीम् । सूर्या हिरण्मर्यां लक्ष्मीं जातवेदो ममाऽवह ॥ १३ ॥
 आद्रां पुष्करिणीं यष्टि सुवर्णा हेममालिनीम् । चन्द्रां हिरण्मर्यां लक्ष्मीं जातवेदो
 ममावह ॥ १४ ॥ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमऽनपगामिनीम् । यस्यां हिरण्यं
 प्रभूतं गावो दास्यो विन्देयं पुरुषानऽहम् ॥ १५ ॥ य आनन्दं समाविशदुपधाव-
 न्विभावसुम् । श्रियः सर्वा उपासिष्व चिह्नीत वस मे गृहे ॥ १६ ॥ कर्दमेन
 प्रजाः सृष्टा सम्भूतिङ्गमयम्अद्यभुजुमुखादेपाङ्कामान्संसृजमहे ॥ १७ ॥ जात-
 वेदः पुनीहि मां रायस्पोपञ्च धारय । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वंहसः

॥ १८ ॥ “ते०” अच्छाज्ञमित्रमहो देवो देवानभे वोचः सुमर्तिं रोदस्योः । वीहि
स्वस्ति सुक्षितिं दिवो नृन्दिषो अहांसि दुरिता तरेम तातरेम तवावसा तरेम ॥१९॥

अथ आयुष्यसूक्तम् ४ ।

आयुष्यं दश दाक्षायणायैकर्चाः सनकः सनन्दनः सनातनः सहसंज्ञः समः
सुश्रीः सुवाक्सवो हिरण्यात्मस्तुतिः पञ्चम्यष्टमी नवम्यस्त्रिष्टुभः सप्तमी शक्वरी आद्या
चतुर्थी च ॥ ३० आयुष्यं वर्चस्यं रायस्पोषमौस्त्रिष्टुभम् । इदं हिरण्यं वर्चस्व जैत्राया-
विशतादिमाम् ॥ १ ॥ उच्चैर्वाजी पृतनापाद् सभासाहं धनञ्जयम् । सर्वाः समग्रा
ऋद्धयो हिरण्येऽस्मिन्समाहिताः ॥ २ ॥ शुन महां हिरण्यस्वपितुनांसेव जग्रभ ।
तेनेमां सूर्यत्वचमङ्करं पुरुषप्रियम् ॥ ३ ॥ सम्राजञ्च विराजञ्चाभिष्ठिर्या च खे ध्रुवा ।
लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया मामिन्द्र संसृज ॥ ४ ॥ अभ्यः प्रजातं परि यद्विरण्य-
मङ्गृतं जह्ने अधि मत्येषु । य एनद्वेद् स इदेन गर्हति जरा मृत्युर्भवति यो विभर्ति
॥ ५ ॥ यद्वेद् राजा वरुणो यदु देवी सरस्वती । इन्द्रो यदृश्रहा वेद तन्मे वर्चस्व
आयुषे ॥ ६ ॥ न तद्रक्षांसि न पिशाचाश्वरनित देवानामोजः प्रथमजं द्येतत् । यो

विभर्ति दाक्षायणा हिरण्यं स देवेषु कृषुते दीर्घमायुः, स मानुष्येषु कृषुते दीर्घ-
मायुः ॥ ७ ॥ यदाऽबभन्दाक्षायणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तन्म
आबभामि शतशारदायाऽयुष्माज्ञरदृष्टिंथा सत् ॥ ८ ॥ वृतादुल्लुसं मधुमत्सुपर्ण-
न्धनज्ञयन्धरणन्धारयिष्णु । मृणन्सपक्षानऽधरांश्च कृष्णदारोह मां महते सौभगाय
॥ ९ ॥ “ते०” प्रियं मां कुरु देवेषु प्रियं राजसु मां कुरु । प्रियं विश्वेषु गोप्त्रेषु
मयि देहि रुचा रुचाम् ॥ १० ॥

अथ महालक्ष्मीसूक्तम् ५ ।

पीयूषामृतकल्पोलसुधास्वादसुलोलपाम् । आनन्दवदनां देवीं सिंहलक्ष्मीं नमा-
म्यहम् ॥ “अग्निवारुणीति वैकुण्ठस्य ब्रह्मणः । यजुः” ॐ अग्निवारुणीमानुद्वाहीमा-
लभेताऽनाज्ञात यक्षमो गृहीत नाज्ञात यक्षमो वा, एतां विज्ञो या खीसत्यानद्वाही
तस्मादेनामऽनज्ञात यक्षम गृहीत आलभेताग्निः सर्वा देवता यदेवास्य देवताभि-
निषितं, तदग्निना भुञ्जति यद्वारुणगृहीतं तद्वरुणेन यद्वहिनी तेनाभीयी यत्खी-
सती दान्ता, तेन वरुणी तस्मादग्निवारुणी भवति, त्वाष्टमांसे पदमालभेत पशु-

कामो मिथुनो वा एष योऽसेपात्वष्टा, मिथुनस्य प्रजनयिता तमेव भागधेयेनोपधावति, सोऽस्मा एतस्मान्मिथुनात्पशून्प्रजनयति, वरुणं इयामशितिकण्ठमालभेत, यं व्योमानं यक्षमो गृह्णीयाद्वारुणो वा एतं गृह्णाति, यं व्योमानं यक्षमो गृह्णाति, यद्वारुणो वरुणादेवैनं मुञ्चति, पाप्मनैष गृहीतो, य आमर्यावी इयाम इव पाप्मा यच्छयाम पाप्मानमेवापहते । यच्छितिकण्ठो वरुणपाशमेव तेन प्रमुञ्चत, आश्विनं धूम्रललाममालभेत, यो दुर्ब्राह्मणं सोमं पिपाययिषेदऽश्विनौ वै देवानामऽसोमपा आस्तां तौ पच्चा सोमपीथं प्रामुतामऽश्विना एतस्य देवता, यः पच्चा सोमपस्ता एव भागधेयेनोपधावति, ता एनं सोमपीथाय परिणयतः स्तायदिव यजेतस्तायदिव हि दुर्ब्राह्मणो ब्राह्मणो बभूषति धूम्र इव वा, एष यो दुर्ब्राह्मणो यद्वूम्रो धूम्रिमाणमेवापहते । यल्लामो सुखत एव तेन तेजो धत्ते सारस्वतीन्धेनुष्टरीमाऽलभेत यं आतृव्यानीव श्वासयेरन्वाचा वा एत एनं निःश्वासयन्ति वाक्सस्त्वती युःसरस्त्वती वाचैवैषां वाचं प्रतिश्रीणाति । धेनुर्वा एषा सती न दुहे तस्माद्देनुष्टर्युच्यते यद्वेनुष्टरी वाचमेवैषां स्तरीकरोति

सरस्वतीं धेनुष्ट्रीमालभेत् यमऽजन्मिवांसमऽभिशंसेयुरऽशान्ता वा एतं वा
 गृच्छति, यमऽजन्मिवांसमऽभिशंसन्ति व्राक्सरस्वती यत्सरस्वती वाचैवैषांवाचं शम-
 यति । ॐधेनुर्वा एषा सती न दुहे तस्माद्देनुष्ट्र्युच्यते यद्देनुष्ट्री वाचमेवैषां स्तरी-
 करोति, सावित्रं पुनरुत्सिष्टमालभेत्, यः पुरा पुण्यो भूत्वा पच्चा पापीयान्स्याद्यया
 वा एष देवतया पुरा पुण्यो भवति, साहि वा एतमऽनुसृजत्यऽथैष प्रापीयान्भवति
 सविता श्रियः प्रसविता तमेव भागधेयेनोपधावति स एनं पुनः श्रिये प्रसुवति,
 पापो वा एष पुरा भूत्वा पश्चाच्छ्रियमामोति “ते०” योऽनुद्वान्भूत्वोक्षा भवति
 यथैव स श्रियं प्रामोत्येवमेवैनं श्रियं प्रापयति ॥ ॐमातर्नमामि कमले कमलाय-
 ताक्षि ! श्रीविष्णुहृत्कमलावासिनि विश्वमातः । क्षीरोदजे कमलकोमलगर्भगौरि
 लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥ ॐरथे अक्षेषु वृपभस्य वाजे वाते पर्जन्ये
 चरुणस्य शुष्मे । इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सेयमऽगाद्वर्चसा संविदाना ॥ १ ॥
 या हस्तिनि द्विपिनि या हिरण्ये गोध्वऽश्वेषु पुरुषेष्वन्तः । इन्द्रं० ॥ २ ॥ सिंहे व्याघ्रे
 उत या पृदाकौ त्विविरम्ना ब्रह्मणि सूत्रे था । इन्द्रं० ॥ ३ ॥ “ते०” या राजन्ये

रुद्रमन्त्रसूक्तम् ।
 दुन्दुभावायतायामऽश्वस्य क्रन्दे पुरुषस्य मायौ । इन्द्रं० ॥ ४ ॥ मङ्गल्यमेतत्परमं
 पवित्रं संसारदुःखौघविनाशकारि । सुखप्रदं धर्मविदां नराणां मनोरथावासिकरं
 प्रदिष्टम् ॥ भगवान् देवकीपुत्रः शङ्खचक्रगदाधरः । लक्ष्मीकान्तो महावाहुः
 प्रीयतां केशवः सदा ॥ “अनेन मंत्रपाठेन आत्मनो० भगवान् वासुदेवः ॥ ८ ॥
 सर्वपापहरः, सुर्वसिद्धिदिः परब्रह्मस्वरूपः, लक्ष्मीसहितो नारायणः प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥”

इति विष्णुपञ्चकम् ॥

अथ रुद्रपञ्चकम् ।

→०←

रुद्रमन्त्रसूक्तम् १ ।

ॐ ग्रणतोऽस्मि महादेव प्रपञ्चोऽस्मि सदाशिव । निवारय महामृत्युं मृत्युञ्जय
 नमोऽस्तुते । देवं सुधाकलशसोमकरं त्रिनेत्रं पद्मासनं च वरदाभयदं सुशुभ्रम् ।
 शङ्खाभयाऽज्ञवरभूषितया च देव्या वामेष्टितं शमनभङ्गहरं नमामि ॥ शुद्धस्फटि-

कसङ्काशं त्रिनेत्रं पञ्चवक्त्रकम् । गङ्गाधरं दशभुजं सर्वाभरणभूषितम् ॥ १ ॥ नील-
 ग्रीवं शशांकाङ्क्षं नागयज्ञोपवीतिनम् । व्याघ्रचर्मोत्तरीयं च वरेण्यमऽभयप्रदम् ॥ २ ॥
 कमण्डलवऽक्षसूत्राभ्यामऽन्वितं शूलपाणिकम् । उवलन्तं पिङ्गलजटाशिखमुद्योत-
 कारिणम् ॥ ३ ॥ अमृतेनाप्नुतं हृष्टमुमादेहार्धधारिणम् । दिव्यसिंहासनासीनं दिव्य-
 भोगसमन्वितम् ॥ ४ ॥ दिग्देवतासमायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् । नित्यं च शाश्वतं
 शुद्धं ध्रुवमऽक्षं मऽव्ययम् ॥ ५ ॥ सर्वव्यापिनमीशानं रुद्रं वै विश्वरूपिणम् । एवं
 ध्यात्वा द्विजः सम्यक्तो यजनमाऽरभेत् ॥ ६ ॥ मृत्युञ्जय महादेव पाहि माँ शर-
 णागतम् । जन्ममृत्युजरारोगैः पीडितं भववन्धनात् ॥ ७ ॥ आराधितो मनुष्यैस्त्वं
 सिद्धैर्देवैर्महर्षिभिः । आवाहयामि भक्त्या त्वां गृहाणाचां महेश्वर ॥ ८ ॥ हर शम्भो
 महादेव विश्वेशाऽमरवल्लभ । शिव शंकर सर्वान्मन् नीलकण्ठ नमोऽस्तुते । इति
 विज्ञाप्य देवेशं जपेन्मत्रं च उद्यम्बकम् ॥ ९ ॥

“उद्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं रथिपोषणम् । उर्वारुकमिव वन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृ-
 तात् १०८” ॐ आ त्वा वहन्तु हरयत् सचेतसः श्वेतैरश्वैरिह केतुमङ्गिर्वाता

जवेन, बलमङ्गिर्मनोजवा यातु शीघ्रं मम रुद्राय हव्यन्देवानां च कृषीणां
 चासुराणां च पूर्वजं सहस्राक्षं विरूपाक्षं विश्वरूपं महादेवं शिवमाऽवाहयाम्यहम् ॥
 उँआवाहयाम्यहं देवमीश्वरं पार्वतीपतिम् । वृषभासनमाऽरुदं नागाऽभरणभूषि-
 तम् ॥ प्रीयतां यजमानस्य तुष्टो भूयाज्जगत्पतिः । शुक्रवर्णो महातेजाः शुक्रस्त्रगदा-
 मभूषितः । बलिः पुष्पं चरुश्वैव दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥ “तत्पुरुषाय विवहे
 महादेवीय वीमहि । तत्रो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥” उँशतरुद्रियं देवानां रुद्रशमनं
 भवाय शर्वीयश्च प्रत्युत्क्रान्तानुवाकौ देवर्णी रुद्रदैवत्यस्त्रिष्टुप् छन्दः चयने विनियो-
 गः, नमस्ते देवा रौद्रमानुष्टुभमाऽऽद्या गायत्री पंचमषष्ठ्यौ, पाङ्कथान्ता महा-
 पाङ्किर्मा भैरेकपदा जगत्यनुष्टुप् त्रिष्टुप् महाबृहती यवमध्या रुद्रो देवता चरमे-
 ष्टिका, अस्य रुद्रस्य प्रश्नस्य अनुष्टुप् छन्दः अघोर कृषिः सङ्कर्षणमूर्तिः सुरूपो
 योऽसावादित्यः परः पुरुषः स एष देवता अग्निः क्रतुचरुमायाभिष्टिकायां शतरुद्रे-
 विनियोगः, सकलस्य रुद्राध्यायस्य श्रीमहारुद्रो^{Digitized by eGangotri} देवता एका गायत्री छन्दः
 तिस्त्रोऽनुष्टुभस्तिस्त्रः पञ्चयः सप्ताऽनुष्टुभो द्वे जगत्यौ परमेष्ठी कृषिः समस्त-

पापक्षयार्थं पाठे विनियोगः ॥ “अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यश्च । सर्वथा
 शर्वं सर्वेभ्यो नमस्ते रुद्ररूपेभ्यः १०८” कर्पूरगौरं करुणावतारं संसारसारं
 अुजगेन्द्रहारम् । सदा रमन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानीसहितं नमामि ॥
 (“चम” गात्रं भस्ससितं । “रुद्र”) ॐनमः शिवाय वरदाय १०” ॐनमस्ते
 रुद्रं मन्यवे वाहुभ्यामुत ते नमः, उत त इषवे नमः । या ते रुद्रं शिवा
 तनूरऽघोराऽपापकाशिनी तयानस्तन्वा शन्तमया गिरिशन्ताऽभिचाकशीहि ।
 यामिषुङ्गिरिशन्त ! हस्ते विभृष्टस्तवे, शिवां गिरित्र ताङ्गुरु माहिंसीः पुरुषं जगत् ।
 शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि, यथा नः सर्वमिजगदऽयक्षमं सुमना
 असत् । अध्यवोचदऽधिवक्ता प्रथमो दैव्योभिषक्, अर्हीश्च सर्वाज्ञभय सर्वाश्र
 यातुधान्योऽधराचीः परात्सुवः । असौ यस्ताम्रो अरुण उत बञ्जुः सुमङ्गलः, ये चेमे
 रुद्रा अभितो दिक्षु श्रिताः सहस्राक्षो वैषां हेड ईमहे । असौ योऽवसर्पति नील-
 ग्रीवो विलोहितः, उतैनं गोपा अदश्वन्तैनमुदहार्यः । उतैनं विश्वा भूतानि स दृष्टे
 मृडयति नः, नमो अस्तु ^Dश्रीरुद्रश्रीधरश्चाहुस्याक्षाय मीढुये । अथो य अस्य सत्त्वानो

ऽहन्तेभ्योऽकरं नमः, प्रसुच्च धन्वनस्तमुभयोराञ्योज्याम् । याश्र ते हस्त इपवः
 परास्ता भगवो वप, विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवानुत ॥ १ ॥ अनेशान्नस्येषव
 आभूरस्य निषङ्गथिः, या ते हेतिर्मुदुष्टम हस्ते वभूव ते धनुः । तयाऽस्मान्विश्वतस्व-
 मऽयक्षमेण परिभुज, परि ते धन्वनो हेतिरसान्वृणकु विश्वतः । अथो य इपुधिस्तवारे
 असन्निधीहि तम्, नमांसि त आयुधायाऽनातताय धृष्णवे । उभाभ्यामुत ते
 नमो बाहुभ्यां तव धन्वने, अवतत्य धनुष्टं सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य
 शत्यानां मुखं शिवो नः सुमना भव, या त इपुः शिवतमा शिवं वभूव ते
 धनुः । शिवा शरव्या या तव तया नो मृड जीवसे ॥ २ ॥ (“च०” वाजश्चमे
 “रु”) अँनमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो, नमो वृक्षेभ्यो
 हरिकेशेभ्यः पश्चनां पतये नमो, नमः शिविञ्चराय त्विषीमते पथीनाम्पतये
 नमो, नमो बभ्लुपाय व्याधिनेऽज्ञानाम्पतये नमो, नमो हरिकेशायोपवीतिने
 शुष्टानां पतये नमो, नमो भवस्य हेत्यै जगतस्पतये नमो, नमो रुद्रायाऽततायिने
 क्षेत्राणाम्पतये नमो, नमः सूतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो, नमो रोहिताय

स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो, नमो मत्रिणे वाणिज्याय कक्ष्याणां पतये नमो,
 नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो ॥ नम आकन्दाय त
 उच्चैर्घोषाय सत्वानां पतये नमो, नमः कृत्संवीताय धावते पत्तीनां पतये
 नमो, ॥ ३ ॥ (“च०” ज्यैष्टयं च “र०”) नमः सहमानाय निव्याधिन
 आव्याधिनीनां पतये नमो, नमो निषङ्गिणे ककुभाय स्तेनानां पतये
 नमो, नमो वश्वते परिवश्वते स्तायूनां पतये नमो, नमो निचराय परि-
 चरायाऽरण्यानां पतये नमो, नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो
 नमः सृकायिभ्यो जिघांसन्न्यो मुष्टातां पतये नमो, नमोऽसिमद्दन्न्यो नक्तंचरन्न्यः
 प्रकृन्तानां पतये नमो, नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये
 नमो ॥ नम इषुकृन्यो धन्वकृन्यश्च वो नमो, नम इषुमन्न्यो धन्वायि-
 न्न्यश्च वो नमो, नम आतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो, नम आयच्छ-
 न्योऽस्यन्न्यश्च वो नमो, नमः विसृजन्न्यो विध्यन्न्यश्च वो नमो, नमः स्वपन्न्यो
 जाग्रन्न्यश्च वो नमो, नमः शयानेभ्य आसीनेभ्यश्च वो नमो, नमस्तिष्ठन्यो

धावन्यश्च वो नमो, नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो, नमोऽश्वेभ्योऽ-
 श्वपतिभ्यश्च वो नमो, (“च०” शंचमे“रु”) नम आव्याधिनीभ्यो विविध-
 न्यश्च वो नमो, नम उगणाभ्यस्तुंहतीभ्यश्च वो नमो, नमो व्रातेभ्यो व्रात-
 पतिभ्यश्च वो नमो, नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो, नमः कृच्छ्रेभ्यः कृच्छ्र-
 पतिभ्यश्च वो नमो, नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो, नमः सेनाभ्यः सेना-
 नीभ्यश्च वो नमो, नमो रथिभ्यो वरुथिभ्यश्च वो नमो, नमो महन्योऽर्भकेभ्यश्च वो
 नमो, नमो युवभ्य आशिनेभ्यश्च वो नमो, नमः क्षुत्तृन्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो,
 नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो, नमः कुलालिभ्यः कर्मारेभ्यश्च वो नमो,
 नमः पुज्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो, नमः श्वनिभ्यो मृगायुभ्यश्च वो नमो, नमः
 श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो ॥ (“च०” ऊर्कमे“रु”) नमो भवाय च रुद्राय च, नमः
 शार्वाय च पशुपतये च, नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च, नमो व्युसकेशाय
 च कपर्दिने च, नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च ॥ नमो गिरिशाय च शिपिवि-
 ष्टाय च, नमो मीढुष्टमाय चेषुमतं च, नमो हृस्साय च वामनाय च, नमो वृहते

च वर्णीयसे च, नमो वृद्धाय च सवृद्धने च, नमोऽश्याय च प्रथमाय च, नम
 आशवे चाऽजिराय च, नमः शीभाय च शीश्याय च, नम ऊर्म्याय चाऽवस्थन्याय
 च, नमो नाद्याय च द्वीप्याय च (“च°” अऽसाचमे“रु”) नमो उद्येष्टाय च कनिष्ठाय च,
 नमः पूर्वजाय चाऽपरजाय च, नमो मध्यमाय चाऽप्रगल्भाय च, नमो बुद्ध्याय च
 जघन्याय च, नमः सोभ्याय च प्रतिसर्याय च, नम आशुषेणाय चाऽशुरथाय च ॥
 नमो विलिमने च कवचिने च, नमो वर्मिणे च वरुथिने च, नमः शूराय चावभेदिने
 च, नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च, नमो याभ्याय च क्षेम्याय च, नम उर्वर्याय च
 खल्याय च, नमः श्लोक्याय चावसान्याय च, नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च, नमो
 वन्याय च कक्ष्याय च, (“च°” अभिश्वम“रु”) नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च, नमो
 धृणवे च प्रमृशाय च, नमो निषिङ्गिणे चेषुधिमते च, नमस्तीक्ष्णेषवे चायुधिने
 च, नमः सायुधाय च सुधन्वने च ॥ नमः सृत्याय च पथ्याय च, नमः काव्याय च
 नीप्याय च, नमो नाद्याय च वैशन्ताय च, नमः कुल्याय च सरस्याय च, नमः
 कूर्म्याय चावव्याय च, नमो वृत्याय चाऽवृत्याय च, नमो मेध्याय च विद्युत्याय च,

नमो वीर्याय चातप्याय च, नमो वात्याय च रेष्याय च, नमो वास्तव्याय च
 वास्तुपाय च, ("च०" अंशुश्वभे "रु") नमः सोमाय च रुद्राय च, नमस्तात्राय चारुणाय
 च, नमः शङ्खे च पशुपतये च, नमः उग्राय च भीमाय च, नमो हन्त्रे च हनीयसे
 च, नमोऽग्नेवधाय च दूरे वधाय च, नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो, नमस्ताराय, नमः
 शम्भवे च, मयोभवे च, नमः शङ्खराय च मयस्कराय च ॥ नमः शिवाय च शिव-
 तराय च, नमः किंशत्याय च क्षयणाय च ("च०" इधमा च मे "रु") नमः हरि-
 प्याय च प्रपथ्याय च, नमः पुलस्तिने च कपर्दिने च, नमो गोष्ठ्याय च गृह्णाय च,
 नमस्तलप्याय च गेह्याय च, नमः पर्याय चावार्याय च, नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय
 च, नमस्तीर्थाय च कुल्याय च, नमः फेन्याय च शिष्प्याय च, नमः सिकत्याय च
 प्रवाह्याय च, नमो हृदव्याय च निवेष्याय च, नमः काव्याय च गद्धरेष्याय च,
 नमः शुष्क्याय च हरित्याय च, नमो लोप्याय चोलप्याय च, नमः पांसव्याय च
 रजस्याय च, नमः सूर्याय चोर्म्याय च, नमः पूर्णाय च पर्णशादाय च, नमः आ-
 स्थिदते च प्रस्थिदते च, नमोऽस्मिन्नते चापगुलमानाय च, नमः आस्थिदाय च विस्थि-

दाय च ॥ नमो वः किरिकेभ्यो, देवानां हृदयेभ्यो, नमो विचिनुत्केभ्यो, नमो विशी-
 णकेभ्यो, नम आनिर्हतेभ्यः ॥ (“च०” अस्मिन्न मे “र०”) द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनील-
 लोहित, आसां प्रजानामेषां पुरुषाणामेषां पश्चनां माभैर्मा रुद्धानः किंचनाऽममत् ।
 इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्रभरामहे मर्तीः । यथा नःशमऽसद्विपदे
 चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मिन्ननातुरम् ॥ या ते रुद्र शिवा तन्॒ शिवा विश्वाह
 भेषजीः, शिवा रुतस्य भेषजी तया नो मृड जीवसे । परिणो रुद्रस्य हेतिर्वृणकु
 परित्वेषस्य दुर्मतेरघायोः, अवस्थिरा मधवञ्चस्तनुष्व मीढुस्तोकाय तनयाय
 मृड । मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव, परमे वृक्ष आयुधन्निवाय
 कृत्ति वसान उच्चर पिनाकम् । विभ्रुदुच्चर विकिरिड विलोहित नमस्ते
 अस्तु भगवः यास्ते सहस्रंहेतयोऽन्येऽसम्भिव पन्तु ताः । (“च” गर्भा च
 मे “र०”) सहस्रधा सहस्राणि हेतयस्तव बाहोः, तासामीशानो भगवः पराचीना
 मुखाकुरु ॥ अस्तु याताः सहस्राणि ये रुद्रा अधि भूम्याम्, तेषां
 सहस्रयोजनेऽवधन्वानि तन्मासे ॥ १ ॥ येऽस्मिन्महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि,

तेषां ॥ २ ॥ ये नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवं रुद्रा उपाश्रिताः, ते० ॥ ३ ॥
 ये नीलग्रीवाः शितिकण्ठा शर्वा अधः क्षमाचराः, ते० ॥ ४ ॥ ये वनेषु
 शितिकण्ठा नीलग्रीवा विलोहिताः, ते० ॥ ५ ॥ येऽन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो
 जनान्, ते० ॥ ६ ॥ ये भूतानामऽधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः, ते० ॥ ७ ॥
 ये पथीनां पथि रक्षय ऐड मृडाय व्युधः, ॥ ते० ॥ ८ ॥ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सूकावन्तो
 निपङ्क्षिणः, ते० ॥ ९ ॥ य एतावन्तो वा भूयांसो वा दिशो रुद्रा वितष्टिरे, ते० ॥ १० ॥
 अँनमो अस्तु रुद्रेभ्यो, ये दिवि, येषां वर्षमिष्पवस्तेभ्यो, दश प्राचीर्दश दक्षिणा
 दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्धाः, तेभ्यो नमो अस्तु ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो
 यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्मः ॥ १ ॥ अँनमो अस्तु रुद्रेभ्यो येऽन्तरिक्षे येषां
 वातमिष्पवस्तेभ्यो० ॥ २ ॥ अँ नमो अस्तु रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येषामऽन्नमिष्पवस्ते०
 ॥ ३ ॥ (“च” एका च से रुद्र० “ते०”) यो रुद्रो० ॥ हृति रुद्रमन्नसूक्तम् ॥ १ ॥

अथ चमानुवाकसूक्तम् २ ।

“रुद्र” प्रणतोस्मि महादेव० Digitized by eGangotri गांगोत्री भस्त्रसितं सितं च हस्ते

कपालं सितं, खट्टाङ्गं च सितं सितं च वृपभं कर्णे सिते कुण्डले । गङ्गाफेणसितो
 जटाजलसितश्चन्द्रः सितो मूर्धनि, सोऽयं सर्वसितो दधातु विभवं पापक्षयं शङ्करः ॥
 “आशुः शिशान इति शुक्रज्योतिष्मानंऽशु प्रजननं सर्वाः प्रजाः कश्यपा इति कश्यपस्य
 वाजस्य प्रसवोऽग्नेः” ॐ आशुः शिशानो वृपभो न युधमो, घनाघनः क्षोभणश्चर्ष्व
 णीनाम् । सङ्कन्दनोऽनिमिष एकवीरः, शतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥
 सङ्कन्दनेनाऽनिमिषेण जिष्णुना, युत्कारेण दुश्यवनेन धृष्णुना । तदिन्द्रेण जयत
 तत्सहध्वं, युधो नर इपुहस्तेन वृष्णा ॥ २ ॥ स इपुहस्तैः सनिषिङ्गभिर्वशी सँस्था
 सयुध इन्द्रो गणेन । सँसृष्टजित्सोमपा वाहू, शर्धूर्धवृधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता
 ॥ ३ ॥ वृहस्पते परिधीया रथेन रक्षोहा मित्राँ अपबाधमानः । प्रभञ्जनसेनाः
 प्रमृणो युधाजयन्नऽसाकमेध्यविता रथानाम् ॥ ४ ॥ वलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः
 सहस्रान्वाजी सहमान उग्रः । अभिवीरो अभिषत्वा सहोजिज्जैव्रायनो रथमाऽतिष्ठ
 गोवित् ॥ ५ ॥ गोत्रभिदङ्गोविदं वज्रवाहुं जयन्तमऽजमा प्रमृणन्तमोजसा । इम् स
 जाता अनुवीरयध्वभिन्द्रसखायमऽनुसव्ययध्वम् ॥ ६ ॥ अभिगोत्राणि सहसा गाह-

मानोऽद्योवीरः शतमन्युरिन्द्रः । दुश्यवनः पृतनापाडऽयुध्योऽस्माकं सेना अवन्तु
 प्रयत्सु ॥७॥ इन्द्र एषां नेता वृहस्पतिर्दक्षिणो यज्ञः पुर एतु सोमः । देवसेनानाम-
 ऽभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मारुतो यन्तु मध्ये ॥८॥ हन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आ-
 दित्यानां मरुतां शर्ध उग्रम् । महामनसां भुवनस्य वानां घोषो देवानां जयतामुद-
 स्थात् ॥९॥ अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वऽस्माकं या इपवस्ता जयन्तु । अस्माकं
 वीरा उत्तरे भवन्त्वऽस्मान्तु देवा अवता भरेष्वा ॥ १० ॥ शुक्रज्योतिश्र, चित्रज्यो-
 तिश्र, सत्यज्योतिश्र, उयोतिष्मांश्र, सत्यश्रतं पाश्चात्यंहा, ईद्वचान्याद्वच, सद्वच,
 प्रतिसद्वच, मितश्र, समितश्र, सभारा, कृतश्र, सत्यश्र, भ्रुवश्र, धरुणश्र, धर्ताच,
 विधर्ताच, विधारय, कृतजिच्च, सत्यजिच्च, सेनाजिच्च, सुवेणश्रान्तिमित्रश्र दूरे
 अमित्रश्र गण ईदक्षास एतादक्षास, ऊषुणः सदक्षास; प्रतिसदक्षास एतान मिता-
 सश्र, संमितासो नोअद्य, सभारसो मरुतो यज्ञे, अस्मिन्निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽ-
 नुवत्मानो यथेन्द्रन्दैवीर्विशो मरुतोऽनुवत्मानोभवन्नेवमिमं यजमानं दैवीश्र विशो
 मानुषीश्रानुवत्मानो भवन्तु ॥ (Digitized by eGangotri
 उत्तमस्तु रुद्र मन्यवे० ॥ “शता० क्षेपक”)

मा नो महान्तं ॥ ७ ॥ मानोस्तोके तनये० ॥ ८ ॥ अँनमस्ते अस्तु भगवः पर-
 मेश्वर, विश्वेश्वर, महादेव, शिव, सशिव, सदाशिव, त्रिकालकाल, कालाश्चिरद,
 नीलकण्ठ, अमृतेश्वर, बहुरूप, अवोर, तत्पुरुष, महामृत्युञ्जयभट्टारक, ते नमो
 नमः ॥ अम्नाविष्णू सजोपसा इमा वर्धन्तु वां गिरः, द्युम्नैर्वाजेभिरावृतम् ॥ ९ ॥
 अनुवाक १ ॥ (“च०”) वाजश्च मे, प्रसवश्च मे, प्रयतिश्च मे, प्रसृतिश्च मे, धीतिश्च मे,
 क्रतुश्च मे, स्वरश्च मे, श्लोकश्च मे, श्रावश्च मे, श्रुतिश्च मे, ज्योतिश्च मे, स्वश्च मे,
 ग्राणश्च मे, व्यानश्च मे, अपानश्च मे, इसुश्रमे, चित्तं च मे, आधीतं च मे, वाक्च
 मे, मनश्च मे, चक्षुश्च मे, श्रोत्रं च मे, दक्षश्च मे, बलं च मे, ओजश्च मे, सहश्च
 मे, आत्मा च मे, तनूश्च मे, शर्मे च मे, वर्मे च मे, इङ्गानि च मे, इस्थीनि च मे,
 पर्हणिच मे, शरीराणिच से, आयुश्च मे, जरा च मे ॥ (“क्ष०” यज्ञेन कल्पताम् ।
 (“र०” अँनमो हिरण्यबाहवे० ॥ “अम्नाविष्ण० । अनुवाकः ॥ २ ॥ “च०” अँ
 ज्यैष्टयं च मे, आधिपत्यं च मे, मन्युश्च मे, भास्त्रश्च मे, इस्त्रश्च मे, जेमा
 च मे, महिमा च मे, वरिमा च मे, प्रथिमाच मे, वर्ष्मा च मे, द्राघवाच मे,

वृद्धं च मे, वृद्धिश्च मे, सत्यं च मे, अद्वा च मे, जगच्च मे, धनं च मे, क्रीडा च
 मे, मोदश्च मे, वशश्च मे, त्विपिश्च मे सूक्तं च मे, सुकृतं च मे, जातं च मे, जनि-
 प्यमाणं च मे, वित्तं च मे, वेद्यं च मे, भूतं च मे, भविष्यं च मे, सुगं च मे,
 सुपथं च मे, क्रद्धं च मे, क्रद्धिश्च मे, कृसं च मे, कृसिश्च मे, मतिश्च मे, सुमतिश्च
 मे ॥ (‘यज्ञेन०’ “र०” नमः सहमानायनिव्याधिने० ॥ अग्नाविष्ण०’ ॥ अनु०
 ॥ ३ ॥ “च०”) अँशंच मे, मयश्च मे, प्रियच्च मे, ऽनुकामश्च मे, कामश्च मे,
 सौमनसश्च मे, भगश्च मे, द्रविणं च मे, भद्रं च मे, श्रेयश्च मे, वश्यश्च मे, यशश्च
 मे, यन्ता च मे, धर्ता च मे, क्षेमश्च मे, धृतिश्च मे, संविच्च मे, ज्ञातं च मे, विश्वं
 च मे, महश्च मे, सूश्च मे, प्रसूश्च मे, सीरं च मे, लायश्च मे, कृतं च मे ऽमृतं च
 मे, ऽयक्षमं च मे, ऽनामयं च मे, जीवातुश्च मे, दीर्घायुत्वं च मे, ऽनमित्रं च मे,
 ऽभयं च मे, सुगं च मे, शयनं च मे, सूषपाश्च मे, सुदिनं च मे ॥ (‘यज्ञेन०’
 “र०” अँनम आव्याधिनेभ्यो विविध्यन्वश्च वो नमो० ॥ ‘अग्ना०’ अनु० ॥ ४ ॥
 “च०”) ऊर्कर्च मे, सूनृता च मे, धृथश्च मे, इसश्च भी धृतं च मे, मधुश्च मे, सरिधश्च

मे, सर्पीतिश्र मे, कृषिश्र मे, वृष्टिश्र मे, जैत्रं च मे, औद्धिदं च मे, रथिश्र मे, रायश्र
मे, पुष्टं च मे, पुष्टिश्र मे, विभुश्र प्रभुश्र मे पूर्णं च मे, पूर्णतरं च मे, कुयवं च मे,
क्षितिश्र मे, अन्नं च मे, इक्षुश्र मे, वीहयश्र मे, यवाश्र मे, मापाश्र मे, तिलाश्र
मे, नीवाराश्र मे, इयामकाश्र मे, उणवश्र मे, प्रियङ्गवश्र मे, गोधूमाश्र मे, मसूराश्र
मे, मुद्वाश्र मे, खलवाश्र मे । ('यज्ञे०' "र०" ॐनमो भवाय च रुद्राय च० ।
'अग्ना०' । अनु० ॥ ५ ॥ "च०") ॐअद्दमा च मे, मृत्तिका च मे, गिरयश्र मे,
पर्वताश्र मे, सिकताश्र मे, वनस्पतयश्र मे, हिरण्यं च मे, अयश्र मे, सीसं च मे,
त्रपुश्र मे, इयामं च मे, लोहितायसं च मे, अग्निश्र मे, आपश्र मे, वीरुधश्र मे,
ओषधयश्र मे, कृष्टपच्यं च मे, उकृष्टपच्यं च मे, ग्रास्याश्र मे, पशव आरण्याश्र मे,
वित्तं च मे, वित्तिश्र मे, भूतं च मे, भूतिश्र मे, वसु च मे, वसतिश्र मे, कर्म च मे,
शक्तिश्र मे, उर्धश्र मे, एमश्र मे, इत्या च मे, गतिश्र मे । ('यज्ञेन०' । "र०" ॥
नमो उयेष्टाय च० । 'अग्ना०' । अनु० ॥ ६ ॥ "च०") ॐअग्निश्र म, इन्द्रश्र मे,
सोमश्र मे इन्द्रश्र म, सविता च म, इ०, सरस्वती च म, इ०, पूषा च म, इ०,

वृहस्पतिश्च म, इ०, मित्रश्च म, इ०, वरुणश्च म, इ०, धाता च म, इ०, त्वष्टा च
म, इ०, मरुतश्च म, इ०, विश्वेदेवाश्च म, इ०, पृथिवी च म, इ०, अन्तरिक्षं च
म, इ०, द्यौश्च म, इ०, समाश्च म, इ०, नक्षत्राणि च म, इ०, दिशश्च म, इन्द्रश्च
मे। ('यज्ञेन०' "र०" नमो दुन्दुभ्याय च०। 'अग्ना०' अनु० ॥७॥ "च०") ॐ अं-
शुश्च मे, रश्मिश्च मे, दाख्यश्च मे, ऋषिपतिश्च मे, उपांशुश्च मे, अन्तर्यामश्च म, ऐन्द्रा-
वायवश्च मे, मैत्रावस्त्रश्च मे, आश्विनश्च मे, प्रतिप्रस्थापनश्च मे, शुक्रश्च मे, मन्थी
च मे, आग्रायणश्च मे, क्षुलकवैश्वदेवश्च मे, ध्रुवश्च मे, वैश्वानरश्च मे, ऐन्द्राग्नश्च मे,
वैश्वदेवश्च मे, मस्तवतीयश्च मे, महेन्द्रीयश्च मे, सावित्रश्च मे, सारस्वतश्च मे, पत्नी-
घतश्च मे, हारियोजनश्च मे। ('यज्ञेन०' "र०" नमः सोमाय च०। 'अग्ना०' अनु०
॥८॥ "च०") ॐ इदमा च मे, सुचश्च मे, चमसश्च मे, वायव्याणि च मे, द्रोण-
कलशश्च मे, पूतभृत्त्व मे पूतभृत्त्व मे, ग्रावाणश्च मे, ऋषिपवणश्च मे, ऋवभृथश्च मे,
खगाकारश्च मे। ('यज्ञेन०' "र०" नम इरिपयाय च०। 'अग्ना०' अनु० ॥९॥ "च०")
अग्निश्च मे, घर्षश्च मे, ऋक्श्च मे, सूर्यश्च मे, प्राणश्च मे, ऋषमेघश्च मे, पृथिवीच मे,

दितिश्चमेऽदितिश्च मे, द्यौश्च मे, शक्रीरऽज्ञुलयोदिशश्च मे, यज्ञेन कल्पतां, ब्रतं चर्तुश्च,
संवत्सरश्च, तपश्चाहोरात्रे, ऊर्वष्टीवे वृहद्रथन्तरश्च मे । ('यज्ञे०') । ("र०") द्रापे अन्ध-
सस्पते० । 'अग्ना' । अनु० ॥१०॥ ("च०") उँगर्भा च मे, वत्साच च मे, त्रयविज्ञमे,
त्रयवी च मे, दित्यवाद् च मे, दित्यौही च मे, पञ्चाविज्ञ मे, पञ्चावी च मे; त्रिव-
त्साश्च मे, त्रिवत्सा च मे, तुर्यवाद् च मे, तुर्यौही च मे, पष्टवाद् च मे, पष्टौही च
मे, उक्षा च मे, वशा च मे, ऽनुङ्गांश्च मे, धेनुश्च मे, क्रपभश्च मे, वेहश्च मे ।
('यज्ञेन०' "र०" सहस्रधा सहस्राणि० । "अग्नावि" । अ० ॥ ११ ॥ ("च०")) उँ
एका च मे, तिसृश्च मे तिसृश्च मे, त्रयस्त्रिंशश्च मे, चतुसृश्च मे, अष्टौ च मे, अष्ट च
मे, ऽष्टाचत्वारिंशच मे, वाजश्च, प्रसवश्चाऽपिजश्च, कतुश्च, वाक्पतिश्च, वसुश्च,
स्वमौर्धो मूर्धा वैयशनो, व्यश्चाँन आन्त्योऽन्त्यो भौवनो भुवनस्य पतिः प्रजापतिरधि-
पतिरियन्ते राणिमत्रो यन्तासि यमन ऊर्जे त्वा वृष्टयै त्वा प्रजानां त्वाऽधिपत्याय,
आयुर्यज्ञेन कल्पतां मनो यज्ञे०, प्राणो य०, चक्षुर्य०, श्रोत्रं य०, वाय०, आत्मा य०,
ब्रह्म य०, पृष्ठय०, यज्ञो यज्ञम् कल्पताम्, ऋत्वच, सामश्च स्तोमश्च यज्ञश्च वृहद्रथन्त-

रश्च, स्वर्देवा अगन्म, प्रजापतेः प्रजा अभूवद्भुता अभूम वेद स्वाहा । “वाजस्य
 तु प्रसवा इति पट्” उँचिश्च अद्य मरुतो विश्व ऊर्तीर्विश्वे भवन्त्वद्ग्रयः समिद्धाः ।
 विश्वे मा देवा अवसागमन्निह विश्वमस्तु द्रविणं वाजे अस्मिन् ॥ १ ॥ आ मा
 वाजस्य प्रसवो जगम्यादाऽमाद्यावापृथिवी विश्वरूपे । आमा गन्तां पितरा मातरा
 चा मा सोमो अमृतत्वेन गम्यात् ॥ २ ॥ वाजस्य तु प्रसवे मातरं महीमदितिं
 नाम वचसा करामहे । यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म
 साविपत् ॥ ३ ॥ वाजो मा सप्त प्रदिशाश्रतस्त्रो वा परावतः । वाजो मा विश्वैर्देवैर्ध-
 नसाता इहावतु ॥ ४ ॥ वाजो मे अद्य प्रसुवातिदानं वाजो देवान्हविषा वर्ध-
 याति । वाजस्य हि प्रसवेनान्नमेति विश्वा आशा वाजपतिर्जयेयम् ॥ ५ ॥ वाजः
 पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवानृतुभिः कल्पयाति । वाजस्य हि प्रसवेनान्नमिति
 सर्वा आशा वाजपतिर्भवेयम् ॥ ६ ॥ सँमा सृजामि पथसा पृथिव्याः, सँमा सृजा-
 म्यन्निरोपधीभिः, सोऽहं वाजस्य नौम्यमः ॥ ७ ॥ “ते०” पथः पृथिव्यां पथ ओ-
 पधीषु पथो दिव्यन्तरिक्षे । पथोधाः पथस्तीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥ ८ ॥

Digitized by eGangotri
 इति चमानुवाकसूक्तम् २ ।

अथ सौमारुद्रसूक्तं तृतीयम् ॥ ३ ॥

ॐ वन्दे रुद्रमुमापतिं सुरगुरुं वन्दे जगत्कारणं वन्दे पञ्चगभूषणं शशिधरं
 वन्दे पश्चूनां पतिम् । वन्दे सूर्यशशाङ्कवह्नियनं वन्दे सुकुन्दप्रियं वन्दे शैल-
 सुतामनोहरतरं वन्दे शिवं शङ्करम् ॥ ॐ “सौमारुद्रमिति ईश्वरो भ्रातृव्यः, ब्राह्मणानि
 सुमन्तोः कश्यपस्य ब्रह्मणश्च” ॐ सौमारुद्रं चरुं निर्वापयेच्छुक्लानां ब्रीहीणां श्रेतायाः
 श्रेतवत्साया आज्यं मथितं स्यात्तस्मिन्ब्रह्मवर्चसकामः, स्वर्भानुर्वा आसुरः,
 सूर्यन्तमसाऽविध्यत्स न व्यरोचत, तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छ, स्तमेतयेष्या
 याजयं, स्तयाऽस्मात्तमोपाञ्चस्तमसैष प्रावृतो, योऽलं ब्रह्मवर्चसाय तत्र ब्रह्मवर्चसी
 भवति, तमएवास्मादपहन्ति, ब्रह्मवर्चसेनैन सँ सृजति, श्रेतायाः श्रेतवत्सायाः
 आज्यं भवति, शुक्ला ब्रीहय एवमिव वै, ब्रह्मवर्चसं ब्रह्मवर्चसमेव सन्ददाति ॥
 घृतेन प्रोक्षन्ति, घृतेन मार्जयन्ति शान्त्यै शान्तिर्द्युपोऽप्यस्य ताँ रात्रीमाऽपो
 गृहान्नावहरेयुः परिश्रिते यजेत, ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै, प्रादेशमात्रश्चरुद्धर्वो
 भवत्येवं तिर्थड्डेतावान्वै Digitized by eGangotri पुरुषो योवदेऽस्य प्राणाँ अभि, यावानेवास्यात्मा तस्मा-

त्तमोऽपहन्ति, साकं रश्मिभिः प्रचरन्त्यऽसा एवासादादित्य उद्यौस्तमोऽपहन्ति,
 तिष्या पौर्णमासे यजेत्, तिष्यो वै रुद्रश्वन्द्रमाः सोमः सौमीरतः, ग्राचीन-
 मोषधयो रौद्रीः, प्रतीचीनमोषधयो रात्रीः प्रतीचीनं पुष्यन्ति, ग्राचीनं शुष्यन्ति,
 प्रतीचीनं प्रत्यक्षमेवैना ऋग्नोतीश्वरो दुश्चर्मा भवितोर्य एतया यजेते तीवस्वस्माद-
 ऽपहन्ति, मनोर्क्तचः सामिधीनीष्वऽप्यऽनुवूयान्मनुर्वा यत्किञ्चाऽवदत्तमेषजमाऽऽ-
 सीमेपजमेवास्मै करोत्यपक्षरन्ति सिन्धवो, मयोभुव इति, नराशंस्या परिददाति,
 शान्त्यै पदपदा भवन्ति, पदवा ऋतव ऋतुष्वेव परितिष्ठति ॥ ईश्वरस्तु तदऽति दुर्च-
 मैव भवितोस्तेजाँसि ह्येष प्रत्यारोहन्निति, सौमापौष्णञ्चरुं पशुकामोऽनुनिर्वपेत्सोमो
 वै ब्राह्मणस्य, स्वा देवताः पशवः, पूषा स्वामेव देवतां, पशुभिर्वहयते, त्वचमेव
 कुरुते, सौमारुद्रञ्चरुं निर्वपेत्कृष्णानां ब्रीहीणामसिचरन्सोमो वा आसां प्रजानाम-
 ऽधिपती, रुद्रोऽग्निरऽधिपतिर्वर्ध्यस्य चाऽवर्ध्यस्य चेशोऽधिपतिमेवैनं निर्याइय, रुद्राया-
 ऽपिदधाति, कृष्णानां ब्रीहीणां भवति, कृष्णभिव वै तमस्तमो मृत्युर्मृत्युनैवैनं ग्राह-
 यति, शरसयं वर्हिः शीन्यै वैभीतवा, इधमो विभिल्यै सामारुद्रं चरुं निर्वपेत् ॥ भ्रातृ-

व्यतायैवाऽद्वितीयतायैवातस्यार्थमऽर्थ, सर्वं स्यादऽर्थ, शुक्लानां त्रीहीणाँ स्या-
 दऽर्थ कृष्णानामऽर्थ, शरमयं वर्हिपोऽर्थ दर्भमयमऽर्थ वैभीतकमिधमस्याऽर्थमऽन्यस्य
 वृक्षस्य सोमो वै ब्राह्मणस्य स्वा देवता स्वायामेवाऽसै देवतायां द्वितीयं जनयति,
 यदऽर्थमऽर्थ द्वितीयस्वायैव, तत्सौमारुद्रं चरुं निर्वपेत्पयस्यामयाविनः सौम्यो वै
 जीवन्नाम्नेयः प्रमीतो नैव जीवो न मृतो य आमवायी, तयोरेवैनं भागधेयेन
 निष्क्रीणाति ॥ पयसि भवति पयो वै पयः पयः पुरुषः, पय एतस्याऽमयति,
 यस्याऽमयति, पयसैवाऽस्य पयः स्पृणोति, ग्रसितं वा एष एतं
 सौमारुद्रयोर्निष्पिखवदति, यो होता भवति, स ईश्वरः प्रमीतो अनङ्गाहं
 तस्मै दद्यात्तं हन्यात्तस्याश्रीयात्सैव तत्र प्रायश्चित्तिः, सौमारुद्रच्छरुं निर्व-
 पेत्, प्रजाकामो वा पशुकामो वा सोमो वै रेतोधा, रुद्रोऽग्निः स प्रजनयिता
 सोम एवास्मै रेतो दधात्यऽग्निः प्रजनयति, विन्दते प्रजां वा पशून्वा यतरस्मै
 कामाय निर्वपति ॥ “^{Digitalized by eGangotri} सौमारुद्रच्छरुं भरुद्वाजः सौमारुद्रः त्रिष्टुप्” ॐ सौमारुद्रा
 धारयेथामऽसुर्यं प्रवासिष्टयोऽरमश्ववन्तु, दमे दमे सप्तरक्षा दधाना शं नो भूतं

द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥ सौमारुद्रा विवृहतं विषूचीमर्मीवा या नो
गयमाविवेश । आरे वाधेथां निर्कृतिं पराचैरसे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु ॥ २ ॥
सौमारुद्रा युवमेतान्यसै विश्वा तनूपु भेपजानि धत्तम् । अवस्थतं मुञ्चतं यन्नो
अस्ति ननूपु वद्दं कृतमेनो अस्सत् ॥ ३ ॥ “ते” तिगमायुधौ तिगमहेती सुशेवौ
सौमारुद्राविव सुमृडतं नः । प्रनो मुञ्चतं वरुणस्य पाशाद्वोपायतं नः सुमनस्यमाना
॥ ४ ॥ “इति सौमारुद्रमन्त्रसूक्तं तृतीयम् ॥

अथ दीक्षामन्त्रसूक्तं चतुर्थम् ॥

ॐ शान्तं पद्मासनस्थं शशधरमुकुटं पञ्चवक्रं त्रिनेत्रं शूलं वज्रं च खड्गं परशुम-
भयदं दक्षभागे वहन्तम् । नागं पाशं च घण्टां डमरुकसहितं साङ्कुशं वाम-
भागे नानालङ्कारयुक्तं स्फटिकमणिनिभं नौमि दक्षं महेशम् ॥ (“दीक्षया त्वापरिमि-
त्येति पञ्चैते प्राजापत्यस्य येन देवा ज्योतिष्येति, संवतंस्याऽग्निरसस्य यावद्राह्मणः । यजुः”)
ॐ दीक्षया विराङ्गाऽस्यस्त्विस्त्वोरात्रीद्बुद्धिं त्रिवृत्यस्त्विस्त्वोराज्ञिराजमेवामोति, पद्मा-
त्रीदीर्दीक्षितः स्यात्, पद्मा ऋतवः संवत्सरः, संवत्सरो विराङ्गि०, दशरात्रीदीर्दीक्षितः

स्याद्वाक्षरा विरा०, द्वादशरात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादशमासाः संवत्सरः, संवत्सरो
 विरा०, त्रयोदशरात्रीर्दीक्षितः स्यात्रयोदश मासाः संवत्सरः, संवत्सरो वि०,
 पञ्चदशरात्रीर्दीक्षितः स्यात्पञ्चदशार्धमासस्य रात्रयोर्धमासशः, संवत्सर
 आप्यते, संवत्सरो वि०, सप्तदशरात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादश मासाः पञ्चर्त्वः
 संवत्सरः संवत्सरो वि०, चतुर्विंशतिरात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विंशतिः संवत्सर-
 स्यार्धमासा रात्रयोर्धमासशः, संवत्सर आप्यते, संवत्सरो वि०, त्रिंशतँ
 रात्रीर्दीक्षितः स्यात्रिंशदङ्क्षरा विराङ्० ॥ मासन्दीक्षितः स्याद्यो वै मासः संवत्सरः
 संवत्सरो विराङ्ग्नि०, चतुरो मासो दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतं मासो वसयोऽविभ-
 रुस्ते, पृथिवीमाऽजयन्नायत्रीं च्छन्दोऽष्टौ, रुद्रास्तेऽन्तरिक्षमाऽजयंस्त्रिष्ठुभं छन्दो
 द्वादशाऽदित्यास्ते दिवमाजयञ्जगतीच्छन्दस्ततो वै ते व्यावृतमाऽगच्छञ्ज्ञैष्यन्देवानां
 तस्माद्वादशमासो भूत्वाग्निऽब्लिन्वीत, द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निवैश्वानर-
 स्तस्याऽहोरात्राणीष्टका अरेष्टैष्टैकमेवैमस्त्रिष्ठिमुखाऽऽस्त्रिष्ठोति, व्यावृतमेव गच्छति, श्रैष्टयं
 समानानां गायत्रं पुरस्ताद्वायति, शिरो वै देवानां गायत्रं गायत्रोऽग्निन्तस्माद्वायत्रं

पुरस्ताद्वायति ॥ आग्निपावमान्यामऽयं वा वयः पवते, स प्राणो मुखन्देवानामऽग्नि-
 मुखत एव प्राणन्दधाति, तस्मान्मुखतः प्राणो, रथन्तरमुत्तराद्वायति, ब्रह्मक्षिणतः
 पक्ष एवास्योपदधातीयं वै रथन्तरमऽसौ ब्रह्मदाभ्यामेवैनं परिगृह्णाति, यज्ञायज्ञी-
 यम्पुच्छे गायति, श्रोण्यां वामदेव्य, माऽत्मा वै यज्ञायज्ञीयन्तनूर्वामदेव्य, मात्मान-
 मेवैनं, स तनूच्चिनुते, हृदयमपि कक्षे, तस्मादपि कक्षे, हृदयमऽनृचम्भवति, तस्मा-
 दानस्यं हृदयमऽथैः, परिगायत्यऽकौ वा अग्निरङ्कमेवाथैः परिगायति शान्त्यै ॥
 संवत्सरो वा अन्तरतमः, स्वर्गं लोकं ज्योतिष्मतीरेताः साहस्रीरिष्टका, यद्धिरण्य-
 शुल्कैः प्रोक्षति, ज्योतिष्यैवास्ये संवत्सरं विवासयति, सहस्रस्य ग्रमासि, सहस्रस्य
 ग्रतिमासीति, सहस्रसंमिता हीमे लोका भन्ति वा एतदग्नेर्यदस्याऽत्र न क्रियते,
 यज्ञ चीयतेऽमृतं हिरण्यं यद्धिरण्यशुल्कैः प्रोक्षत्यमृतेनैवास्य तन्वम्पृणन्ती, मा मे
 अग्ने इष्टका धेनवः सन्त्वति, धेनूरेवैनाः कुस्ते, ता एनं कामदुघा अमुर्विम्लोके
 उपतिष्ठन्ते, रुद्रं वै देवा यज्ञाग्निलभुत्तत्त्वाऽप्येत्क्षेत्राभ्युत्तयाऽभिपर्यावर्तत, ते देवा
 एतच्छत्तरुद्दियमऽपश्यं स्तेनैनमऽशमयन्, यच्छत्तरुद्दियञ्जुहोति तेनैवैनं शमयति ॥

जानुद्वेऽग्रे जुहोत्यस्या एव रुद्रमऽवयजतेऽथ नाभिद्वेऽन्तरिक्षादेव रुद्रमवयज-
तेऽथ पुरुषमात्रेऽमुष्या एव रुद्रमऽवयजत, इत एवोधर्वं रुद्रमऽवयजतेऽथ पुरुष-
मात्रेऽथ नाभिद्वेऽथ जानुद्वेऽमुत एवार्वां रुद्रमऽवयजते तत्पद सम्पद्यते, पदा
ऋतुभ्य एव रुद्रश्चिरवयजते, गवीधुकासक्तुभिर्वा जर्तिलैर्वा मृगक्षीरेण वा जुहोति
यद्वाम्येण जुहुयाद्वाम्यावचारिणँ रुद्रं कुर्यादारण्येनैवारण्यमऽभिरुद्रं निरवयजते ॥
अर्कपर्णेन जुहोत्यकोवाऽभिरङ्केनैवैनमर्कादऽधि निरवयजत उत्तरस्य पक्षस्य या
चरमेष्टका तस्यां जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिक्स्वायामेव दिशि रुद्रं प्रतिगृह्याऽवयजते,
पशुर्वा अग्निरेतर्हि वा एष जायते, यर्हि चीयते, यथा वत्सो जातं स्तनं प्रेप्सत्येवं
वा एष एतर्हि भागधेयं प्रेप्सति, सयजमानं चैवाऽध्वर्युं च ध्यायति, यच्छतरुद्रियं
जुहोति भागधेयेनैवैनं शमयति ॥ अङ्गिरसो वै स्वर्गं लोकं यन्तस्तेजायां घर्मं ग्रासि-
ञ्चत्सा शोचन्तीं पर्णं परामृशत्सोऽकोऽभवत्तदऽर्कस्याऽर्कत्वं यदऽर्कपर्णेन जुहोति
सयोनित्वाय यन्द्विष्यात्तज्जुत्पत्तेऽपशुर्वां ज्ञासेद्यः प्रथमा पशुराक्रामति त आर्ति-
मार्च्छन्ति, या उत्तमास्ता यजमानं वाचयेदेता वै देवताः स्वर्गस्तामिरेव स्वर्गलोक-

सित्येता वै देवता अभिचरणीया यन्द्विष्यात्तं ब्रूयादऽसुं वो जम्भे दधामीत्येताभ्य
एवैनं “ते०” देवताभ्य आवृश्वति, ताजक प्रग्रधन्वति “इति दीक्षामब्रसूक्तं चतुर्थम् ॥

अथ शताध्यायसूक्तं पञ्चमम् ॥

चन्द्राकार्मिविलोचनं स्मितमुखं पद्मद्वयान्तःस्थितं मुद्रापाशसुधाक्षसूत्रविलस-
त्पाणि हिमांशुप्रभम् । कोटीरेन्दुगलत्सुधाङ्गुततनुं हारादिभूषोज्ज्वलं कान्त्या विश्व-
विमोहनं पञ्चुपतिं मृत्युज्ञयं भावये ॥ (“इमा रुद्रैकादश वासिष्ठैकादश देवता भूर्भुवः
स्वशक्तुपा रूपाणि वयमित्याज्ञिरसस्यैशानाः”) ॐ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षय-
द्वीराय प्रभरामहे मर्तीः, यथा नः शमऽसद्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मि-
न्नातुरम् ॥ १ ॥ मृडा नो रुद्रो तनो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते, यच्छ-
ञ्चयोश्च मनुरायेजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतिषु ॥ २ ॥ अश्याम ते सुमतिं
देवयज्यया क्षयद्वीरस्य तव रुद्र मीढः, सुम्नावन्निद्विषो अस्माकमाऽचरारिष्टवीरा
जुहुवाम ते हविः ॥ ३ ॥ त्वेषं ब्रुयां चक्षुं उत्तर्याख्यात्माऽङ्गुडविमऽवसे निह्यामहे,
आरे अस्मद्दैव्यं हेडो अस्यतु सुमतिमिद्यमऽस्या वृणीमहे ॥ ४ ॥ दिवो वराहम-

रुपङ्कपर्दिनं त्वेष्यं रूपं नमसा निह्यामहे, हस्ते विभ्रद्वेषजा वार्याणि शर्म वर्म
 च्छर्दिरसम्भयं यं सत् ॥ ४ ॥ इदं पित्रे मरुतामुच्यते वचः स्वादोः स्वादीयो
 रुद्राय वर्धनम्, रास्वाच नो अमृत मर्त्यभोजनं त्मने तोकाय तनयाय मृड ॥ ६ ॥
 मृड त्वमऽस्मभ्यं रुद्रैतदऽस्तु हुतं तव, पशूनऽस्माकं माहिंसीरेतदऽस्मा असद्गुतम्.
 ॥ ७ ॥ मानो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्, मानो
 वधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र रीरिषः ॥ ८ ॥ मा न स्तोके तनये
 मान आयौ मानो गोपु मानो अश्वेषु रीरिषः, वीरान्मानो रुद्र भासितो वधीर्ह-
 विष्मन्तः सदमित्वा हवामहे ॥ ९ ॥ उप ते स्तोमन्पशुपा इवाऽकरं रास्वा पितर्मह-
 ताँसुम्नमऽस्मे; भद्रा हि ते सुमतिर्मृडयत्तमाथाऽवयमव इत्ते वृणीमहे ॥ १० ॥
 आरे ते गोप्नमुत पूरुषं क्षयद्वीर सुम्नमस्मे ते अस्तु, मृडा च नो अधि च वृहि
 देवाधा च नः शर्म यच्छ द्विवर्हाः ॥ ११ ॥ अवोचाम नमो अस्मा अवस्यवः शृण्व-
 न्तु नोहव्यं रुद्रो मरुत्वान् तत्रो मित्रो वरुणो मामहन्तामऽदितिः सिन्धुः पृथिवी-
 रुत द्यौः ॥ १२ ॥ “यजुः” त्वमझे रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं प्रख्या

यशसै, त्वं वातैराऽरुणैर्यस्ते शङ्गयस्त्वं पूषा विदत्ता पासि तु त्मनः, देवा देवेषु
 श्रयन्तां ग्रथमा द्वितीयेषु श्रयन्तां, द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयन्तां, तृतीयाश्रुर्थेषु
 श्रो, चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रो, पञ्चमाः पष्ठेषु श्रो, पष्ठाः सप्तमेषु श्रो,
 सप्तमा अष्टमेषु श्रो, अष्टमा नवमेषु श्रो, नवमा दशमेषु श्रो, दशमा एकादशेषु
 श्रो, देवास्त्रिरेकादशा स्त्रयस्त्रिशाः, उत्तरे भवथोत्तरे सत्वानो उत्तरवत्मान उत्तर-
 लक्ष्माणो यज्ञामयेदं जुहोमि स मे कामः समृद्धतां वयं स्याम पतयो रथीणाम् ॥
 अँभूर्भुवः स्वः क्षुच शुक्रोण्णा चोग्रा च भीमा च राष्ट्रा च वीभत्सा च वैशन्ता च
 शार्दूराका चानिराका चामीवाचा नाहुतिश्च निर्झृतिरेतास्ते अग्निवर्त्तिमतिस्तन्वस्ताभिस्तं
 गच्छयोऽस्मान्देष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमऽर्पय ॥ भवा शर्वा मृडतमा वियातं पशु-
 पती भूतपती नमो वाम्, प्रतिहितामयतामाविस्तष्टं मानो हिंसिष्टं द्विपदो मा
 चतुर्पदः, शुने क्रोष्टे मा शरीराणि कर्तमारिकवेभ्यो गृद्धेभ्यो ये च कृष्णा अव-
 स्यवः, मक्षिकः पशुपति वयांसि विघसे मा विदन्ते । क्रन्दाय ते प्राणाय ते याश्र
 ते भव हेतयः, नमस्ते उग्रकर्मः, Digitized by eGangotri सहस्राक्ष मत्य पुरस्तात्ते नमः । कूर्मोधरागुत्त-

रादनु, अमी वर्गाद्विस्पर्यन्तरिक्षाय ते नमः, मुखानि ते पशुपते यानि चक्षुंयि ते नमः । त्वचे रूपाय सन्दृशे प्रतीचीनाय ते नमः, अङ्गेभ्यस्त उदराय जिह्वायै दन्तो गन्धाय ब्राणाय ते नमः, अहोरात्राणि विदधत्तीचीनाय ते नमः । अस्तानीलक-पर्दिने सहस्राक्षेण वाजिनः, शर्वेणाऽध्वगगातिना तेन मासमरामसि । भवा ईश द्विपदो भव ईश चतुष्पदः, भवो विश्वस्य भुवनस्य राजति भवाय गाव ओषधीरजीर्गुर्भवाय द्यावापृथिवी नमेते । मानो रुद्रा परिणो वृणकु, हेत्याप इवाग्निः परिणो वृणकु, मानो-भिमांस्त नमो अस्त्वस्मे, चतुर्नमोष्टकृत्वो भवाय दशकृत्वा पशुपते नमस्ते । योऽस्मि-यातो निलयते त्वं रुद्र निचकीर्षति, यो नः पश्चादऽति प्रयुक्ते तं विद्ध्वस्व पदवीरिव । नमः सायं नमः प्रातः नमो रात्र्या नमो दिवः, भवाय च शर्वाय चोभाभ्यामऽकरं नमः ॥ “ॐ अथ वायोरेकादश पुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य” प्रभ्राजमानानाँ रुद्राणाँ स्थाने स्वतेजसा भानि १, व्यवजातानाँ रु० २ वासुकिवैद्युतानाँ रु० ३, रजतानाँ रु० ४, पुरुषाणाँ रु० ५ इयामानाँ रु० ६, कपिलानाँ रु० ७ अतिलोहितानाँ रु० ८ ऊर्ध्वा-नाँ रु० ९ अवपतन्तानाँ रु० १०, वैद्युताना रु० ११ “ॐ भूर्भुवः स्वः रूपाणि वो

मिथुनं मा वो मिथुनं रीढ़म्” ॐप्रभ्राजमानानाँ रुद्राणीनाँ स्थाने स्वतेजसा भानि १,
 व्यवजातानां २० २, वासुकिवैद्युतीनां २० ३ रजतानाँ २० ४, पुरुषाणाँ २० ५,
 इयामानाँ २० ६, कपिलानाँ २० ७, अतिलोहितानाँ २० ८ ऊर्ध्वानाँ २० ९ अवपत-
 न्तीनाँ २० १० वैद्युतीनाँ २० ११ “ॐभूर्भुवः स्वः खियो वो मिथुनं मा वो मिथुनं
 रीढ़म्” ॐवयमऽग्ने धनवन्तः स्यामलं यज्ञायोत दक्षिणायै, ग्रावावदेदभि सोमस्याँ-
 शुमिन्द्रं सिक्षिमिन्दुना सुतेन १३ रायस्पोषं नो देहि जातवेद् ऊर्जो भागं मधु-
 मत्स्यां धृतावत्, दधान यज्ञं सुनवाम सोमं यज्ञेन त्वामुप शिक्षेम शक्र १४
 ईशानं त्वा शुश्रुमा वयं धनानां धनपते गोमदङ्गे, अश्ववद्धूरि पुष्टं हिरण्यवद्धन-
 वद्धेहि मद्यम् १५ दुहान्ते द्यौः पृथिवी पयोऽजगरस्त्वा सोदको विसर्पतु, प्रजापति-
 नाऽत्मानमाऽप्रीणेऽरिक्तो म आत्मा १६ “ते०” यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओष-
 धीपु यो वनस्पतिपु, यो रुद्रो विश्वा भुवना विवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्तु देवाः ॥
 मद्यं पीत्वा गुरुदारांश्च गत्वा स्तेयं कृत्वा ब्रह्महत्यां विधाय । भस्मच्छन्नो भस्म-
 शय्यां शयानो रुद्राध्यायी मुच्यते सवपापः १ नित्यं दण्डी नित्ययज्ञोपवीती नित्यं

ध्याता भस्मना कर्मवन्धी । रुद्रं दृष्टा देवमीशानमुग्रं याति स्थानं तेन साकं तदीयम् २ अनेन मत्रपाठेन० अवोरः, तत्पुरुपः, सद्योजातः, वामदेवः, वहुरूपः, असुवहुलः, व्यम्बकः, त्रिनेत्रः, त्रिशूलहस्तः, मृत्युंजयः, वृषभवाहनः, शतरुद्रेश्वरः, अनेकरुद्रः, उमासहितः शिवः सपरिवारः, सानुचरः प्रीयतां प्रीतोऽस्तु ॥ इति रुद्रपञ्चकम् ॥

ॐ अथ देवीपञ्चके अस्यवामाख्यं दुर्गादेवीसूक्तं प्रथमम् ॥

ॐ आरक्ताभां त्रिनेत्रां मणिमुकुटवर्तीं रक्ताटङ्करम्यां हस्ताम्भोजैः सपाशाङ्कुशमदनधनुः सायकैर्विस्फुरन्तीम् । आपीनो तु ज्ञवक्षो रुहतटविलुठत्तारहारो ज्वलाङ्गी ध्यायाम्यऽम्भो रुहस्थामऽरुणनिवसनामीश्वरीमीश्वराणाम् ॥ (“ॐ अस्य द्विपञ्चाशदऽल्पस्तवन्त्वेतत्संशयोत्थापनप्रश्नप्रतिवाक्यान्यत्र प्रायेण ज्ञानमोक्षाक्षरप्रशंसा च ‘दीर्घतमाकृषिः, पञ्चपादं साकज्ञानां यद्यायत्रेयं स शिङ्के सप्तार्धगर्भा गौरीरिति जगत्य एतदन्तं च वैश्वदेवं, तस्याः समुद्रा इति वाचः समुद्रा आपाक्षर, सा प्रस्तारपञ्किः, शकमयमिति शकधूम

उक्षाणं पृथिमिति सोमस्यः केशिन इत्यग्निवायुसूर्याश्च केशिनः चत्वारिवाग्वाचः, इन्द्रं मित्रं
 सौर्ये दादशेति संवत्सरसंस्थं कालचक्वर्णनं, यस्ते सारस्वत्यं, वज्रेन साध्येभ्यः, परानुष्टुप् सौरी
 पर्जन्याग्निदेवता वाऽन्त्या सरस्वत्या सूर्यस्य वा शिष्टाग्निष्टुभः”॥)ॐ अस्य वामस्य पलितस्य
 होतुस्तस्य भ्राता मध्यमो अस्त्यश्चः । तृतीयो भ्राता घृतपृष्ठो अस्यात्रापश्यं विश्पर्ति
 सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥ सप्तयुज्ञन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा । त्रिनामि
 चक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधितस्थुः ॥ २ ॥ इमं रथमङ्गधि ये सप्तस्थुः
 सप्तचक्रं सप्त वहन्त्यश्वाः । सप्त स्वसारो अभि सन्नवन्ते यत्र गंवाग्निहिता सप्तनाम
 ॥ ३ ॥ को ददर्श प्रथमज्ञायमानमङ्गस्थन्वन्तं यदङ्गस्था विभर्ति । भूम्या असुर-
 ऽसृगात्मा कस्त्रिको विद्वाँसमुपगात्यष्टुमेतत् ॥ ४ ॥ पाकः पृच्छामि मनसाऽविजान-
 नन्देवानामेना निहिता पदानि । वत्से वष्टकयेऽधि सप्तन्तून्विततिरे कवय ओत
 वा ५ ॥ “वर्ग १” अचिकित्वाग्निकितुष्पश्चिदङ्ग्र कवीन्पृच्छामि विद्वनेन
 विद्वान् । वि यस्तस्तम्भ पडिमा रजांस्यजस्य रूपे किमपि स्विदेकंम् ॥ ६ ॥ इह
 त्रवीतु य ईमङ्ग वेदाऽस्यवामस्य निहित पदं वेः । शीर्णः क्षीरं दुहते गावो अस्य

वत्रिं वसाना उदकं पदापुः ॥ ७ ॥ माता पितरमृत आवभाज धीत्यग्रे मनसा
 सं हि जग्मे । सा बीभत्सुर्गभरसा निविद्वा नमस्वन्त इदुपवाकमीयुः ॥ ८ ॥ युक्ता
 माताऽसीद्धुरि दक्षिणाया अतिष्ठद्भौ वृजनीष्वन्तः । अमीमेद्वत्सो अनु गामऽप-
 श्यद्विश्वरूप्यं त्रिपु योजनेपु ॥ ९ ॥ तिस्रो मातृस्त्रीनिपतृन्विभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्यौ
 नेमऽवरलापयन्ति । मत्रयन्ते दिवो अमुष्य पृष्ठे विश्वविदं वाचमऽविश्वमिन्वाम्
 ॥ १० ॥ “व० २” द्वादशारन्न हि तज्जराय वर्वर्ति चक्रं परि द्यामृतस्य । आ पुत्रा
 अग्ने मिथुनासो अत्र सप्तशतानि विंशतिश्च तस्थुः ॥ ११ ॥ पञ्चपादं पितरं द्वादशा-
 कृतिन्दिव आहुः परे अर्धे पुरीयिणम् । अथेमे अन्य उपरि विचक्षणं सप्तचक्रे पडर
 आहुरपितम् ॥ १२ ॥ पञ्चारे चक्रे परिवर्तमाने तस्मिन्ना, तस्थुर्भुवनानि विश्वा ।
 तस्य नाऽक्षस्तप्यते भूरिभारः सनादेव न शीर्यते सनाभिः ॥ १३ ॥ सनेमि चक्र-
 मजरं वि वावृत उत्तानायां दश युक्ता वहन्ति । सूर्यस्य चक्षूरजसैत्वाऽवृतं तस्मि-
 न्नार्पिता भुवनानि विश्वा ॥ १४ ॥ साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजं पडियमा ऋपयो
 देवजा इति । तेषामिष्टानि विहृतानि धामशः स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः

॥ १५ ॥ “व० ३” स्थियः सतीस्ताँ उ मे पुंस आहुः पश्यदक्षण्वान् वि चेतदन्धः ।
 कविर्यः पुत्रः स ईमा चिकेत यस्ता विजानात्स पितुष्पिताऽसत् ॥ १६ ॥ अवः
 परेण पर एना वरेण पदा वत्सं विभ्रती गौरुदस्यात् । सा कद्रीची कंस्तिदऽधं
 परागात्कः स्वित्सूते नहि यूथे अन्तः ॥ १७ ॥ अवः परेण पितरं यो अस्यानुवेद
 पर एना वरेण । कवीयमानः क इह प्रवोचदेवं मनः कुतो अधि प्रजातम् ॥ १८ ॥
 ये अर्वाच्चस्ताँ उ पराच आहुर्ये पराच्चस्ताँ उ अर्वाच आहुः । इन्द्रश्च या चक्रथुः
 सोम तानि धुरा न युक्ता रजसो वहन्ति ॥ १९ ॥ द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया
 समानं वृक्षं परिपस्वजाते । तयोरन्यः पिष्पलं स्वाद्वत्यऽनश्ननऽन्यो अभि चाक-
 शीति ॥ २० ॥ “व० ४” यत्रासुपर्णा अमृतस्य भागमऽनिमेषं विद्याभिस्वरन्ति ।
 इनो विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स मा धीरः पाकमऽत्राऽविवेश ॥ २१ ॥ यस्मिन्वृक्षे
 मध्वऽदः सुपर्णा निविशन्ते सुवते चाधि विश्वे । तस्येदाहुः पिष्पलं स्वाद्वऽग्रे तन्नो
 नशाद्यः पितरन्न वेद ॥ २२ ॥ यद्वायत्रे अधि गायत्रमाऽहितं त्रैषुभाद्वा त्रैषुभं
 निरतक्षत । यद्वा जगज्जगत्याऽहितं पदं य इत्तद्विदुस्त अमृतत्वमाऽनश्नुः ॥ २३ ॥

गायत्रेण प्रति मिमीते अर्कमङ्गेण साम त्रैषुभेन वाकम् । वाक्येन वाकं द्विपदा
 चतुष्पदाऽक्षरेण मिमते सप्त वाणीः ॥२६॥ जगता सिन्धुं दिव्यस्तभायद्रथन्तरे सूर्यं
 पर्यपश्यत् । गायत्रस्य समिधस्तिस्त्र आहुस्तो महाप्ररिरिचे महित्वा ॥ २५ ॥
 “व० ५” उपद्वये सुदुधां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम् । श्रेष्ठं सर्वं
 सविता साविपन्नोऽभीद्वो र्घर्मस्तदुपु प्रवोचम् ॥ २६ ॥ हिंकृण्वती वसुपती
 वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसाऽभ्यागात् । दुहामश्विभ्यां पयो अङ्गेयं सा वर्धतां
 महते सौभगाय ॥ २७ ॥ गौरमीमेदङ्गु वत्सं मिपन्तं सूर्धानं हिङ्कृणोन्मात वा
 उ । सृक्षाणङ्गर्ममङ्गि वावशाना मिमाति मायुं पयते पयोमिः ॥ २८ ॥ अयं स
 शिक्षे येन गौरभीवृता मिमाति मायुं ध्वसनावऽधिश्रिता । सा चित्तिभिर्निहि चकार
 मर्त्यं विद्युद्भवन्ती प्रति वत्रिमौहत ॥ २९ ॥ अनच्छये तुरगा तु जीवमेजङ्गुवं मध्य
 आ पस्त्यानाम् । जीवो मृतस्य चरति स्वधाभिरङ्गमत्यो मर्त्येनासयोनिः ॥ ३० ॥
 “व० ६” अपश्यङ्गोपामङ्गुलिष्ट्वाम्प्राप्त्वाऽङ्गुलिपरा च पथिभिश्चरन्तम् । स सद्गीचीः
 स विपूचीर्वसान आ वरिवर्ति भुवनेष्वङ्गन्तः ॥ ३१ ॥ य ईं चकार न सो अस्य वेद

य इं ददर्श हिरुगिन्नु तस्मात् । स मातुर्योना परिवीतो अन्तर्बहुप्रजा निर्भतिमा-
ऽविवेश ॥ ३२ ॥ द्यौमें पिता जनिता नाभिरत्र वन्धुमें माता पृथिवी महीयम् ।
उत्तानयोश्चस्वोर्योनिरन्तरत्रापिता दुहितुर्गर्भमाधात् ॥ ३३ ॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं
पृथिव्याः पृच्छामि यत्र भुवनस्य नाभिः । पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि
वाचः परमं व्योम ॥ ३४ ॥ इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं यज्ञो भुवनस्य
नाभिः । अयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥ ३५ ॥
“व० ७”. सप्तर्थगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि । ते धीति-
भिर्मनसा ते विपश्चितः परि भुवः परि भवन्ति विश्वतः ॥ ३६ ॥ न विजानामि
यदि वेदमस्मि निष्यः सन्नद्धो मनसा चरामि । यदा मागन्प्रथमजा ऋतस्यादिद्वाचो
अश्वुवे भागमऽस्याः ॥ ३७ ॥ अप्राङ्ग प्राङ्गति स्वधया गृभीतोऽमर्त्यो मर्त्येना स
योनिः । ताः शश्वन्ता विषूचीना वियन्तान्यून्यं चिक्युर्न नि चिक्युरऽन्यम् ॥ ३८ ॥
ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधि विश्वे तिषेदुः । यस्तन्न वेद किमृचा
करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासते ॥ ३९ ॥ सूयवसान्नगवती हि भूया अथो

वयं भगवन्तः स्याम । अद्धि तृणमङ्ग्ये विश्वदार्नीं पिव शुद्धसुदकमाचरन्ती ॥४०॥
 “व० ८” गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षत्येकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी । अष्टापदी
 नवपदी बभूतुपी सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ॥ ४१ ॥ तस्याः समुद्रा अधि विक्ष-
 रन्ति तेन जीवति प्रदिशश्रतस्यः । ततः क्षरत्यक्षरं तद्विश्वमुप जीवति ॥ ४२ ॥
 शकमयं धूममारादपश्यं विषूवता पर एना वरेण । उक्षाणं पृथिमपचन्त वीरा-
 स्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥ ४३ ॥ त्रयः केशिन ऋतुथा विचक्षते संवत्सरे
 वपत एक एपाम् । विश्वमेको अधि चष्टे शर्चीभिर्धाजिरेकस्य ददृशे न रूपम् ॥ ४४ ॥
 चत्वारि वाक् परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः । गुहा त्रीणि
 निहिता नेङ्ग्यन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥ ४५ ॥ इन्द्रं मित्रं वरुणमऽस्मि-
 माहुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यऽस्मिं यमं मात-
 रिश्वानमाहुः ॥ ४६ ॥ “व० ९” कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णो अपो वसाना दिव-
 सुत्पतन्ति । त आवृत्रत्सदनादृतस्यादिद्वृतेन पृथिवी व्युद्यते ॥ ४७ ॥ द्वादश
 प्रधयश्वकमेकं त्रीणि नामाणिष्ठ०क्ष०स्त्रिष्ठ०क्ष० । तस्मिन्साकं त्रिशता न शङ्खो-

अपिताः पष्टिर्न चला चलासः ॥ ४८ ॥ यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूर्येन विश्वा
पुष्यसि वार्याणि । यो रक्षधा वसुविद्यः सुद्रवः सरस्वति तमिह धातवे कः ॥ ४९ ॥
चज्ञेन यज्ञ० ॥ ५० ॥ समानं मेतदुदक्षुचैत्यव चाहभिः । भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति
द्विवं जिन्वन्त्यग्नयः ॥ ५१ ॥ “ते०” दिव्यं सुपर्णं वायसं वृहन्तमऽपां गर्भं दर्शत-
मोपधीनाम् । अभीपतो वृष्टिभिस्तर्पयन्तं सरस्वन्तमऽवसे जोहवीमि ॥ ५२ ॥
“व० १०” इति अस्यवामाख्यदुर्गादेवीसूक्तं प्रथमम् ॥

अथ त्रिपुरादेवीसूक्तं द्वितीयम् २ ॥

ॐ गणेशवटुकस्तुता रतिसहायकामान्विता स्मरारिवरविष्टरा कुसुमबाणवाणै-
र्युता । अनङ्गकुसुमादिभिः परिवृताच सिद्धेभिः कदम्बवनमध्यगा त्रिपुरसुन्दरी
पातु नः ॥ (“क्या पञ्चोनः संवादस्तृतीयाद्ययुजो मरुतां वाक्यमन्त्यस्तृचोऽगस्त्यस्य शिष्टा
इन्द्रस्यैकादशी च महतां त्विन्द्रो देवता”) ॐ क्या शुभा सवयसः सनीडाः समान्या
मरुतः सं मिमिक्षुः । क्या मर्ती कुत एतास एतेऽर्चन्ति शुद्धम् वृषणो वसूया ॥ १ ॥
कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युवानः को अधिष्ठेत्रामरुतः अस्तिवर्षणां इयेनाँ इव ब्रजतो अन्त-

रिक्षे केन महामनसा रीरमाम ॥ २ ॥ कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः सन्नेको यासि
 सत्पते किं त इत्था । सं पृच्छसे समराणः शुभागैर्वौचेस्तन्नो हरिवो यत्तेऽसे
 ॥ ३ ॥ ब्रह्माणि मे मतयः शौ सुतासः शुष्म इयर्ति प्रभृतो मे अद्रिः । आशासते
 प्रति हर्यन्त्युकथेमा हरी वहतस्तानो अच्छ ॥ ४ ॥ अतो वयमऽन्तमेभिर्युजानाः
 स्वक्षत्रेभिस्तन्वः शुभमानाः । महोभिरेताँ उप युज्महे निन्द्र स्वधामनु हि तो
 बभूव ॥ ५ ॥ “व०१” क्र स्यावो मरुतः स्वधासीद्यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै ।
 अहं हुग्रस्तविषस्तुविष्मान्विश्वस्य शत्रोरनसं वदस्तैः ॥ ६ ॥ भूरि चकर्थं युज्येभिरसै
 समानेभिर्वृपभ पांस्येभिः । भूरिणि हि कृणवामा शविष्टेन्द्र कृत्वा मरुतो यद्वशाम
 ॥ ७ ॥ वर्धीं वृत्रं मरुत इन्द्रियेण स्वेन भामेन तविषो बभूवान् । अहमेता मनवे
 विश्वश्रन्द्राः सुगा अपश्चकार वज्रबाहुः ॥ ८ ॥ अनुत्तमा ते मघवन्नकिर्तु न त्वावाँ
 अस्ति देवता विदानः । न जायमानो नशते न जातो यानि करिष्या कृषुहि प्रवृद्ध
 ॥ ९ ॥ एकस्य चिन्मे विश्वस्त्वोजो या तु दधृष्वान्कृणवै मनीषा । अहं हुग्रो मरुतो
 विदानो यानि च्यवमिन्द्र इदीश एुषाम् ॥ १० ॥ “व०२” अमन्दन्मा महतः

स्तोभो अत्र यन्मे नरः श्रुत्यं ब्रह्म चक्र । इन्द्राय वृष्णे सुमखाय मह्यं सख्ये सखा-
यस्तन्वे तनूभिः ॥ ११ ॥ एवेदेते प्रति मा रोचमाना अनेद्यः श्रव एषो दधानाः ।
सञ्चक्षया मरुतश्चन्द्रवर्णा अच्छान्त मे छदयाथा च नूनम् ॥ १२ ॥ कोन्वऽत्र मरुतो
मामहे वः प्रयातन सखीरँच्छा सखायः । मन्मानि चित्रा अपि वातयन्त एषां भूत
न वेदाम ऋतानाम् ॥ १३ ॥ आ यदुवस्यादवसे न कारुरस्माक्के मान्यस्य मेधा ।
ओ पु वर्त महतो विग्रमच्छेमा ब्रह्माणि जरिता वो अर्चत् ॥ १४ ॥ “ते०” एष
वः स्तोभो महत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः । एषा यासीष्ट तन्वे वयां
विद्यामेषं वृजिनं जीरदानुम् ॥ १५ ॥ “व० ३” इति त्रिपुरादेवीसूक्तं द्वितीयम् ॥

अथ शारिकादेवीसूक्तं तृतीयम् ॥ ३ ॥

ॐवीजैः सप्तभिरुज्ज्वलाकृतिरसौ या सप्तसतिद्युतिः सप्तर्षिप्रणताद्विपङ्कजयुगा
या सप्तलोकार्तिहृत् । कश्मीरप्रवरेशमध्यनगरे प्रद्युम्नपीठे स्थिता देवीसप्तकसंयुता
भगवती श्रीशारिका पातु नः ॥ (“ॐ अहमष्टौ वाग्श्चिनी तुष्टावाऽत्मानं त्रिष्टुप् द्वितीया
जगती”) अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यऽहमादत्यस्त विश्वदेवः । अहं मित्रावरुणोभा

द्रवीपचकि
 विभर्म्यऽहमिन्द्रामी अहमऽश्विनोभा ॥ १ ॥ अहं सोममाहनसं विभर्म्यऽहं त्वष्टा-
 रमुत पूषणं भगम् । अहं दधामि द्रविणं हविषमते सुप्राव्ये यजमानाय सुन्वते
 ॥ २ ॥ अहं राष्ट्री सङ्गमनी चसूनां चिकितुषी प्रथमा यज्ञियानाम् । तां मा देवा
 व्यदधुः पुरुत्रा भूरिस्थात्रां भूर्यावेशयन्तीम् ॥ ३ ॥ मया सो अन्नमत्ति यो विप-
 इयति यः प्राणिति य ई शृणोत्युक्तम् । अमन्तवो मां त उप क्षियन्ति श्रुधि श्रुत
 श्रद्धिवं ते वदामि ॥ ४ ॥ अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः ।
 यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ५ ॥ अहं रुद्राय
 धनुरातनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ । अहं जनाय समदं कृणोम्यऽहं द्यावापृ-
 थिवी आविवेश ॥ ६ ॥ अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्वऽन्तः समुद्रे । ततो
 वि तिष्ठे भुवना नु विश्वोतामूं द्यां वर्षणोप स्पृशामि ॥ ७ ॥ “ते०” अहमेव वात
 इव प्रवाम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा । परो दिवा पर एना पृथिव्यै तावती महिना
 सम्बभूव ॥ ८ ॥ “इति शारिकादेवीमूलं तृतीयम् ॥

अथ राज्ञीदेवीसूक्तं चतुर्थम् ।

ॐ उद्यदिवाकरसहस्रसुचिं त्रिनेत्रां पद्मासनोपरिगतामुरगोपवीताम् । खज्जाम्बु-
 जाङ्गकलशामृतपात्रहस्तां राज्ञीं भजामि विकसद्वद्वनारविन्दाम् ॥ “इन्द्रं मित्रं सप्त
 त्रिष्टुवन्तम् ।” ॐ इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमूतये मारुतं शधो अदितिं हवामहे । रथं
 न दुर्गाद्वसवः सदानवो विश्वस्मान्नो अंहसो निष्पिपर्तेन ॥ १ ॥ त आदित्या आ-
 गता सर्वतातये भूत देवा वृत्रत्यैर्यु शम्भुवः । रथं न० ॥ २ ॥ अवन्तु नः पितरः
 सुप्रवाचना उत देवी देवपुत्रे कृतावृधा । रथं न० ॥ ३ ॥ नराशंसं वाजिनं वाज-
 यन्निह क्षयद्वीरं पूषणं सुम्नेरीमहे । रथं न० ॥ ४ ॥ वृहस्पते सदमिन्नः सुगं कृधि
 शं योर्यत्ते मनुर्हितं तदीमहे । रथं न० ॥ ५ ॥ इन्द्रं कुत्सो वृव्रहणं शचीपतिं
 काटे निवाढ कृषिराह्वदूतये । रथं न० ॥ ६ ॥ “ते०” देवैर्नो देव्यदितिर्नि पातु
 देवस्थाता त्रायतामप्रयुच्छन् । तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिंधुः पृथिवी
 उत द्यौः ॥ ७ ॥ “इति राज्ञीदेवीसूक्तं प्राप्तुम्”

त्रिवृप्तक

अथ ज्वालादेवीसूक्तं पञ्चमम् ।

ॐ ज्वालापर्वतसंस्थितां त्रिनयनां पीठब्रयान्तःस्थितां ज्वालादम्बरभूषितां
 सुवदनां नित्यत्वदश्यां जनैः । पट्चक्राम्बुजमध्यगां वरगदाम्भोजाभयान्विभ्रतीं
 चिद्रूपां सकलार्थदीपनकरीं ज्वालामुखीं नौम्यहम् ॥ “इदमपि च ० ॐ तामग्निवर्णा
 सौभर्दुर्गा त्रिष्टुप्” ॐ तामग्निवर्णा तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् ।
 दुर्गा देवीं शरणमऽहं प्रपद्ये सुतरसितरसे नमः ॥ १ ॥ अग्ने त्वं पारयानव्यो असा-
 न्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा । पूश्य पृथ्वी बहुला न उर्वा भवा तोकाय तनयाय
 शं योः ॥ २ ॥ विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिपर्पि ।
 अग्ने अत्रिवन्नमसा गृणानोऽसाकं वोद्धविता तनूनाम् ॥ ३ ॥ पृतनाजितं सहमा-
 नमुग्रमग्निं हुवेम परमात्सधस्थात् । स नः पर्षदऽतिदुर्गाणि विश्वा क्षामादेवो
 अति दुरितात्यग्निः ॥ ४ ॥ प्रलो हि कमीङ्गो अध्वरेषु सनात्त्वा होता नव्यश्च सत्सि ।
 स्वां चाग्ने तन्वं पिग्रयस्त्राम्बुद्धं त्रैभुद्धाय यजस्व ॥ ५ ॥ “यजुः” अग्न आयु-
 प्यग्ने पवस्वाग्ने पावक रोचिषा, स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ इहावह, उपयज्ञं

हविश्चनः, अग्निः शुचिव्रततम उद्ग्रे शुचयस्त्व, सुत्रामणं महीमूषु, तँहि शश्वन्त
 ईडते शुचा देवं धृतश्चयुता, अग्निंव्याय वोहवे, अग्निं दूतं पुरो दधे, स हव्यवाड-
 मर्त्य, उशिगूतश्च नो हितः, अग्निर्धिया समृणवति, अग्निं स्तोमेन वोधय, समि-
 धानो अमर्त्यम्, हव्या देवेषु नो दधत्, प्रेद्वो अग्न इमो अग्ने, पीपिवांसं सरस्वतः
 स्तनं यो विश्वदर्शतः, धुक्षीमहि प्रजामिषं, ये ते सरस्वन्नर्मयो, मधुमन्तो धृतश्चयुतः,
 तेभिर्नौऽविता भव, दिव्यं सुपर्णं वायसं वृहन्तमऽपाँ पतिं वृषभमोषधीनाम् ।
 अभीपतो वृष्टिभिस्तर्पयन्तं सरस्वन्तमवसे जोहवीमि, यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त
 आपो यस्य व्रते पशवो यन्ति सर्वे । यस्य व्रते पुष्टिर्निविष्टसं सरस्वन्तमऽवसे
 जोहवीमि ॥ “मयोभूर्वातो इत्यादि गयस्य त्रितस्य काक्षीवतः शम्वरो गौस्त्रिष्टुप् ॥” मयो-
 भूर्वातो अभि वातूस्त्रा ऊर्जस्तीरोपधीराविशन्ताम् । पीवस्तीर्जीवधन्याः पिब-
 न्त्य, वसाय पद्वते रुद्रं नो मृड ॥ १ ॥ याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासामऽग्नि-
 रिष्ठ्या नामानि वेद । या अज्ञिरस्तुल्लासेऽव्यज्ञुद्वाग्नुष्ठापर्जन्य महि शर्म यच्छ ॥ २ ॥
 या देवीषु तन्वमैरयन्त यासां सोमो विश्वा रूपाणि वेद । ता असम्यं पयसा

पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्रं गोष्टे रिरीहि ॥ ३ ॥ प्रजापतिर्मह्यमेता रराणो विश्वेद्-
 वैर्यज्ञियैः संविदानः । वह्नीर्भवन्तीरुपं नो गोष्टमागुस्तासां वयं प्रजया सँसदेम “य०”
 इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहा महीमूपु सुत्रामाणम्,
 “कास्विदेकाकीत्यादि दीर्घतमस आङ्गिरसस्यात्रेयस्य” कास्विदेकाकी चरति क उ स्विजा-
 यते पुनः । किं स्विद्विमस्य भेषजं किं स्विदावपनं महत् ॥ १ ॥ सूर्य एकाकी चरति
 चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिंमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत् ॥ २ ॥ का स्विदासीत्पूर्व
 चित्तिः किं स्विदासीदृहद्वयः । का स्विदासीत्पिलभिपला कास्विदासीत्पिशङ्गिला ॥ ३ ॥
 घौरासीत्पूर्वचित्तिरथ आसीदृहद्वयः । अविरासीत्पिलभिपला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला
 ॥ ४ ॥ पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि यत्र भुवनस्य नाभिः । पृच्छामि
 त्वावृणो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योम ॥ ५ ॥ वेदिमाहुः परमन्तं पृ-
 थिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नाभिम् । सोममाहुर्वृणो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं
 व्योम ॥ ६ ॥ अम्वे अम्भाल्लितिवृपात्रक्षिः “यठी” अम्वे अम्वात्यस्विके न मानयति
 कश्चन ससस्त्यश्वकः ॥ १ ॥ सुभगे काम्पीलवासिनि, स्वर्गे लोके संग्रोर्णुवाथा

माहमजामि गर्भध, मात्वमजामि गर्भधं, तौ सह चतुरः पादाः, संप्रसारयवहै,
 वृपा वां रेतोधा, रेतो दधातूत्सवध्यो, गृदं धेह्यजि, मुदज्जिमन्वज, यः स्त्रीणां
 जीवभोजनो, य आसां विलधावनः, प्रियः स्त्रीणामऽपीच्यो य आसां कृष्णे
 लक्ष्माणि, सन्धिगृधिं परावधीत्, अम्बे० ॥ २ ॥ ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयता, द्वैषुभारं
 गिराइव, अधास्या मध्यमेधताँ शीते वाते पुनन्निव, अम्बे अ० ॥ ३ ॥ यद्वरिणी
 यवमऽति, न पुष्टं पशु मन्यते, शूद्रा यदर्यजारा, न पोषाय धनायति, अम्बे०
 ॥ ४ ॥ इयं यका शकुन्ती, काहलमिति वञ्चति, आहतं गभे पसो, निजलगालूति
 धानिका, अम्बे० ॥ ५ ॥ माता च ते पिता च ते, ग्रं वृक्षस्य रोहतः, प्रसुलामिति
 ते पिता, गभे पुष्टिमत्तं स यत् ॥ ६ ॥ दधि काञ्जो अकारिष्य० ॥ ६ ॥ आपो हि
 ष्टा मयो भुवस्ता० ॥ यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि राष्ट्री देवानां निषसाद् मन्द्रा ।
 चतस्र ऊर्जं दुहुहे पर्यांसि क स्विदस्याः परमं जगाम ॥ १ ॥ देवीं वाचमऽजनयन्त
 देवास्तां विश्वरूपाः पश्वो वदन्ति । सा त्रो मुन्देषु मूर्जं दुहाना धेनुर्वागसानुप
 सुष्टुतैरु ॥ २ ॥ प्रणो देवी सरस्ती वाजेभिर्वाजिनीवती । धीनामविश्ववतु ॥ ३ ॥

ॐ गायत्र्यै नमः ॐ भुर्�भुवः स्वऽ ३ ॥ ४ ॥ “ते०” जातवेदसे सुनवाम सोमदरा-
तीयतो निदहाति वेदः । स नः पर्षदऽति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः
॥ ५ ॥ माया कुण्डलिनी० अनेन मत्रपाठेन० श्रीदेवीप्रीत्यर्थं भगवती अमा० ८
सहस्रनाम्नी सपरिवारा प्रीयतां प्रीता मेऽस्तु ॥ “इति देवीपञ्चकं ॥”

अथ रक्षोद्गमच्चाख्यं महौषधिसूक्तम् ॥

“ॐ या ओपधय इत्यनुवाको मिपगस्याथर्वणस्य ॥” या ओपधयः प्रथमजा देवे-
भ्यस्त्रियुगं पुरा । मनै तु बश्रूणामहं शतं धामानि सप्त च ॥ १ ॥ शतं वो अम्ब
धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अधा शतकतवो यूशमिमं मे अगदंकृत ॥ २ ॥
पुष्पवतीः प्रसुमतीः फलिनीरफला उत । अश्वा इव स जित्वरीर्वौरुधः पारयिष्णावः
॥ ३ ॥ ओपधीरिति मातरस्तदु देवीरूपब्रुवे । अपांसि विन्नतीरिव रक्षश्च तयमाना
॥ ४ ॥ अश्वत्थवो निवेदनं पर्णे वो वसतिष्ठता । गोभाज इत्किलासथ यत्सनवथ
पूरुपः ॥ ५ ॥ अश्वावर्तीं सोमवतीमूर्ज्ययन्तीमूदोजसा । आवित्सि सर्वा ओपधीरस्मा
आरिष्टतातये ॥ ६ ॥ यदोपधयः समजमाता राजानः समितां इव । विग्रः स उच्चते

सिष्यग्रक्षोहामीवचातनः ॥ ७ ॥ उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते । धनं
 सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुपः ॥ ८ ॥ अति विश्वाः प्रतिष्ठास्तेन इव ब्रजम-
 क्षुः । ओषधयः प्रचुच्यवुर्यत्किञ्चित्तन्वोरपः ॥ ९ ॥ यस्त आतस्थुरात्मानमा-
 पिविशुःपरुपरुः । तास्ते यक्षमं विदाधन्तासुग्रो मध्यमशीरिव ॥ १० ॥ यदहं वाज-
 न्निमा ओषधीर्हस्त आददे । आत्मा यक्षमस्य नश्यति पुरा जीवगृभो यथा ॥ ११ ॥
 निष्कृतिर्नाम वोमाता थो त्वमसि निष्कृतिः । सराः पतत्रिणीः स्था यदामयति
 निष्कृत ॥ १२ ॥ साकं यक्षम प्रपत चायेण किकिदीविना । साकं वातस्य ध्राज्या साकं
 नश्यन्निहाकया ॥ १३ ॥ अन्यावो अन्याभवत्वन्यान्यस्या उपावत । ताः सर्वाः
 संविदाना इदं मे प्रावता वचः ॥ १४ ॥ अवपतन्तीरवदन्दिवन्तैभ्यस्परिपरि । यज्ञी-
 वमन्नवामहै न सरिष्याति पूरुपः ॥ १५ ॥ याः फलिनीर्या अफला अकोशाः कोशि-
 नीश्व याः । वृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुञ्चत्वंहसः ॥ १६ ॥ याश्वेदसुपशृणवन्ति याश्व
 दूरं परागताः । वृहस्पतिप्र० ॥ १८ ॥ याः सोमराज्ञी वरुणस्य राज्ञो यासां विश्वे-
 देवा अधिपतयश्च सर्वे । या अन्तरक्षं ददिव याः पृथिव्यां ता नः स्तुता ओषधीः

पारयन्तु ॥ १८ ॥ अँ सहस्रधा रेवतीसमस्वरन्देवो नाके मधुजिह्वा असश्रतः ।
 तस्य स्पृशो न निमिपन्ति तूर्णयः पदे पदे पशवः सन्ति सेतवः ॥ १९ ॥ मलि-
 म्लुचो नामासि त्रयोदश मासाः । इन्द्रस्य शर्मासीन्द्रस्य वर्मासि इन्द्रस्य वरुथ-
 मसि ॥ २० ॥ तन्त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः सपूरुपः सह यन्मे स्थितेन । स मे शर्म
 च वर्म च भवा गायत्री लोमभिः प्रविशामि ॥ २१ ॥ त्रैषुभ्यं त्वचा प्रविशामि
 जगती मांसेन प्रविशामि । अनुष्टुभमस्था प्रविशाभि पाङ्क्ष मज्जा प्रविशाभि ॥ २२ ॥
 ऐन्द्राग्नं वर्म बहुलं यदुग्रं विश्वेदेवा नातिविध्यन्ति शूराः । तन्मस्त्रायतां तन्वः
 सर्वतो महदायुष्मन्तो जरासुपगच्छेम जीवाः ॥ २३ ॥ (“अनेन मन्त्र० आत्मनो०
 अमुकराश्या यहपीडनिवारणार्थं दिव्यन्तरिक्षमौमोपद्रवनिवारणार्थं महौपधिगणा रक्षोप्तमन्ना०
 प्रीयन्तां प्रीताः सन्तु ॥ इति महौपधिसूक्तम् ॥”

अथ उदकलशम् ॥

(उदकलशमुपनिधाय स्वस्त्ययनं वाचयति), उत्तिष्ठ ब्रह्मगस्पते ! देवयन्तस्त्वेमहि
 उपप्रयन्तु मारुतः, सदानव इन्द्रं प्राशून्भवासचा, अर्यमा यातु वृपभस्तुविष्मान्,

यन्ता वसूनि विधत्ते तनूपाः सहस्राक्षो गोत्रभिद्वत्रवाहुः, अस्मासु देवो द्रविणं
ददातु, येते अर्थमन्त्रहवो देवयानाः पन्थानो राजन् ! दिव आचरन्ति, तेभिन्नों
अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च व्रूहि देव ! (राष्ट्रभूतान्देवानामार्पणम्)
बोधश्च मा प्रतिवोधश्च पुरस्ताद्वोपायतामऽस्वमश्च मानवद्राणश्च दक्षिणतो गोपा-
यतां, गोपायमानश्च मा रक्षमाणश्च पश्चाद्वोपायतां जागृविश्च मारुन्धती चोत्तराद्वो-
पायतां, अनमित्रज्ञो अधरागऽनमित्रसुदङ्कुष्ठि, इन्द्रानमित्रज्ञ पश्चादऽनमित्रं पुर-
स्कृष्टि, अनमित्रैरहोभिः सचेमहि विश्वेदेवा अनमित्रा न उपसः सन्तु निम्रुचः, याः
षडुर्वाः पञ्च ग्रदिशस्ता नः पान्तु मित्रधानो मित्रे दधाता अभयं नो अस्तु, ये
रात्रीमऽनुतिष्ठथ ये च भूतेषु जागृथ पश्चून्ये सर्वात्रक्षथ तेन आत्मसु जागृत,
बोधप्रतीबोधा स्वमानवद्राण गोपायमान रक्षमाण जागृवेऽरुन्धतीति, ये देवास्त-
नूपाः स्य ते म इह तन्वं पात बोधप्रतीबोधेत्यसौ वा आदिस्यो बोधोऽस्मिः, प्रती-
बोधो स्वमानवद्राणेति चन्द्रमा वा अस्वमोऽयं यः पवते सो नवद्राणो गोपायमान
रक्षमाणेत्यहवैं गोपायमानो रात्री रक्षमाणो जागृव्य, रुन्धतीति यज्ञो वै जागृविद्द-

क्षिणा रुन्धत्येते वै देवा राष्ट्रभृतास्तानेवेष्टे भात्मने गोपीथाय ॥ मत्रार्थः
सफलाः सन्तु पूर्णाः सन्तु मनोरथाः । शत्रूणां तुद्विनाशोऽस्तु मित्राणामुदयस्तव ।
मार्कण्डेयमुनेः स्वर्गवैद्ययोः स्वर्पतेस्तथा । आयुरारोग्यमैश्वर्यमेतत्त्रितयमस्तु ते ।
जीव त्वं शरदः शतम् ‘इति उदकलशस्त्ययनम् ॥

ॐ अथ कूष्माणडार्षम् ।

ब्रह्मा स्वयम्भूर्लिङ्गोक्ता देवताः समिधादानं पाप्मापहं च । यदेवा देवहेळनमि-
त्यष्टौ आद्याश्वतस्त्रोऽनुष्टुभः, पञ्चम्यष्टम्यौ त्रिष्टुभौ, षट्सप्तम्यौ जगत्यौ ॥ यददीव्य-
मिति सप्तोनाष्टौ त्रिष्टुप् महान्त्या प्रस्तारपङ्किः, षष्ठी गायत्री, दशम्यनुष्टुपान्त्या
द्वुष्णिक ॥ आयुर्से विश्वतो दधिति सप्तोनाद्या द्विषट् सप्तम्यत्रिष्टुप् तृतीयाऽद्या-
स्तिस्त्रो गायत्रं पञ्चाष्टम्याद्यानुष्टुप् शक्र्यन्तम् । सौत्रामण्या निचाङ्गणस्य । यदेवा देव-
हेळनमिति तिसूभिरनुष्टुप् भद्रं कर्णेभिरिति चतस्रमिः त्रिष्टुप् त्रिष्टुप्
द्वितीया विराह तृतीया जमती । शेषः कोकिलस्य राजपुत्रस्य राज्येष्प्सोः । पुनन्तु मा-
पितर इति नवमिः चतुर्थांचाद्या द्वेऽनुष्टुभौ, त्रिष्टुपान्त्या वैश्वदेवी, शेषं गायत्रं,

त्रुतीया पञ्चम्याद्याश्रतस्तो गायत्रं । ब्रह्मणो यच्चानि रुक्तम् । युनर्मासैत्विन्द्रियमिति ति-
 सृभिरनुष्टुबद्धरूपा प्रस्तारपङ्किः । अपांयो द्वावण इति चतुर्थः प्रजापतेष्विष्टुप् ।
 हिरण्यवर्णा इति तिसृभिः कश्यपस्य त्रिष्टुप् जगत्यस्य, अमे त्वं पारयेति त्रयोदश
 स्वप्रभूत्रव्याप्तिः लिङ्गोक्ताद्यास्तिस्तः षष्ठ्यादि तिसृष्टिष्टुबेकादशी च चतुर्थ्यादि द्वाव-
 उष्टुब्दवसी जगती पङ्किर्द्विदकर्यन्तम् ॥ अथ कूर्माण्डेष्टुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत
 यथा वै अूणहैव सैष भवति योऽयोनौ रेतः सिद्धति यद्र्वाचीनमेनो अूणहत्याया-
 क्तस्मान्मुच्येयमित्यऽयोनौ रेतः सिक्त्वा स्वप्नादन्यत्र अूणहत्या ब्रह्महत्या यो वा प-
 वित्रकामः पौर्णमास्यामभावस्यायां वा केशाक्षमश्रुलोमनखानि वापयित्वा शुद्धपक्षस्य
 पुण्याहे पर्वणि रोहिण्यां वा ज्ञातः शुचिः शुचिवासाः कृष्णाजिनवासाः वा ब्रह्मचारि-
 कल्पेन ब्रतमुपैति, संवत्सरं मासं चतुर्विंशति द्वादश षट् तिसृ वा रात्रीः न मांस-
 मभीयात्, न खियमुपेयात्, नोपरि शयीत, जुगुप्सेतानृतात्, पयो भक्षयति इति प्रधान-
 कल्पः । यावक्तुपभुजीत कृच्छ्रं द्वादशरात्रं त्वं त्वं त्वं यवागृं राजन्यस्यामिक्षां
 चैवस्यस्य सौम्बेऽप्यध्वर इत्येतद्वतं ब्रूयात् यदि मन्येतोपदास्यामीत्येवमोदनं धाना-

सवत्तून् वृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासायेति पूर्वाङ्गेऽस्मिन्मुपसमाधाय चरुं श्रप-
 यित्वाऽग्नेयाद्याः पद्देवताः कलशोऽभ्यर्च्य निर्वपेत्, आज्यभागान्तं हुत्वाऽथ सुवे-
 णाज्यस्य जुहोति, यदेवा देवहेळनं, यददीव्यनृणमहं, आयुरते विश्वतो दधित्यैतैः सूक्तैः
 प्रत्यृचमाज्यं जुहुयात् । यदेवा देवहेळनमिति तिसृभिः, भद्रं कर्णेभिरिति चतसृभिः,
 पुनन्तु मा पितर इति नवभिः, पुनर्मामैत्विन्द्रियमिति तिसृभिः, रथे अक्षेष्विति चत-
 सृभिः, हिरण्यवर्णा इति तिसृभिः प्रतिमंत्रमाज्यस्य हुत्वा अथ व्रतहोमान् जुहोति ।
 अग्नये, वायवे, सर्याय, ब्रह्मणे, प्रजापतये, कूष्मणिभ्यः इति व्रतहोमः । अम्बे त्वं पारयेति
 स्विष्टकृतं । वैश्वानर्येणेति सूक्तेन प्राञ्छुखः प्राञ्छलिरूपतिष्ठते जपेऽसूक्तानि पराञ्छियानि
 वैश्वानरीयं च । एव सोदनमासाद्याङ्ग्याधेये दशहोता दर्शपौर्णमासयोश्चतुर्होता चा-
 तुर्मास्येषु पञ्चहोता पञ्चयज्ञे पञ्चहोता सोमे सप्तहोतेति ह विज्ञायते कर्मादिष्वेतैर्जु-
 हुयात्पूतो देवलोकं समश्वुत इत्येतदित्येतत् ॥ महापापापनुत्यर्थं कूष्माण्डानि जपे-
 द्विजः । कृतव्रतः पौर्णमास्यां दर्शे वा प्रातरेव च ॥ १ ॥ पयो यवागूरामिक्षा द्विजा-
 दीनां व्रतं क्रमात् । नवां स्थालीं समाहृत्य तस्यां पायसमाश्रपेत् ॥ २ ॥ देवतास्तेन

यष्टव्या ऋचो होम्या जपेत च । कूष्माण्डानि जपेन्नित्यं जुहुयादर्शपूर्णयोः ॥ ३ ॥
 पापी पापाद्विनिर्मुक्तः शुद्धात्मा स्वर्गमाभ्युथात् । प्रायश्चित्तानि हुत्वाथ द्विजा-
 न्ठत्त्या प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥ इति सफलं कूष्माण्डार्थम् ॥

ॐ अथ कूष्माण्डमन्त्रम् ॥

कूष्मा नाम सुनीश्वरास्त्रिभुवने ख्याताः सुरूपाः शुभा, अण्डानाममृतेश्वरा
 विचरतां मध्ये स्वहंसात्मकाः । तेषि यत्पठनात्परतरतरां श्रेष्ठां गतिमास्थिताः,
 सोयं नो विदधातु सौख्यनिचयं पापारिनाशं सदा ॥ १ ॥ यत्पाठात्प्रलयं प्रयान्ति
 शतशः पापारिसंघाः क्षणाद्वोमात्तर्पणसञ्चयात्सुमहतामभ्यासनात्सद्वरात् । सोयं
 ब्रह्ममुखोद्भृतः परतरो मन्त्रादिगर्भो महान्कूष्माण्डो विदधातु सौख्यनिचयमभ्यः
 पुरः संस्थितिम् ॥ २ ॥ (कूष्माण्डानि कूष्माणां शकुनीनामण्डस्थानाम्) यदेवा देव-
 हेतनं यद्वाचानृतमूदिम । आदित्यास्तस्मान्मुञ्चतर्तस्यर्तेन मासुत ॥ १ ॥ देवा
 जीवनकाम्या यद्वाचानृतमूदिम । तस्मात् हहुमुञ्चतु विश्वेदेवाः सजोषसः ॥ २ ॥
 ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति । कृताञ्जः पाञ्चेनसो यत्किञ्चानृतमूदिम ॥ ३ ॥

इन्द्राम्भी मित्रावर्हणौ सोमो धाता वृहस्पतिः । ते नो मुञ्चन्त्वैनसो यत्किञ्चानृतम्-
 दिम ॥ ४ ॥ सजातशंसादुत जामिशंसाज्यायसः शंसादुत वा कनीयसः ।
 अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात्वमस्माज्ञातवेदो मुमुग्ध ॥ ५ ॥ यदन्तरिक्षं
 पृथिवीमुत्थां यत्पितरं भातरं वा जिह्विसिम । अग्निर्नस्तस्मादेनसो गार्हपत्यः
 प्रमुञ्चतु चक्रम यानि दुष्कृता ॥ ६ ॥ येन त्रितो अर्णवान्निर्वभूव येन सूर्यस्तमसो
 निर्मुमोच । येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषां ज्योतिरानशान आक्षि ॥ ७ ॥
 यत्कुसीदमप्रतीतं मर्यीह येन यमस्य मिथुनाचरामि । एतत्तदम्भे अनृणो भवामि
 जीवज्ञेव प्रति तत्ते दधामि ॥ ८ ॥ यददीव्यजृणमहं वभूवा दित्सन्वा सञ्गरञ्जनेभ्यः ।
 अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम् ॥ ९ ॥ यद्दस्ताभ्यां चक्र किल्विषाण्य-
 क्षाणां वध्नुसुपजिघमाणः । उग्रंपश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यपसरस अनुदत्तामृणानि
 ॥ १० ॥ उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत्किल्विषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत् । नेत्र ऋणादणवाँ
 इच्छमानो यमस्य लोके अस्तिर्ज्ञात्युत्तम् ॥ ११ ॥ अब ते हेठो वर्णन नमोभिरव
 यज्ञेभिरीमहे हविर्भिः । क्षयज्ञास्मभ्यमसुर प्रचेता राजज्ञेनांसि क्षिश्रथः कृतानि

॥ १२ ॥ उदुत्तमं वरुण पाशमस्तदवाधमं विमध्यमं श्रथाय । अथा वयमादित्य
 ब्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ १३ ॥ इमं मे वरुण श्रुधी हवमन्त्रा च मृल्य ।
 त्वामवस्युराचके ॥ १४ ॥ तत्त्वा यामि ब्रह्मण वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो
 हविर्भिः । अहेलमानो वरुणेह बोध्युरुशँस मान आयुः प्रमोषीः ॥ १५ ॥ त्वं नो
 अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेलोऽव यासिसीष्टाः । यजिष्ठो वहितमः
 शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्रसुमुग्ध्यस्त ॥ १६ ॥ स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती
 नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ । अव यक्षव नो वरुणं ररणो वीहि मृक्लीकं सुहवो न
 पुष्टि ॥ १७ ॥ सङ्कसुको विकसुको निर्क्षथो यश्च निःस्वरः । तेऽस्मद्यद्यममनागसो
 दूराहूरमचीचतन् ॥ १८ ॥ निर्यक्षममचीचतन्कृत्यां निर्क्षतिं च । तेनान्योऽस्मत्समृ-
 च्छतां तमसै प्रसुवामसि ॥ १९ ॥ दुःशासानुशासाभ्यां घनेनानुघनेन च । तेन
 योऽन्योस्मत्समृच्छतां तमसै प्रसुवामसि ॥ २० ॥ संवर्चसा पयसा सन्तनूभिरग-
 न्महि मनसा संशिवेन । त्वष्टा सुहृत्रो विदध्यत रायो नोऽनु मार्णु तन्वो यद्विलि-
 ष्टम् ॥ २१ ॥ आयुस्ते विश्वतो दधदयमङ्गिर्वरेण्यः । पुनस्ते प्राण आयातु परा

यक्षम् सुवामि ते ॥२२॥ इममग्न आयुपे वर्चसे कृधि तिरममोजो वरुण संशिशाधि ।
 मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदृष्ट्यथासत् ॥ २३ ॥ अग्न आयुषि
 पवस आसुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥ २४ ॥ अग्निर्क्षिः पव-
 मानः पांचजन्यः पुरोहितः । तमीमहे महागयम् ॥ २५ ॥ अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे
 वर्चः सुवीर्यम् । दधद्रयिं मयि पोषम् ॥ २६ ॥ अग्ने जातान्प्रणुदानः सप्तान्प्र-
 त्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व । अधि नो वृहि सुमना अहेळज्ञर्म ते स्याम त्रिवरुथ
 उज्जौ ॥ २७ ॥ सहसा जातान्प्रणुदानः सप्तान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व । अ-
 धिनो वृहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः सप्तान् ॥ २८ ॥ अग्ने ये नोऽ-
 भितो वृको जनो वारो जिघांसति । तं त्वं वृत्रहञ्जहि वस्वस्मभ्यमाकृधि ॥ २९ ॥
 अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च नेष्ठः । तं वयं समिधं कृत्वा तुभ्यमऽग्ने पिद-
 धमसि ॥ ३० ॥ यो नः शपादऽशपतो यश्च नः शपतः शपात् । इधमस्येव प्रख्या-
 यतस्तस्य मुच्छेषि किंचन ॥ Digitized by eGangotri संशितं मे ज्ञात्य संशितं वीर्य बलम् । संशितं
 क्षमं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः ॥ ३२ ॥ उदेपां बाहू अतिरमुद्रचो अथो

वलम् । क्षणोमि ब्रह्मणामित्रानुज्ञयामि स्वाँ अहम् ॥ ३३ ॥ पुनर्मनः पुनरायुर्म
 आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्, पुनश्चक्षुः पुनःश्रोत्रं म आगात् । वैश्वानरो
 अदवधस्तनूपा अववाधतां दुरितानि विश्वा ॥ ३४ ॥ (सौत्रामण्या निचाङ्गणाय) ।
 यदेवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम् । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुच्चन्तवंहसः
 ॥ ३५ ॥ यदि दिवा यदि नक्तमेनांसि चकृमा वयम् । वायुर्मा तस्मा० ॥ ३६ ॥
 यदि जाग्रद्यदि स्वममेनांसि चकृमा वयम् । सूर्यो मा तस्मा० ॥ ३७ ॥ (प्राय-
 श्चित्तानि सर्वान्तीयानि शिशुशैशवयोः) ॥ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं
 पश्येमाक्षिभिर्यजत्राः । स्थिरैरज्ञे स्तुष्टुवांसस्तनूभिर्वर्यशेम देवहितं यदायुः ॥ ३८ ॥
 स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति न स्ताक्षर्यो अरिष्टनेमिः
 स्वस्ति नो वृहस्पतिर्दधातु ॥ ३९ ॥ पृष्ठदश्वा मरुतः पृथिमातरः शुभं यावानो विद-
 धेषु जग्मयः । अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवा अवसाऽगमन्निह
 ॥ ४० ॥ शतमिन्द्रु शरदो अनित्क्लेत्तुर्मन्त्रात्कृत्तुर्मन्त्रसं तनूनाम् । पुत्रासो यथा
 पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥ ४१ ॥ शेषः कोकिलस्य राज्य-

पुत्रस्य राज्येष्वोः ॥ पुनन्तु मा पितरः सोऽयासः पुनन्तु मा पितामहाः । पुनन्तु
 प्रपितामहाः पवित्रेण शतायुषा ॥ ४२ ॥ पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपिता-
 महाः । पवित्रेण शतायुषा विश्वमायुर्द्यध्वै ॥ ४३ ॥ अग्न आयूषि पवस आसुवो-
 ज्ञमिषंच नः । आरे बाधस्त्र दुच्छुनाम् ॥ ४४ ॥ पुनन्तु मां देवजनाः पुनन्तु
 मनसा धियः । पुनन्तु विश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि मा ॥ ४५ ॥ पवित्रेण
 पुनीहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् । अग्ने कत्वा कत्तूरन् ॥ ४६ ॥ यत्ते पवित्रभर्चिष्यम्भे
 विततमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनातु मा ॥ ४७ ॥ पवसानः सो अद्य नः पवित्रेण
 विचर्षणिः । यः पूता स पुनातु मा ॥ ४८ ॥ उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण
 सवेन च । मां पुनीहि विश्वतः ॥ ४९ ॥ वैश्वदेवी पुनती देव्यागाद्यस्याभिमास्तन्वो
 वीतपृष्ठाः । तया मदन्तः सधमादेषु वयं स्याम पतयो रथीणाम् ॥ ५० ॥ (ब्रह्मणो
 यच्चानिरुक्तम्) ॥ पुनर्मा सैत्विन्द्रियं पुनरायुः पुनर्भगः । पुनर्ब्राह्मणमैतु मा पुनर्द्र-
 विणमैतु माम् ॥ ५१ ॥ यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कन्यदोषधीरध्यसरद्यदपः । तदहं
 पुनराददे ॥ ५२ ॥ यन्मे रेतः प्रसिद्ध्यते यन्म आजायते पुनः । यद्वा मे प्रति-

तिष्ठति तेन माममृतं कुरु तेन सुप्रजसं कुरु ॥५३॥ (अपां यो द्रविण इति प्रजापतेः)
 रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुद्धमे । इन्द्रं या देवी सुभगा
 जजान सेयमगाद्वर्चसा संविदाना ॥ ५४ ॥ या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये
 गोष्वश्वेषु पुरुषेष्वऽन्तः । इन्द्रं या० ॥ ५५ ॥ सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ तिविषि-
 रम्भौ ब्राह्मणे सूर्ये या । इन्द्रं या० ॥ ५६ ॥ या राजन्ये दुन्दुभावायतायामक्षस्य
 ऋन्दे पुरुषस्य मायौ । इन्द्रं या० ॥ ५७ ॥ (हिरण्यवर्णा इति कश्यपस्य) ॥ हिरण्य-
 वर्णा शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्त्रिन्द्रः । या अस्ति गर्भं दधिरे
 विरूपास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ ५८ ॥ यासां देवा दिवि कृष्णनिति भक्षं
 या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति । या अस्ति० ॥ ५९ ॥ यासां राजा वरुणो याति
 नर्थे सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम् । या अस्ति० ॥ ६० ॥ अम्भये नमः, वायवे
 नमः, सूर्याय नमः, ब्रह्मणे नमः, प्रजापतये नमः, कूर्मर्षिभ्यः नमः (इति ब्रत-
 होमः ।) अम्भे त्वं पारयेति स्विष्टकृतम् ॥) अम्भे त्वं पारयानव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति
 हुर्गाणि विश्वा । पूर्ण पृथ्वी बहुला न उवा भवा ताकाय तनयाय शंयोः ॥ ६१ ॥

(वैश्वानरीयेण सूक्तेन प्राञ्छुखः प्राजलिरूपतिष्ठते, जपेत्यज्ञानि परात्रि यानि वैश्वानरीयं च ॥) वैश्वानराय प्रति वेदयामो यदी मृळं सङ्गरो देवतासु । स एतान्पाशान्प्रमुच्च प्रवेद् स नो मुञ्चतु दुरितादवद्यात् ॥ ६२ ॥ वैश्वानरः पावया नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमऽभिधावाम्याशाम् । अनाजानन्मनसा याचमानो यद्वैनो अपतत्सुवामि ॥ ६३ ॥ अमूर्ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके । प्रेहामृतस्य यच्छतमेतद्वद्वक्षोचनम् ॥ ६४ ॥ विजिहीष्व लोकान्कृधि वन्धान्मुञ्चसि वद्वकम् । योनेरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्पथो अनुष्यात् ॥ ६५ ॥ सुप्रजानन्प्रतिगृह्णाति विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा कृतस्य । अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिङ्गं तन्तुमनु सन्तरेम ॥ ६६ ॥ उत तन्तुमन्धेके सन्तरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायतनवत् । अबन्धेके दुदृतः प्रयश्छन्दातुं चेच्छक्तुवान्स स्वर्गं एषाम् ॥ ६७ ॥ आरभेथामऽनु संरभेथां समानं पन्थामवतो घृतेन । यद्वां पूर्तं परिविष्टं यदझौ तस्य गुप्त्या इह जायापती संरभेथाम् ॥ ६८ ॥ यदन्तर्मिक्षं प्रथिवीमृतं द्यां यत्पितरं मातरं वा जिहिंसिम । अभिर्नस्तस्मादेनसो औपासन उच्चेनेषहुरिता यानि चक्रम् ॥ ६९ ॥ भूमिर्मातादि-

तिर्नो जनिव्रं त्रातान्तरिक्षमभिशस्या नः । द्यौर्नः पिता पित्र्याच्छुं भवाति जामि-
सृत्वा मावपत्सि लोकान् ॥ ७० ॥ यत्रासुहार्दः सुकृतो मदन्ति विहाय रोगं तन्वं
त्वाम् । अश्रोणा अङ्गेरहुताः स्वर्गेलोके तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम् ॥ ७१ ॥ यद-
न्नमद्भ्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यनुत वा करिष्यन् । यदेवानां चक्षुष्यागो अन्ति
यदेव किञ्च प्रतिजग्राहाहमग्निर्मा तस्मादनुर्गं करोतु ॥ ७२ ॥ यदन्नमग्नि बहुधा
विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम् । यदेवानां० ॥ ७३ ॥ अनेन मन्त्रपाठेन०
अग्निः प्रीयतामग्निः प्रीतोस्तु, वायुः प्री०, सूर्यः प्री०, ब्रह्मा प्री०, प्रजापतिः प्री०, कूष्म-
र्षयः प्रीयन्तां कूष्मर्षयः प्रीताः सन्तु ॥ पापान्मुक्तिः पुण्यवृद्धिरस्तु ॥ इति कूष्माण्डमब्रम् ॥

ॐ अथ कूष्माण्डब्राह्मणम् ॥ ब्राह्मणः प्रजापतेर्यजुः ॥ वातरशना ह वा ऋषयः
श्रमिण ऊर्ध्वमन्थिनो वभूवुस्तानृपयोऽर्थमायस्ते निलायमाचरंस्तान्प्रददशुः, कूष्मा-
ण्डानि ताँस्तेऽन्वपश्यञ्छद्या च तपसा च तानृषयोऽपृच्छन् कथानिलायं चरथेति,
त ऋषीनब्रवन्नमो वोस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धान्ति केन ब्रः सपर्यामेति तानृषयोऽब्र-
वन्पवित्रं नो ब्रूत, येनाऽरेपसो भविष्याम इति, त एतानि सूक्तान्यऽपश्यन्

“यदेवा देवहेत्वं” “यददीन्यन्नमहं” “आयुस्ते विश्वतो दधत्” इत्येतैराज्यं जुहुत,
 तेनारेपसो भविष्यथेति, त एतैराज्यमजुहुवुस्ते वाऽरेपसोऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुया-
 त्पूतो देवलोकान्समशुते ॥ १ ॥ कूष्मा ह वै नाम ऋषयो वातरशनास्ते हृसा
 हिरण्मया ज्योतिष्पक्षा अजिरा भूत्वाऽचरङ्गस्ते कामयन्ताण्डेषु नः प्रजा ब्रह्मा वदेयु-
 रिति, तेषामण्डेष्वेव प्रजा ब्रह्मावादिषुस्त अण्डस्था भवदङ्गस्तस्मात्कूष्माण्डानि कूष्मा-
 ण्डेजुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यद्र्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्येयमित्य-
 योनौ वा रेतः सिक्त्वा जुहुयाद्यथा वै स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ
 रेतः सिङ्गति, यदेतैराज्यं जुहोति तैरेवात्मानं पुनीते दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः
 सदधि जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवात्मानं पुनीते, मासं दीक्षितो
 भवति, यो वै मासः स संवत्सरः, संवत्सरादेवात्मानं पुनीते, द्वादशरात्रीदीक्षितो
 भवति द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवात्मानं पुनीते, षड्हरात्रीदीक्षितो
 भवति षड्हा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवात्मानं पुनीते, तस्य व्रतं “न मांस-
 मशीयात्, न खियमुपेयात्, नापयासीत्, जुगुप्तेतानृतात्, पयो ब्राह्मणस्य व्रतं, यवाग्

राजन्यस्य, आमिक्षा वैश्यस्य, सौम्येष्यध्वरे इत्येतद्रत्नं ब्रूयाद्यदि मन्यतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सकून् घृतमित्यनुवत्येदात्मनोऽनुपसादायेति ॥ इति कूष्माण्डब्राह्मणम् ॥

अथ कलशावाहनम् ।

आवाहयाम्यहं देवं गणेशं सुरपूजितम् । सदैव विघ्नहर्तारं सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥
 रक्तवर्णो महातेजा रक्तस्त्रगदामभूषितः । बलिः पुष्पं चरुश्चैव धूपोयं प्रतिगृह्यतां ॥२॥
 निषुसीद गणपते० १ । आवा० कुमारं पण्मुखं प्रभुम् । मयूरासनमारुढं भक्तानाम-
 भयङ्करम् ॥ १ ॥ शुक्रवर्णो महातेजाः० ॥ २ ॥ कुमारं माता० २ । आवाहयाम्यहं
 देवीः श्रियं लक्ष्मीं सरस्वतीम् । तथा च विश्वकर्माणमन्याश्च द्वारदेवताः ॥३॥ ना-
 नावर्णधरा देवीः० २ । आगच्छागच्छ देवेशि क्षीराराणवसमुज्जवे । लोकानामुपका-
 राथं सन्निधिं कुरु सर्वदा ॥४॥ रक्तवर्णो० २ ॥ अश्वूर्वाँ० ३ । आवाहयाम्यहं देवीं
 वागीशीं वाक्प्रदायिनीम् । हंसस्थां सुरदितिजैः पूजितां विघ्नहारिणीम् ॥५॥ शुक्र-
 वर्णो० ॥२॥ इयं शुभेभिः० ४ । आवाह० लक्ष्मीं लैलोक्यपूजिताम् । भक्तं मोहा-
 कुलमातं पश्यन्तीं स्त्रिग्धचक्षुषा ॥ १ ॥ रक्तवर्णो० ॥२॥ कांस्यस्तितां० ५ । आ-

वाहयाम्यहं देवं विश्वकर्माणमीश्वरम् । सर्वासां देवतानां च सदाशिलप्रवर्तकम् ॥१॥
 शुक्रवर्णो० ॥२॥ विश्वकर्मा०६ । इति द्वारदेवताः । अथ ब्रह्मकलशे । आवाहयाम्यहं देवं
 ब्रह्माणं च चतुर्सुजम् । हंसयानं स्वक्षमालाकमण्डलुधरं प्रभुम् ॥३॥ रक्तव० ॥२॥
 ब्रह्मा देवानां० १ । आवाह० विष्णुं गदाशङ्खावजचक्रिणम् । अतसीषुष्पसङ्काशं पी-
 तवाससमच्युतम् ॥४॥ पीतवर्णो० ॥३॥ प्रतदिष्णु० २ । आवा० ईश्वरं पार्वतीपतिम् ।
 वृपभासनमारुढं नागाभरणभूषितम् ॥५॥ शुक्रवर्णो० ॥२॥ यो रुद्रो अग्नौ० ६ ।
 आवाहयाम्यहं दुर्गां शङ्खचापशरान्विताम् । त्रिशूलहस्तां वरदां त्रिनेत्रां चारुहासि-
 नीम् ॥६॥ रक्तवर्णो० ॥२॥ जातवेदसे० ४ । अथेन्द्रकलशे दिक्पालान् । आवाह०
 वज्रहस्तं शचीपतिम् । ऐरावणसमारुढं पूर्वस्यां दिशि पूजयेत् ॥७॥ पीतव० ॥२॥
 इन्द्रा पर्वताः० १ । आवा० रक्तं वैश्वानरं तथा । शक्तिहस्तं शुकारुढमाघेयां दिशि
 पूजयेत् ॥८॥ रक्तव० ॥२॥ अग्निः ससिं० २ । आवा० धर्मराजं महाबलम् । महि-
 पासनमारुढं दक्षिणस्यां दिशि यजेत् ॥९॥ कृष्णव० ॥२॥ यमो दाधार० ३ । आ-
 वा० नैऋतं दैत्यपूजितम् । खड्गपाण रक्षोव्यासं नैऋत्यां दिशि पूजयेत् ॥१॥

दीलव० ॥२॥ यन्ते देवी० ४ । आवा० वरुणं यादसां पतिम् । पाशहस्तं तिमिवाहं
 पश्चिमायां दिशि यजेत् ॥१॥ श्यामव० ॥२॥ उदुत्तमं० ५ । आवा० मास्तं ध्वज-
 धारिणम् । सर्वेषां जीवनं वीरं वायव्यां दिशि पूजयेत् ॥१॥ रक्तव० ॥२॥ वाय-
 वायाः० ६ । आवा० कुवेरं गदया युतम् । नरासनसमारूढमुत्तरस्यां दिशि यजेत्
 ॥१॥ कृष्णव० ॥२॥ सोमो धेनु० ७ ॥ राजावराजा० ८ । आवा० ईशानं शूलधा-
 रिणम् । शिरश्चन्द्रं वृषारूढमैशान्यां दिशि पूजयेत् ॥ ९ ॥ शुक्रव० ॥२॥ ईशान-
 न्त्वा० ९ । आवा० ब्रह्माणं गायत्रीपतिम् । चतुरास्यं हंसयानमूर्धयै दिशि पूज-
 येत् ॥१॥ रक्तव० ॥२॥ ब्रह्मजज्ञानं० ९ । आवा० विष्णुं त्रैलोक्यपूजितम् । रमायुतं
 खगारूढमधरायां दिशि यजेत् ॥१॥ पीतव० ॥२॥ वषट् ते विष्ण० १० । मध्ये ग्र-
 हान् । आ० भानुं सर्वजगद्गुरुम् । अरुणः सारथिर्यस्य सप्ताश्वरथवाहनः ॥ १ ॥
 रक्तव० ॥२॥ आकृष्णेन० १ । आवा० चन्द्रं नक्षत्रनायकम् । शम्भोः शिर-
 स्यलङ्कारं प्रत्यक्षं लोकनायकम् ॥ १ ॥ शुक्रव० ॥२॥ याते धामानि० २ । आवा०
 भौमं मयूरवाहनम् । लोहिताङ्गं
 Digitized by eGangotri

अग्निर्मूर्धा० ३ । आवा० बुधं बुद्धिविवर्धनम् । सुवर्णरथगं दीपं सोमवंशस्य दुःख-
 हम् ॥१॥ पीतव० ॥२॥ वोधास्व मे० ४ । आवा० जीवं देवेन्द्रमन्त्रिणम् । गजासनं
 देवपूजयं वाकपाति च ग्रहेश्वरम् ॥१॥ पीतव० ॥२॥ वृहस्पति अ० ५ । आवा० भा-
 गेवं दैत्यपूजितम् । असुराणां गुरुं चैव ग्रहाणामतिपूजितम् । शुक्रव० ॥२॥ अन्ना-
 त्परि० ६ । आवा० सूर्यपुत्रं शनैश्वरम् । मेचकप्रतिवर्णाभं भूतसंहारकारकम् ॥१॥
 कृष्णव० ॥२॥ शत्रोदेवी० ७ । आवा० सैंहिकेयं महाबलम् । अवाहुमन्तरिक्षस्थं
 देवदानवपूजितम् ॥१॥ हरिद्रौण० ॥२॥ क्या नश्चि० ८ । आवा० केतुं सर्वग्रहा-
 न्तकम् । नीलजीमूतसङ्काशं मृत्युत्तुल्यपराक्रमम् ॥१॥ धूम्रव० ॥२॥ केतुं कृष्ण० ९।
 आवा० ध्रुवराजं महाबलम् । ऋषीणां प्रवरं पूजयं रुद्रैकादशवासिनम् ॥१॥ ग्रहचक्रे
 स्थितं नित्यमुदीच्यां दिशि पूजयेत् । रक्तव० ॥२॥ ध्रुवाधौ० । आवा० अगस्त्यं देव-
 पूजितम् । उग्ररूपधरं नित्यं रुद्ररूपं मुनिस्तुतम् । दक्षिणस्यां ज्वलंतं च जलधिचु-
 छकीकरम् ॥१॥ पीतव० ॥३॥ अगस्त्यः ख० । आवा० वास्तोषपतिमतिप्रियम् ।
 अधोमुखं धराकाशादिक्षु सर्वासु व्यापकम् ॥१॥ स्वेच्छाव० ॥२॥ अमीवहा० । वा-

स्तोष्पते० । आवाहयाभ्यहं देवान्क्षेत्रपालान्महावलान् । दंष्टाकरालवदनाभटामुकु-
टमणिहतान् । भूपातालखदिक्व्याप्य संस्थितान्भक्तवत्सलान् । नानारूपधरान्देवा-
आनावर्णोपशोभितान् । बलि० ॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं० भगवन्पुण्डरीकाक्ष० ॥ ३ ॥
इत्यावाहनं कलशेषु ॥

अथाग्निकुण्डपूजा ।

वेदिमुपस्पृश्य । आगच्छ वरदे ज्ञानमुद्रे यज्ञैर्विभूषिते । वेदि वेदमयैर्मन्त्रैः संस्कृते
ते नमो नमः ॥ १ ॥ त्वामाश्रित्य स्थिता देवा घृताहुतिं पिवन्ति ये । ते देवास्तु-
ष्टिमायान्तु मा विघ्नं यज्ञकर्मणि ॥ २ ॥ पयः पृथिव्याः ३ ॥ देवस्य त्वा० ॥ ४ ॥
अथाक्षलिः । संमुखातिष्ठ वेदि त्वं यथा स्थास्यन्ति देवताः । स्थानभूता शिवादीनां
शक्तीनां सुरपूजिते । ब्रह्माज्ञयाद्य मे यज्ञं सफलीकर्तुमर्हसि ॥ गणपतयेऽश्रोटं ज्वाला-
लिङ्गे श्रीफलकन्दौ च संस्थाप्य ॥ सं व्वः सृजामि० । अश्विनोः० । गायत्र्यै नमः ३
तत्पुरुषाय वि०, वक्रतुण्डाय० ३ वैश्वानराय० समार्चिषे धी० तज्जोऽग्निः प्र० ३
पावकाय वि०, हेलालीलाय धी०, तज्जोऽग्निः० ३ तत्पुरु० महादे० ३ अद्य तावत्

महागणपते:० द्वार्देवतानां, विनायकस्य ८ आदित्यमणे: अनुमतिमणे: सरस्वति-
 मणे: पूर्वे देवमुखस्य, आग्नेये सप्तजिह्वस्य दक्षिणे वैश्वानरस्य, नैऋते जातवेदसः,
 पश्चिमे अग्नेः वायवे हुताशनस्य, उत्तरे हुतवहस्य, ईशाने कृष्णवर्त्मनः, मध्ये अग्ने-
 सहस्राक्षस्य शतं ते प्राणः शतं ते व्यानः शतं ते तेजः सहस्रमुखस्य ऊर्ध्वे ब्रह्मवि-
 ष्टुमहेश्वरदेवतानां काल्याः, कराल्याः, मनोजवायाः, सुलोहितायाः, धूम्रायाः,
 विस्फुलिंगिन्याः, सुमनसायाः विश्वचर्याः ब्रह्माण्डव्यापिन्याः ज्वालालिङ्गतेजसः
 धूम्रवर्णायाः नीलवर्णायाः कपिलायाः ज्वालायाः तेजोवत्याः हव्यवाहायाः
 कव्यवाहायाः रौद्रायाः संहारिण्याः तापिन्याः, पाचिन्याः । भवस्य देवस्य० ८
 पट्टिंत्रशत्त्वानां सप्तजिह्वासहितस्य पावकस्य ब्रह्माण्डव्यापकतेजोमयपरमशिवज्वा-
 लालिङ्गदेवतानां ॥ स्तुवमूले । सोमस्य शुक्रस्य अग्नेः । मध्ये । महेश्वरस्य । मूर्खिः ।
 ब्रह्मणः । स्तुचमूले । अपां मध्ये । भास्करस्य । रन्ध्रदये । गौर्याः दुर्गायाः, कात्यावन्या
 मह्याः स्तुकस्तुवदेवतानां आत्मनोऽभ्युक्तियाज्ञिमित्तं द्वार्देवपूजनं, अग्निकुण्डपू०
 ज्वालालिङ्गपू० स्तुकस्तुवपूजनमर्चामहं करिष्ये । एवमासनं । महागणतये० वः पू-

जयामि । महागणपतिं० आवाहयिष्यामि० ॥ आवाहयास्यहं देवं गणेशं० ॥ अ-
 म्नि स्वाहासमेतं दितिजसुरनुतं रक्तवर्णं त्रिनेत्रं कण्ठे हारं भुजाभ्यां वरमभयमथो
 दक्षिणाभ्यां वहन्तम् । वामाभ्यामक्षमालाममृतकलशकं रम्यहासं सुवेषं नानाल-
 ङ्कारयुक्तं मृगवरसहितं त्वाह्वये होमकाले ॥ ज्वालामणिडतमाकाशं० ॥ ज्वालालिङ्गे ।
 आवाहयामि गिरिजाधवमीश्वरं तं गौरीयुतं सकलपाशहरं सुरेशम् । चर्माम्बरं द-
 शभुजं च त्रिशूलहस्तं व्यालैर्विभूषिततनुं मखरक्षणार्थम् । सुवक्षुचौ ॥ मूले सोमा-
 मिशुक्रास्पदमथ शिरसि ब्रह्मणो मध्यवेशो माहेश्वर्यं सुवं तं सुचमपि पयसां भास्क-
 रस्याथ मध्ये । दुर्गागौर्योद्दिरन्धे स्वजनभयहते भूमिकात्यायनीयं देवान्पितृनृषीश्वा-
 विरतं कुशलदावाह्वये तौ च होमे ॥ भगवन्पु० । पाद्यादि दक्षिणानैवेद्यान्तम् ॥
 अथ पुरोहितपूजा । शतक्रतोर्यथा जीवो विष्णोर्ब्रह्मा यथा पुरः । अध्वर्योभूत्तथा से त्वं
 भव ब्रह्मन् नमोऽस्तु ते ॥ इन्द्रावृहस्पतिभ्यां गन्धादि नैवेद्यान्तम् ॥ अथ सुक्षुव-
 प्रतिपादनम् । सावित्राणि० आत्मनो० यज्ञसाफत्यद्वारा सर्वात्मकविष्णुप्रीत्यर्थं ब्रा-
 ह्मणाय सुक्षुवौ प्रतिपादयामि ३ प्रातंगृह्णामि ३ । त्रातारमिन्द्रं० १ इन्द्रं कुत्सो० २

चित्तः सुविचत्तमाजयं वाग्वेदिराधीतं बर्हिः । केतोरग्निर्विज्ञातमग्निर्वाचस्पतिहौता
 मन उपवक्ता प्राणो हविः सामाधुर्युरिन्द्रं गच्छ नमः ३ कया नश्चित्र० ४ अन्नात्प-
 रि ५ ब्रह्मा देवानां० ६ पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः० ७ ॥ ततोग्निं पुष्टं दत्त्वा ।
 सप्तहस्तश्चतुशृङ्गः सप्तजिह्वो द्विशीर्षकः । त्रिपात्रसप्तवदनः सुखासीनः शुचिसितः
 ॥१॥ यावद्वोमं तथाकर्म करिष्ये त्वदनुज्ञया । तावत्कालभिहातिष्ठ वद्वे विन्नं नि-
 वारय ॥ २ ॥ ततोग्निकोणे धमयेत् ॐ हुं हुतभुजे नमः ॥ अग्ने शकेति मत्रः । अध-
 समित्पूजा । ॐ भूर्भुवः स्वः मत्रेण समिद्धमानयेहुधः । घृतवती पयः पृथिव्या इति
 घृतदुग्धेन संस्पृशेत् ॥ दर्भकाण्डदयं प्रज्वाल्यावर्तनीयम् । येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उ-
 दारय येनादित्या वसवो येन रुद्राः । येनाङ्गिरसो महिमानमानशुस्तेनैत्वं यजमा-
 नाय स्वत्ति इति ॥ ततो नमस्कारः । पृथिवी समित्तामग्निं समिन्धे तामहं समिन्धे
 सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तेजसा वर्चसा यशसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्ध्यात् १ अ-
 न्तरिक्षं समित्तां वायुं समिन्धेऽग्निः
 Digitized by eGangotri २ द्यौः समित्तां सूर्यं समिन्धे
 तामहं० ३ ओषधीनां पते ! सोम हन्त्यकन्धयेष्वऽयुक्तिम् । यथा तथा गतां स-

अयक्त दूरीकुरु नमोऽस्तुते ॥ ततः पूजा । हव्यै कव्यै कुरुकुल्यायै सिन्धव्यै सिंहै
 अमृतवर्धन्यै अमृतरूपिण्यै पावकवर्धिन्यै वह्निप्रियायै नैवेद्यान्तमर्चयित्वा प्रणमेत् ।
 हव्यं प्रणीहि हव्यं शृणीहि हव्यं श्रपय हव्यं पाचय हव्यमसि हव्यत्वा हव्यं वहसि
 हव्यं सीदु सुगमं प्रयासि ॥ ततः पुस्तकपूजा । सरस्वतीं देवयन्तो ० । लक्ष्म्यै मेधायै
 धरायै धृत्यै तुष्ट्यै पुष्ट्यै वागीश्वर्यै वाग्देवतायै गायत्र्यै सावित्र्यै सरस्वत्यै अमृते-
 श्वर्यै । गन्धादि नैवेद्यान्तं कृत्वा ॥ अग्निभद्रं पठेत् । अम्बये समन०, वायवे०, सूर्या-
 य०, वरुणाय०, साञ्जे०, ब्रह्मणे०, राज्ञे० रथाय सम० ॥ उत्तरतः संस्तीर्येति
 आत्मभागान्तं हुत्वा ।

॥ इत्याज्याभागः ३ ॥

(यवतिलभागान्तरिदं)

अथ प्रायश्चित्तस्थानकम् ।

यथाश्रमेधः क्रतुराद् सर्वपापापनोदनः । तथाधर्मर्षणं सूक्तं सर्वपापापनोदनम् ॥ ध्यानं ॥
 श्रीनारायणमात्मरूपममलं ब्रह्मादिभिः संस्तुतं शङ्खचक्रगदाम्बुजानि दधतं दोर्भिः-
 शतुर्भिः सदा । लक्ष्म्या भूषितवामभागममले पद्मं निषष्ठणं सहापापानामभिसंहर-

न्तमनघं दोषापनुत्यै भजे ॥ भद्रं कर्णेभिरिति चतस्रभिः स्योनोमहति छिद्रस्य ब्रवो मि-
 त्रावरुणयोरन्तेवासिनः पङ्किरयातयानीन्दक्रतुमिति शक्तिर्वासिष्ठस्य प्रायश्चित्तानि सर्वान्ती-
 यानि शिशुशैशवयोः प्रजापतिमनसील्यादि मित्रो जनानिल्यन्तं वैप्रुपासन्तीनां वसिष्ठपुत्राणां
 स्वर्गतानां वाग्वै सरस्वती विशानुवाकौ प्रायश्चित्तेति वैतानि हर्वापि पापविमुच्चनम् । यजुः
 ३५ भद्रं कर्णेभिः० १ स्वस्ति न इन्द्रो वृ० २ पृष्ठदशा मरुतः० ३ शतमिन्नु शर-
 दो० ४ (क्र० पृ०) प्रेष्ठो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्या सूर्या यविष्ट, त्वांशश्वन्त-
 मुपयन्ति वाजाः ५ श्रत्कर्णाय कवये वेदाय वाचोभिर्नाकमुपयामि शंसन् । यतो-
 भयमभयं तन्वो अस्त्वग्ने देवानामवहेड ईक्ष ॥ ६ ॥ अग्निर्वौदेवमग्निभिः सजोष
 यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणवध्वम् । यो मत्येषु निधुविनृतावातपूर्मूर्धा घृतज्ञः पावकः
 ॥७॥ घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्ने घृताहवानो घृतमस्य धाम । घृतप्रुषो हरितस्त्वा
 वहन्तु घृतं पिबन्यजतादेवदेवान् ॥८॥ (अ० १) इमो अग्ने वीततमानि हव्याजस्तो
 वक्षि देवतातिमच्छ । प्रायश्चित्तस्थानम् सुरभीष्णु व्यन्तु सप्त ते अग्ने त्रयमिंशत्,
 यन्मे मनसो विश्वकर्माभिं युनजमीन्द्यानास्त्वामिन्न ईक्षित ईक्षितव्यै, देवैः

पार्थिवैः पातु वायुर्न ईळित ईळितव्यै, देवै रन्तरिक्षैः पातु सूर्यो न ईळित
 ईळितव्यै, देवैर्दिव्यैः पातु विष्णुर्न ईळित ईळितव्यै, देवैर्दिव्यैः पातु अग्निर्यजुर्भिः
 पूषा सुगाकौरस्त इमं यज्ञमवन्तु ते मामवन्त्वव आरभेनमारभध्वम् २ पृथिवी
 विभूवरि सिनीवालयुवन्ध आचित्तिमनस्ते भुवि, विवस्ते य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावां-
 स्तव ऋद्ध्वा संसोमस्याज्यमसि, हविषो हविज्योतिषो ज्योतिर्विशेषां देवानां भागधे-
 येस्य देववीतयेवो गृह्णामि, संब्वः सिचन्तु मरुतः संपूषा सन्धाता समिन्द्रः संबृह-
 स्पतिः, संब्वोयमस्मिः सिच्छन्तु प्रजया च धनेन च आयुष्मन्तं कृणोतु मास्, मान्दावशः,
 आपो देवीर्घृतमिदाप आसन्नशीषोमौ विअत्याप इत्ताः, तीव्रो रसो मधुपृचामरङ्गम
 भामा प्राणेन सह वर्चसागन्, आदित्पश्याम्युत वा शृणोम्यामा घोषो गच्छति
 वाञ्छ आसम्, मेनेभेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः, समान्या-
 यन्त्युपयन्त्यन्याः समानमूर्धं नद्यः पृणन्ति, तंसूं शुचिं शुचयो दीदिवांसमपान्नपातं
 परितस्थुरापः, आपोहिष्टामयोभुवस्तान् ऊर्जै दधात न, महे रणाय चक्षसे, यो
 वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते हनः उशतीरिव मातरः, तस्मा अरङ्गमाम वो

यस्य क्षयाय जिन्वथ आपो जनयथा चनः, स इं वृषा जनयंस्ता सु गर्भं स इं
 शिशुर्धयति तं रिहन्ति, सो अपान्नपादूर्जयन्नप्स्वन्तर्वं सु देयाय विदते विभाति,
 इह गावः प्रजायधवमिहाश्चा इह पूरुषाः, इह सहस्रदक्षिणो रायस्पोषः प्रजायताँ,
 अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैरियं वेदिः सुपत्या सुवीराः, इदं वर्हिरतीबर्हिष्यन्येमं
 यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः, स्व आदमे सुदुया यस्य धेनुः स्वधांपीपाय
 सुत्वन्नमत्ति, सो अपान्नपादन्नभिम्लातवर्णोन्यसीवेह तन्वा विवेश ३ स्कन्ना
 थौः स्कन्ना पृथिवी स्कन्नंविश्वमिदं हविः, स्कन्नादो विश्वा भूतानि प्रस्कन्नं
 जायतां हविः, इह गावोयं यज्ञः, पयस्वतीराप ओषधयः पयस्वान्मामकं वचः,
 अपां पयस्वद्यत्पयस्तेन नः सह वर्धतां, यदवामृक्षच्छकुनिसुखेन निर्कृते तव,
 अग्निष्टसर्वं शुन्धतु हव्यवादवृत्तसूदनः, यदवामृक्षच्छुपान्मुखेन निर्कृते तव,
 अग्निष्टसर्वं शुन्धतु हव्यवादघृतसूदनः, भूतिदध्ना घृतेन वर्धतां यज्ञं यज्ञाय मुञ्चतु
 स्वाहा, घृतेन वर्धतां भूतिसुखेमं यज्ञं सुञ्जपतिमंहसः स्वाहा, यास्ते अग्ने
 समिद्धो अप्स्वन्तर्वर्ष्मन्पृयिव्या उपसूर्येयाः, तास्ते गच्छमत्वाहुतीर्घृतस्य देवान्ये

यजमानाय शर्म ४ यज्ञस्य हि स्थ क्रत्विजा इन्द्राभी कल्पना युवम्, हुता-
 हुतस्य त्रायतुसाहुतस्य हुतस्य च, हुतस्य चाहुतस्य चाहुतस्य च हुतस्य च, पीता-
 पीतस्य सोमस्यास्य हव्यस्येन्द्राभी वीतं पिबतमागतम्, सोमं यज्ञं तमो विद्-
 न्मत्तिजोमो इमाः प्रजाः, मयाः सोमं पिवादिमं संसृष्टमुभयहृकृतम्, मा नो ध्व-
 रिषुः पितरो मोत देवा मा नः सबन्धुरुत वान्यवन्धुः, मा नो दुःशंस्यो अघशंस
 ईशताहुतोयं यज्ञो अध्येतु देवान्, सप्तर्त्विजः सप्तसदांस्येषान्दशक्षिपो अश्विन
 पञ्चवाजः, प्राणोव्यानोपानोमान आकृतिमग्निः स्वाहा, देवा हविरिदं जुषन्ताम् ५
 आत्मा यज्ञस्य रंह्याः सुषाणः पवते सुतः प्रत्नानि पाति काव्यः, घोषा इनो
 नृषा अस्य श्वसा वाजसा उत आत्मा यज्ञस्य पूर्व्यः, आत्मान्वज्ञभो दुद्यते धृत-
 म्पयो क्रतस्य योनिरमृतं विजायते, समीचानः सुदानवः प्रीणन्तितन्नुरोहितमेव
 मेहन्ति पेरवः, देवा देवेषु श्रयन्तां ग्रथमा द्वितीयेषु श्रयन्तां, द्वितीया तृतीयेषु
 श्रयन्तां, येस्थ त्रय एकादश श्रुयश्च त्रिंश्च त्रयश्च त्रीश शतान्नयश्च त्रीश सहस्रा-
 त द्वामं यज्ञमवन्तु ते माभवन्तुनोव भादभेन मारभद्रवम् ६ चसवस्त्रोदीरयन्तु

रुद्रास्त्वोदीर्पयन्त्वादित्यास्त्वोच्छ्रयन्तु विश्वे त्वा देवा दंहन्तु, ध्रुवा द्यौ ध्रुवा पृथिवी
 ध्रुवासः पर्वता इमे, ध्रुवं विश्वमिदं जगद्गुवो राजा विशामसि, देवा ह धर्मणा
 ध्रुवा यजमानः पशुभिर्ध्रुवः, दिवि दिव्यां दंहान्तरिक्षेन्तरिक्षं दंह पृथिव्यां पार्थिवान्
 दंह, आ त्वा हर्षमन्तरेभूर्ध्रुवस्तिष्ठ विचाचलत्, विशस्त्वा सर्वा वाङ्मन्तु मा त्वाद्यज्ञे
 अधिभ्रशत्, ध्रुवं ध्रुवेण हविषा हविरवसोमन्यामसि, यथा न इन्द्रः केवली
 विशो बलिहृतस्करत्, स्वाहा दिव आप्यायस्व, स्वाहान्तरिक्षादाप्यायस्व,
 स्वाहा पृथिव्या आप्यायस्वायुर्धा असि, ध्रुवायुर्मेदेहि वयोधा असि ध्रुवं
 वयो मे देहि तनूपा असि, ध्रुवतन्वं मे पाहि, चक्षुप्पा असि ध्रुवचक्षुर्मे पाहि,
 वर्चोधा असि, ध्रुववर्चो मे पाहि, अध्वर्यो यं यज्ञो अस्तुदेवा ओषधीभ्यः
 पशुभ्यो मे धनाय, विश्वसै भूताय ध्रुवो अस्तु देवाः स पिन्वस्व घृतवदेवयज्ञा,
 इहैवैधिमा पच्योष्टा पर्वता इवाविचाचलत्, इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह यज्ञमुधारय,
 इममिन्द्रो अदीधरद्गुवन्ध्रुवेण हविषा हविः तस्मै सोमो अधिब्रुवत्तसा वो ब्रह्म-
 णसपतिः, ध्रुवा द्यौध्रुवा पृथिवी ध्रुवासः पर्वता इमे, ध्रुवं विश्वमिदं जगद्गुवो राजा

विशामसि ७ असवे स्वाहा वसवे स्वाहा, वसुधेयायस्वाहा, भूपतयेस्वाहा भुवन-
 पतयेस्वाहा भूतानां पतयेस्वाहा, भूतायस्वाहा, द्रप्सश्च स्कन्दपृथिवीमनुद्यामित्वं
 च योनिमनु यश्च पूर्वः, समानं योनिमनुसञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्तहोत्राः,
 यस्ते द्रप्स स्कन्दति यस्ते अंशुर्वाहुच्युतो धिषणाया उपस्थे, अध्वर्यो वा परिवायः
 पवित्रान्तर्ते जुहोमि मनसा वपदकृतम्, यो द्रप्सो अंशुः पतितः पृथिव्यां परिवा-
 पात्पुरोळाशात्करम्भात्, धानासोमान्मन्थिन इन्द्रशुक्रात्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जु-
 होमि, यस्ते द्रप्सो मधुमां इन्द्रयावान्स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान्, अध्वर्यो वा
 परिवायः पवित्रान्तर्ते जुहोमि मनसा वपदकृतम्, यस्ते द्रप्सः स्कन्दति यस्ते
 अंशुरवश्चयः पुरोदिवः, अयन्देवो बृहस्पतिः सन्तत्सिञ्चन्तु राधसा ८ विसृष्ट
 धेनाः सलिला धृतच्युतो वसन्तो ग्रीष्मो मधुमन्ति वर्षाः, शरद्वेमन्त ऋतवो म-
 योभुव उदप्रुतो नभसीसं वसन्ताम्, आनः प्रजा मा देवानान्त्वमग्ने व्रतपा असि,
 यद्वो वयं प्रमिनाम व्रतानि विद्वपां देवा आविद्वष्टरासः, अग्निष्टद्विश्वमापृणाति वि-
 द्वान्येभिर्देवानृतुभिः कल्पयति मधुश्च माधवश्च वासन्तिका ऋतू, शुक्लश्च शुचिश्च

ग्रेष्मा ऋतू, नभश्च नभस्यश्च वार्षिका ऋतू, इषश्चोर्जश्च शारदा ऋतू, सहश्रस-
हस्यश्च हैमनितिका ऋतू, तपश्च तपस्यश्च शैशारा ऋतू, त इमं यज्ञमवन्तु ते माम-
वन्त्वनुव आरभेनुमारभध्वम् ९ असवे स्वाहा वसवे स्वाहा विभवे स्वाहा विक-
स्वते स्वाहा, शूषाय स्वाहा संसर्पय स्वाहा मलिम्लुचाय स्वाहा गणश्रिये स्वाहा,
चन्द्राय स्वाहा, ज्योतिषे स्वाहाऽभिभवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा, दिवापतये स्वाहा,
इन्द्रस्य गृहोसि गृहीतो गृह्यो देवानां पूरसि तान्त्वा प्रविशामि, तान्त्वाप्रपद्ये सह
गृहैः सह प्रजया सह पशुभिः सहर्त्विभिः सह सदस्यैः सहसोम्यैः सहदक्षिणीयैः
सह यज्ञेन सह यज्ञपतिना, इन्द्राभी परिधीममावातो देवपुराकृता, तन्त्वेन्द्रस्य ग्रह-
पद्ये सगुः साश्रः सपुरुषः सह यन्मे स्थितेन, अरिष्टया अविध्यै संवेशायोपवेशाय
गायत्र्यै च्छन्दसेऽभिभुवे स्वाहाऽरिष्ट्या अविध्यै संवीशायोपवीशाय त्रैष्टुभेन च्छन्दसा
जगत्याऽनुष्टुभेन पांक्तयै च्छन्दसेऽभिभुवे स्वाहा १० द्यौश्च त्वा पृथिवी च श्रीणीता,
महश्च त्वा रात्री च श्रीणीतां, वाक्च त्वा मनश्च श्रीणीता, मापश्च त्वोषधयश्च श्री-
णीता, मृदुच त्वा साम च श्रीणीमुण्डां रुपेमुखैवा ११ शुश्रूषा श्रीणीतां, बृहस्पति त्वा रथन्तरं

च श्रीणीतां, यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च श्रीणीतां, सूर्यश्च त्वा चन्द्रमाश्च श्रीणीतां, दर्शनश्च त्वा पौर्णमासश्च श्रीणीतां, ब्रह्मच त्वा क्षत्रं च श्रीणीतां, अर्कश्च त्वाऽश्वमे-
धश्च श्रीणीतां, श्रीतस्त्वं श्रीतोहमिन्दुरेन्दुमवागंस्तस्य त इन्द्र इन्द्रियावत इन्द्र-
पीतस्य सर्वगणः सर्वगणस्योपहूत उपहूतस्य भक्षयामि ॥ ११ ॥ विश्वा अग्ने त्वया
वयं धारा उदन्य इव अस्तिगाहे महिद्विषः, या दिव्याष्टकास्यपसामपस्तमास्त्वपा असि,
तस्यैत एना हविषा विधेम त्वं यज्ञो वरुणस्या वया असि, श्रुतकर्णाय, अनुभतेन
मन्यस्त्व न इदं यज्ञेषजं कृष्णमहेतनूपु, यद्वा तोकेषु तनूपु प्रजासु यद्वोष्वोषधी-
ष्वप्सु ॥ १२ ॥ हिरण्यगर्भः०, तदित्पद्मज्जिविचिकेत विद्वान्यन्मृतः पुनरप्येति देवान्,
त्रिवृद्धुवनं यद्यथवृहज्जीवो गर्भो न मृतः स्वाहा, आप्यायस्त्व, सन्ते पयांसि, आप्या-
यस्त्व मदिन्तम सोमविश्वेभिरंशुभिर्भवानः, सुश्रवस्तमः सखावृधे १३ अप्स्वमे । त-
पोष्वग्ने अन्तरां अमित्रान्तपशंसमररूपः परस्य, तपो वसो चिकितानो अचित्वा-
न्विते तिष्ठन्तामजरा अयासः, योनः सञ्जुत्यो अमिदासदग्ने यो अन्तरो मित्रमहो
अनुष्यात्, तमजरेभिर्वृषभिस्तविष्ट्वाऽस्त्वया by तत्पिण्डागुणसा तपस्वान्, सन्मा कृणोतु

केतुमानकं चिदूर आसते । पावको यद्वानस्पतीनप्रासा मिनात्यजरः, न हितो
 अभ्ये तन्वः कूरमाना शमन्तः कपिर्बिभस्ति जनं स्वं जरायुगौरिव भेष इव यदुपच
 विचर्चर्वति यदप्सरदनुपरस्य खादति, शीर्णा शिरो वक्षसा वक्ष एजयन्नशुंबभस्ति
 हरितेभिरासभिः, सुपर्णावाचमक्तोपद्याव्या खरे कृष्णा ईधिरा अनर्तिषुः, न्यज्ञि-
 यन्त्युपरम्य निष्कृतं पुरुरेतोदधिरे सूर्यश्चितः १४ अग्निना तपोन्वाभवत्सूर्येन तेजो,
 वायुना ग्राणा, इन्द्रेण देवा, यमेन पितरः, सरस्वत्या मनुष्याः, सप्तदशेन स्तोसा,
 वामदेव्येन सामानि, गायत्र्या. च्छन्दांसि, मण्या रूपाणि, हिरण्येन वचांसि ति-
 रश्चि, राजिना सर्पा, अजगरेणाऽप्सव्याः, श्येनेन पत्रिणो, व्याघ्रेणारण्याः पशवः,
 सुपर्णेन वयांसि, अश्वत्थेन वनस्पतय, ओढनेनाऽन्नानि, यवेनौषधयोऽश्ववृषेनक-
 शकाः पशवो, वृषभेन गावो, वृष्णिनाऽवयो, वस्तेनाजा, श्वन्द्रमसा नक्षत्राणि
 ब्राह्मणेन वाचो, वाचा देवताः, स्त्रिया विराङ्गाव्या पर्वताः, समुद्रेणापोऽन्निः
 सत्यं, सत्येनर्तं, मृतेन तपस्तपसा परमेष्ठी, परमेष्ठिना मृत्युमृत्युना प्रजाः,
 प्रजाभिः सगरस्तनूभिः प्रजापिणिस्तेष्टिविश्वभूसि, रन्वा च भूयांसं मतिं च भूयांसं

ब्राह्मणानां श्रेष्ठश्च भूयांसम् १५ । यस्य द्वोणकलश उपदस्यति, कलशमेव तस्योपवायन्तं प्राणोनूपवस्यति प्राणो हि सोमस्तदाहुः, पयोऽवनयेदित्यऽथो खल्वाहुरन्तर्हितमेव वा, एतद्यत्पयो हिरण्यमेवाऽपोऽभ्यवनये, द्विरण्यमभ्युन्नयेदऽमृतं वा, आप आयुर्हिरण्यममृतादेवाध्यायुरात्मन्धत्ते, चत्वारो वरा देया, ब्रह्मण उद्गात्रे होत्रेऽध्वर्यव, एते वै यज्ञस्येन्द्रा, स्तानेव प्रीणाति, सैव तत्र प्रायश्चित्तिर्यस्य चमस उपदस्यति, चमसमेव तस्योपवायन्तं प्राणोनूपदस्यति, प्राणो हि सोमोऽयमध्वर्युरन्तमं ग्रहं गृह्णीया, तस्य संपातमवनयेत्प्रायश्चित्त्यै वै सोमो गृह्णते प्रायश्चित्त्यैवास्मै प्रायश्चित्तिं करोति, सर्वमायुरेति, सैव० यस्य ग्रावापि शीर्यते पञ्चुभिर्वृक्षते, पश्चावो हि ग्रावाणो द्युतानस्य मारुतस्य ब्रह्म सामेन स्तुवीरन्पश्चावो, वै द्युतानो मरुतः स्वेनैवैनं साम्ना सन्दधाति, पञ्चुमान्भवति, सैव०, प्रजापतये स्वाहेत्य, भक्षणीयानुपरमेष्ववनयेत्प्राजापत्यो वै सोमः प्रतिष्ठामेवैनङ्गमयति सैव०, यस्य सोममभिदहेद्वाहानध्वर्युः स्पाशयेत, स्तोत्राण्युद्गाता शस्त्राणि होताथ यथापूर्वं यज्ञेन चरेयुः, पञ्च वरा दृथाः, पञ्च यज्ञाः यज्ञमेवावरुन्धेऽवभृथं गत्वा,

पुनरुदेत्य पुरा द्वादश्याः पुनर्दीक्षेत, यद्वादशीमतिनयेदन्तधीयेत तत्र ता दक्षिणा
 दृद्याद्यः पूर्वस्मिन्दास्यं भवति सैव० १६। सर्वान्वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयते
 योऽग्निमन्वाधाय व्रतमुपैति, स यदनिष्टा प्रयायादऽकामप्रीता एनं कामानानु-
 प्रयायुरऽतेजा अवीर्यः स्यात्स प्रयास्यं जुहुयात्; तुभ्यन्ता अङ्गिरस्तमविश्वाः
 सुक्षितयः पृथक्, अग्ने कामाय येमिरे, इति कामानेवास्मिन्दधाति, कामप्रीता एनं
 कामा अनुप्रयान्ति, तेजस्वी वीर्यवान्भवति, सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य योऽग्निमन्वा-
 दाय व्रतमुपैति, स यदनिष्ट उद्वयाद्विच्छित्तिरेवास्य सा प्राञ्चमुद्भूत्य मनसोपतिष्ठेत,
 मन इव वै प्रजापतिः प्राजापत्यो यज्ञो यज्ञमेव सन्तनोति, भूरिति व्याहरेद्गृहो
 वै प्रजापतिर्भूतिमेवोपैत्यायुषा वा एष वीर्येण वृद्ध्यते, यस्याहिताग्नेरग्निरपक्षा-
 पयति, स यावच्छस्यया पराविध्येद्यदि तावदपक्षायेत्तं सम्भरेत् ॥ इदन्त एकं पर
 ऊत एकं तृतीयेन उयोतिपा संविशस्व, संवेशनस्तन्वे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे
 जनिन्ने, इति ब्राह्मणैवैनं सम्भरयति सैव०, यदि परम्परामपक्षायेदनुप्रियाय, वसे-
 त्सैव०, ओषधीर्वा एतस्य पथः^{घट्टन्थविक्षिप्तिः} यस्य हविषेऽपाकृतावत्सा धयन्ति

वायव्यां यवागूं निर्वपे, द्वायुवै पयसः प्रदाता तसेव भागधेयेनोपधावति, सोस्मैपयः
 प्रयच्छत्यथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपावर्त्ये त्सैव० । १७ । अर्धं वा एतस्य यज्ञस्य
 भीयते, यस्य सायं दुर्घं हविरार्तिमाच्छ्रतीन्द्राय श्रीहीन्निरुप्योपवसेत्पयो वा
 ऋषधयः पय एवारभ्योपवसति, यत्प्रातः स्यात्तच्छृतं कुर्युरैन्द्र इतरः पुरोक्ताशः
 स्यात्पयो वा ओपधयः पयः पयः पयसैवास्मै पयः प्रदापयत्यथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपावर्त्येत् सैव०, उभयान्वा एष देवान्भागधेयेत् व्यर्घयति, ये यजमानस्य
 सायं च प्रातश्च गृहमागच्छन्ति, यस्य सायं प्रातदुर्घं हविरार्तिमाच्छ्रत्योदनं
 पञ्चशरावं निर्वपेदऽग्निर्देवतानां प्रथमं यजेदग्निमुखा एव देवताः प्रीणात्यग्निं वा
 अन्वन्या देवता इन्द्रमन्यास्ता एवोभयीः प्रीणात्यथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपा-
 वर्त्ये त्सैव०, यत्कीटावपश्चेन जुहुयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्याद्यदनायतने
 निनायेदनायतनः स्यान्मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यावर्चन्तः परिनिनरयेत् द्यावा-
 पृथिवी वै यज्ञस्य प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैनं गमयति सैव०, यत्प्रयाजेष्वऽनिष्टेषु
 प्राङ्गारः स्कन्देदऽधर्यवे च, Digitized by satisar.org स्याद्वक्षिणा ब्रह्मणे च

यजमानाय चाकं स्याद्यत्रत्यङ् होत्रे च पह्यै चाकं स्याद्यदुदडग्निधे च यजमा-
नस्य च पशुभ्योकं स्यात्तं प्रहरेत्, सहस्रशङ्गो वृपभो, जातवेदः स्तोमपृष्ठो
घृतवान्सुप्रतीकः मा मा हिंसीन्नाथितो नेत्वा जहानि, सहस्रपोषं मे गोपोषं च
यच्छ इति ब्राह्मणैवैनं प्रहरति सैव०, अर्धं वा एतस्य यज्ञस्य मीयते यस्य
ब्रतेन्हपह्यानालम्बुका भवति, तामपरुद्य यजेत्, सर्वैणैव यज्ञेन यजेत् तामि-
ष्टोपह्येत, सा त्वमस्य मोहममोहमस्सि सा त्वम्, ता एहि संरभावहै, पुंसे पुत्राय
कर्तव्ये रायस्पोपाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय, इत्यर्थं एवैनामाभजति सैव०, १८
यदववृष्टेन जुहुयादपरूपमसात्संजायेत्, यत्प्रत्येयात्पापीयान्स्याद्यन्न जुहुयादार्ति-
माच्छेत्, मित्रो जनन्यातयति प्रजानन्मित्रो दधार पृथिवीमुत्याम्, मित्राकृष्टी
रनिमिपाभिचष्टे मित्राय हव्यं घृतवद्विधेम, इति मैत्र्यर्चा समिधमाधाय होतव्यं
मित्रो वै यज्ञस्य शान्तिर्मित्रैणैवैनं शमयति तद्दुत्वाऽथान्यां दुरध्वा पुनर्होतव्यं
सैव०, यत्कीटावपन्नेन जुहुयादप्रजा अपशुर्यजमानः स्या, द्वन्न जुहुयादार्तिमार्चे-
तप्रजापत्यर्चा वाल्मीकवपायामिवन्नयै, प्रजापत्यां वै वाल्मीको यज्ञः, प्रजापति-

येज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति, तद्गुत्वाथान्यां दुरध्वा पुनर्होतव्यं सैव०, यदि पूर्व-
स्यामाहुत्यां हुतायामुत्तराहुतिःस्कन्देद्विपद्मिः पशुभिर्यजमानो वृद्ध्यते, यदभिजुहुया-
च्चतुष्पाद्मिः पशुभिर्यजमानो वृद्ध्यते, यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि तत्र
हव्यानि कामय, इति वानस्पत्यर्थां समिधमादाय होतव्यं, वनस्पतिनैवास्यान्तां
चानान्तां चाहुतीः विदाधार, तद्गुत्वाऽथान्यां दुरध्वा पुनर्होतव्यं सैव०, १९ ॥
देवाश्रवाऽसुराश्रासिंहोके आसन्प्रजापतिरकामयत, परासुराज्ञ देयं प्रजा सृजे-
येति, स एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यत्स चातुर्मास्यैरेवासुरान्प्राणुदत, चातुर्मास्यैः
प्रजा असृजत, य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजेत, परा भ्रातुव्यं नुदते, प्र प्रजया
प्रपशुभिर्जायते, अग्निष्ठोमादैश्वदेवं यज्ञक्रतुर्निर्माय प्रजापतिः प्रजा असृजतोक्ता
द्वरुणप्रवासान्यज्ञक्रतुं निर्माय, प्रजा वरुणेन ग्राहयेदतिरात्रात्साक्षेधान्यज्ञक्रतु-
निर्मायेनद्वो वृत्रमऽहन्वैश्वदेवेन वै सोऽसुरान्प्राणुदत, वैश्वदेवेन प्रजा असृजत,
स्वद्वा वै अन्याः प्रजा आसन्नसृष्टाअक्षत्याय असृजतुर्पतिरकामयत, प्रजाः सृजेयेति,
संवत्सरो वै यज्ञो यज्ञः प्रजापतिः, स एते आत्मनोधिपयसी निरमिमीतो धान्यं

प्रायश्चित्तस्थानकम् ।

च वह्यं चाथैताभ्यो देवताभ्य एतानि हर्वींषि भागं निरवपत्तैः प्रजा असृजत तेभ्यो
 वैताः प्रजाः प्रजायन्तर्तव एतानि पञ्च हर्वींषि पञ्च हृतवस्तत एवं प्रजायन्ते, अग्नि-
 रेव प्रावापयत्सोमो रेतो दद्यान्मिथुनं वा अग्निश्च सोमश्च सविता प्रासुवत्संवत्सरौ
 वै सविता द्वादश मासाः संवत्सरस्तस्माद्वादशकपालोऽथो वैश्वदेवत्वायैव द्वादश-
 कपाल उपांशु यजत्यनिरुक्तो हि संवत्सरः सरस्वत्यैव सृष्टा सुवाचमदधा, त्पूपाणं
 प्रतिष्ठामभ्यसृजन्त, वाग्वै सरस्वती पशवः पूषा मिथुनं, वाक्च पशवश्च मध्यतो
 वै प्रजा विसृज्यन्ते, ऽथोदोक्ततो मिथुनाद्विषूचीः प्रजायन्ते, तदेतत्प्रजापतेरेवाधिमध्यतः
 प्रजा विसृज्यन्ते, ऽथोदोक्ततो मिथुनादुभयतो विषूचीः प्रजायन्ते (तेजोसि) वातम्नानि
 वा एतानि हर्वींषि अग्निना वा अनीकेनेन्द्रो वृत्रमहन्सोमेन राजा सवित्रा प्रसूत
 सरस्वत्या चैव्या पूषावीर्यैरवतिष्ठत विजितिरेवैतानि हर्वींषि ॥ इति श्रीयजुषि काठके
 चरकशाखायामुपमिकायां नाम प्रायश्चित्तस्थानकं पञ्चत्रिंशं संपूर्णम् ॥ प्रायश्चित्तं पठेद्यो
 वै प्रातरुथाय मानवः । अश्वेष्येष्वहृष्टाण्डामुलां सर्वशुभप्रदम् । हुनेद्यो वै सदा
 मत्यो यज्ञे नैमित्तिके परम् । नित्यपापाद्विनिर्मुक्तिर्याज्ञिकस्य द्विजस्य च । तस्मा-

त्पठेद्गुनेन्मत्यो नित्ये नैमित्तिके तथा । अगम्यमगमनादिभ्यो सुक्तो याति परं पदम् । अभक्ष्यभक्षणादिभ्यो स्वग्राह्यग्रहणादितः । अकार्यकरणाच्चैव स्वकर्माणि विलोपकः । स्वधर्मपङ्किनाशाय स्वकर्माणि च निन्दकः । एतैः पापैर्विनिर्मुक्ति-विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् अनेन० भागवान्वासुदेवः प्रीयतां प्रीतोस्तु ॥

अथाषाढमाघकार्तिकवैशाखमासत्रतोद्यापनम् ।

अश्मचूर्णेन ग्रहमण्डलं तदक्षिणे विष्णुप्रतिमां वेदचतुष्टयं क्षेत्रेशद्वयं च संस्थाप्य । पञ्चगव्येन शुद्धिं विधाय ॥ प्रधानं कलशे । अग्नयेनमः, वा० सू० ब्र० प्र० कूर्मर्षिभ्यः । ॥६॥ अतो देवा० प्रतद्विष्णुः० । तद्विष्णुः० वासुदेवाय नमः ॥ ८ ॥ प्रतिमायाः । पुरुषसूक्तं ऋचः १६ शेषशायिने नारा० । चतुर्वेदेषु । यो रुद्रो० । अग्निमीळे० । इषे त्वोर्जे० । अग्न आयाहि० । शक्तो देवी० । यजमानमानीय । अ नाभौ । अव्यतावत् महागणपतये० अग्नये० वासुदेवाय ॥ ८ ॥ शेषशायिने नारायणाय रुद्राय जलधेनुविषये । विष्णवे वा सानुचराय पृथिव्यै अग्निमीळे० चन्द्रमे० तद्वाप्ते छन्दोभ्यः । अन्तरिक्षाय वायवे यजुर्वेदाय ब्र० छ० । दिवे सूर्याय सामवे० ब्र० छ० । दिग्भ्यः चन्द्रमसे अर्थर्ववे०

ब्र०छ० । इन्द्रायवज्रहस्ताय दीपधूपः । गायत्रै नमः ३ नमोस्त्वनन्ताय इति सर्वा विष्णु-
 गायत्री आत्मनो ० त्रयोदश्यां दशमीनक्तव्रतनि० चतुर्दश्यामेकादशीव्रतोप-
 वासनि० पूर्णमास्यां द्वादशीपारणनिमित्तं अमुकमासव्रतोद्यापननिमित्तं कलशपू०
 दिक्पालपू० ग्रहमण्डलपू० शेषशायिपू० चतुर्वेदेश्वरपू० क्षेत्रेश्वरपूजनमर्चा० ।
 दक्षिणान्तं । अथान्त्रिकर्म । आज्यभागान्तं । मेधातिथिर्कृपिः गायत्री छन्दः । विष्णुर्दें०
 समिद्धोमे विनि० । अतो देवा० १०८ ध्यानं । नि ष्वसीद० प्रधानं । अतो देवा०
 इत्यादि । ततोऽन्नहोमः । प्रजापतिः क्र० । गा० छ० । विष्णुर्दें० । अन्नहोमे वि० ।
 तद्विष्णोः १०८ ध्यानं । नि ष्वसीद । एवमाज्यहोमः । काण्वायन क्रपिः । त्रिष्टुपू०
 छ० । विष्णुर्देवता आज्यहो० । प्र तद्विष्णु स्ववते० १०८ ध्यानं० नि ष्वसीद ।
 तर्पणम् । विष्णुपञ्चकं (पृ० १-१) । कूष्माण्डं सार्पं (पृ० ६६-५) च । ता-
 न आपः शंस्योना भवन्तु इत्यन्तं कूष्माण्डवद्याणं (पृ० ७७-९) च हुत्वा चतु-
 र्गृहीतेनाऽग्नये स्वाहेति पट् प्रधानानि । ततो यवतिलहोमः । ओंकारो यस्येति
 व्याहृतिहोमः । अतो देवा १०८ क्रतुपातं हुत्वा प्रायश्चित्तस्थानकं (पृ० ८७-९)

सहस्रशीर्ण १६ विष्णुबुधसूक्तं । तर्पणं । यो रुद्रो इत्यादि पञ्चायतनं ।
 इन्द्रा पर्वता इति सूक्तानि । रुद्रपञ्चकादि । नैवेद्य मनु । (पृ० ७६-१) वैश्वानरे-
 त्युपस्थानम् । पुनः कूष्माण्डानि कू० (पृ० ६९-४) सौत्रामण्या तावत् । वैश्वा-
 नरायेति तर्पणम् । इक्षामग्ने० पूर्णा० विना० वैश्वदेवं० स्थिष्टकृतं० विना० गोदानं०
 व्राह्मणपूजनं० गायत्र्यै० नमः० ३ विष्णुगायत्री० अग्ने० वायो०० ६ ऋतुपते०० त्रयो-
 ददृश्यां० दशमी० अमुकमासव्रतोद्यापनाच्छिद्रनिमित्तं० व्राह्मणपू०० । दक्षिणान्तं०
 एुता देवता० विना० क्षेत्रेशवलिः० विष्णुप्रतिमा० विसर्जनं० तस्यां० क्षमापुष्पाणि०
 आपन्नोस्मि०० । ध्येयः० सदा०० । नमस्तेऽस्तु० हृषीकेश० पञ्चनाभाय० विष्णवे०
 दामोदर० नमस्तुभ्यं० केशवाय० नमो० नमः० ॥ १ ॥ गोविन्दाय० नमस्तुभ्यं० विश्व-
 रूपाय० ते० नमः० । मधुरिपो० नमस्तुभ्यं० त्रिविक्रम० नमो० नमः० ॥ २ ॥ नमो०
 वामनरूपाय० श्रीधराय० नमो० नमः० । ब्रतेनानेन० सन्तुष्टः० प्रीयतां० मधुसूदनः० ॥ ३ ॥
 अनर्धः० सर्वदेवेभ्यः० सपर्विभ्यस्तथैव० च । ब्रते०० मम० केशवः० ॥ ४ ॥ रुक्मिणी-
 पतिः० सर्वेशो० नमः० सर्वैः० सदानवेः० । ब्रते०० गरुडध्वजः० ॥ ५ ॥ नीलाञ्जनगि-

रिप्रख्यः शंखचक्रगदाधरः । व्रते० मम शान्तिदः ॥ ६ ॥ दैत्यानां मारणे युक्तो
 नरकार्णवशोषकः । ब्र० कूर्मरूपभृत् ॥ ७ ॥ उच्छ्रुता भूः पुरा येन पाताला-
 ज्जलमध्यतः । ब्र० पृथिवीधरः ॥ ८ ॥ हिरण्याख्योसुरो येन वक्ष उत्पाद्य
 मारितः । ब्र० नरकेसरी ॥ ९ ॥ शक्रानुजो महासत्त्वस्थिजगद्वारको विभुः । ब्र०
 वासवानुजः ॥ १० ॥ पर्वताधिपती रामः क्षत्रान्तकरणोद्यतः । ब्र० जमद-
 ग्निभूः ॥ ११ ॥ वद्धा सेतुं समुद्रस्य रक्षोन्नो रघुवंशजः । ब्र० रावणान्तकः
 ॥ १२ ॥ वसुदेवात्मजः श्रीमान्दानवारिर्महाब्रलः । ब्र० कृष्णरूपधृक् ॥ १३ ॥
 कलौ छन्नवपुर्देवो योगनिद्रामिपात्रभुः । ब्र० बुद्धरूपभृत् ॥ १४ ॥ नीलाम्ब-
 रधरो विष्णुर्हपीकेशोतिदुष्टहृत् । ब्र० कार्किरूपभृत् ॥ जगदुद्धारको भक्तया नाना-
 भयवरप्रदः । व्रतेनानेन सन्तुष्टः प्रीयतां मधुसूदनः ॥ विश्वरूपो महाकायः सृष्टि
 संहारकारकः । ब्रह्माथ भास्करः शम्भुः सर्वव्यापी महेश्वरः । शिव इन्द्रो कुमारोथ
 मनुरात्रेयनारदौ । कश्यपश्च तथा व्यासो याज्ञवल्क्यवसिष्ठकौ ॥ कपिलो वाम-
 देवश्च व्रतेनानेन तर्पिताः ॥ ससारपाथानीधितरणाय निःशेषभूतोदयकारणाय ।

नमोन्तकत्रासनिवारकाय विपञ्चमोन्मूलनवारणाय ॥ अच्युतानन्तगोविन्द वैकुण्ठ
गरुडध्वज । विष्णो पीताम्बरधर वासुदेव नमोस्तु ते ॥ यस्य हस्ते गदाच० ॥
इत्पितं मे देहि कामं पुत्रांश्च वाङ्छितं धनम् । सन्तुष्टो देहि मे नित्यं भगवन्भक्त-
वत्सल ॥ जस्तो ध्यातः श्रुतो नित्यं भुक्तिमुक्तिप्रदो भव । कर्मणा मनसा वाचा
यौवने वार्द्धकेपि वा ॥ यन्मयोपार्जितं पापं तत्सर्वं हर मे हरे ॥ गर्भवासेथवा
बालये यत्कृतं पापसञ्चयम् । तं मे नाशय देवेश भोगमोक्षौ ददस्व मे ॥ निम-
ग्रोहं भवाम्भोधौ मोहकच्छपसङ्कुले । विषयोरगदष्टोऽस्मि पाहि नारायण प्रभो
॥ १ ॥ वित्तोपार्जिनकार्यस्तु चिन्ताशतसमाकुलः । पुण्यहीनशरीरोहं पाहिं ॥
॥ २ ॥ कान्ताकटाक्षविशिखैर्नष्टचेताः प्रलोभवान् । मोहनष्टविवेकोहं पाहिं ॥
स्वामिन्मोहसुरापानक्षीवेण जन्म निष्फलम् । कृतं किमद्य करवै पाहिं ॥ ४ ॥
क्लरणग्रामचौरैर्मे हृतं ज्ञानधनं वलात् । कीनाशपाशत्रस्तं मां पाहिं ॥ ५ ॥ पुण्यै-
र्नोपार्जितं धर्मं नो कृतं मुक्तिसाधनम् । संसारमायया क्लान्तं पाहिं ॥ ६ ॥
कृपाम्बुधे हि चिन्तामिशान्त्यं^{Digitized by satisar.org} क्लास्तं लक्षण्यपद्येऽनन्यशरणं पाहिं ॥ ७ ॥

कालानुचरहुङ्कारनषेन्द्रियगतिं हरे । करुणाक्रन्दमानं मां पाहि० ॥ ८ ॥ प्रपञ्चं
 पाहि मामीश भीतं मृत्युग्रहार्णवात् । इति शेषां समादातु शिरस्यादाय सत्व-
 रम् ॥ ९ ॥ नमो ब्रह्मणे इति तर्पणम् ॥ आदौ जलकुम्भदानं ॥ सावित्राणि०
 आत्मनो० अमुकमासवतोद्यापननिमित्तं जलकुम्भं सहिरण्यं सान्नं सवस्त्रं ददानि०
 ॥ ३ ॥ ततो विष्णुप्रतिमा होत्रे ॥ सावित्राणि० यथोक्तफलबृज्ज्वर्थं मनोवाक्ता-
 यज्ञाताज्ञाताशेषपापक्षयार्थं ऐहिकामुष्मिकफलभूतायुरारोग्यादिग्राह्यर्थं च त्रयोदश्यां
 दशमीनक्तव्रतनि० चतुर्दश्यां एकादशीव्रतोपवासनि० पूर्णमास्यां अमुकमासव-
 तोद्यापननिमित्तं श्रीसहिताय जनार्दताय, विभूतिस० मधुसूदनाय । इमां श्रीस०
 जनार्दनविभूतिस० मधुसूदनप्रतिमां सहिरण्यां सवाससं सान्नां ददानि ३ प्रति-
 गृह्णामि ॥ ततो दध्यक्षतैस्तिलैस्तर्पणं । ये चरन्ति सदा मेरौ ब्रह्मणाधिष्ठिताः
 सुराः । तृप्तिमायान्तु ते सर्वे अमुको (माघस्यो-वैशाखो-आषाढो-कार्तिको वा)
 द्यापनाद्वे ॥ १ ॥ नागलोकगता ये च हाटकेशार्चने रताः । तृप्तिं० ॥ २ ॥
 अत्रिवर्वसिष्ठः पुलहः कश्यपो गौतमा भृगुः० ॥ तृ० ॥ च्यवनो व्याघ्रपाद्विष्णुदेवलो

लोमहर्षेणः । तृ० । कश्यपो वै दीर्घतपाः पाराशर्यपराशरौ । तृ० । विश्वामि-
त्रोऽथ जावालिर्भारद्वाजश्च शौनकः । तृ० । कण्ठोपवीती । सनन्दः पिष्पलादश्च
वोढः पञ्चशिखस्थथा । तृ० । याज्ञवल्क्यो मनुर्दक्षः सनकात्रिमरीचयः । तृ० ।
लौगाक्षिः कपिलः काण्वो हारितो जमदद्ययः । तृ० । आपस्तम्भः सुमन्तुश्च
वौधायनबलायनौ । तृ० । अपसव्येन । पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ।
। तृ० । माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही । तृ० । श्वशूः स्वसा गुरुपत्नी
सार्या मित्रं च बान्धवः । तृ० । ये मत्कुल्याः स्वर्गलोके नरके वा वसन्ति ये ।
अवीच्यन्तर्गता ये च कुम्भीपाके च ये स्थिताः । तृ० । सव्येन । नमो देवेभ्यः० ॥
एता देवताः० ॥ ब्राह्मणाच्छिद्रं ॥ पूर्णा दत्त्वा । अग्नये स्तिष्ठकृते । विमुच्चामि ॥३॥
धर्म देहि । कलशाच्छिद्रं ॥ आपन्नोस्मि । उदकलशं । सुरास्त्वामभिं० ॥ पृ० १०९-२
द्वृतपात्रं (पृ० १३५-४) सहृदप्येत् तु विवाणि० आत्मनो० श्रीविष्णुप्रीत्यर्थ
इदमाज्यपात्रं देवप्रीत्यै सङ्कल्पयामि ॥ इति आषाढमाधकार्त्तिकवैशाखमासन्त्रोदापनं ॥

तुलादानविधिः ।

अथ तुलादानविधिः ।

अद्यमचूणेन ग्रहमण्डलं तदक्षिणतो दश दिक्पालांस्तन्मध्ये वेदचतुष्टयं चोलिख्य ।
 प्रधानं । गणानान्तवा । विनायकाय ० । ये के चजमा० । यो रुद्रो० । यो विश्व-
 चक्षु० । ब्रह्मा देवानां० । प्र तद्विष्णु० । वनस्पतिर्विदाङ्गोहि भूयादस्तसखा-
 ग्रतरणः स्ववीरः । गोभिः सञ्जद्वो असि वीरता इव स्वस्वार्जिर्वीजयतु जित्वानि ।
 दिक्पालेषु ॥ इन्द्रा पर्वता० । ऋ १० । वेदचतुष्टयेषु । यो रुद्रो० ऋ० ५ । तद्वि-
 ष्णोरिल्यादि ॥ अ नाभौ० । अद्य तावत् महागणपतये० विनायकाय० ब्रह्मविष्णु-
 महेश्वरभ्यः । अष्टाभ्यो वसुभ्यः । एकादश रुद्रेभ्यः । द्वादशादित्येभ्यः । एकोन-
 पञ्चाशन्मरुदणेभ्यः । वनस्पतिदेवताभ्यः इन्द्रादिदिक्पालेभ्यः रुद्राय सानुचराय ।
 पृथिव्यै, अग्नये, ऋग्वेदाय, ब्रह्मणे छन्दोभ्यः । अन्तरिक्षाय, वायवे, यजुर्वेदे, ऋ० छ० ।
 दिवे, सूर्याय, सामवे० ऋ० छ० । दिभ्यः, चन्द्रमसे, अर्थर्ववे० ऋ० छ० विष्णुपञ्चा-
 यतनंदेवताभ्यः । आत्मनः सप्ततीकस्य सपुत्रस्य स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थं अमुकराशिग्र-
 हपीडानिवारणार्थं तुलापुरुषदानानामत्तं दीपधूपः ॥ गायत्र्ये नमः ॥ ३ ॥ महागण-
 पतेः० कलशपू० दिक्पालपू० चतुर्वेदेश्वरपू० अर्चामहं करिष्ये ॥ कलशावाहनमनुदि-

कपालावाहनम् (आवाहयेष्ठोकपतीन्कमेण मंत्रैरमीभिर्यजमानवर्यः) । पूर्वे । एह्येहि
सर्वामरसिद्धसाध्यैरभिष्टुतो वज्रधरोऽमरेश । संवीज्यमानोऽप्सरसां गणेन रक्षा-
ध्वरं नो भगवन्नमस्ते । इन्द्राय नमः । इन्द्रा पर्वता । आग्नेये । एह्येहि वैश्वानर हव्या-
वाह मुनिप्रवीरैरभितोऽभिजुष्टः । तेजोवता लोकगणेन साधुं ममाध्वरं रक्ष विभो
नमस्ते । अग्नयेनमः । अग्निं सस्ति० । दक्षिणे । एह्येहि वैवस्वत लोकनाथ सर्वामरैरर्चित
दिव्यमूर्ते० । शुभाशुभाचारविचारसाक्षिन् शिवाय नः पाहि मखं नमस्ते । यमाय
नमः । यमो दाधार० । नैऋते । एह्येहि रक्षोगणनायकस्त्वं विशालवेतालपिशा-
चसङ्घैः । ममाध्वरं पाहि शुभाधिनाथ लोकेश्वरस्त्वं भगवन्नमस्ते । निर्ऋतयेनमः ।
यन्ते देवे० । पश्चिमे । एह्येहि यादोगणवारिधीनां गणेश पर्जन्ययुतः प्रचेतः । विद्या-
धरेन्द्रामरगीयमानः पाहि त्वमस्तान्भगवन्नमस्ते । वरुणायनमः । उदुत्तमं । वायवे ।
एह्येहि यज्ञे मम रक्षणाय मृगाधिरूढः सह सिद्धसंघैः । समीरण प्राणवती-
सहायो गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते । वायवेनमः । वायवायाहि । उत्तरे । एह्येहि यक्षेश्वर
यज्ञरक्षां कुरुत्व यक्षादिगणेन्द्रियस्त्रियैलक्ष्मीर्थालीशैः सह भूतसंघैर्गृहाण पूजां
भगवन्नमस्ते । कुबेरायनमः । सोमो धेनुं । ईशाने । एह्येहि विश्वेश्वर नस्त्रिशूलकपाल-

खद्वाङ्गवरैश्च साकम् । भूतेश लोकेश्वर यज्ञसिद्धै गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते । ईशा-
 नायनमः । ईशानन्त्वाऽ । ऊर्द्धे । एह्येहि विश्वाधिपते मुर्नीन्द्रलोकेन सार्धं पितृदेव-
 ताभिः । चतुर्मुख त्वं भव नः शिवाय पितामहायाद्य विभो नमस्ते । ब्रह्मणेनमः ।
 ब्रह्म जज्ञानं । अधः । एह्येहि पातालधराधरेन्द्रनागाङ्गनाकिन्नरगीयमानः । रक्षोग-
 णेन्द्रामरलोकयुक्तोप्यनन्त रक्षाध्वरमस्तदीयम् । विष्णवेनमः । आयङ्गौः पृथिव्रक्र-
 मीदसन्मातरं पुनः पितरं च प्रयत्सुः । वषट्ठते० .। मध्ये । आवाहयाम्यहं
 देवं रुद्रं (विष्णुं) सानुचरं विभुम् । चतुर्वेदेश्वरं श्रेष्ठं मध्ये तिष्ठन्तमव्ययम् ।
 रुद्राय (विष्णवे) सानुचराय । यो रुद्रो० (प्र तद्विष्णुः) पूर्वे । आवाहयामि
 पृथिवीमन्निना संयुतां शुभाम् । ब्रह्माणं पूर्वतो देशे छन्दांसि सर्वसिद्धये ।
 पृथिव्यै अ० ऋ, ब्र, छ, अन्निमीक्ते । दक्षिणे । आवाहयाम्यन्तरिक्षं यजुर्वेदं च सास्तम् ।
 ब्रह्माणं दक्षिणे देशे छन्दांसि सर्वसिद्धये । अन्तरि, वा, य, ब्र, छ, । इपे
 त्वा० । पश्चिमे । दिवमावाहयिष्यामि सूर्यसामसमन्विताम् । ब्रह्माणं पश्चिमे देशे
 छन्दांसि सर्वसिद्धये । दिवे, सूर्यसमन्वित लग्नाभायाहि । उत्तरे । दिशश्चन्द्रमसं
 देवमर्थर्वणयुतं शुभम् । आवाहयामि ब्रह्माणं छन्दांसि चोत्तरे दिशि । दिग्भ्यः,

चन्द्रमस अ, व्र, छ । शब्दो देवी ॥ दक्षिणान्तं । अथाग्निकर्म । अग्निकुण्डपूजादि ।
 समिदत्वाज्यभागं पञ्चकत्रयं रक्षोन्नमंत्राश्च हुत्वा ऋतुतिथिः । नैवेद्यं । ब्राह्मणपूजनं
 विना । तुलापूजनं यथा । तुलामध्ये हिरण्मयं तुलापुरुषं विष्णुरूपं स्थापयेत् ।
 सं व्वः सृजामि० । अश्विनोः० । गायत्रै नमः ३ दक्षिणपदे सूर्यस्य वाने
 सोमस्य । द । यमस्य । वा । वरुणस्य । आधाररज्जौ द । वासुकेः । वा । पुष्करा-
 ख्यस्य । दण्डविवरे । द । धर्मस्य । वा । अधर्मस्य । मध्ये । ध्रुवस्य विष्णोः ।
 आधाररन्त्रदण्डे । इन्द्रस्य वज्रहस्तस्य ॥ १० ॥ तुलापुरुषस्य विष्णोः आत्मनो०
 तुलादाननिमित्तं तुलापूजनमर्चामहं करिष्ये । आवाहयामि वरदं सहस्रांशुं
 दिवाकरम् । तेजोमूर्तिं दुराधर्षं ऋक्सामयजुपां पतिम् । त्रैलोक्यमण्डपे दीपं सर्व-
 व्याधिविनाशनम् । रक्तवर्णो० । आवाहयामि वै चन्द्रं मृगाङ्कं नीलवाससम् ।
 नक्षत्रेशं क्षपानाथं सर्वाप्यायकरं विभुम् । शुक्रवर्णो० । आवाहयाम्यहं देवं धर्मराजं
 महाबलम् । महिपासनमारुदं दण्डहस्तं भयानकम् । कृष्णव० ॥ आवाहयाम्यहं
 देवं वरुणं यादसां पतिम् । पश्चिमस्तं वारिधीशं द्विभुजं मकरासनम् । नीलवर्णो० ॥
 आवाहयाम्यहं देवं वासुकिं नागराजकम् । प्राणिनां सर्वभूतानां विष्णुरूपं शिव-

प्रियम् । शुक्ल० ॥ आवाहयाम्यहं देवं पुष्कराख्यं मनोहरम् । तेजोरूपं समस्तानां
 देवानां च सदाप्रियम् ॥ शुक्ल० ॥ आवाहयाम्यहं देवमध्यं दुर्जनप्रियम् । दुर्गति-
 फलदं तेषां शमने शङ्करं प्रभुम् ॥ कृष्ण० ॥ आवाहयाम्यहं देवं ध्रुवराजं महा-
 बलम् । औत्तानपादिं राजानं ग्रहाणां प्रवरं सदा । पीत० ॥ आवाहयाम्यहं देवं
 ब्रह्मविष्णुमहेश्वरम् । त्रिमूर्तिं च त्रिदेवेशं रक्तं पीतं च निर्मलम् । त्रिवर्णोंयं महाते-
 जास्थयस्तग्धामभूपितः ॥ भग० । दक्षिणान्तम् । ततो दिक्पालवेदेश्वराच्छिद्रम् ॥
 गायत्र्यै नमः ॥ ३ ॥ इन्द्रस्य, अग्नेः, यमस्य, नैऋतेः, वरुणस्य, वायोः, कुवेरस्य,
 ईशानस्य, ब्रह्मणः, विष्णोः । रुद्रस्य, वा (विष्णोः ।) सानुचरस्य । पृ, अ, ऋ,
 ब्र, छ । अ, वा, य, ब्र, छ, । दि, सू, सा, ब्र, छ, । दिशां, च, अ, ब्र, छ
 आत्मनो० दशदिक्पालपूजनं चतुर्वेदेश्वर० । यतोदकं अपन्नो० । ऐरावणसमारूढं
 स्वर्णवर्णं किरीटिनम् । सहस्रनयनं शक्तं वज्रहस्तं विभावयेत् ॥ १ ॥ सप्तार्चिं पं तु
 विभ्राणमक्षमालाकमण्डुलम् । रक्तं ज्वालाकुलं ध्यायेच्छक्तिहस्तमजासनम् ॥ २ ॥
 कृतान्तं महिषारूढं दण्डहस्तं Digitized by eGangotri भवानकम् । कालपाशधरं ध्यायेत्कालं दक्षिणदि-
 वपतिम् ॥ ३ ॥ रक्तनेत्रं शवारूढं नीलोत्पलदलप्रभम् । कृपाणपाणिमस्तौवं

पिबन्तं राक्षसं सरेत् ॥ ४ ॥ नागपाशधरं हृष्टं रक्षोवद्युतिविग्रहम् । शशाङ्कधवलं
 ध्यायेद्वरुणं मकरासनम् ॥ ५ ॥ आपीतमरुणच्छायं सरेद्वै ध्वजधारिणम् । प्राण-
 भूतं च भूतानां हरिणस्यं समीरणम् ॥ ६ ॥ कुबेरं मेषमारुडं सर्वं सर्वविग्रहम् ।
 स्वर्णच्छायाङ्गदाहस्तमुत्तराधिपतिं सरेत् ॥ ७ ॥ इशानं वृषभारुडं त्रिशूलव्याल-
 धारिणम् । शरच्चन्द्रावतंसं च ध्यक्षं ध्यायेद्विधुप्रियम् ॥ ८ ॥ पीनं पीतं चतुर्वाहुं
 हंसयानं चतुर्मुखम् । अजं ध्यायेद्वि विभ्राणं दण्डाक्षस्कमण्डलुम् ॥ ९ ॥ अनन्तं
 पुण्डरीकाक्षं कूर्मासनं विचिन्तयेत् । शङ्खं चक्रं गदां खड्गं विभ्राणं च चतुर्भुजैः
 ॥ १० ॥ आह्वानं । नमो ब्र । तानेव तुलायाः परितः । एहेहि सर्वा० पृ० १०९-१३ ।
 पठनक्षिपेत् । तेषां मध्ये वेदचतुष्टयं च ॥ नमस्करः । त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि
 चराणि च । ब्रह्मविष्णुशिवैः साकं रक्षां कुर्वन्तु मां सदा ॥ १ ॥ देवदानवगन्धर्व-
 यक्षराक्षसपञ्चगाः । क्रृपयः पितरो गावो देवमातर एव च ॥ २ ॥ ममाध्वरंतुते सर्वे
 रक्षां कुर्वन्तु दर्शिताः । त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य गृहीतकुसुमाङ्गलिः ॥ ३ ॥ ततो मङ्ग-
 लशब्देन नादितो नरपुङ्गवः । शुभ्रक्षणस्यां उक्षस्तुलां तुलामनुमत्रयेत् ॥ ४ ॥ शङ्ख
 इन्द्राङ्गी पृ० ८१-८ इत्यादि शङ्खो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुरिलन्तम् । “क्रचः ५”

पठन् तुलायां पुष्पाज्ञिं क्षिपेत् । पुनश्च । नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं सत्यमाश्रिता ।
 साक्षिभूता जगद्वात्री निर्मिता विश्वयोनिना ॥१॥ एकतः सर्वपापन्नी चैकतोऽनृतहा-
 तथा । धर्माधर्मकृतौ मध्ये स्थापितासि जगद्विते २ त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणमिति
 कीर्तिता । मां तोलयन्ती संसारादुद्धरस्व नमोस्तु ते ॥३॥ योऽसौ तत्त्वाधिपो देवः
 पुरुषो नादिमान्स्वयम् । स एषोधिष्ठितो देवि त्वया तस्मान्नमो नमः ॥ ४ ॥ नमो
 नमस्ते गोविन्द तुलापुरुषसंज्ञक । त्वं हरे तारयस्वासाद्वोरात्संसारसागरात् ॥ ५ ॥
 नमस्ते सर्वदेवानां साक्षिभूते सनातने । पितामहेन देवेशि निर्मितासि जगद्विते ॥६॥
 पुण्यकालं समासाद्य कृत्वैवमधिवासनम् । पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा तुलां तामारुहे-
 त्पुनः ॥ ७ ॥ सखङ्गचर्मकवची सर्वाभरणभूषितः । धर्मराजं समादाय हेमसूत्रेण
 भूषिताम् ॥ ८ ॥ कराभ्यां वद्धमुष्टिभ्यां तिष्ठेत्पश्येद्दरेमुखम् । तत्रोपरि तुलाभागे
 न्यसेत्स द्विजपुङ्गवः ॥ ९ ॥ सर्वं धान्यादि तद्यावत्काञ्चनादि च निर्मलम् । मुक्तिका-
 मस्तु कुर्वीत भूमिसंस्थो नरोत्तमः ॥ १० ॥ क्षणमात्रं ततः स्थित्वा पुनरेवमुदीरयेत् ॥
 त्वया धृतं जगत्सर्वं स्थावरं जङ्गभांक्षयस्त्रू॑ सञ्जप्ति॑ भूतात्मभूतस्ये नमस्ते विश्वधारिणि
 ॥ १ ॥ नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातने । जगद्विते निर्मितासि ब्रह्मणा ते नमो-

नमः ॥ २ ॥ शक्त्र इन्द्राभी इति वै क्षणमात्रं पुनः पठन् । त्रिः प्रक्रम्य तथाहा दक्षिणा-
भिमुखः पठेत् । खड्गपाणिः शनेः (पृ० ८०-८) सूक्तमवतीर्थं क्षिपेदसिम् । स्नात्वा
तुलादक्षिपादे ग्रहानश्लोकैश्च तर्पयेत् । उदयंस्तु महाभानुरित्यावै (पृ० १०५-११) स्ततो
ब्रह्मपूर्तिर्पणम् ॥ २ ॥ ब्रह्मा तृष्ण्यतामित्यादि । गायत्र्यै नमः ३ सूर्यस्य सोमस्य (११३-४)
इत्यादि अच्छिद्रम् ॥ यवोदकम् ॥ आपन्नोस्मि । सूर्याय विश्वरूपाय त्रिजगज्योति-
रूपिणे । सोमाय च नमस्तुभ्यं यमाय वरुणाय च ॥ १ ॥ वासुकिपुष्कराख्याभ्यां-
नमस्ताभ्यां करोम्यहम् । धर्माधर्मौ ध्रुवं विष्णुं नमस्यामि सदा मुदा २ आह्वानं ।
नमोब्रह्मणे । अग्नेर्यविष्टपूजनम् । पूर्णा । विमुच्य । पुनः परिसमूह्य ॥ ३ ॥ वैश्वदेवं ।
क्षेत्रेशवलिः । कलशपृच्छां विसर्ज्य । आपन्नोस्मि । उदकलशं ॥ इति तुलापुरुषदानविधिः ।

॥ ३० अथ कन्यासंस्कारविधिः ॥

अद्यमचूर्णेन ब्रह्मकलशमुहित्य । ब्रह्मा देवानां० । ब्राह्मै माहेश्वर्यै कौमायै
वैष्णव्यै वाराह्यै नारसिंह्यै ऐन्द्र्यै ७ । गौरीर्मिमाय० । गौर्यै पद्मायै शच्यै मेधायै
सावित्र्यै विजयायै जयायै ७ दिव्यं सुपर्ण० । देवसेनायै स्वाहायै स्वधायै मातृभ्यः
लोकमातृभ्यः धूत्यै तुष्ट्यै । जातिष्ठेषु स्त्रेषु by पुष्टिवैष्ट्रामदेवतायै । ये के च ज्ञान० ॥

ललितायै उमायै गौर्यै अम्बिकायै सलिलाश्रयायै भगाहै भगाक्ष्यै ८ राका-
 महं० । अनुमत्यै राकायै सिनीवाल्यै कुद्धै धात्र्यै सर्वेश्वर्यै अन्नेश्वर्यै ७ यो विश्व-
 चक्षु० । एकान्तवासिन्यै । क्षेत्रस्य पतिना० । गणानां त्वा० । दुर्गाक्षेत्रगणेश्वर-
 देवताभ्यः । मातृमण्डलयागदेवताभ्यो नमः । इति देवतवारिप्रधानं ॥ अथकन्या-
 संस्कारे । ये के च ज्ञा० । सीमन्तकरणदेवताभ्यः । १ । इन्द्राणीमासु नारिषु० ।
 नाहमिन्द्राणि रारण० । सटोद्धरणदेवताभ्यः । २ । इन्द्राय इन्द्राप्यै कामायै
 भगायै हियै श्रियै लक्ष्मयै तुष्ट्यै पुष्ट्यै विश्वावसवे गन्धर्वराजाय गोदान-
 देवताभ्यः ३ । अलक्ष्मीनिर्णोदनदेवताभ्यः ४ (द्वादशवर्षाधिक्यां कन्यायां रजो-
 दोपनिवारणार्थं हविष्कल्पं । नान्यथा) “अर्यम्णे प्रजापतये हविष्कल्पदेवताभ्यः ।
 ५ । इन्द्राण्यै वरुणान्यै गन्धर्वाण्यै उदकान्यै अग्नये जीवपुत्राय प्रजापतये महा-
 राजाय स्कन्दाय अर्यम्णे भगाय प्रजानकाय हविष्पुण्यदेवताभ्यः ६ । अग्नये
 सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्राय उदकाय भगाय अर्यम्णे पूर्णे त्वाद्वे राजे प्रजा-
 पतये कन्याहोमयागदेवताभ्यः । ७ । अग्नये सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्राय
 उदकाय भगाय अर्यम्णे पूर्णे त्वाद्वाय राजे प्रजापतये कुम्भाय वैश्रवणाय

ईशानाय वरहोमयागदेवताभ्यः । ८ । अग्निनारयिमश्ववत् । प्रजापते० नहि
 त्वदन्यः० । अग्नये पुष्टिपतये प्रजापतये महाप्रस्थानयागदेवताभ्यः । ९ । कन्यासं-
 स्कारयागदेवताभ्यः । तद्विष्णोः० वासुदेवाय० विष्णुपञ्चायतनदेवताभ्यः । इन्द्रा
 एवंता० । ऐन्द्राश्वं० ॥ ततो यजमानमानीय । अ नाभौ० । तीर्थे स्त्रेयं० । यत्रास्ति
 माता० । अद्यतावत्० महागणपतये० । ब्राह्म्य० । सीमन्तकरणदेवताभ्यः० ।
 वासुदेवाय० । इन्द्राय वत्रहस्ताय धूपदीपः ॥ अपसव्येन । नमः पितृभ्यः ३ ।
 सव्येन । गायत्र्यै नमः ३ । सुभगायै विद्धि हे० ३ । अद्यतावत्० । महागणपते० ।
 ब्राह्म्याः माहेश्वर्याः कौमार्याः वैष्णव्याः वाराह्याः नारसिंह्याः ऐन्द्र्याः गौर्याः
 पञ्चायाः शच्चायाः मेधायाः सावित्र्याः विजयायाः जदायाः देवसेनायाः
 स्वधायाः स्वाहायाः मातृणां लोकमातृणां धृतेः तुष्टेः पुष्टेः आत्मदेवतायाः
 ललितायाः उमायाः अस्त्रिकायाः गौर्याः सलिलाश्रयायाः भगाह्याः भगा-
 क्ष्याः अनुमत्याः राकायाः सिनीवाल्याः कुह्वाः धात्र्याः सर्वेश्वर्याः अन्नेश्वर्याः
 एकान्तवासिन्याः दुर्गाक्षेत्रगणेश्वरदेवतानां मातृमण्डलदेवतानां । सीमन्तकरण-
 देवतानां सटोद्धरणदेवतानां । Digitized by eGangotri इन्द्रस्य इन्द्राण्याः कामायाः भगाह्याः हियाः

श्रियाः लक्ष्म्याः तुष्टेः पुष्टेः चिश्वावसोः गन्धर्वराजस्य गोदानव्रतदेवतानां ।
 अलक्ष्मीनिर्णोदनदेवतानां (रजोदोपार्थे) “अर्यमणः प्रजापतेः हविष्कल्पदेवतानां”
 इन्द्राण्याः वरुणान्याः गन्धर्वाण्याः उदकान्याः अग्नेः जीवपुत्रस्य प्रजापतेः महा-
 राजस्य स्कन्दस्य अर्यमणः भगस्य प्रजानकस्य हविष्पुण्यदेवतानां । अग्नेः सोमस्य
 मित्रस्य वरुणस्य इन्द्रस्य उदकस्य भगस्य अर्यमणः पूष्णः त्वाष्ट्रस्यः राज्ञः प्रजापतेः
 कन्याहोमदेवतानां । अग्नेः सोमस्य मित्रस्य वरुणस्य इन्द्रस्य उदकस्य भगस्य
 अर्यमणः पूष्णः त्वाष्ट्रस्यराज्ञः प्रजापतेः कुम्भस्य वैश्रवणस्य ईशानस्य वरहोमयाग-
 देवतानां । अग्नेः पुष्टिपतेः प्रजापतेः महाप्रस्थानदेवतानां । वासुदेवस्य० । इन्द्रस्य
 वज्रहस्तस्य० आत्मनो० मातृकादेवीसन्तोषणार्थमर्चामहं करिष्ये । एवमेवासनम्
 महागणपतये० युष्मान्वः पूजयामि ॐ पूजय । महागणपतिं० । ब्राह्मीं माहेश्वरीं
 कौमारीं वैष्णवीं वाराहीं नारसिंहीं ऐन्द्रीं गौरीं पद्मां शचीं मेधां सावित्रीं विजयां
 जयां देवसेनां स्वधां स्वाहां मातृः लोकमातृः धृतिं तुष्टिं पुष्टिं आत्मदेवतां लिलितां
 उमां अम्बिकां गौरीं सलिलभूयां भगाहीं भगाक्षीं अनुमतिं राकां सिनीवालीं
 कुहूं धात्रीं सर्वेश्वरीं अग्नेश्वरीं एकान्तवासिनीं दुर्गाक्षेत्रगणेश्वरदेवताः मातृमण्डल-

देवताः । सीमन्तकरणदेवताः । सद्बोद्धरणदेवताः । इन्द्रं इन्द्राणीं कामां भगां
हियं श्रियं लक्ष्मीं पुष्टिं विश्वावसुं गन्धर्वराजं गोदानव्रतदेवताः । अलक्ष्मीनिर्णेदन-
देवताः (रजोदोषार्थ) “अर्यमाणं प्रजापतिं हविष्कल्पदेवताः” इन्द्राणीं वरुणाणीं
गन्धर्वाणीं उदकाणीं अस्मि जीवपुत्रं प्रजापतिं महाराजं स्कन्दं अर्यमाणं भगं
प्रजानकं हविष्पुण्यदेवताः अस्मि सोमं मित्रं वरुणं इन्द्रं उदकं भगं अर्यमाणं
पूषाणं त्वाष्टं राजानं प्रजापतिं कुम्भं वैश्रवणं ईशानं वरहोमयागदेवताः । अस्मि
युष्टिपतिं प्रजापतिं महाप्रस्थानदेवताः वासुदेवं० । इन्द्रं वज्रहस्तं० हेरुकादीन्०
युता देवता आवाहयिष्यामि० । पाद्यार्थमुदकं नमः । शन्मोदेवी० । महागणपतये०
पाद्यं नमः । पुनः शन्मोदेवी० । महागणयते० ब्राह्मि माहेश्वरि कौमारि वैष्णवि
वाराहि नारसिंहि ऐन्द्रि गौरि पञ्चे शचि मेधे सावित्रि विजये जये देवसेने स्वधे
स्वाहे मातरः लोकमातरः धृति तुष्टि पुष्टि आत्मदेवते ललिते उमे गौरि अस्मिके
सलिलाश्रये भगाहि भगाक्षि अनुमति राके सिनीवालि कुहु धात्रि सर्वेश्वरि
अन्नेश्वरि एकान्तवासिनि दुर्गाक्षेत्रगणेश्वरदेवताः मातृमण्डलदेवताः । सीमन्त-
करणदेवताः सद्बोद्धरणदेवताः इन्द्रं इन्द्राणीं कामं भगे हीः श्रीः लक्ष्मीः तुष्टे पुष्टे

विश्वावसो गन्धर्वराज् गोदानव्रतदेवताः “अर्यमन् प्रजापते हविष्कल्पदेवताः”
 इन्द्राणि वरुणानि गन्धर्वाणि उदकानि अग्ने जीवपुत्र प्रजापते महाराज स्कन्द
 अर्यमन् भग प्रजानक हविष्पुण्यदेवताः अग्ने सोम मित्र वरुण इन्द्र उदक भग
 अर्यमन् पूषन् त्वाष्ट्र राजन् प्रजापते कन्याहोमदेवताः अग्ने सोम मित्र वरुण इन्द्र
 उदक भग अर्यमन् पूषन् त्वाष्ट्र राजन् प्रजापते कुम्भ वैश्रवण ईशान वरहोमयाग-
 देवताः अग्ने पुष्टिपते प्रजापते महाप्रस्थानयागदेवताः । वासुदेव० । इन्द्रवज्रह-
 स्त० । हेरुकादयः इदं वोऽवर्यं नमः । दक्षिणान्तं । तद्विष्णोः० । जात वेदसे० इतिच
 कलशेषुष्मम् ॥ अथाग्निकर्म ॥ अज्ञहोमं विधाय । गणेशार्थं मृत्पिण्डं देवतगोलिकासप्त अक्षो-
 टसप्त, घृतधारासप्त, च संस्थाप्य मातृकाः पूज्याः । पशूपहारं च (पृ० १२५-१३)
 कृत्वा । रुद्रमन्त्रांतंच हुत्वा कन्यास्त्रानार्थं पीठिकापूजा । पूर्वतश्चरणेषु । धात्र्यै विधात्र्यै
 विश्ववर्यै विश्वरूपिण्यै । मध्ये शक्तये पीठदेवताभ्यः, इति नामभिः ॥ ततः खात्वा ।
 या आपोदिव्याः (पृ० ७८-१०) तिलकमाज्यदर्शनं च कृत्वा देवीसूक्तं रक्षोग्नमन्त्रं ।
 ऋतुतिथ्यादि तंत्रसमाप्तिः इतिमिष्ठांकस्त्रूप्यम् Gvत्स्त्रांकन्यासंस्कारं ब्राह्मणपूजनं वैश्वदेव
 नान्दीमुखादि सर्वं विदध्यात् ॥ अथ कन्यासंस्कारः । तत्र सामग्री । समिद्वयं पुनर्द्वयं

निर्विणवन्धद्वययुतं केशाहस्तयोर्बन्धनार्थं । पुनः तोलशाखां रक्तसूक्तयुतं । कांस्यपात्रं
 पीठिका कन्यकाश्रतसः । कुंकुमचन्दनकर्पूरादि इति ॥ आदौ सीमन्तकरणं ॥ परिस-
 मुह्य ९ आस्तीर्थ १६ न निर्वापः । सीमन्तकरणदेवताभ्यः अग्नये वै० इदमाज्यमर्प-
 यामि० । आज्यभागान्तं । कुमारीमानीय । तृतीये गर्भमासे सीमन्तं कारयते शुद्धपक्षस्य-
 पुण्याहे पर्वणि वा यथोक्तमुपसमाधाय जयप्रभृतिर्भिरुत्वा । पश्चादग्नेः दर्भेषु प्राडासीनायाः प्रल-
 डासीनायाः सर्वान्केशान् संप्रमुच्य प्रसादयते ॥ यं सीमन्तं कङ्कतस्ते चकार यद्वाक्षरः
 परिवर्ज्यावपांस्ते । स्त्रीषु रूपमध्विनौ तन्विधत्तं पौस्येनेमं संसृजतं वीर्येण १
 इन्द्राणी चक्रे कङ्कतं ससीमन्तं विसर्पतु । पुनः पतिभ्यों जायान्दा अग्ने प्रजया सह
 २ पुनः पतीमग्निरदादायुषा सह वर्चसा । दीर्घायुरस्या यः पतिर्जीवातु शरदः शतम्
 ३ इति त्रिः श्वेतया शलह्या शमीशाखया सपलाशया ससीमन्तं विचिनोति ॥ यास्ते राक
 इति पृथकेशपक्षौ सन्नह्यति । यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे
 वसूनि । तामिनों अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभर्गे रराणा ॥ नीललोहितेन
 सूत्रेण केशान्ग्रन्थयेत् । नीललोहितं भवति कृत्वा सक्तिर्व्यज्यते । एधन्ते अस्या
 ज्ञातयः पतिर्बध्येषु बध्यताम् । या आपो दिव्याः । ये के च ज्ञेत्याज्यप्रधानं ।

ऋतुतिथिः विमुच्य १ ॥ अथ सद्गुद्धरणम् ॥ परिसमूह्य ५ परिस्तीर्थ १६ न
 निर्वापः । सद्गुद्धरणदे० अग्नये वै० इदमाज्यम० । आज्यभागान्तं । आज्येन प्र० ।
 इन्द्राणीमासु० । नाहमिन्द्राणि० । ऋतुतिथिः । विमुच्य ॥ २ ॥ अथ गोदानम् ॥
 परिसमूह्य ४ परिस्तीर्थ १६ इन्द्राय इन्द्राण्यै कामायै भगायै हियै श्रियै लक्ष्म्यै
 युष्यै विश्वावसवे गन्धर्वराजाय गोदानयागदे० जुष्टं निर्वपामि । आज्यभागान्तं ।
 ततः कांस्यपात्रे हिरण्यमलङ्करणीयं सर्वं समुक्षिप्य यजमानहस्तेन हिरण्यवर्णा॑ १ यासां
 दे० ३ यासां राजा० ४ शिवेन मा० ४ इति चतसृभिरभिपिच्य वध्वा॒ः संकल्पं दध्यात्
 सावित्राणि० अद्य तावत्० आत्मनो० कन्योद्वाहनिमित्तं सूर्यदैवतं सौवर्णं चन्द्रदैवतं
 रौप्यं अग्निदैवतं कांस्यादि॒ सर्वमलङ्करणीयं प्रजाभ्यस्त्वा ददानि ३ सावित्राणि राय-
 स्पोपाय त्वा प्रतिगृह्णामि ३ ततो गोदानिकैर्मत्रैः कन्यामलङ्कृत्य चतुष्पादे भद्रपीठे दक्षि-
 णतोऽग्ने॒ः प्राडासीनामुपविश्य अविध्वा॒ः खीचतस्तः॒ माता पिता गुरुश्च सप्तमः । तां सहस्र
 च्छिद्रेण पवित्रेण खापयित्वाऽहतेन वाससा प्रच्छाय । सावीहिं (पृ० १०७-१३) शुक्रं पवित्रं
 वस्त्रं कुङ्कुमरूपरूपादिभिर्विप्रहस्तेनाभिषेषुत्तमात् अहित्रणवच्छुर्णाः॒ ४ आपो हि ष्ठा॒ ३ येनव्याग्रं
 परि० । प्रधानं इन्द्राय ११ प्रधानान्तरं (टोर) समिधा शुनं वहेति । शुनं वह शुनं

नराः शुनं कृष्टु लाङ्गुलम् । शुनं वरित्रा बद्धन्तां शुनमुष्टामुदिङ्गय १ शुनासी-
 रामिमां वाचं ज्वेषेथां व्यद्विच चक्रथुः पयः । तेनेमामपसिञ्चतम् २ अर्वाची सुभगे
 भव सीतेवन्दामहे त्वा । यथा नः सफलामसि ३ इन्द्रसीतां निगृह्णातु तां पूषा
 नियच्छतु सानः पयस्ती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् ४ शुनर्नः फला विकृष्टन्तु भूमिं
 शुनं कीनाशा अभियन्तु वाहैः । शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुना सीरा शुनम-
 सासु धत्तम् ५ सुप्रजस्त्वाय गोमुखः प्रक्रीडयतु कन्या सुमनस्यमाना स्वाहा
 सहेन्द्राणी कृतमङ्गला इत्यनेन सर्गातिनृत्यं कांस्यपात्रं वादयेत् ॥ ऋतुतिथिः । नयामि
 ॥ ३ ॥ अथालक्ष्मीनिर्णेदनमंत्रः । त्रिकाहोमाख्यः ॥ परिसमूह्य ५ पुरस्तात् ६
 आज्यमुत्पूय यैः कैश्चिद्भाग्यैः सुवमुन्मुज्यैकदमेण वा पृश्या पयोसि आत्मनो० त्रिका-
 ब्रतदेवताभ्य इदमाज्यम० । याज्ञिकस्य वृक्षस्य प्रागायतां शाखां सकृदाच्छिन्नां सूत्र-
 तन्तुना तुलवृक्षशाखां सरक्तसूत्रां सावित्राणि० इति बध्वा हस्ते दत्वा या ते अलक्ष्मी
 मातृमयी पितृमयी सङ्कामणीस हजा वापि काचित्तां तिष्येण सह देवतायाः निर्ण-
 दामि सा द्विषन्तं गच्छतु तिष्यबृहस्पतिभ्यां नमो नमः इति शाखाया-मा-त्यात्सर्गः
 कलशं प्रत्येशान्यां ॥ तत्र श्रिये विजहीत्वा० उप्त्वा० (पृ० २९-८) सुवेण परिते दूळ

भूरथ इत्यक्षोटसहितभाज्यहोमः ॥ विमुच्य नयामि ॥ ४ ॥ अथ द्वादशवर्षोत्तीर्णानां
 रजोदोषनिवारणार्थं हविष्कल्पम् ॥ परिसमूह्य ९ परिस्तीर्य १६ अर्यमणे प्रजापतये
 जुष्टं निर्वपामि । आज्यभागान्तं । प्रधानं । अर्यमणे स्वाहेति दक्षिणे । प्रजापतये
 स्वाहेत्युत्तरे । प्रधानान्तरं कुङ्कुमादि स्नुवेण सप्तदशाज्याहुतिर्जुहुयात् ॥ अग्नये सोमाय
 मित्राय इन्द्राय वरुणाय वृहस्पतये रुद्राय स्कन्दाय वात्सीपुत्राय भगाय भन-
 नक्षत्रेभ्यः काल्यै पुष्ट्यै भद्रकाल्यै पूष्णे त्वाष्ट्रे महिष्यकाय स्वाहा ॥ १८ ॥
 ऋतुतिथिः । विमुच्य ॥ ५ ॥ अथ हविष्पुण्यम् । परिसमूह्य ९ परिस्तीर्य १६
 इन्द्राण्यै वरुणान्यै गन्धर्वाण्यै उदकान्यै अग्नये जीवपुत्राय प्रजापतये महाराजाय
 स्कन्दाय अर्यमणे भगाय प्रजानकाय हविष्पुण्यदेऽ जुष्टंतिनिर्वपामि । आज्यभा-
 गान्तं । या आपो दिव्याः० । प्रधानं ऋतुतिथ्यादि ॥ ६ ॥ अथ कन्याहोमः ॥
 परिसमूह्य९ परि स्तीर्य १६ अग्नये सोमाय मित्राय वरुणाय इन्द्राय उदकाय
 मगाय अर्यमणे पूष्णे त्वाष्ट्राय राज्ञे प्रजापतये कन्याहोमदेवताभ्यः जुष्टं निर्व-
 पामि । आज्यभागान्तं । या आपो दिव्याः० । प्रधानं । ऋतुतिथिः । विमुच्य ॥ ७ ॥
 अथ वरहोमः ॥ परिसमूह्य९ Digitized by satisar.org अग्नये सोमाय मित्राय वरुणाय

हन्द्राय उदकाय भगाय अर्यमणे पूष्णे त्वाद्वाय राजे प्रजापतये कुम्भाय वैश्रवणाय
हेशानाय जुटं निर्वपामि ॥ आज्यभागान्तं । या आपो दिव्याः० । प्रधानं । ऋतु-
तिथिः । विमुच्य ॥ ८ ॥ अथसहाप्रस्थानम् ॥ उद्वाहपर्यायम् ॥ परिसमूह्य ९ ।
परिस्तीर्य १६ अक्षतचरुः ॥ अग्नये पुष्टिपतये प्रजापतये निर्वपामि । आज्यभा-
गान्तं [सफलीकृत्योत्भृष्टपिनष्टवलङ्कारेण काले सपवित्रे पात्रे सकूर्धपतिः] चतुस्रोऽष्टो वाऽविधवाः
शाकभिश्रिताभिर्मरिचशर्करादिभिर्भृष्यैः साधिताः स्त्रियोन्येनान्नेण च ब्रह्मणायित्वा वीणा
गायन्त्यः संगायेयुः । अपि वा चतुरे नर्तनं कुर्यात् ॥ क्रीडं वा शर्धो मारुतमनवर्णं
रथे शुभम् । काण्ठा अभि प्रगायत इत्यनया गायन्या गणितकृतिविगेवानुमन्त्र-
यते ॥ यावत्कन्यासंस्कारहोमांश्चतुष्पदे भद्रपीठे प्राडासीनां कन्यामुपवेशयेत् । कन्या-
संस्कारहोमान्तरं वधूर्हस्ते खन्नं संस्थाय त्रिरावर्तमन्तिं प्रक्रमन्ती रक्षार्थ “पूषा
मा” मिति पठति ॥ पूषा मा प्रपथे पातु पूषा मा पशुपा पातु । पूषा माधि-
पतिः पातु प्राची दिग्भिर्देवता अन्तिं स ऋच्छतु योमैतस्या दिशोभिदासति ।
इति सर्वदिग्गमनं । एवं । दक्षिणा दिग्गिन्द्रो देवतेन्द्रं स ऋच्छतु योमैतस्यादिशो
भिदासति । प्रतीची दिक्सोमोदेवता सोमं स कृच्छतु यो मैतस्या० । उदीची

दिक्षिमत्रावरुणो देवता मित्रावरुणो स ऋच्छतु यो मै० । ऊर्ध्वा दिग्बृहस्पतिं देवता वृहस्पतिं स ऋच्छतु यो मै० ॥ यन्तिगऽदितिर्देवताऽदित्यं स ऋच्छतु यो मै० ॥ सर्वदिक्षु ॥ ज्योतिषे तन्तव आशिषमाशास्ते सानुमा तनूः ॥ इति प्रास्यानिकमंत्रः । शञ्चोदेवी० । उपस्पृश्य (लवदिन्यह) ततोऽक्षतसक्त्वानां यागः ॥ प्रधानं । अग्निर्ना रथिं० । १ । प्रजापतिं० । २ । ऋतुतिथिः । पूर्णा तावत् । अग्नेर्यविष्टपूजनं पूर्णा दत्त्वा । विसुच्य ॥ वैश्वदेवं । स्विष्टकृद्विना । नान्दीमुखश्राद्धं कृत्वा अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ईशान्यां । आयुः प्रजां । कलशपृच्छां विसर्ज्य । आपञ्चोस्मि । उदकलशं । देवततभच्य पूजा अनुमत्यै ७ गन्धपुष्पादि । इति कन्यासंस्कारविधिः ॥ सामग्री । शकुनं (जंगियोन) मरिद जलं अक्षतं अक्षोट घृतं यवा अग्निहोत्र वधूवरयोः काष्ठपादिका छेट दधि क्षीरं वरि चुच्यवरि भक्तवरि हाभील पशु देवतवारि हन्द वरि कुङ्ग कर्पूर कस्तूरि नन्दीमुखश्राद्धार्थं बघिराः भिय । पिण्डान्तः स्थाप्याः ॥

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGāngotri

प्रथमार्धतो
वेदकल्पद्रुमः
समाप्तः

मिलनेका पत्ता -

पं० केशवभट्ट पाठशालाटीचर मुझा नोनर,

पोष्ट मल्हशाहीभाग कश्मीर-श्रीनगर । मूल्यं,

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGangotri

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGangotri

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGangotri

CC-0. Satisar Foundation (<https://satisar.org/>)

Digitized by eGangotri